

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

**YAŞLILIKTA BİR YAŞAM ARANJMANI OLARAK TEK
BAŞINA YAŞAMAK: GAZIANTEP'TE YAŞLANMAK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN SEVER

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yücel KARADAŞ

GAZIANTEP
MAYIS 2018

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

Yaşlılıkta Bir Yaşam Aranjmanı Olarak Tek Başına Yaşamak: Gaziantep'te Yaşlanmak

HASAN SEVER

Tez Savunma Tarihi: 10.05.2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLTEKİN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yücel KARADAŞ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. İsmail TUFAN

Doç. Dr. Yücel KARADAŞ

Doç. Dr. Meltem KARADAĞ

İmzası

ÖZET

YAŞLILIKTA BİR YAŞAM ARANJMANI OLARAK TEK BAŞINA YAŞAMAK: GAZİANTEP’TE YAŞLANMAK

SEVER, Hasan

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji ABD
Tez Danışmanı: Doç.Dr. Yücel Karadaş
Mayıs 2018, 194 sayfa

Modernleşme, endüstrileşme ve kentleşme ile beraber yaşanan demografik değişimler, sağlık alanında ilerlemeler ve azalan doğum oranları ile yaşlanma olgusu dünya genelinde tüm toplumları ilgilendiren bir sorunsala dönüşmektedir. Bu anlamda bir olgu olarak “tek başına” yaşayan yaşlı bireylerin sayısı da artış göstermektedir. Bu tez çalışmasında, değişen aile yapısı ile beraber tek başına yaşama aranjmanına sahip yaşlı bireylerin gündelik yaşam dinamikleri, geniş aileden kopuş nedenleri, bu kopuşun duygusal yansımaları ve sahip oldukları yaşam koşullarının yaşam memnuniyetlerine ve yaşam beklentilerine etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda tek başına yaşayan yaşlı bireylerin “yaşam seyri” boyunca sahip oldukları avantaj ve dezavantajların yanı sıra sosyal, kültürel, ekonomik ve bedeni sermayelerin yaşam deneyimlerine nasıl biçim verdiğini anlamak hedeflenmiştir. Niteliksel yöntemle yürüten bu çalışmada, yarı yapılandırılmış bir anket formu kullanılarak 65 yaş ve üstü tek başına yaşayan, kentte yaşayan, ciddi bir sağlık engeli bulunmayan ve farklı sosyoekonomik düzeylere sahip 18’i kadın 12’si erkek olmak üzere 30 birey ile yüz yüze derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin “yaşam seyri” boyunca sahip oldukları ya da olmadıkları “sermayelerin” ve “yatkınlıklarının” yaşlılık sürecinde tek başına yaşama kararlarını, çocuklarıyla olan ilişkilerini, sosyal ilişkilerini, boş zaman değerlendirmelerini ve geleceğe dair beklentilerini belirlemede önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, gerek toplumsal yapının gerekse bireysel edimlerin yaşlılık sürecinin inşasında önemli rol oynadığı ve bireylerin yaşlılık dönemindeki yaşam doyumunu büyük ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Tek Başına Yaşama, Yaşam Seyri, Sermayeler, Sosyal İlişkiler, Yaşam Memnuniyeti

ABSTRACT

SEVER, Hasan
M. A. Thesis, Department of Sociology
Supervisor: Assoc. Prof. Yücel Karadaş
May 2018, 194 pages

LIVING ALONE AS A LIVING ARRANGEMENT IN OLD AGE: AGEING IN GAZİANTEP

Demographic changes that occur due to modernization, industrialization and urbanization, as well as the reducing birth rates and the advances in healthcare, aging issue has become an important phenomena for all societies. In this manner, as a matter of fact, the number of elderly people living alone increased. In this thesis, it is tried to be understood that how the life satisfaction and life expectation of the aging people who live alone due to the changes in the family structure, has been affected by the dynamics of everyday life, the reasons behind their separation from the extended family, the emotional effects of this separation and the living conditions they have. Besides it is aimed to understand how, social, cultural, economic and bodily capitals, as well as the advantageous and disadvantageous positions they owned during the life course has shaped their life experiences. In this qualitative research, in-depth interviews have been conducted with 30 people aged 65 and over, using a semi-structured questionnaire. The sample of the study is composed of 18 female and 12 male participants from different socio economic backgrounds, living in urban areas, living alone and with no serious health problems. In this study it has been comprehended that the ‘capitals’ the aging individuals living alone have accumulated and the ‘habitus’ they have developed during ‘the life course’ has determined their decision to live alone, the relations they have with their children, their social relations, leisure time activities and future expectations. As a result, both the social structure and personal choices of individuals play an important role in the construction of the aging process and affects to a high degree the life satisfaction of an individual during their old age.

Keywords: Ageing, Living Alone, Life Course, Capitals, Social Relations, Life Satisfaction

ÖNSÖZ

Modernleşme ile beraber sağlık alanında yaşanan gelişmelerin yanı sıra değişen demografik yapı, üretim ilişkileri ve aile yapısı nüfusun yaşlanmasına, yaşlılık olgusunun toplumlar ve bireyler tarafından farklı yaşanmasına ve yalnız yaşayan yaşlı nüfusun artmasına yol açmıştır. Bu değişimle beraber yaşlıların yaşam koşulları, rolleri ve yaşamdan beklentileri de değişmiştir. Yaşlılık döneminin sosyal ve fiziksel koşulları yaşlılık öncesi yaşam biçimi ve yaşam seyri ile yakından ilişkili olduğundan, yaşlılık gerçeği ve toplumun yaşlanması sorunsalı ile yaşlılık döneminde değil daha erken dönemlerde bireysel ve toplumsal anlamda yüzleşmek ve baş etme stratejileri geliştirmek gerekliliği doğmaktadır. Ancak yaşlılık dönemi çok farklı deneyimlere gebe dir. İnsanlar kültürel ve fiziksel açıdan gençliklerinde oldukları kadar yaşlılık dönemlerinde de çok çeşitlidirler. Bu nedenle yaşlılık deneyimlerinin anlaşılması ve olası sorunlara çözüm bulabilmek için farklı bilimsel disiplinlerde bu çeşitliliği kapsayacak ve farklı metodolojilerden beslenecek çalışmalar yapılmalıdır.

Ancak gerek sahada gerekse analiz açısından yaşlılık çalışmaları yapmayı zorlaştıran pek çok etmem bulunmaktadır. Bunlardan biri yaşlıların haklı sebeplerle tanımadıkları insanlara ve dolayısıyla araştırmacılara evlerini ve iç dünyalarını açma konusundaki isteksizlikleridir. Diğer temel etmen yaşlı bireylerin kategorik olarak sağlık durumları, barınma ve yaşam aranjmanlarına göre sınıflanmış olsalar bile yaşlılık deneyimlerinin çok çeşitli olması dolayısıyla ampirik genelleme yapmanın zorluğu, niceliksel analizin ise bu olgunun derinliğini kavramada yetersiz oluşudur. Yaşlılık olgusunun derinliği, şimdiki anlayabilmek için bireylerin geçmiş yaşam deneyimlerinden yola çıkmayı; geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağ kurmayı gerektirmektedir. Çünkü bu farklı zamanlara dair algılar yani, düşünce, deneyim ve gelecek beklentilerinin kesişimi, yaşlılığın anlamını ve yaşlılık dönemi duygularını dönüştürmektedir. Öte yandan, yaşlılık olgusu sosyal politika yönelimli güncel bir konu olduğundan, araştırmacıların yaşlılık olgusuna dair tespitleri doğrultusunda kamusal ve bilimsel alanda bilinçlendirici, yapıcı çözüm önerilerinde bulunmaları toplumsal değişime yapıcı bir toplumsal katkı sunacaktır.

Çalışmamda moral desteği ve yönlendirmeleri ile hep yanımda olan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Yücel Karadağ'a, beni Gerontoloji alanıyla tanıştıran ve desteğini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. İsmail Tufan'a, tez araştırma ve yazım sürecinde bana yol gösteren kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Fulya Doğruel'e ve yapıcı eleştirileri ile çalışmamda katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Meltem Karadağ'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmam sırasında verdikleri desteklerden ötürü Fatma Keskin'e, Selahattin Erpolat'a, Aziz Nalbat'a, Hüseyin Emlik'e, İbrahim Kurşat'a, Ayşe Fatma Gülerim'e ve sevgi ve destekleri ile hayatım boyunca her zaman yanımda olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs 2018
Hasan Sever

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1.1 GİRİŞ.....	1
İKİNCİ BÖLÜM	5
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	5
2.1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	5
2.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	7
2.3. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	7
2.4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	8
2.5. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA VE DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ	8
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	16
YAŞLILIK OLGUSU	16
3.1. YAŞLILIK VE YAŞLANMA	16
3.2. DÜNYADA YAŞLI NÜFUS	18
3.3. TÜRKİYE’DE YAŞLI NÜFUS.....	20
3.4. GAZİANTEP’TE YAŞLI NÜFUS	23
3.5. YAŞLILIĞIN SORUNSALLAŞMASI.....	24
3.6. SOSYAL GERONTOLOJİ VE YAŞLILIK SOSYOLOJİSİ.....	28
3.7. YAŞLILIK DÖNEMİNDE YAŞAM ARANJMANLAR.....	30
3.8. BİR YAŞAM ARANJMANI OLARAK TEK BAŞINALIK.....	32
3.9. TÜRKİYE’DE YAŞLILARIN KARŞILAŞTIĞI TEMEL SORUNLAR	33
3.9.1. Yaşlılıkta Ekonomi.....	33
3.9.2. Yaşlılıkta Sosyal İlişkiler	35
3.9.3. Yaşlılıkta Toplumsal Cinsiyet.....	36
3.9.4. Yaşlılıkta Sağlık	37
3.9.5. Yaşlılıkta Psikoloji	38
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	40
KURAMSAL ÇERÇEVE	40
4.1. YAŞLILIK TEORİLERİ.....	40
4.1.1. 1961 Öncesi İlk Dönem Sosyal Gerontoloji Teorileri.....	42
4.1.1.1. Rol teorisi	42
4.1.1.2. Aktivite teorisi	44
4.1.2. 1961 ve Sonrası İkinci Dönem Teoriler.....	47
4.1.2.1. Geri çekilme teorisi	48
4.1.2.2. Süreklilik teorisi.....	50

4.1.3. Yaşlılık Kuramlarında 1970-85 Arası Daha Yeni Teorik Perspektifler ..	52
4.1.3.1. Modernleşme teorisi	53
4.1.3.2. Yaş tabakalaşması teorisi	56
4.1.3.3. Sosyal alışveriş teorisi	58
4.1.3.4. Yaşlılığın politik ekonomisi teorisi	59
4.1.3.5. Sosyal yapılandırıcılık teorisi	61
4.1.4. Sosyal Gerontolojide 1980 Sonrası Çağdaş Yaklaşımlar	63
4.1.4.1. Sosyal fenomenoloji	64
4.1.4.2. Feminist kuram	65
4.1.5. Yaşlılık Teorilerinin Genel Bir Değerlendirmesi	67
4.2. BOURDIEU'NÜN PRATİK EYLEM KURAMI	68
4.2.1. Bourdieu'nün İlişkisel Sosyolojisi	68
4.2.2. Bourdieu'nün Alan-Habitus-Sermaye Kavramları	69
4.2.3. Sermaye Türleri	73
4. 3. YAŞAM SEYRİ PERSPEKTİFİ	76
BEŞİNCİ BÖLÜM	81
BULGULAR	81
5.1. YAŞLILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	81
5.1.1. Katılımcıların Cinsiyet, Yaş ve Medeni Durumları	81
5.1.2. Katılımcıların Medeni Durumu	82
5.1.3. Katılımcıların Eğitim ve Meslek Durumu	82
5.1.4. Katılımcıların Ekonomik Durumları	83
5.1.5. Katılımcıların Aylık Gelir Durumu	84
5.1.6. Katılımcıların Sosyal Güvencesi	85
5.1.7. Katılımcıların Barınma ve Özel Mülkiyet Durumu	85
5. 2. BİR SEÇİM VEYA ZORUNLULUK OLARAK TEK BAŞINA YAŞAMA ARANJMANI	87
5.2.1. Tek Başına Yaşamayı Seçmek	88
5.2.2. Tek Başına Yaşayan Bireylerde Huzurevi ve Evlilik Algısı	99
5.2.3. Tek Başına Yaşamda Gündelik İşler	106
5.3.4. Sonuç	114
5.3. TEK BAŞINA YAŞAYAN YAŞLI BİREYLERİN GÜNDELİK YAŞAMI VE SOSYALLEŞME SÜREÇLERİ	116
5.3.1. Tek Başına Yaşayan Yaşlı Bireylerin Aile Bağları	117
5.3.2. Sosyalleşme ve Boş Zamanı Değerlendirme	125
5.3.2.1. Bol kaynaklarla aktif yaşlanma	126
5.3.2.2. Kıt kaynaklarla yaşlanma	131
5.3.2.3. Toplumsal alanda bir özne olarak yaşlanma	140
5.3.3. Sonuç	144
5.4. YAŞLILIK ALGISI VE GELECEK BEKLENTİSİ	145
5.4.1. Yaşlanma Duygusu	145
5.4.2. Yaşama Arzusu	152
5.4.3. Yaşlılara Yönelik İstismar ve Ayrımcılık	154
5.4.4. Yaşlı Bireylerin Devletten Memnuniyet ve Beklentileri	158
5.4.5. Sonuç	160
5.5. YAŞLILIKTA SAĞLIK OLGUSU	161
5.5.1. Yaşlıların Sağlık Durumları ve Hastalıkları	162
5.4.2. Yaşlılıkta Beslenme Biçimleri	166
5.4.3. Yaşlılıkta İlaç Kullanımı	169
5.4.4. Fiziksel Aktivite ve Spor	171

5. 4. 5. Sonuç	173
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	176
KAYNAKLAR.....	185
EKLER	193
EK. A1. KATILIMCILAR TABLOSU	193
EK A.2. ÖZGEÇMİŞ (VITAE).....	194

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 5.1: Katılımcıların cinsiyetleri ve yaş dağılımları.....	81
Tablo 5.2: Katılımcıların Medeni durumu.....	82
Tablo 5.3: Katılımcıların cinsiyete göre eğitim durumu.....	82
Tablo 5.4: Katılımcıların Cinsiyete göre meslekleri.....	83
Tablo 5.5: Katılımcıların ekonomik durumları.....	84
Tablo 5.6: Katılımcıların aylık gelir durumu.....	84
Tablo 5.7: Katılımcıların aylık gelirlerinin yeterlilik durumu.....	85
Tablo 5.8: Katılımcıların sosyal güvenceleri.....	85
Tablo 5.9: Katılımcıların yaşadığı konut tipi ve konut sahipliği durum.....	86
Tablo 5.10: Katılımcılarda mülkiyet durumu.....	86
Tablo 5.11: Geniş ailede kalmama nedenleri.....	89
Tablo 5.12: Yalnızlık duygusu ve çocuklarına yakın yaşama ilişkisi.....	96
Tablo 5.13: Mutluluk ve çocukları tarafından istenilme ilişkisi.....	96
Tablo 5.14: Cinsiyete göre yeniden evliliğe bakış.....	102
Tablo 5.15: Katılımcıların yaşam memnuniyeti durumu.....	107
Tablo 5.16: Eğitim durumu, cinsiyet ve resmi işleri halledebilme ilişkisi.....	113
Tablo 5.17: Çocukları tarafından ilgi görme ve yaşam memnuniyeti ilişkisi.....	117
Tablo 5.18: Ekonomik durumun aile ilişkilerine etkisi.....	121
Tablo 5.19: Katılımcıların ve çocuklarının gelir grubu dağılımı.....	139
Tablo 5.20: Eğitim durumu ve televizyon izleme sıklığı arasındaki ilişki.....	140
Tablo 5.21: Kişilerin yaşlılık algısı.....	146
Tablo 5.22: Geleceğe dair plan ve hedefler.....	152
Tablo 5.23: Katılımcıların gelir ve sağlık durumu ilişkisi.....	163
Tablo 5.24: Katılımcıların teşhis edilen hastalık türleri.....	166
Tablo 5.25: Katılımcıların ilaç kullanma sıklığı.....	179

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1 GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerde çok uzun bir zaman dilimine yayılan “nüfusun yaşlanması” sorunu, Türkiye dahil gelişmekte olan ülkeleri de çok kısa bir sürede sarmıştır. Gerek dünyada gerekse Türkiye’de, demografik değişimler, sağlık alanında yaşanan gelişimler ve doğum oranlarında azalma ile beraber gittikçe artan yaşlı nüfusu ve bu artışla ortaya çıkan nüfusun yaşlanma olgusu ve problemiği yaşlılık konusunu daha ciddi çalışılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Yaşlılık olgusu çok geniş bir konudur, çünkü yaşlılık kendi içinde heterojen deneyimlere işaret etmektedir. Ailesi ile birlikte, huzurevinde veya tek başına yaşayan, kırdaki, kentte veya başka biçimlerde yaşayan, fiziksel, bilişsel sağlığa sahip olan veya olmayan yaşlılar ve bu yaşlıların hayatlarına değişik biçimler veren farklı ve değişken sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleri dikkate alındığında, yaşlılık durumunun kendi içinde homojen olmadığı; farklı durumlara, dolayısıyla da farklı sorunsallara işaret eden, çok geniş bir alan olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın odağında yer alan tek başına yaşayan yaşlılar düşünüldüğünde, yaşlı bireylerin karşılaştığı ekonomik, sağlık ve sosyalleşme ile ilgili temel sorunların arasında yaşlı bireylerin giderek artan yalnızlığı da gelmektedir. Hatta İngiltere’de giderek artan “yalnızlıktan ötürü acı çeken milyonlarca kişiye yardım etmek için” “Yalnızlık Bakanlığı” kurulmuştur¹.

Türkiye’de yaşlılık çalışmaları daha çok sağlık alanlarında, geriatri, gerontoloji ve sağlık bölümlerinde yürütülmektedir. Ancak, yaşlılığın gittikçe önemli bir toplumsal olgu haline gelmesi, sosyolojide ve sosyal gerontolojide yürütülen yaşlılık çalışmalarının artırılmasını gerektirmektedir. Öte yandan, yaşlılık olgusunun bütüncül bir şekilde kavranabilmesi için, yaşlı bireylerin farklı yaşam deneyimlerini

---

¹ Tracey Crouch, Euronews, 18.01.2018, <http://tr.euronews.com/2018/01/18/ingiltere-de-yaln-zl-k-bakanl-g-kuruldu> (01.05.2018).

inceleyerek yapılan spesifik mikro analizler, yaşlılık olgusunun makro bir düzeyde anlaşılmasını sağlamaya katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, yaşlılık durumunun çeşitliliği ve farklı boyutları, konunun farklı bilimsel alanların katkısını gerektirecek şekilde, disiplinler arası bir perspektiften çalışılması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, yukarıda bahsedilenlere paralel olarak ve değişen aile yapısıyla beraber tek başına yaşayan yaşlı bireylerin nüfusunun artacağı düşüncesi ile ciddi sağlık sorunu olmayan ve dolayısıyla “tek başına yaşayabilen” yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerine odaklanılacaktır. Çalışmanın temel çıkış noktası tek başına yaşama aranjmanının gönüllü mü yoksa zorunlu mu seçildiğini; karar verme sürecini nasıl yaşandığını ve bu süreçte aileden en azından mekânsal kopuşun nasıl gerçekleştiğini ve bu kopuşa eşlik eden duygu durumları ve koşullarını anlama çabasıdır.

Çalışma, bu konuya “yaşam seyri” perspektifinden bakarak, Bourdieu’nün “habitus” kavramı ve “sermaye biçimleri”ni de (sosyal, kültürel, ekonomik) dikkate alarak, yaşlılığın sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal bir olgu olduğunu; yaşlılık deneyiminin de bireylerin sadece yaşlılık süreçlerinde değil, tüm yaşam seyrinde edindikleri deneyimlerle, hayatları boyunca biriktirdikleri avantaj ve dezavantajlarla da biçimlendiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Dolayısıyla söz konusu birikim veya birikimsizliğin yaşlılık döneminde kendini nasıl gösterdiği de çalışmanın önemli odak noktalarından biridir.

Çalışma bu anlamda gerontolojinin disiplinler arası doğası ile uyumlu bir şekilde yaşlanma deneyiminin çeşitliliğine, kültürel, biyolojik, fizyolojik, duygusal, bilişsel, ekonomik ve sosyal yönleriyle ışık tutmaya çalışır. Çünkü Hooyman vd.’nin de belirttiği gibi, “tüm bu faktörler” insanların “sosyal işlevini, ve fiziksel ve akli iyi olma halini etkileyecek şekilde etkileşim içindedirler” (2015: xvi).

Yaşlılık, kişinin kronolojik yaşının toplamından ibaret olmadığı gibi bir kişinin kronolojik yaşı, sosyal, fiziksel ve bilişsel kabiliyetlerinin net bir göstergesi olamaz. İleri yaş grubundaki insanları homojenleştiren eğilimler, yaşlılık sürecini anlayabilmenin önünde bir bariyer oluşturur. Yaşlanmayı bir gerileme, hastalık ve toplumdan çekilme olarak tanımlamanın sebebi, genellikte toplumda alışık olduğumuz ve medyanın yaygınlaştırdığı negatif temsilin yanı sıra, Hooyman vd.’nin de değindiği gibi, yaşlılığa dair sadece fiziksel ve zihinsel gerilik ve hastalık vurgusu yapan biyo-medikal yaşlılık çalışmalarının yakın bir zamana kadar gerontoloji

alanındaki dominant etkisi yüzündendir (2015: 139). Ancak, bu yaklaşım her alanda değişmektedir.

Bu noktada, yaşlılık olgusuna çok çeşitli perspektiflerden yaklaşan gerontolojik yaşlılık teorileri, konunun derinlemesine, çok boyutlu bir perspektiften kavranmasında yol gösterici olurlar. Mesela çalışmada, yaşlı bireylerin toplumsal yaşlılık algısına paralel veya karşıt bir alt kültür, bir bilinç oluşturup oluşturmadıkları; yaşlılık döneminde, hayatları boyunca sahip oldukları rol ve statü ve kişiliklerinde bir süreklilik olup olmadığı, ya da yaşanan değişimin niteliği; modernleşmenin etkisiyle aile yapısında yaşanan değişimin yaşlılık sürecini nasıl etkilediği, aktif bir yaşlılığın mümkün olup olmadığı, toplumdan bir geri çekilme söz konusu ise bunu zorunlu mu yoksa gönüllü mü olduğu; toplumsal yaşama yön veren hiyerarşilerin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yaşlı bireyleri nasıl etkilediği incelenmektedir. Çalışma, sosyal fenomenolojik perspektiften, yaşlıların duygularını dinlemenin önemini vurgulayarak, süreklilik ve yaşam seyri perspektifleri doğrultusunda yaşlılığın, bireysel ve toplumsal olarak ilgili ve doğru yaklaşıldığında bir sorun olmadığını, yaşama aktif katılımın yaşlı bireylerde benlik duygusunu pekiştirebileceğini ve dolayısıyla yaşlılığın yaşamın evrelerinden biri olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Bu doğrultuda, çalışma, yaşlılık konusuna bir yandan, bireyi merkeze alarak bireyin kendi edim ve tercihlerini, öte yandan, sermayelerin dağıtımını, bireylerin toplumsal konumları dolayısıyla bu sermayelere erişimini ve bu sermayelerin aile ve toplum içinde yeniden üretilme süreçlerini etkileyen yapısal koşulları dikkate alarak, birey ve yapı; mikro ve makro boyutlar arasında bir ayrıma düşmeden, bu ayrımı aşan ve ilişkiselliklerini ortaya koymaya çalışan bir perspektiften yaklaşır.

Bu amaçla Gaziantep'in Şehitkâmil ve Şahinbey ilçe merkezlerinde yaşayan, 65 yaş ve üstü, ciddi bir sağlık engeli bulunmayan, tek başına yaşayan farklı sosyo-ekonomik durumlara sahip 18'i kadın ve 12'si erkek olmak üzere 30 birey ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Buna ek olarak, bireylerin tercihleri, durumları, koşulları, duygu ve düşünceleri arasındaki ilişkileri kavrayabilmek açısından kişilere yarı yapılandırılmış 100 soruluk, kapalı ve açık uçlu bir anket uygulanmıştır. Bu çalışmada kullanılan temel yöntem niteliksel araştırma yöntemi ve "yorumsamacı" bir perspektiftir. Bunun yanı sıra veriler arasındaki değişkenleri daha iyi analiz edebilmek için de korelasyonlar bazında niceliksel analizle de pekiştirilmiştir.

Yaşlılık olgusunun çok boyutluluğu ve “yaşlıların deneyimlerindeki çeşitlilik” yaşlılık olgusuna “disiplinler arası araştırma ve teori” desteği gerektirir. Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi; gerontolojik yaşlılık teorileri, yaşam seyri perspektifi ve Bourdieu’nün ilişkisel sosyolojisine dayanmaktadır. Gerontolojik teoriler, yaşlılık olgusunu, yaş ile ilgili değişimlerin nasıl gerçekleştiğini, bu değişimi etkileyen faktörleri ve yaşlılık deneyiminin çeşitliliğini farklı perspektifler sunarak sistematik olarak kavramaya çalışmaktadırlar. Öte yandan çalışma, yaşam seyri perspektifini dikkate alarak, yaşlı bireylerin yaşam boyu edindikleri hayat deneyiminin yaşlılık dönemlerine nasıl biçim verdiği anlaşılmasına çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, bu araştırma, yaşlı bireylerin yaşam seyri boyunca içinde buldukları koşulların, edindikleri yatkınlıkların, eğilimlerin, tutumların ve alışkanlıkların yaşlılık dönemine yansımalarının önemini dikkate alarak yaşlılık olgusuna yaklaşmaktadır. Bu anlamda bir toplumsal olguyu incelerken sadece yapının veya sadece bireyin değil bunların ilişkiselliklerinin dikkate alınması gerektiğini ortaya koyan Bourdieu’nün “ilişkisel sosyolojisi”nden beslenmektedir.

Bu çalışmanın “bulgular” kısmının birinci bölümünde, bireylerin tek başına yaşamaya dair karar verme süreçleri, duyguları; çocukları, aile çevreleri ve sosyal çevreleri ile ilişkileri; ikinci bölümünde gündelik hayatı yaşama biçimleri, boş zaman değerlendirmeleri ve sosyalleşme imkânları; üçüncü bölümünde yaşlılık dönemindeki benlik algıları ve bunun daha önceki dönemleri ve toplumsal algı ile ne kadar örtüştüğü; dördüncü bölümde sağlık durumları, beslenme biçimleri, ilaç kullanımları ve fiziksel aktiviteleri incelenerek; fiziksel, sosyal ve ekonomik koşulları irdelenerek tek başına yaşama aranjmanına sahip yaşlı bireylerin mikrodan makroya, bireyden topluma uzanan bir yelpazede yaşlılık olgusunu nasıl yaşadıkları kavranmaya ve betimlenmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yaşlılık, özellikle modernleşme, endüstrileşme ve kentleşme sonucunda yaşanan hızlı toplumsal ve demografik değişimle ön plana çıkmaktadır. Yaşlılık durumunun ve yaşlanma olgusunun sadece gelişmiş ülkelerle sınırlı olmayan ve sadece yaşlıları değil tüm toplumu ilgilendiren küresel bir sorunsala dönüşmesi sebebiyle daha çok araştırılmayı hak eden bir mevzu olagelmektedir. Ancak, artan yaşlı nüfus oranlarıyla, Türkiye’de de bir sorunsala dönüşmüş olan yaşlılık olgusunun disiplinler arası bir yaklaşımla daha çok çalışılması gerekliliğini doğurmuştur. Yaşlılık çalışmaları daha çok gerontoloji, tıp ve sağlık bilimleri alanında yürütülmektedir, sosyoloji alanında henüz yaygınlaşmaya başlayan yaşlılık çalışmalarının pratik ve teoride etkinliğinin artması gereklidir.

Türkiye’de yaşlılık çalışmaları 1990’ların ikinci yarısında yoğunlaşmakta ve temel olarak yaşlılığa yönelik sosyal politikalar ve sosyal hizmetler; yaşlılık ile ilgili mekan, demografi, aile, kuşaklararası dayanışma ve çatışmalar, sosyal çevre, yaşam aranjmanları gibi konularda sosyolojik incelemeler; yaşlılıkta sağlık, geriatric çalışmalar, tıbbi etik, beslenme ve giyim; ve yaşlılıkta psikolojik ve psikiyatrik sorunların incelenmesi konularına odaklanılmışlardır. Türkiye’de çeşitli kurumların yaşlılıkla ilgili çalışmalarında ve diğer araştırmalar niceliksel yöntemle yapılmış ve yaşlılık olgusuna niteliksel tespitler ve çözümlenmeler getirmede yeterli olamamıştır. Bunun başta gelen nedeni, bu konuda niteliksel araştırmaların sınırlı olması ya da niceliksel araştırmalarda elde edilmiş verilerin bu araştırmalarda yeterince değerlendirilememiş olmasıdır (Kalaycıoğlu vd., 2003).

Türkiye’de İlk yaşlanma ve yaşlılık kürsüsü gerontoloji bölümü olarak Akdeniz Üniversitesi’nde gerontoloji alanında önde gelen akademisyenlerinden

Prof. Dr. İsmail Tufan tarafından 2006 yılında kurulmuştur. Bu alanda yapılan çalışmaların yanı sıra yaşlı bireyleri “evde oturup vakit öldürmekten kurtarmak” ve “ömür boyu öğrenme konseptinde devreye sokarak, başarılı yaşlanan insanların çoğalmasına yardımcı olmak” amacıyla Antalyada Akdeniz Üniversitesi’nde 60+ tazelenme üniversitesi kurmuştur. Böylelikle yaşlı bireyler aktif olarak hayata katılmakta ve başarılı yaşlanma sürecine dahil olmaktadır, 2017-2018 yılı itibari ile İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İzmir Ege Üniversitesi Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesin de kurulmuş² olup yaşlı bireyler için aktif yaşlanma fırsatları sunulmaktadır.

Türkiye’de yaşlılık konusunda yürütülen diğer çalışmaların bazıları, İstanbul (Şentürk ve Ceylan, 2015), Antalya (Arun, 2017) Ankara (Kalaycıoğlu vd., 2003; Aközer vd., 2011; Kalaycı ve Özkul, 2017; Aksoy, 2015; Arpacı, 2008), Sivas (Kurt vd., 2010), Nazilli (Tufan, 2016), Gümüşhane (Ak, 2016), Denizli (İçli, 2008, 2010) illerinde yapılan çalışmalardır. Gaziantep ilinde ise yaşlılığa dair herhangi bir sosyolojik araştırma olmamakla birlikte, sağlık alanında yaşlılık üzerine çeşitli araştırmalar yürütülmüştür (Kalenderoğlu vd., 2007).

Yaşlılık kendi içinde çok çeşitli bir olgu olduğundan, yaşlılık çalışmalarının, yaşlılığı içindeki heterojenliği ile birlikte, ilgili olduğu tüm dinamikleri yansıtabilecek biçimde kapsayıcı bir şekilde, gerek toplumsal yaşlanma sorununa gerekse yaşlanma ile beraber gelen toplumsal ve bireysel sorunlara cevaplar üretebilecek sosyal politikaların geliştirilebilmesi için çoğalması önemlidir.

Bu nedenle, bu çalışma öncelikle yaşlılığın ne olduğunu anlama, bu konuda yaşanan sorunlarla nasıl baş edileceği konusunda daha çok araştırmanın yapılması gerekliliğini ve önemini ortaya koymakta ve sosyoloji alanında bu türden bir katkı yapmaya çalışmaktadır. Çalışma, yaşlılık olgusunu disiplinler arası bir perspektiften betimlemeye, tanıtmaya ve bunu yaparken yaşlıların kendi duygu ve deneyim aktarımlarını merkeze almaktadır. Hem etik hem emik perspektifleri bir araya getirerek, konuya fizyolojik, psikolojik, ekonomik ve sosyal bağlamları dikkate alan, bütüncül, ilişkişel bir perspektiften bakmaya çalışmaktadır.

Çalışmanın bir diğer önemi de bir yandan, batılılaşma yönünde geniş aileden çekirdek aileye doğru yaşanan değişim, diğer yandan ataerkil, geleneksel

---

² Akdeniz Üniversitesi, Gerontoloji Bölümü, <http://edebiyat.akdeniz.edu.tr/gerontoloji/gerontoloji-bolumu-ana-sayfa/> (01.05.2008).

toplumların “yaşlılara saygı,” ve “yaşlının aile destek sistemine sahip olduğu” iddiaları arasında değişen aileyi yaşlılık olgusu üzerinden okumasıdır. Çalışma bu anlamda geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte, yaşlılık olgusunun sadece kuşaklararası ilişkinin dönüşümünü değil, ailedeki çözülme de gösteren en çarpıcı alanlardan biri olduğunu dikkate almaktadır. Yaşlılık deneyimlerinin dönüşümü aynı zamanda, ailenin, toplumun ve kurumların da dönüşümünü yansıtmaktadır.

2.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, Gaziantep’te tek başına yaşayan yaşlı bireylerin gündelik yaşam dinamiklerini, tek başına yaşamayı seçme nedenlerini, karar verme sürecini nasıl yaşadıklarını, geniş aileden kopuşunun nasıl gerçekleştiğini ve bu kopuşa eşlik eden duygu durumları ve koşullarını, yaşam memnuniyetleri ve yaşam beklentilerini anlamayı hedefler. Bu anlamda tek başına yaşayan yaşlı bireylerin “yaşam seyri” boyunca sahip oldukları avantaj ve dezavantajlarla beraber, sosyal, kültürel, ekonomik ve bedeni sermayelerin yaşlılık sürecini nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktadır.

2.3. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Bu araştırma kapsamında, Gaziantep’in Şehitkâmil ve Şahinbey ilçe merkezlerindeki mahallerde oturan, evlerinde tek başına yaşayan, 65 yaş üstü, ciddi bir sağlık engeli bulunmayan, 18’i kadın ve 12’si erkek, toplam 30 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmış, buna ek olarak 4’ü kadın, 4’ü erkek 8 kişi ile de küçük gruplar halinde odak görüşmeler yürütülmüştür. Ayrıca, yaşlı bireylerin yaşam tercihlerini, durumlarını, koşullarını, duygu ve düşünceleri arasındaki ilişkilerini kavrayabilmek açısından kişilere yarı yapılandırılmış, 100 soruluk, kapalı uçlu bir anket de uygulanmıştır.

Çalışma Gaziantep’in Şehitkâmil ilçesinde bulunan İncesu, Gazi, Karşıyaka, Sarıgüllük, Fatih, Emek, Yaprak, İbrahimli, Seyrantepe, Hürriyet ve Hacıbaba mahallelerinde ve Şahinbey ilçesinde bulunan Akyol, Güneykent, Bozalar, Yukarıbayır, Karataş, Hoşgör, Kurtuluş, Gündoğdu, Düztepe, Şehreküstü mahallelerinde yaşayan katılımcılar ile gerçekleştirilmiştir.

Yaşlılık deneyiminin çeşitliliğini ortaya koyabilmek için farklı mahallelerde yaşayan, farklı sosyoekonomik yapılara, eğitim seviyelerine, yaş gruplarına sahip katılımcılarla görüşülerek, bireyler arasındaki farklılıkları dikkate alan bir çalışma

yapılmıştır. Katılımcılar çalışmada özel hayatın gizliliği dikkate alınarak takma adlarıyla yer almışlardır.

2.4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Tek başına yaşayan yaşlıların yaşam seyri boyunca edindikleri sosyal kültürel, ekonomik ve bedeni sermayeler ile yaşam memnuniyetleri arasında pozitif bir bağ bulunur.

Yaşlıların toplumdan geri çekilmesi veya topluma katılması sadece bireysel kararların değil, bunların sosyoekonomik ve kültürel temelli yapısal faktörlerle ilişkilerinin de bir sonucudur.

Yaşlılık döneminde fiziksel ve kültürel aktif olma halinin sürdürülmesi ile yaşlılık döneminde yaşam doyumu arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur.

Tek başına yaşama aranjmanı geleneksel geniş ailenin çözülüşünün bir göstergesidir.

2.5. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA VE DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ

Bu çalışma, “tek başına yaşam aranjmanına sahip yaşlı bireyler”e odaklanmakta ve yaşlılık konusunu, ekonomik, kültürel, sosyal ve fizyolojik boyutları ile ele alarak, sosyolojik ve gerontolojik yaklaşımları içeren bir perspektiften incelemektedir. Temel olarak niteliksel bir yaklaşıma sahip olan bu çalışma doğrultusunda, Gaziantep’in Şehitkâmil ve Şahinbey ilçelerinin farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip mahallelerinde 65 yaş ve üstü 18 kadın ve 12 erkek ile derinlemesine görüşme ve 8 kişi ile ayrı gruplar halinde odak görüşme yürütülmüş, görüşmeler katılımcı gözlem ile de pekiştirilmiştir. Çalışma kapsamında verilerin toplanabilmesi için öncelikle “seçkisiz olmayan örnekleme” yöntemlerinden biri olan “amaçsal örnekleme” yöntemi ile 65 yaş ve üstü evde tek başına yaşayan yaşlı bireyler seçilmiş, sonra kartopu tekniği ile diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Araştırma sahasında veriler, izin verildiği ölçüde, ses kaydı alınarak ya da not tutularak toplanmış ve kayıtlar çözümlenmiştir.

Örneklemin seçilmesi çoğu zaman araştırmacılar için önemli bir sorundur (Hooyman vd., 2015: 7). Yaşlılık konusunda da örnekleme daraltmak oldukça zor bir karar verme süreci gerektirmiştir çünkü ileri yaş grupları o kadar çeşitlidir ki, sağlığı yerinde olan, olmayan, ailesiyle yaşayan, tek başına yaşayan, huzurevinde yaşayan, farklı hastalıklara sahip olan ve benzeri pek çok grubu kapsar. Sonuç itibarıyla, bu

çalışma kapsamında kendi evinde tek başına yaşayan, ciddi bir sağlık engeli bulunmayan, kentte yaşayan yaşlı bireyler seçilmiş, hem araştırmanın geçerliliğini sağlamak, hem de ampirik genellemeler yapabilmek için farklı mahallelerden, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel temellere sahip kadın ve erkek katılımcılar seçilerek, ileri yaş bireylerin yaşantılarının çok boyutlu karmaşık yapısına ve deneyim çeşitliliğine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma verisinin toplanması ve çözümlenmesi için kullanılan temel yöntem niteliksel araştırma yöntemi ve yorumsamacı bir perspektiftir. Bu çalışma, niteliksel yöntemi tamamlaması amacıyla SPSS programı kullanılarak korelasyonlar bazında niceliksel analizle de pekiştirilmiştir. Sosyolojik bakış açısı, birey ile toplum arasındaki bağlantıları anlamaya yöneliktir. Araştırmacılar yaşlanmanın bireyler ve daha geniş toplum üzerindeki etkilerini anlamak için çeşitli teknikler denemişlerdir. Nicel ve nitel araştırma yöntemleri yaşlılık çalışmaları için de geçerlidir (Görgün-Baran, 2004:39). Bunun yanı sıra bu iki tekniği farklı biçimlerde birleştirmek de söz konusudur.

Bu çalışmada, niteliksel yöntem doğrultusunda, katılımcılarla yarı yapılandırılmış bir anket doğrultusunda derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, kişilerin içsel yaşam deneyimlerine ve duygularına ulaşılmaya çalışılmıştır. Toplumlarda yerleşik olan klişe beden algılarını ve yaş ayrımcılığını aşmanın bir yolu olarak yaşlı bireylerden kendi yaşam deneyimlerini ve gözlemlerini aktarmaları istenmiş; yaşlılığın ne olduğu ve yaşlıların genelde ne hissettikleri birinci ağızdan dinlenmiştir.

Ayrıca çalışmada yaşlılığın sadece yaşlılık döneminden ibaret olmadığı, yaşam seyri boyunca biçimlendirildiği düşüncesinden hareketle, derinlemesine mülakatlarla katılımcıların bugünkü yaşamlarında geçmişin izleri de bulunmaya çalışılmıştır. Çalışmada “insanların yaşam deneyimini doğrudan yakalamaya” (Punch, 2014: 59) olanak veren açık uçlu sorularla yürütülen derinlemesine görüşmelere ek olarak, değişkenler arasındaki ilişkileri saptayabilmek amacıyla katılımcılara 100 tane kısmen açık uçlu ve kapalı uçlu soru içeren ek bir standart anket de uygulanmıştır.

Açık uçlu sorularla, katılımcılardan kendilerini ifade etmelerini ve detaylı yanıtlar vermelerini sağlamak, böylelikle “önceden tahmin edilmeyen bulgulara” ulaşmak amaçlanmıştır. Diğer yandan, yaşlılık konusunda öne çıkan değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla istatistiksel analiz uygulamak için

katılımcılara özel konularda hızlı ve kolay yanıtlayabilecekleri, hem seçebilecekleri sabit bir dizi yanıtın verildiği, ama buna ek olarak farklı bir yanıt verebilecekleri bir ‘diğer’ kategorisinin sunulduğu” “kısmen açık” ve “kapalı uçlu” sorular sorulmuştur.

Yaşlılık deneyimlerinin homojen olmadığı, çok çeşitlilik içerdiği fikrinden hareketle yaşlılık olgusuna gerontoloji, sosyoloji ve kısmen tıp ve psikoloji bilimlerini kapsayan, geniş, disiplinler arası bir perspektiften çalışılması gerekliliği bu konuda çalışma yürüten araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur (Hooyman, vd. 2015). Bu anlamda gerontolojik yaşlılık teorileri yaşlılık olgusuna biçim veren yapısal faktörlerin yanı sıra bireyin kendi öznel deneyim ve değerlendirmelerini dikkate alan mikro ve makro düzeyde analizlerin yapılması gerekliliğini de ortaya koymuşlardır. Hooyman vd. yaşlılık çalışmalarının farklı metotlar içerdiğini ve bu metotların güçlü ve zayıf yönlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu araştırmaların bir yaşlı birey grubunu anlamamıza yardımcı olduğunu, ancak bu bulguların daha heterojen bir yaşlı grubuna uygulanıp uygulanamayacağını net olmadığını belirtir. Buna göre, yaşlı yetişkinleri ve onların yaşlanma deneyimlerinin çeşitliliğini – örneğin, geri çekilmelerini veya aktif yaşlanmalarını destekleyen faktörleri – anlamak için daha geniş bir metot yelpazesinde, daha çok araştırma yapılmalıdır (Hooyman vd., 2015: 9). Blaikie (1999) bu yüzden “yaşlılığın özne ile yapı arasındaki ikiliği aşarak anlaşılabilirliğini” belirtir. Bu anlamda, “bireyin verili bir kültürel çevrede doğduğunu ve orada sosyalleştiğini” ancak içine doğulan çevrenin ve zamanın koşullarının “bireyin algılayışını bir yere kadar belirlediğini” belirtir (Akt., Kalaycıoğlu vd., 2003: 14)

Bu anlamda, Baran’ın (2004) ifade ettiği gibi yaşlılık sosyolojisine yönelik araştırmalar için “hem ‘anlam’ içerikleri (*mikro düzeyde*) hem de niceliksel ifadelere dönüştürülebilecek ‘makro düzeyde’ ‘değişken’ kategorileri” önemlidir. dolayısıyla, “hem niteliksel hem de niceliksel verileri dikkate alma gerekliliği” önem kazanmaktadır. Yaşlılık çalışmalarında dikkate alınması gereken bu analiz ve öneriler doğrultusunda, Bu çalışma, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin “yaşam seyri” boyunca sahip oldukları avantaj ve dezavantajlarla ve geniş aile yapısındaki değişimlerle beraber nasıl bir yaşlılık sürecine dahil olduklarını anlamayı amaçlar. Bu amaçla, konuyu bireyden yapıya ulaşan ilişkisellik zincirde; mikro ve makro olguları ilişkilendirerek ele almaya çalışır. bu sebeple, konu niteliksel yöntem ağırlıklı, ancak niceliksel yöntem destekli bir metotla yürütülmüştür.

Yaşlılık çalışmalarının metodolojisine genelde pozitivist ve yorumsamacı paradigmlar hakimdir ve yaşlılık teorisinin gelişimi için her ikisi de gerekli görülmüştür (Bengtson, 1997: 76). Bu çalışma, konuya temelde yorumsamacı paradigma doğrultusunda yaklaşır. Sosyolojide az bilinen yaşlılık olgusunu derinlemesine araştırmak ve çözümleyebilmek için “açıklayıcı” bir strateji seçilmiş; niteliksel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşmeler yapılmış ve katılımcı gözlemlerde bulunulmuştur.

Niteliksel araştırma, yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış görüşme teknikleri, odak grupları, gözlemler, yansıtıcı alan notları, metinler, resimler ve diğer materyaller ile bilgi toplayıp bu bilgilerin sadece ‘ne’, ‘nerede’, ‘ne zaman’, ve ‘kimler’ sorularına değil ‘niçin’ ve ‘nasıl’ sorularına yanıt bulmak için analiz edildiği bir araştırma türüdür (Backes ve Clemens 2017: 122).

Konuya mikro açıdan da bakabildiğini iddia eden nitel çalışmaların, pozitivist yaklaşıma sahip olanların tersine, araştırmanın daha başında kabul edilmiş “sözde kurallardan” değil, bizzat yaşlıların anlam çerçeveleri ve bunların somut yaşam deneyimleri ile olan ilişkilerini temel alarak başlamaları gerekir. Bu yaklaşım Giddens'in sosyal bilimler mantığı görüşünde merkezi bir konumda gördüğü “çifte yorumsama” nosyonu ile paraleldir (Görgün-Baran, 2004: 41). Bu ilişki, “mikro düzeydeki ilişkilerin makro düzeydeki karşılıklarının yorumlanmasına” ya da genel bir “yorumlama sürecine” karşılık gelmektedir (Uluocak 1999, Akt. Görgün-Baran, 2004:41). Bu çifte yorumsamaya dayanan süreç ilk olarak “sosyal aktörler tarafından kullanılan kavramların ve anlamların, tanımlara çevrilmesini” ve daha sonra “bu tanımların, sosyal bilim kavramlarına (...) çevrilmesi” işlemlerini gerektirir. “Giddens'a göre, gündelik yaşamın kavramlarıyla, bilimsel dilin teknik kavramları arasında da iki yönlü bir süreç söz konusudur” (Blaikie 1993, akt. Görgün-Baran, 2004:41)

“Nitel araştırmada, gündelik yaşama ilişkin gözlemlerle, insanlar ve bu insanların dünyaları konusunda önemli bilgiler edinilebilir”. Diğer bir deyişle, “nitel araştırmanın ampirizmi, gündelik yaşamın deneyimlerinin verilerine dayanır” (Gubrium ve Sankar, 1994, Akt. Görgün-Baran, 2004:40). Dolayısıyla nitel bir araştırma yürüten araştırmacı geniş bir olası görgül malzeme yelpazesine sahip olur (Punch, 2014: 59). Çünkü, niteliksel yöntemin ayrılmaz bir parçası olan “etnografik katılım” (Emerson vd., 2008) ile araştırmacılar yaşlı bireylerin kendi evlerinde

“gündelik tecrübe ve faaliyetlerine yakın olmak,” yani “başkalarını gözleyebilmek ve “başkalarının neleri anlamlı ve önemli olarak yaşadıklarını yakalayabilmesi için daha derinden bir ‘içe dalma’ imkânı bulurlar, böylece “insanların hayatlarını sürdürdükleri şartları, sınırlılıkları ve zorlamaları zorunlu olarak ve doğrudan tecrübe etme imkânı tanırırlar” (Emerson vd. 2008: 2). Emerson vd.’ye göre nihayetinde “etnografin işi ‘gerçeğin’ ne olduğunu kesinkes ortaya koymak”tan çok “başkalarının yaşamları içerisinde bulunan çoklu gerçekleri açığa çıkarmaktır” (2008: 4). Bu anlamda, niteliksel yöntem doğrultusunda gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlem, evde tek başına yaşayan yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerindeki heterojenliği ortaya koyabilmek için önemli bir fırsat sunarlar.

Nitel çalışma ile “etnografik katılım”da bulunan araştırmacının da – evlerine gelen yabancılara aşırı şüpheli yaklaşan – yaşlı bireylerin güvenini sağlaması da “güvenilir bilgilere ulaşmayı kolaylaştırır”. Bu durumda “araştırmacının da kimliği ve duruşu bireylerin güvenini kazanmada etkilidir” (Marshall ve Rossman, 1989). Bu anlamda, araştırmacının katılımcıların güvenliliğini ve gizliliğini sağlamak gibi etik konuları dikkate alması gerekir (Hooyman vd. 2015: 78). Saha araştırmasında bu hassasiyet gerektiren konulara fazlasıyla önem verilmiş ve bu nedenle katılımcılara adları ve adresleri sorulmamış, çalışmada takma adlarla yer almışlardır.

Öte yandan, yaşlılık sosyolojisinde büyük araştırma veya nüfus kayıtlarına dayalı çoğu analizler niceliksel verilere, dolayısıyla pozitivist paradigmaya dayanmakta ve olgunun seyrine dayalı tahminlerde bulunmaktadır. Hipotezler de bu süreçte daha önceki bulgular ışığında tanımlanmakta ve teoriler araştırmanın ampirik sonuçları ile sınanmaktadır (Bengtson, 1997: 76). Ancak nicel yöntem kültürel farklılıkları, anlamlarını ve katılımcıların öznel yorumlarını göz ardı etmeleri ve toplumsal yaşantının karmaşıklığını bir dizi sayıya dönüştürmesi nedeniyle eleştirilmektedir (Morgan ve Kunkel 1998, Akt. Görgün-Baran, 2004:39-40).

Bir yaşlılık araştırması tümüyle nicel verilerle yapılabilir, tümüyle nitel verilerle de yapılabilir veya iki tür veri herhangi bir oranda birleştirilerek yürütülebilir (Punch 2014: 60). “Morgan ve Kunkel (1998) ile Gubrium ve Sankar (1994), yaşlılık sosyolojisi için, nicel ve nitel yöntemlerin her ikisinin de farklı, güçlü yönlerini içeren ve katkılarını dikkate alan bir yol izlenilmesi gerektiğini belirtirler”. Bu anlamda “nitel araştırmalarda da sınanması için hipotezler ileri sürülebilir.” Dolayısıyla, “nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılması, bulguların

daha kapsayıcı ve doyurucu bir hale gelmesini sağlanabilir” (Görgün-Baran, 2004:42).

Sosyal bilim araştırmasında nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanana çalışmalar çoğalmıştır ve bu iki yöntemi birleştirmenin çeşitli yöntemleri bulunur (Punch, 2014: 63; Görgün-Baran, 2004: 40). Nicel ve nitel yaklaşımların farklı birleştirilme biçimlerini tanımlamak için, “karma yöntem” terimi de kullanılır. Karma yöntem kullanmanın pek çok faydası bulunduğunu belirten ve bunları özetleyen Bryman’a (1988, 1992) göre, öncelikle, hareket noktası nicel araştırmada araştırmacının ilgileri; nitel araştırmadaysa görüşme yapılanların bakış açısıdır. Bu yöntemle bu vurgular, tek bir çalışmada bir araya getirilebilir. İkincisi, çalışmaya nicel kanıtların eklenmesi, nitel analizlerle genelleme yapabilmeyi kolaylaştırır. Üçüncüsü, nicel araştırma araştırmacının değişkenler arasında ilişki kurmasına fırsat verir ancak nitel araştırma değişkenler arasındaki ilişkilerin yorumunu ve tespit edilen genel ilişkilerin altında yatan nedenlerin anlaşılmasını kolaylaştırır. Ayrıca ve en önemlisi, çoğu zaman sosyal yaşamın “büyük-ölçekli, yapısal özelliklerini” ortaya çıkarmaya çalışan nicel yöntem ile “küçük-ölçekli ve davranışsal yanlarına” yönelen nitel yöntemin birlikte kullanılması Makro ve mikro düzeyler arasındaki ilişkiyi anlayabilmeyi sağlar (Akt., Punch, 2014: 233). Yaşlılık çalışmalarında nicel ve nitel yöntemlerden birinin başat olduğu ve ya ikisinin eşit şekilde birleştirildiği farklı karma tasarımlar kullanmıştır (Punch, 2014; Bengtson, 1997). En genelde bu birleştirmenin nedenleri, iki yaklaşımın güçlü yanlarından faydalanmak ve zayıf yönlerini telafi etmektir. (Punch, 2014: 231).

Bu çalışmanın tasarımı, katılımcıların sayısının sınırları ve istatistik analizin derinlemesine değil korelasyonlar üzerinden yapılması nedeniyle tam bir karma yöntem olmasa da, “tek bir başat paradigma olarak” niteliksel yöntem ve yorumsayıcı yaklaşımının temel araştırma metodu olarak alındığı, ve “niceliksel yöntemin bir parçasının” kullanıldığı bir tasarıma sahiptir (Creswell, 1994, Akt. Punch, 2014: 234). “Deneysel-olmayan” bu araştırmada “değişkenler arasındaki ilişkileri ve değişmeyi açıklamak” için, “korelasyon analizi” yapılmıştır. Korelasyon analizi ile, bağımlı değişkenden bağımsız değişkene, etkilerden nedenlere bakarak ve değişimin nedeni açıklanmaya çalışılır (Punch 2014: 65,73-74)

Bu çalışmanın metodolojisine yön veren temel perspektif, “yerleşik metod” olarak da bilinen “temellendirilmiş kuram”dır. Tümevarımcı olan bu yöntem, somut ampirik kanıtlarla başlayıp daha soyut kavramlara ve kuramsal ilişkilere doğru

ilerleyen bir kuram geliştirme veya onaylama yaklaşımıdır (Neuman, 2006: 91) Bu kuram doğrultusunda, çalışmanın teorik çerçevesi sahaya göre şekillenmiştir. Bu anlamda pozitivist yaklaşımın tersine, yorumsamacı yaklaşımla uyumlu olarak, konu üzerinde, (niceliksel çalışmalarda olduğu gibi) “tahmin ve kontrolden” çok olgular arasındaki ilişkiye dair veri toplamayı minimum a priori varsayım ile başlatır” (Bengtson, 1997: 76). Nicel araştırmaların tersine, ‘sonra-yapı’ perspektifinden hareketle araştırmada katılımcılara kendilerini ‘kendi terimleriyle belirtme’ olanağını daha çok sağlar. Çünkü, “tasarım ve kavramsal çerçeve”yi bir arada alan, önceden yapılandırılmış veriler, kendi terimleri, anlamları ve kavrayışlarını kullanarak insanların bilgi sağlamalarına izin vermek” yönünde eleştirilmişlerdir (Punch, 2014: 59, 64).

Bu çalışmaya yön veren yöntemlerin biri de Eleştirel Sosyal Bilim’dir. Bourdieu’nün de önemli temsilcilerinden biri olduğu bu yöntem, pozitivistlerin objektif, yasaya benzer nicel ampirik yaklaşımını, toplumsal bağlamı görmezden gelerek, insanların anlamlarını, hissetme ve düşünme kapasitelerini ele almada başarısız olmakla ve anti-hümanist olmakla eleştirmektedir. yorumsamacı yaklaşımın ise öznel, iradeci yaklaşımını reddetmektedir. Eleştirel yaklaşım, nesne-özne arasındaki uçuruma bir köprü kurar. Bu anlamda, maddi koşullarla ilgili olguların öznel algılardan bağımsız olarak var olduğunu, ama olguların kuramdan bağımsız olmadığını belirtir. Bu yöntemi savunan araştırmacılar, toplumsal ilişkilerin altında yatan kaynakları açığa çıkararak toplumsal ilişkileri eleştirmek ve dönüştürmek için çalışma yürütür ve insanların dünyayı kendileri için değiştirmelerine yardımcı olurlar. Bu kapsamda toplumsal yaşamı incelemek için “hem şeyin ‘kendisini’, hem de insanların incelenen ‘şey’ hakkında ne düşündüğünü ve onu nasıl anladığını incelemek” gerekir (Neuman, 2013: 8-12). Buna paralel olarak, Bourdieu, toplumsal araştırmanın düşünümsel olması (yani konusu kadar kendisini de incelemesi ve eleştirmesi gerektiğini ve zorunlu olarak politik olduğunu ileri sürmüştür (Neuman, 2013). Bourdieu, nesnelcilik-öznelcilik ve yapısal zorunluluk-bireysel eylem arasında çizilen karşıtlıkların sahte olduğunu, tam tersine birbirini pekiştirdiğini ve bu ikilikleri aşmak için dünyanın özündeki ikili gerçekliği ortaya koymak gerektiğini düşünür. Bunun için görünürde karşıt olan bu iki paradigmanın dünya hipotezlerini, yani yapısalcı ve inşacı yaklaşımları bir arada tutarak, bir “toplumsal praxis bilimini” ortaya çıkarmayı hedefler (Bourdieu, Wacquant, 2003: 20). Dolayısıyla Eleştirel sosyal bilim metodu ve Bourdieu’nün “ilişkisel sosyolojisi”, hem bireylerin

toplumsal yapıdan nasıl etkilendiklerini, hem de bireysel edimleriyle ve anlamlandırmaları ile yaşlılık algısının dönüşümüne nasıl katkıda bulduklarının yanı sıra bu koşulların altında yatan yapısal nedenleri anlama ve yorumlama yönünde bu çalışmaya bir ışık tutmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAŞLILIK OLGUSU

3.1. YAŞLILIK VE YAŞLANMA

Dünya genelinde 65 yaş ve üzeri kişiler yaşlı olarak kabul edilmektedir. Pek çok insan yaş'ı bir kişinin doğumuyla başlayan yılların sayısı yani kronolojik yaş olarak tanımlasa da biyolojik, psikolojik ve sosyal yaşlanmadan da bahsetmek gerekir. Dünya Sağlık Örgütü, yaşlılığı etkileyen ve oluşturan değişimlerin kompleks olduğunu; bireyin yaşadığı değişimlerin sadece bireyin kapasitesinde bir düşüşe neden olan ve aşama aşama gerileyen bir fizyoloji ile değil, aynı zamanda çok güçlü bir biçimde bireyin çevresinden ve davranışlarından da kaynaklandığını belirtir, çünkü her yaşlanan bireyde bu süreç aynı yaşanmaz, kimi sağlığını çok iyi sürdürürken kimi çeşitli hastalık riski ile karşılaşır (2015: 28). Yani, kronolojik olarak 65 yaşında olan bireylerin organ sistemleri veya öğrenme ve hafıza sistemleri birbirinden oldukça farklı olan bedenlere sahip olabilirler. Bu farklılıkların sebebi, genetik, yaşam stili tercihleri, toplumsal koşullar, kişinin içine doğduğu yaş grubunun farkları veya tüm bu sebeplerin toplamı olabilir (Hooyman vd., 2015: 9).

Bourdieu da insanların yaşlara – aynı zamanda cinsiyetler ve sınıflara – göre sınıflandırılmasının her zaman sınırlar dayattığını herkesin bağlı kalması gereken ve kendi yerinde kalması gereken bir düzenin tesis edildiği anlamına geldiğini belirtir. Bourdieu'ye göre insanın her zaman birinden daha yaşlı ya da daha genç olduğunu, bu nedenle de ister yaş sınıflandırmalarıyla ister kuşaklara göre çizilen sınırlar tamamıyla değişkendir ve manipülasyonların temel meselesidir. Bourdieu gençlik ile yaşlılığın verili olmadığını gençler ve yaşlılar arasındaki mücadele içinde toplumsal olarak inşa edildiğini; toplumsal yaş ile biyolojik yaş arasındaki ilişkilerin çok karmaşık olduğunu düşünür. Bourdieu buna örnek olarak egemen sınıfın farklı kesimlerinden üniversiteye giden gençleri karşılaştırmakta ve bu “genç insanların”

iktidar kutuplara yakın olduğu ölçüde yetişkin, yaşlı, soylu, ileri gelen kimse vb. Gibi nitelikler kazandığını belirtmektedir. Her alan moda veya sanatsal edebi üretim konusunda kendi özgül yaşlanma yasalarına sahiptir (Bourdieu, 2016: 174-175).

Kısacası, yaşlanmanın bütün insanlar için aynı şekilde geçerli, ortak bir ölçütü bulunmamasıyla birlikte (Abay, 2007, Akt. Ceylan, vd., 2015: 36) yaşlanmanın insan yaşamında bir süreç olduğu ve yaşlılığın da bu sürecin dönemsel bir sonucu olduğu söylenebilir (Görgün-Baran, 2017: 261). Tuna ve Tenlik, “yaşlanma ve yaşlılığın temelde biyolojik bir süreci kapsayan bir olgu olduğunu”, bununla beraber “sosyolojik, psikolojik ve toplumsal koşullardaki farklılıkların da yaşlanmayı etkileyen faktörler” olduğunu belirtirler (2017: 5). Tufan’ın da ifade ettiği gibi “yaşlılık, toplumsal gelişmişliğe, kişinin sağlık durumuna, sosyal ve psikolojik durumuna bağlı değişken olarak yaşanan çağa ve bölgeye göre farklılaşan subjektif bir kavram olarak belirginleşmektedir” (2002: 87). Herkes yaşamı boyunca aktif yaşlanmayı destekleyecek sağlıklı seçimler yapabilir olsa da insanların yaşlanma biçimini etkileyen ve onların kontrolünde olmayan pek çok değişken de bulunur (Hooyman vd., 2015: 9).

Yaşlılık olgusunu incelerken yaşlanma ve yaşlılık kavramlarının anlamları ve birbirinden farklılıkları da ortaya konmalıdır. “yaşlanma daha çok bireysel ve biyolojik bir durum”dur. “yaşlılık” ise daha çok “toplumsal bir olgu” ve “genel bir eğilim olarak toplumda yaşlı insanların sayısının artması” ile oluşan “toplumsal durum”dur. Bu bağlamda “toplumsal ve çevresel koşulların değişmesi insanın yaşam sürecini etkilemiştir” (Tuna ve Tenlik, 2017: 5). Bu duruma bağlı olarak yaşlanma ve yaşlılık değişken ve çok boyutlu bir süreç olarak görülmekte ve yaşlanmakta olan bireylerin çeşitli durumları, rolleri ve davranışları dikkate alınarak yaşlanma kavramı çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Arun’un da ifade ettiği gibi “yaşlı ve yaşlılık kavramları belirli bir yaş grubuna atfen ve onu homojenleştirmek üzere kullanılsa da, yaşlılar ya da yaşlılık dönemi kendi içinde bir hayli çeşitlilik sergilemektedir” (Arun, 2017: 27).

Genel itibari ile zamana bağlı olarak bireyin anatomi ve fizyolojisindeki değişimlere biyolojik yaşlanma; yaşlılığın en genel belirteci olarak kullanılan ve takvim yaşına göre belirlenen göstergelere kronolojik yaşlanma; bireyin zeka, hafıza, dikkat, öğrenme kapasitesi vb. Zihinsel işlevlerinde, davranışlarında ve uyum yeteneğinde yaşa bağlı olarak görülen değişimlere psikolojik yaşlanma; bireyin çevresiyle kurduğu karşılıklı ilişkiler, sosyal roller, tutumlar, kendine dair ve

yaşlılığa uyuma dair geçirdiği değişim ve dönüşümlere sosyal psikolojik yaşlanma; son olarak da yaşlı birey açısından toplumdaki sosyal ilişkileri, aile hayatı, çalışma hayatı, rolleri ve görevlerinin çeşitlenerek değişmesine toplumsal yaşlanma; bireyin yaşlılık sürecinde iş yapmaması sonucunda ekonomik bir fayda üretememesi ve yaşlandıkça elde ettiği gelirin azalmasına ekonomik yaşlanma durumunu kapsamaktadır (Canatan, 2008, 14-16; Arpacı, 2005: 15).

Yaşlanma olgusu – nüfusun yaşlanması – sadece refah düzeyi yüksek gelişmiş ülkelerde değil, giderek tüm dünyada yaygınlaşan bir olgu haline gelmiştir. Bu durum batılı toplumlar tarafından öncelikli bir sorun olarak algılanıyorken; artık gelişmekte olan ülkeler içinde önemli bir sorun haline gelmektedir ve yakın gelecekte az gelişmiş ülkelerin de bir sorunu haline geleceği öngörülmektedir (Tuna ve Tenlik, 2017; Şentürk ve Altan, 2015a; Powel, 2014).

“yaşlanmanın küresel demografisi sonucunda, 21. Yüzyılın değişen toplumları hastalık ve sağlık bakımı, barınma ve emeklilik maaşları gibi ekonomik kaynaklarla ilgili oldukça derin sorunlarla karşılaşmışlardır” (Bengtson ve Lowenstein, 2004, Akt. Powell, 2014: 156). Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfus artışı bir “ekonomik bir sorun, bir yük olarak” algılanmaya başlanmıştır. 1990’lardan itibaren “neoliberal politikaların uygulandığı küreselleşme sürecinde yaşlılık, ekonomik politik süreçlerden bağımsız ele alınamayacak bir olgu olarak ortaya çıkar.” bu durumda, toplumun ekonomik sosyal ve kültürel koşullarının etkilediği tüm yaşam dönemleri yaşlılığı etkilemektedir (Yazıcı, 2014: 10-11).

Bu nedenle, hem yaşlılık olgusunu incelerken hem de ilgili kamusal sağlık stratejileri için hedefler belirlerken, mikro düzey yaklaşımların yanı sıra yaşlanma olgusunu bütüncül olarak makro düzeyde, daha bütüncül bir perspektiften değerlendirecek, yaşam seyri ve işlevsel perspektifleri de kapsayacak yaklaşımlara ihtiyaç vardır (Dünya Sağlık Örgütü, 2015: 28-29; Yazıcı, 2014: 11).

3.2. DÜNYADA YAŞLI NÜFUS

Sanayi devrimi sonrası yaşanan gelişmeler, bilimsel ve tıbbi ilerlemeler ve yaşam koşullarının iyileşmeler ile beraber insan ömrü uzamış; doğum oranlarının da azalması ile yaşlı nüfusun toplum içindeki oranı artmıştır (Tufan, 2002; Yazıcı, 2014; Tuna ve Tenlik, 2017; Özmeye ve Hablemitoğlu, 2010). Böylece “nüfusun yaşlanması, sağlıktan sosyal güvenliğe, çevre konularından eğitime ve iş

olanaklarına, sosyal - kültürel ve boş zaman aktivitelerinden aile yaşamına kadar toplumu tüm yönleri ile etkilemektedir” (Özmete ve Hablemitoğlu, 2010: 15).

Amerika birleşik devletleri nüfus bürosu, uluslararası veri tabanı, 2016 verilerine göre dünyanın 7.323.187.457 olan toplam nüfusunda 65 yaş ve üstü yaşlıların nüfusu 635. 747. 010 kadardır ve toplam nüfusun %8,7'sini oluşturmaktadır (Akt. TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2016).

Toplam dünya nüfusu 2000 yılında 6 milyar civarında iken, 2050’de %50 artış ile 9 milyara çıkması beklenmektedir. Toplam dünya nüfusunda yaşlıların sayısının da (60 yaş ve üstü) 2000-2025 yılları arasında iki katına çıkması beklenmektedir. 2000’de dünyada yaşayan 606 milyon toplam yaşlı nüfusun 2025’te 1,2 milyar olması, 2050’de ise 2 milyar olması tahmin edilmektedir (Kalache, 2005, Akt. Canatan, 2008: 22). Bu durumda, Dünya Sağlık Örgütü’nün (2015) belirttiği gibi, dünya üzerinde 60 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranı 2000’lerde %11 iken; bu oran 2050’de %22’ye çıkması beklenmektedir (Akt. Varışlı, 2017: 29).

Günümüzde yaşlı nüfusun en fazla olduğu ülkeler gelişmiş ülkeler iken, en hızlı artışın az gelişmiş ülkelerde olduğunu belirtilmektedir (Kurg, 2002, Akt. Powell, 2014: 136). Amerika birleşik devletleri nüfus bürosu, uluslararası veri tabanı, 2016 verilerine göre 65 yaş üzeri en yüksek yaşlı nüfus %31,3 ile Monako, %27,3 ile Japonya, %21,8 ile Almanya, 21,4 ile İtalya, %20,7 ile Finlandiya ve Yunanistan’da bulunmaktadır. En düşük yaşlı nüfus ise %0,9 ile katar, %1 ile Birleşik Arap Emirlikleri, %2 ile Uganda, %2,1 ile Güney Sudan ve %2,2 ile Somali’de bulunmaktadır (Akt. TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2016).

Ayrıca UNFFPA (2012) raporlarına göre dünya genelindeki 65 yaş üstü bireylerin oluşturduğu yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre en hızlı artan grup olduğunu öne sürmektedir (Varışlı, 2017: 29). Dünya nüfusunun yaşlanması, insanlık tarihine paralel değildir. Yaşlanma sağlık, sosyal ve ekonomik gelişmelerin ortak pozitif bir sonucudur. Ancak eğer demografik eğilimler aynı hızla devam ederse 2050’de resmi nüfus kayıtlarının tutulmasından günümüze dek ilk kez yaşlı nüfus genç nüfusu geçecektir (Bengston ve Lowenstein, 2004, Akt. Powell, 2014: 156). Bu durum ulus devletlerin küresel yaşlanma bağlamında gücü ile ilgili önemli sorular akla getirir ve gücün dağılımı ve kaynakların kıtlığı ile ilgili yaşanan topluma daha fazla küresel soru sorulmasına yol açar (Powell, 2014: 156).

3.3. TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUS

Türkiye'de yaşlı nüfus oranı TÜİK, 2016 verilerine göre 1960 ile 2016 yılları arasında nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında değişen yaşlı nüfus oranlarında sürekli artışın söz konusu olduğu görülmektedir. 1960'da nüfusun %3,5'i 1970-1990 arasında %4'ü, 2000'de %5,7'si, 2010'da %7,2 ve 2016 yılında ise %8,3'ü yaşlılardan oluşmaktadır. 65+ yaş grubunun özellikle 2000 yılından itibaren hızla arttığı görülmektedir (TÜİK, 2016). Her ne kadar Türkiye genç bir nüfusa sahip olsa da, ülkemizin nüfus profili uzun bir süredir yavaş yavaş da olsa bir yaşlanma sürecine girmiş durumdadır (Kalaycıoğlu vd., 2003: 31).

Amerika birleşik devletleri nüfus bürosu, uluslararası veri tabanı, 2016 verilerine göre Türkiye yaşlı nüfus oranı bugün %8,3 oranı ile 167 ülke arasında 66'ncı sıradadır. Yapılan bazı nüfus senaryolarına göre bugün 8,3 oranında olan 65+ yaş grubu 2050'de 20,8'e 2075 de ise 27,7'e ulaşacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2016).

1960'dan itibaren yaşlıların sayısı ve oranı giderek artmaktadır. Yaşam koşullarında meydana gelen değişim ve dönüşümler, bebek ölümlerinin azalmasını ve yaşlıların daha uzun bir yaşam sürmelerini sağlamıştır (Tufan, 2007: 15). TÜİK 2016 verilerine göre doğuştan beklenen yaşam süresi, Türkiye geneli için 78 yıl, erkekler için 75,3 yıl ve kadınlar için 80,7 yıldır. Genel olarak kadınlar erkeklerden daha uzun süre yaşamakta olup, doğuştan beklenen yaşam süresi farkı 5,4 yıldır. Nüfus artış hızının düşmesi, ve doğum oranlarının azalması ile beklenen yaşam süresinin uzadığı görülmektedir (TÜİK, 2016).

Türkiye nüfusunun yaşlanmasında dikkat çeken diğer bir durum ise cinsiyete göre yaşlanma durumudur. 65 yaşında olan bir kişinin kalan yaşam süresi ortalama 17,8 yıldır. Erkekler için bu sürenin 16,1 yıl, kadınlar için ise 19,4 yıl olması dikkat çekicidir. Bu açıdan ileri yaşlılık dönemlerinde yaşlı kadınların sayısının erkeklere oranla fazla olması söz konusudur ki bu durum, kadına ait olan bireysel ve toplumsal, olumlu veya olumsuz durumların yaşlıya taşındığı ve yaşlıların çoğunluğunun kadınlar olduğu dikkate alındığında kadının yaşlılığın merkezinde bulunduğu bir realitedir (Canatan, 2008: 28).

TÜİK, adrese dayalı nüfus kayıt sistemi, 2016 verilerine yaşlanan kadınların erkeklerden fazla yaşamış olması kendisiyle beraber yeni sorunlar doğurmaktadır adrese dayalı nüfus kayıt sisteminde, 2016 yılı sonuçlarına göre, yalnız yaşayan yaşlı nüfusun %23,3'ünü erkekler, %76,7'sini ise kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye'de 65

yaş üstü yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı en fazla olan iller %18,1 oran ile Sinop, %16,5 ile Kastamonu, %15,4 ile Çankırı iken; yaşlı nüfus oranının en düşük olan iller ise %3,2 Şırnak, %3,3 Hakkari ve %3,6 oranında Van olduğu görülmektedir. Gaziantep ili ise 81 il arasında 71'inci sırada olup, %5,1 oranında yaşlı nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre tek kişilik yaşlı hane halkı oranına bakılacak olursa; erkeklerin %23,3, kadınların ise %76,7 olduğu görülmektedir. Bu durum kadınların erkeklere oranla daha çok tek başına yaşamak durumunda olduğunu göstermektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2016).

TÜİK, aile yapısı araştırması, 2016 verilerine göre yaşlı bireylerin yaşam biçimi tercihlerine bakıldığında yaşlıların %40,2'sinin "çocuklarımın yanında kalırım", %38,6'sının "evimde bakım hizmeti alarak kalırım", %7,7'sinin "huzurevinde kalırım", %12,9'nun "fikrim yok", %0,6'sının ise "diğer" kategorisini seçtiği görülmektedir (TÜİK, 2016).

Türkiye nüfusunun yaşlanmasıyla beraber birçok sosyal problemin ortaya çıktığı söylenebilir. "yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte, yalnızlık, yoksulluk, topluma katılım, yaşam kalitesinin korunması ve aktif yaşlanma gibi çeşitli sosyoekonomik ve psikolojik konular daha fazla gündemde olmaya başlamıştır" (Oğlak, 2014: 216). Bunun yanı sıra, "sağlık, sosyal güvenlik, yaşlı bakımı gibi son derece önemli sosyal politika gerekliliğinin karşılanmaması halinde çok ciddi sosyal risklerin ortaya çıkacağı öngörülmektedir" (Tuna ve Tenlik, 2017: 22).

Türkiye'de 1950'lerden sonra yoğunlaşan yaşlılık çalışmaları "dört ana başlıkta" özetlenebilir. Bunlar, "(1) yaşlılığa yönelik sosyal politikalar ve sosyal hizmetler; (2) yaşlılık ile ilgili mekan, demografi, aile, kuşaklararası dayanışma ve çatışmalar, sosyal çevre, yaşam aranjmanları gibi konularda sosyolojik incelemeler; (3) yaşlılıkta sağlık, geriyatrik çalışmalar, tıbbi etik, beslenme ve giyim; (4) yaşlılıkta psikolojik ve psikiyatrik sorunların incelenmesidir" (Kalaycıoğlu vd., 2003: 30). Türkiye'de "ekonomik sorunların yanı sıra hızlı kentleşme, göç, işsizlik, eğitim oranı düşüklüğü gibi sorunlar nedeniyle Türkiye'de nüfus oranlarındaki değişimleri ve yaşlı nüfusunun artışına dair daha çok çalışmanın yürütülmesi önem kazanmaktadır (Canatan, 2008: 28).

Öte yandan, yaşlılara sunulan hizmetleri planlama, programlama ve yürütme görevini doğrudan devletin üstlenmesi 1963 yılında Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile gerçekleşmiştir. 1982 anayasasının 61. Maddesinde yaşlılara yönelik olarak "yaşlılar

devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir” hükmü yer almaktadır.

2013 tarihi itibariyle aile sosyal politikalar bakanlığı bünyesinde özürlü ve yaşlı hizmetleri genel müdürlüğüne ait huzurevleri huzurevi sayısı 109 (11826 kapasite) dernek ve vakıflara ait huzurevleri, azınlıklara ait huzurevleri ve özel huzurevi toplam sayısı 176 (10255 kapasiteli) diğer bakanlık ve belediye huzurevlerinin ise 22 (2579 kapasite) olduğu bilinmektedir³.

Ülkemizde 2022 sayılı “65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz, kimsesiz Türk vatandaşına aylık bağlanması hakkındaki kanun”un uygulamaları 1977 yılından beri devam etmektedir. Bu politika, “sosyal devlet” anlayışının bir örneğini oluşturmaktadır. Çalışma sosyal güvenlik bakanlığı primsiz ödemeler genel müdürlüğü tarafından ödenen 2022 sayılı 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında kanun kapsamında ödenen aylıklar, 2012 yılından itibaren 633 sayılı KHK ile aile ve sosyal politikalar bakanlığı tarafından ödenmeye başlanılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 34⁴).

Yerel yönetimlerin sunduğu hizmetler çerçevesinde ise belediyeler, yardıma muhtaç olan yaşlıların barınması için huzurevi yapmak, ücretsiz muayene ve ilaç yardımı yapmak, gıda, yakacak, belediye otobüslerinden ücretsiz veya indirimli yararlanmalarını sağlamak gibi görevleri yerine getirmektedir. Ekonomik ve kültürel olarak gelişmiş belediyeler ise seminer ve poliklinik hizmetleri, aşevinden evlere yemek dağıtımı, para yardımı, ambulans ile evden alınarak sağlık hizmeti verilmesi, cenaze hizmetlerinin verilmesi, özel gün kutlamaları, sinema ve tiyatro faaliyetleri düzenlenmektedir⁵.

Gaziantep’te ise, yaşlı bireylerin yerel yönetim hizmeti olarak Gaziantep belediyesi yaşlı hizmet birimi bünyesinde aktif yaşam ve eğitim merkezi-evde yaşama destek birimi kapsamında Gaziantep büyükşehir belediyesi sınırları içinde, çeşitli nedenlerle yardıma muhtaç duruma düşmüş ve asgari seviyede hayatını sürdürmekten aciz durumdaki vatandaşlara temizlik hizmeti, kişisel bakım

³ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, <https://eyh.aile.gov.tr/uygulamalar/yasli-bakim-hizmetleri/turkiye-de-sosyal-hizmet-uygulamalari>

⁴ Kalkınma Bakanlığı, 2014, Onuncu Kalkınma Planı, Yaşlanma Özel ihtisas komisyonu raporu, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zet%20ihtisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/248/Yaşlanma%20Özel%20İhtisas%20Komisyonu%20Raporu.pdf>

⁵ http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ya%C5%9Fl%C4%B1%20Bak%C4%B1m%20Hizmetleri.pdf

hizmetleri, psikolog ve sosyolog hizmetleri ve sosyalleşmesi amacıyla sosyal faaliyetler bunu yanı sıra evde bakım hizmetleri de sunulmaktadır.⁶

Ancak Aközer vd.'nin belirttiği gibi Türkiye'de yaşlılara kamu kurumları tarafından evlerinde sunulan hizmetler son derecede sınırlı ve yetersizdir. Türkiye'nin, genel olarak yaşlılara yönelik kamu transferlerinin toplamı açısından da Avrupa ülkelerinin gerisinde olduğu söylenebilir (2011: 108).

3.4. GAZİANTEP'TE YAŞLI NÜFUS

Gaziantep'te nüfus artışının önemli bir kısmı göçten kaynaklanmaktadır. Büyük oranda kendi taşrasından göç alan Gaziantep, son 30 yılda Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Kilis ve Adıyaman gibi çevre illerin kırsal bölgelerinden de göç almaktadır. Kentin ekonomik gelişme hızı göç merkezi olmasının en büyük nedenlerinden biridir (Geniş ve Adaş, 2011: 297). TÜİK, adrese dayalı nüfus kayıt sistemi, 2016 verilerine göre Gaziantep ilinin toplam nüfusu 1.974.244'tür. Bu nüfus içerisinde 65 yaş üstü nüfusun 99.978 olduğu görülmektedir. 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı %5,1 olarak tespit edilmiş olup 2023'de bu oranın %5,7 olacağı ön görülmektedir.

Gaziantep'te cinsiyete göre 65 yaş üstü yaşlı nüfus incelendiğinde yaşlı kadınların sayısı 52.769 (%5,8) iken yaşlı erkeklerin sayısı 43.544 (%4,4) olduğu görülmektedir. Bu veriler doğrultusunda Gaziantep yaşlısı için de kadın yaşlı sayısının fazla olduğu görülmektedir. Bu da "yaşlılığın kadınsallaşması" (Tews, 1990, Akt. Tufan: 2003: 51) olgusunun Gaziantep'te de geçerli olduğunu göstermektedir.

TÜİK, aile yapısı araştırması, 2016 verilerine göre Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşlı bireylerin yaşam biçimi tercihlerinde yaşlıların %50,7'si 'çocuklarımla yanında kalırım', %31,3 'evimde bakım hizmeti alarak kalırım', %2,8 'huzurevinde kalırım', %15,0'i 'fikrim yok', ve %0,2'si ise 'diğer' kategorilerini seçmiştir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2016). Bu tercihler, bu bölgede yaşlıların büyük oranda çocuklarıyla beraber yaşama aranjmanını tercih ettiklerini, ancak evinde tek başına yaşama aranjmanı tercihinde de önemli bir yükseliş olduğunu göstermektedir.

⁶ Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, <http://www.engelsizGaziantep.net/icerik-yaşam-evi-sube-mudurlugu-32.html>

Gaziantep’te cinsiyete göre tek kişilik yaşlı hane halkı oranı erkek: %19,5 iken kadın: %80,5 olduğu görülmektedir. TÜİK 2016 verileri Gaziantep yaşlısı için doğuşta beklenen yaşam süresi 75, erkekler 72,9 kadınlar için 77,3 olduğu gözlenmektedir (TÜİK, 2016).

3.5. YAŞLILIĞIN SORUNSALLAŞMASI

Yaşlanma, tıp sosyolojisinde en azından iki temel nedenle önemlidir. Bunlardan birincisi, günümüzde hastalığın genel doğası ve yaygınlığının, nüfusun yaşlanmasıyla ilgili olmasıdır. İkincisi de sanayi toplumlarında emeklilikle beraber “bağımlı” oldukları düşünülen insanların sayısının artması modern kapitalizmin ekonomik performansı üzerinde oldukça önemli bir toplumsal etkiye sahip olmuştur (Mcdermott, 1980; Mumford, 1983, Akt. Turner, 2011: 134).

Weeks’e (1996) göre sanayileşme ve modernleşme ile birlikte iyileşen yaşam koşulları, gelişen tıbbi ve sağlık teknolojileri ve iyileşen beslenme biçimleri ve barınma koşulları ile birlikte kentleşme ve eğitim bir yandan yaşam süresini uzatmıştır, ancak öte yandan bu değişkenler, yaşlılığın toplumsal statüsünün düşüşüne de neden olan temel değişkenlerdir. Modernleşme ve sanayileşme sürecinde yaşam süresinin uzamasıyla toplum yaşlanmaya başlarken, öte yandan üretim ve toplumsal örgütlenme sisteminde değişim başlamıştır. Bu süreçle beraber yaşlı emeğine olan ihtiyaç azalmış, yaşlı üretici pozisyonundan alınıp tüketici pozisyonuna konumlandırıldığından statü kaybına uğramıştır (Akt. Tuna ve Tenlik, 2017: 10-11).

Modern sanayi toplumlarındaki bu demografik değişimlerin uzun vadedeki nedenleri arasında besin arzındaki gelişmeler, daha iyi konutlar ve işçi sınıfının ekonomik koşullarında genel iyileşmelerin olması bulunur (McKeown, 1979, Akt. Turner, 2011: 134). Özellikle II. Dünya savaşıdan sonra kullanılan mikroplar öldürücü ilaçlarla bulaşıcı hastalıklarda (özellikle boğmaca, kızamık, difteri ve kızıl hastalığında) büyük bir düşüş yaşanmıştır (Mcdermott, 1980; Mumford, 1983, Akt. Turner, 2011: 134). Bebek ölümlülük oranlarında düşüş ve ortalama yaşam beklentisinde genel artış nüfusun yaşlanmasına katkıda bulunmuş ve bu da yeni bazı hastalıklarla sonuçlanmıştır. Temel ölüm nedenleri artık dolaşım sistemi bozuklukları, kötü huylu tümörler ve solunum sistemiyle ilgili rahatsızlıklardır. Yaşlı insanların ekonomik bağımlılığı zorunlu emekliliğin geniş bir meslekler yelpazesini içermesiyle önemli bir siyasal problem hâline gelmiştir. Toplumda yaşlı emeklilerin

yüzdeler oranı hızla arttığı için, kapitalist toplumlarda yaşlanan nüfusla ilişkili önemli ekonomik problemler söz konusudur (Walker, 1982, Akt. Turner, 2011: 134).

Yaşlılar hastalıkların ve engellerin belirlediği özel sorunlardan dolayı zaten sosyoekonomik bir problem olarak görülmekte idi (Tufan: 2003: 22). “65 yaşın üzerindeki insanların sayısı son yüz yıl içinde üç kat artınca ve bu artışın devam edeceği” gerçekliği ön plana çıkınca, bu algılanış biçiminin değişimi ile beraber yaşlılık ekonomik boyut ile yakından ilişkili olan sosyal bir sorun olarak kavranmaya başlanmıştır. Yaşlı kuşakların modernleşmeye bağlı olarak değişime maruz kalan maddi ve sosyal çevreleri (örneğin aile, eğitim, çalışma hayatı, emeklilik, sağlık), yaşlanma süreçlerini ve yaşlılıklarını doğrudan etkilemektedir. Bu değişim “yaşlıların yaşam zorluklarını ailenin problemi olmaktan çıkararak kamusal bir problem haline getirmiş; (...) Yaşlı kuşakların kamuoyunda sosyal bir problem olarak ele alınmasına yol açmıştır” (Tufan: 2003: 22).

Geleneksel ataerkil rejimler olarak sınıflandırılan toplumsal yapılarda toplumsal yaşam, ekonomik, siyasal ve sosyal süreçlerin birbirinden net olarak ayrılmıyor, ve bu bakımdan aile, toplumsal yapının temel üretim birimini de temsil ediyordu. Bu aile tipindeki temel ve merkezi rol baba tarafından üstlenilmişti. Oysa endüstrileşmeyle beraber, toplumsal yapıdaki ve üretimin niteliğindeki değişimlere bağlı olarak ailenin yaşam alanı, aynı zamanda maddi üretimin gerçekleştiği bir alan olmaktan çıkar. Piyasa sisteminin giderek tüm ekonomik etkinliğin merkezine yerleşmesi, bir yandan gündelik yaşamını ev içerisinde geçiren erkeklerin, aile yaşamı üzerindeki doğrudan kontrolünü sınırlayacak bir sonuç üretirken, diğer yandan geleneksel aile tipi içinde son derece saygın bir konumdaki yaşlılığı değersizleştirici bir işlev görmekteydi (Aytaç, 2012: 99-100).

Kalaycı ve Özkul’un belirttiği gibi, endüstrileşmeyle beraber yerleşik geniş aileden mobil çekirdek aileye dönüşüm, toplumsal yaşamda “kazanılmış” statüler (Giddens, 1998) ve ekonomik özgürlük, bireyin yararına gelişen eğitim, meslek, sağlık, vb. Modern “güven düzenekleri” (Giddens, 1998), yaşlı statüsünün toplumsal ve mesleki anlamda bir düşüş yaşamasına neden olmuştur (2017: 91).

Çünkü geleneksel ve yazılı olmayan kültürlerde çocukların gelişiminin paternalist bir disiplin ve ihtimam içerisinde usta-çırak ilişkisi içinde tamamlandığı bu toplumsal yapıda bilgi, sadece deneyimle elde edilebilirdi; bu yüzden de insanların bilgelikleri de yaşlarıyla orantılıydı. Yaşlıların aile kararlarındaki ağırlıklı rolü ve çocukların eğitiminde üstlendiği işlevin temeli de buydu. Fakat piyasa

ekonomilerinde kişiler deneyimlerinin sağlamlığına göre değil, rekabetçi performanslarına göre ölçüldüğü için, ve de modern eğitim artık okul aracılığıyla gerçekleştirildiği ve yazılı kültür ön plana çıktığı için yaşlılar değersizleşmeye başlamış ve yaşlıların bakımı da anonimleşip, huzurevlerinde yerine getirilen bir kamu hizmetine dönüşmüştür (Aytaç, 2012: 97, 100).

Sanayileşme ve modernleşme sürecinde tıbbi teknolojilerin gelişmesi ve yaşamın uzaması ile başlayan bu statü kaybı şöyle özetlenebilir: “yaşam süresinin uzaması toplumun yaşlanmasına, toplumun yaşlanması kuşaklar arası rekabete, kuşaklararası rekabet emekliliğe, emeklilik ile birlikte yaşlıların ekonomik üretim sürecinde uzaklaşması yaşlıların toplumsal statüsünün düşmesine neden olmuştur” (Weeks, 1996, Akt. Tuna ve Tenlik, 2017: 10-11).

Bourdieu'nün danışmanlığında yaşlılık çalışması yapan öğrencisi R. Lenoir (1979) emeklilik sistemlerinin yaygınlaşması ve nesiller arası ilişkilerin değişimini incelerken “üçüncü yaş”ın keşfini ve bu yeni kategorinin tarihsel olarak nasıl kurgulandığını betimler. Lenoir'a göre “emeklilik meselesi” ilk işçi neslinin yaşlanması ile 19. Yüzyıl ortalarında ortaya çıkar . Yaşlılık işçi ailelerinin sırtında yük olmaya başlayınca sendika hareketleri emeklilik için örgütlenir ve 1945 yılında sosyal güvenlik kurumunun kurulmasıyla zorunlu emeklilik sistemleri oluşturulur, ve daha sonra her tür ücretli çalışana kapsayacak şekilde düzenlenir, böylece emekliler, bağımsız bir yaş grubu oluştururlar (Jourdain ve Naulin, 2011: 35-36)

“üçüncü yaş” kavramı hem yaşlıların hem de emeklilerin arttığı 1960'li yıllarda ortaya çıkar. 1962 tarihli Laroue raporu, sadece yoksullara değil tüm yaşlılara hitap eden bir yaşlılık politikası önerir. Böylece yaşlılık sorunu ile yoksulluk birbirinden ayrılır. Öte yandan, tamamlayıcı emeklilik sistemlerinin yanı sıra özel yurt ve kulüpler de yükselişe geçer. Yaşlılık bilimi olarak gerontolojinin de gelişmesi ile birlikte “üçüncü yaş” kavramının içinde ifade bulan yeni bir yaşlılık tasarımı oluşur (Jourdain ve Naulin, 2011: 36)

Bu doğrultuda, “üçüncü yaş”, yaşamın 60 yaşında başladığı” fikri ve “yeni gençlik” ile ilişkilendirilerek mesleki faaliyetleri için yeni bir sektörün yaratılması fikri meşrulaşırken, emekliliğin getirdiği ve özellikle orta sınıfları saran yıkımla bas etmek için yaşlı kimselerin katıldığı yeni bir pazarın kurulması teşvik edilir. Üçüncü yaş kulüpleri ve üniversiteleri, yaşlıların boş vakitlerini değerlendirecekleri hobiler edinmek ve kendilerini geliştirmek için kullanabilecekleri vakitler geçirmeleri için imkanlar sunar. Lenoir'un (1979) değimi ile bu “yaşlılığın toplumsal imgesinin

manipülasyonu” yeni ihtiyaçlara, ve yaşlıların memnuniyetini sağlamaktan sorunlu uzmanlara olan ihtiyaçların da ortaya çıkmasını teşvik eder (Jourdain ve Naulin, 2011: 36). Yaşlılığın, böylece yeni bir pazar oluşturduğu söylenebilir.

Modernleşmenin getirdiği “fiziksel, sosyal ve psikolojik değişimlerle beraber” yaşlı bireylerin ihtiyaçları ve bununla beraber karşılaştıkları sorunlar farklılaşmaktadır. Bu süreçte “sosyal ilişkileri, gelir, barınma, ulaşım, ev ve aile ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesi, aile ilişkileri, zaman kullanımı, yaşam aranjmanları vb. Alanlara ilişkin sorunlar ortaya çıkmaktadır” (Arpacı, 2005: 119-120).

Toplumlar arasında önemli farklılıklar olsa da, ailenin öneminin azaldığı toplumlarda yaşlılar bazı ortak sıkıntılarla karşı karşıyadır. Geleneksel bilgi daha az vurgulanır. Zorunlu emekliliğin olduğu yerlerde mevcut ortalama yaşam beklentisi düzeyleri birçok yaşlı insanın hayatlarının önemli bir bölümünde toplumdan soyutlanması anlamına gelecektir. Bu problem, özellikle daha uzun yaşamaları, dolayısıyla dulluk nedeniyle daha uzun bir kişisel soyutlanmışlık dönemi yaşayan kadınlar için ciddidir. Sonuç, bir akrabalık sisteminin yokluğunda yaşlıların devlete bel bağlamak zorunda kalacakları temel bir bağımlılık dönemidir. Bu gelir bağımlılığı, toplumdaki asalaklar olarak görülen etkisiz yaşlı toplumsal grupların damgalanmasında etkili bileşenlerden biridir (Turner, 2011: 153).

Modernleşme sürecinde çok çeşitli ve farklı açılardan tartışılan yaşlılık olgusunun kapsamı böylelikle genişlemiştir. Tufan (2003), Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanma: Yaşlılığın Sosyolojisi adlı kitabında, Tews’in (1990) bu kapsama uygun olarak, “yaşlılığın strüktüel (*yapısal*) değişimi” olarak tanımladığı gelişmeleri 5 kavramsal açıdan ele aldığını belirtmiştir. Bunlar birincisi “yaşlılığın gençleşmesi” kavramıdır ve aktif olmaya özen gösteren yaşlıların yaşamlarındaki değişim ve dönüşümleri, sağlıklı ve zinde yaşlıların artışını betimler. İkincisi, “yaşlılığın meslekten arındırılması” kavramıdır; yaşlıların çalışma hayatından kopması ve bu açıdan karşılaştığı sorunları, anlatır. Üçüncü kavram “yaşlılığın kadınsallaşması”dır. Kadınların erkeklere göre daha uzun yaşamaları ve yaşlı kadın sayısının artışına dikkat çeker. Dördüncü kavram “ileri yaşlılık, ” yaşam süresinin uzamasıyla beraber ileri yaştaki yaşlıların sayılarının artması ve karşılaştıkları kronik sorunları betimler. Beşinci ve son olarak da “tekilleşme” kavramı yaşlıların değişen yapısı, aile sisteminde değişimler, artan boşanmalar ve eş kayıpları doğrultusunda yaşlıların yalnızlaşması veya tek başına yaşayan yaşlıların sayısındaki artış ve karşılaştığı sorunları dikkate almaktadır (2003: 45-58).

19. Yüzyılda yaşanan demografik gelişimler ve buna paralel toplumsal değişimler ve dönüşümler sonucunda yaşlı nüfusundaki artış, yaşla ilişkili hastalıkların çoğalması sonucunda bakıma muhtaç yaşlıların sayısı artmıştır. Doğurganlığın da tüm dünya genelinde azalmasıyla, yaşlı bakımına aile dışında çözüm bulma ihtiyacı ve bunun yanı sıra çalışan nüfusun, çalışmayan işgücü nüfusuna göre oranındaki düşüş sonucunda yaşanan ekonomik kaygılar sonucunda demografik yaşlanma konusu önem kazanmaya başlamıştır. Gittikçe sorunsallaşan yaşlılık olgusu, bu alanı inceleyen bilimsel çalışmaların hız kazanmasını tetiklemiştir (Yazıcı, 2014: 29).

Hızla artan bu yaşlı nüfusu sosyologlar ve gerontologlar “ak saçlı güç” ya da “nüfusun grileşmesi” olarak ifade etmektedirler (Giddens, 2013: 220). Hatta, bu “nüfus yaşlanmasının sessiz bir devrim gibi gelerek toplumun tamamında etkisini göstereceği” ve bu nedenle “toplumların gelmekte olan bu nüfus dalgasına uygun şekilde hazırlanmaları gerektiği” belirtilmektedir (Kalache, 2005, Akt. Canatan, 2008: 22).

3.6. SOSYAL GERONTOLOJİ VE YAŞLILIK SOSYOLOJİSİ

Yaşlılık çalışmalarına odaklanan çeşitli disiplinlerin başında geriatri, gerontoloji, sosyal gerontoloji gelir. Son 30 yılda yaşlılığın toplumsallaşmasıyla beraber sosyoloji dalında da yaşlılık çalışmalarına yoğunlaşan yaşlılık sosyolojisi gelişim göstermiştir.

Geriatric, tıbbi alanda yaşlılıkta ortaya çıkan hastalıkların önlenmesi ve tedavi edilmesi ile ilgilenen uzmanlık alanıdır (Hooyman vd., 2015: 411). Gerontoloji ise yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan yaşlanma bilimiyle ilgilenen bilimleri kapsayan, insanların yaşlanma sürecini ve yaşlılığı araştıran disiplinler arası bir bilim alanıdır. Yunanca geros-‘yaşlı adam’ ve logos-‘bilim’ kelimelerinin birleşmesi ile oluşur (Tufan: 2014; Yazıcı, 2014; Quadagno, 2002; Hooyman vd., 2015).

19. Yüzyılın sonlarına doğru gelişen bu çok disiplinli gerontoloji alanı 1930’larda yaşlanmanın biyolojik yönlerinin yanı sıra sosyal yönlerini de içerecek şekilde genişlemiştir. Gerontolojinin bir alt dalı olan “sosyal gerontoloji” kavramını ortaya koyan Tibbits (1963) sosyal gerontolojiyi yaşlılığın sosyal ve sosyo-kültürel etkisini araştıran bilim alanı olarak tanımlamıştır (Akt. Quadagno, 2002: 4). Gerontolojinin bir alt dalı olan sosyal gerontoloji ve yaşlılık sosyolojisi, yaşlılık ve

yaşlanmanın karmaşık süreçlerini fiziksel ve sağlık açılarını da dikkate alarak sosyal açıdan inceleyen iki temel bilimsel alandır.

Yaşlanmanın biyolojik, psikolojik ve sosyal yönleri ile kompleks yaşlanma süreci mekanizmalarını ve sosyal yapının yaşlı nüfus ve yaşlanma deneyimlerindeki farklılıkları nasıl etkilediğini ve bunlardan nasıl etkilendiğini inceleyen sosyal gerontoloji kapsamında çevre, kültür ve sosyal değişimin kişilere etkisi, yaşlıların sosyal durumunu, bireysel ve toplumsal davranışları ve pozisyonları, aile ilişkileri, sağlık, ekonomi, emeklilik, dulluk, ve bakıma muhtaç yaşlıların bakımı ve tedavisi ve benzeri konular alt başlıklar halinde yaşlı ve yaşlılık durumunu incelenmektedir (Akın, 2006: 6; Hooyman vd., 2015: xvii; Cole, 1992, Akt. Quadagno, 2002: 4); Tibbits, 1963, Akt. Yazıcı, 2014: 22).

Sosyal gerontologlar sadece sosyoloji, antropoloji, psikoloji, ekonomi ve politika bilimi ve diğer sosyal bilim alanlarında yapılan araştırmalardan yararlanmakla kalmaz, aynı zamanda biyolojik süreçlerin yaşlanmanın sosyal yönlerini nasıl etkilediğini de anlamaya çalışır. Quadagno, 2002: 4); Hooyman vd., 2015: 2). Hatta, gerontolojide yaşlılık çalışmaları için kullanılması önerilen ve günümüzde onay gören biyo-sosyo-psikolojik model ise daha kapsamlıdır. Bu modele göre yaşlanan kişinin geçirdiği evreler, kişilik gelişimi ve ruhsal sağlığı, ve yaşlılığın biyolojik, psikobiyolojik süreçleri de gerontolojinin ilgi alanına girmektedir (Engel, 1977, Akt. Yazıcı, 2014: 23). Gerontoloji böylelikle, yaşlı çalışmalarında daha kapsamlı ve bütüncül bir alan haline gelmiştir.

Öte yandan, demografik gelişmenin ve yaşlılığın sosyal yapısal değişimi ve toplumun tüm yapısıyla sonuçlanan değişiklikler ile yaşlanma ve yaşlılığın sosyolojik analize ihtiyacı sosyal bir olgu olarak belirginleşmektedir (Backkes, 1997, Akt. Backkes ve Clemens, 2017). Ancak, sosyoloji alanında yaşlılık çalışmalarının önem kazanması 1970'leri bulur, bu nedenle yaşlılık sosyolojisi Backkes'in (1997) ifade ettiği gibi uzun süre gölge varlık olarak kalır ve 1972 de Amerikan sosyoloji derneği yaşlılığın sosyolojisi üzerine yeni bir bilim kurması ve bu alanda yaşlılığın sosyolojisi üzerine araştırmalar yapılması ile hız kazanır (Akt. Canatan, 2008: 17).

Yaşlılık sosyolojisi yaşlılığın anlaşılmasıyla ilgilenir ve bu anlayışı genel olarak sosyolojiye uygular, ve bu anlamda sosyal gerontolojiye katkıda bulunur (Morgan ve Kunkel, 1988, Akt. Görgün-Baran, 2004: 39). Yaşlanma ve yaşlılık sosyolojisinin en temel konusu yaşlıların yaşam koşullarını belirleyen toplumsal analizdir. Böylece yaşlı nüfusunun gelişme ve farklılaşma koşulları tarif edilebilir.

Toplumsal yapı yaşlıların sosyal durumunu, bilinç yapılarını ve hareket potansiyellerini etkilemektedir. Bu nedenle, yaşlılık sosyolojisi yaşlıların toplumdaki pozisyonları ve performanslarının tarihsel dönüşümünün yanı sıra yaşlıların kurum ve organizasyonlardaki konum ve ilişkilerin analizi eder. İncelemenin bu kurumsal boyutu yaşlıların aile ve eş ilişkilerini, meslek ve işletme ilişkisini ve emekliliğe geçişlerini de içermektedir (Backkes ve Clemens, 2017: 109-110).

Sosyal gerontoloji merkeze yaşlanma olgusunu alarak farklı disiplinler açısından inceler. Sosyolojide ise yaşlılık konusunu bir alt alandır, ancak sosyal gerontolojiden farklılaşmış olmasına karşın, yaşlılık araştırmalarında her iki alanın sınırları net değildir (Görgün-Baran, 2004: 39).

3.7. YAŞLILIK DÖNEMİNDE YAŞAM ARANJMANLAR

Yaşam aranjmanları, yaşlıların aileleri ile ilgili farklı yaşama biçimi ve “yaşlılıkla baş etme” stratejilerinden biri” olarak değerlendirmektedir (Kalaycıoğlu vd., 2003: 15). Bir kavram olarak “yaşlıların nasıl yaşadığı ile ilgili değil, bu insanların kendilerine ait olmayan ve dışına itildikleri dünyada nasıl konum aldıkları ve ne tür çözümler ürettikleri” ile ilgilidir (Kalaycıoğlu vd., 2003: 15). Kavram “yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim düzeyleri, kentsellik-kırsallık” değişkenlerinin yansırı “mekâna ilişkin yaşam tercihleri”nin (Şentürk ve Altan, 2015a: 28) yanı sıra “yaşlılık konusunun öznesi olan yaşlıların günlük yaşam aktivitelerinden, sosyal yaşam süreçlerine, içinde buldukları kültürel ortamdan aile ilişkilerine kadar birçok alanı içeren” derin ve çok yönlü bir kavramdır (Kalaycıoğlu vd., 2003: 18).

Yaşlı bireyler için yaşam aranjmanları, Kalaycıoğlu vd.’nin kategorilendirmesi dikkate alınarak “aynı muhitte oturma; eşle birlikte yaşama; yalnız yaşama; geniş aile içinde yaşama; köyde yaşam aranjmanları” olarak sıralanabilir (2003: 120-139).

Yaşam aranjmanları “hem geçmiş olaylardan etkilenen hem de gelecekteki yaşam süreçlerini etkileyen çok dinamik bir yapıdadır” ve bir çok faktörden etkilenmektedir. Bunlar arasında “medeni durum, ekonomik refah seviyesi, sağlık durumu, ailenin yapısı ve büyüklüğü, akrabalık bağları ve bağımsız yaşamaya verilen değer gibi kültürel motifleri, toplumsal destek mekanizmaları ve sosyal hizmetlerin ulaşılabilirliği” sayılabilir. “toplumsal düzeyde ele alındığında ise yaşam aranjmanları yaşlı vatandaşların halihazırdaki kompozisyonunu, zindeliğini ve kuvvetini etkileyen demografik, ekonomik ve kültürel karakteristikleri

yansıtmaktadır” (U.S. Census Bureau, 2001, Akt. Kalaycıoğlu vd., 2003: 19) dolayısıyla “yaşam aranjmanları, yaşlıların yaşam doyumunu, sağlık koşullarını ve kurumsallaşma şanslarını etkileyen önemli bir faktör olarak ele alınabilir (Kalaycıoğlu vd., 2003: 19).

Türkiye’de bu kapsamda yaşlının aile içindeki yeri ve önemi, hane düzeni, yaşlı bakımı ve ailenin yaşlı bakımında rolü ve sorumluluğuna dair çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları modernleşmeyle birlikte çekirdek aile sayısının artmasına ve geleneklerde büyük ölçüde değişmiş yaşanmasına rağmen, Türkiye’de yaşlıların çocuklarıyla aynı muhitte yaşama biçimini tercih etmeleri dolayısıyla, yaşlılar ve çocukları arasındaki aile ilişkilerinin halen sürmekte olduğu belirtmişlerdir (Aykan ve Wolf, 2000: 418, Akt. İçli, 2008: 36). Kimi çalışmalar da Türkiye’de yaşlıların kendi evlerinde yalnız yaşayarak bağımsız bir hayat sürmeyi istediklerini ancak çocuklarına yakın oturarak da onlara manevi destek olmayı tercih ettiklerini öne sürerken (Ünalın, 2000, Akt. İçli, 2008: 37), yaşlıların gerek çocuklarını rahatsız etmemek için, gerekse kendileri rahat edemeyeceklerinden kendi evlerinde oturmayı ve çocuklarının sık sık kendilerini ziyaret etmesini tercih ettiklerini (Görgün-Baran, 2003: 135, Akt. İçli, 2008: 36-37) belirten çalışmalar da yapılmıştır. Ancak, bu çalışmalarda bahsi geçen, “ailenin yaşlılarıyla aynı muhitte oturma pratiği”nin Türkiye’de aile bağlarının güçlü konumda olduğunun bir göstergesi olduğu fikri, aileler arasındaki bu coğrafî birlikteliğin, geliştirilen ilişkinin niteliğine dair bilgi vermemesi nedeniyle iddia edilemeyeceği yönünde eleştirilmiştir (Kalaycıoğlu vd., 2003: 149).

U.S. Census bureau’nun (2001: 65) çeşitli ülkelerde yaşayan yaşlıların yaşam aranjmanlarının karşılaştırmalı olarak ele alındığı bir araştırmasından çıkarılan önemli sonuçlar (1) yaşlıların genellikle aile ortamlarında yaşadığı; (2) gelişmekte olan ülkelerde yaşlı kadın ve erkeklerin yetişkin oğul ya da kızlarıyla yaşadığı; (3) ve yaşlıların bakımında aile dışı kurumların tercih edilmesinde ve kullanılmasında dünyanın çeşitli bölgelerinde önemli farklılıkların bulunduğudur (Akt. Kalaycıoğlu vd., 2003 : 45-46).

3.8. BİR YAŞAM ARANJMANI OLARAK TEK BAŞINALIK

Eskiden çocuklarının yanında yaşamak zorunda olan yaşlılar, sosyal güvenlik imkanları sayesinde belli ölçülerde bir bağımsızlık kazanmıştır. Öte yandan, yalnız yaşamak genel bir yaşam stili haline gelir, genç yaştan itibaren kendine ait bir evde oturmak isteyen kişi sayısı giderek artar. Bu gelişme yalnızlığın ve yalnızlaşmanın boyutunda kaymaların meydana gelmesine yol açmıştır (Tufan, 2003: 54). Bu olgu Tews (1999) tarafından “yaşlılığın tekilleşmesi” olarak adlandırılır (Akt. Tufan, 2003: 54).

“Yaşlılığın tekilleşmesi” olgusu, bu tezin de konusu olan tek başına yaşama aranjmanını niteler, çünkü gerek dünya genelinde gerekse Türkiye özelinde, değişen ve dönüşen aile yapısında yaşlıların tek başına kalma isteği ve mecburiyeti artmaktadır. Bu bağlamda “tekilleşme” bu çalışmanın merkezi öneme sahip bir kavramı haline gelmektedir.

Gelişmiş ülkelerde çeşitli yaşam aranjmanları arasında ciddi sayıda yalnız yaşayan yaşlıya rastlamak mümkündür. Yalnız yaşama konusunda tüm dünyada evlerinde yalnız yaşayan kadınların sayısı, erkeklerden sayıca fazladır. Bunun en büyük nedeni kadınların yaşam sürelerinin erkeklerden daha uzun olmasıdır. Örneğin, yalnız yaşayan yaşlı erkeklerin oranı Japonya’da %5’ten İsviçre’de %25’e kadar çeşitlilik gösterirken, kadınlarda ise bu oran Danimarka, Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde %50’nin üstüne çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu oranın yükselmesi refah devleti uygulamalarının yoğunlaştığı 1960’larla başlayıp günümüze kadar hızla yükselmiştir. Ancak yalnız yaşayan yaşlıların sayısındaki önemli artışlara rağmen yaşlıların çoğunluğu diğer insanlarla birlikte yaşamaktadırlar. Bunların büyük bir bölümü 65 yaşının üstündeki eşleriyle birlikte yaşarken, bir kısmı 65 yaşından küçük eşlerle ve bir kısmı da dul ya da boşanmış halde çocuklarıyla yaşamaktadırlar (Kalaycıoğlu vd., 2003: 46).

Gelişmekte olan ülkelerde ise yalnız yaşama aranjmanı oranı çok daha düşüktür. En çok rastlanılan yaşam aranjmanı ise çocuklarla ya da torunlarla birlikte yaşamadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün 1984’te yaptığı araştırmaya göre Malezya, Filipinler, Fiji, Güney Kore gibi ülkelerdeki yaşlıların %72 ile %79’u çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Benzer sonuçlar, Hindistan, Endonezya, Singapur ve bir çok Latin Amerika ülkesinde de görülmektedir. Yaşam aranjmanları pratiklerinin kültür ve ideolojiden bağımsız düşünülemediği de belirtilmelidir (U.S. Census Bureau, 2001, Akt. Kalaycıoğlu vd., 2003: 46).

Türkiye’de TÜİK (2017) verilerine göre yalnız yaşayan yaşlı nüfusun %23,3’ünü erkekler, %76,7’sini kadınlar oluşturmaktadır. Eşi ölmüş yaşlı erkeklerin oranı %12,7 iken yaşlı kadınların oranı %50,4 olduğu görülmüştür bu durum “yaşlının kadınsallaşması” sorunsalını ortaya koymaktadır. TÜİK’in 2017 mart ayında açıkladığı hayat tabloları 2015 sonuçlarına göre; doğuştan beklenen yaşam süresi Türkiye geneli için toplamda 78’dir. Bu oran erkeklerde 75,3 ve kadınlarda 80,7 yıldır. Genel olarak kadınlar erkeklerden daha uzun süre yaşamakta olup, doğuştan beklenen yaşam süresi farkı 5,4 yıldır.

Tek başına yaşama aranjmanı konusunda önemle vurgulanması gereken bir husus da Lehr vd. (1988) ve Tews’in de (1999) belirttiği gibi tekilleşme olgusunun mutlaka toplumdaki soyutlanma ve yalnızlaşma anlamına gelmediğidir (Tufan, 2003: 54). Blume’a (1968) göre tek başına yaşayan ve kendisini yalnız hisseden yaşlılarla çocuklarıyla yaşayan ve yalnızlık duygusu çeken yaşlılarının oranlarının aşağı yukarı eşit hatta bazı araştırmalarda daha yüksek olduğu anlaşılmıştır (Akt. Tufan, 2003: 189). Bu durum Tews (1971) tarafından kuşaklar arası ilişki bozukluğunun bir sonucu olma ihtimaliyle çok kuşaklı ailenin aleyhine bir sonuç olarak yorumlanmıştır (Akt. Tufan, 2003: 189).

Tufan’ın belirttiği gibi yalnızlığın tarifi sanılandan daha zordur ve tespiti için büyük ölçekli çalışmalar yapılmalı ve yaşlının iç dünyasına inilmelidir. Kişi bir başkasına iç dünyasını pek de kolay açmadığında bunun tespiti zorlaşır. Genel anlamda yaşlılarda yalnızlığın anlamını tespit edebilmek için pek çok değişkeni göz önünde bulundurmak gerekir (Tufan, 2003: 185). Bu önerilerin ışığında, bu çalışmanın konusunu oluşturan ‘tek başına yaşayan yaşlılar’, yalnız yaşayan yaşlılardan ayrılır.

3.9. TÜRKİYE’DE YAŞLILARIN KARŞILAŞTIĞI TEMEL SORUNLAR

3.9.1. Yaşlılıkta Ekonomi

Yaşlı bireyin yaşamını dinamik kılan ve denge kazandıran en kritik öge, ekonomi koşullarıdır. Yaşlı birey gerekli hizmetleri ve temel ihtiyaçları karşılayabilecek satın alma gücünü kaybetmesi, yaşamını dengeli bir biçimde sürdürmesini güçleştirir (Danger, 1995, Akt. Özmete ve Hablemitoğlu, 2010: 15).

Sanayileşmiş toplumlarda yaşlıya iş verme ve ücret belirlemede yaş ayırt edici bir faktör öne çıkmaktadır. Yaşlılar emeklilikten sonra yaşam düzeylerini

yükseltecek ve gelir durumlarını yükseltmek amacıyla bir ek iş bulmakta zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Yaşlılıkta üretkenliğin azalması ve emeklilikle birlikte gelirden azalma görülmektedir. Özellikle yoksul kesimlerde yaşayan yaşlılarda kronik işsizlik bulunmaktadır. Bir işte çalışma güvencesi elde eden yaşlılar ise çoğunlukla düşük ücretle çalışmaktadırlar (Emiroğlu, 1995, Akt. Özmete ve Hablemitoğlu, 2010: 15).

Kapitalizmde yaşlılık, hastalık durumu gibi, kazanç getiren bir işin olmamasıyla tanımlandığı için, yaşlılık önemli ölçüde sosyal olarak inşa edilir. Bilhassa, 65 yaşındaki emekli, keyfi bir biçimde, artık üretken olmayan biri olarak ve bu yüzden tamamen pratik amaçlara uygun şekilde tanımlanır. Emeklilik hakkı emek ve sermaye arasındaki uzun mücadeleler sonucunda elde edildiği için, emeklilik örüntülerinin kapitalist sistemin özel ekonomik ve siyasal gerekleriyle yakından ilişkili olmasını beklememiz gerekir (Graebner, 1980, Akt. Turner, 2011: 144).

Yaşlanma ve emeklilikle birlikte ekonomik gelirden meydana gelen krizler yaşlıların gerek aile içerisinde gerekse de sosyal çevresinde “otorite kaybına” sebebiyet verebilir. Bu durum yaşlıların ekonomiyle başlayan ve sosyal hayata da yansıyan yaşlılığın zorlaştıracak sorunlarla karşılaşması muhtemeldir (Onur, 1995). Refah toplumlarında yaşlıların fakirlik sorunlarına çözüm arayışları 1950’li yıllarda başlamış ve yaşlılık ile yoksulluk arasındaki bağlantılar koparılmıştır (Mayer, 1992, Akt. Tufan: 2014: 75).

Ancak, Türkiye’de yaşlılık ile yoksulluk arasındaki ilişkinin güçlendiği söylenebilir (Tufan: 2014: 75). TÜİK 2016 verilerine göre Türkiye’de yaşlılar arasında yoksul yaşlı nüfusunun da arttığı gözlenmektedir. Gelir ve yaşam koşulları araştırması sonuçlarına göre, eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60’ına göre hesaplanan yoksulluk oranı, 2011 yılında Türkiye geneli için %22,6 iken 2015 yılında %21,9 olmuştur. Bu oran, yaşlı nüfus için 2011 yılında %17 iken 2015 yılında %18,3’e yükselmiştir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2016).

Ayrıca, “emeklilik nedeniyle köşeye çekilme, kişisel tüketim ve boş zaman fırsatı sunmaktan ziyade, gerçekte özellikle ekonomik açıdan bir yoksullaşma dönemidir. Yaşlı nüfus içinde artan yoksulluk tehdidi bazı yaşlı insanların çalışmayı ve böylece topluma katılmayı sürdürmeyi tercih etmelerinin nedenlerinden biri olabilir” (Atchley, 1977, Akt. Turner, 2011: 140). Özetle, “toplumsal çekilmenin yaşlıyı normal düzeyde bir hayata yönlendireceği fikrini destekleyecek nispeten çok az kanıt vardır” (Palmore, 1981, Akt. Turner, 2011: 140).

Gelir durumuna bir de cinsiyet faktörü eklendiğinde, fakirlik içindeki fakirlikten söz edilebilir (Tufan: 2014: 75). Mayer’e (1992) göre yaşlı kadınların ekonomik koşulları, yaşlı erkeklerinkinden daha kötüdür (Akt. Tufan: 2014: 75). Bu

durum Türkiye için de geçerlidir. TÜİK 2016 verilerine göre, yaşlı nüfusun yoksulluğu cinsiyet bazında incelendiğinde, yoksul yaşlı erkek nüfus oranı 2011 yılında %15,9 iken bu oran 2015 yılında %17,8'e yükseldiğini göstermektedir. Yoksul yaşlı kadın nüfus oranı ise 2011 yılında %17,9 iken bu oran 2015 yılında %18,6'ya yükselmiştir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2016).

Tufan'a göre (2007)⁷, yaşlıların bugünkü yoksulluğunu daha önceki yaşam dönemleri belirler. Gençlik yıllarında hiç çalışmamış ya da sigortasız olarak çalıştığı için bugün emekli maaşı almayan yaşlılar çoğunluktadır. Bunlar arasında kadınların oranı çok yüksektir, hatta bu durumdaki 10 yaşlıdan sekizi kadındır. Bunun da sebebi kadınların eğitim almasına ve çalışmasına olumsuz bakan bir toplumsal algıdır.

3.9.2. Yaşlılıkta Sosyal İlişkiler

Yaşlılık süreciyle beraber, “sanayileşme, kentleşme ve teknolojik gelişme ve değişimlere bağlı olarak, toplumsal yapıdaki değişim başta aile olmak üzere toplumsal kurumları, davranış ve değerleri önemli ölçüde etkilemiş” (İlgar: 2008: 72), “sağlık durumu, emeklilik (...) Barınma ve mekansal sorunlar, şehir hayatına uyum sağlayamama, rol ve statü kayıpları, kuşaklar arası çatışma vb. Sorunlar” baş göstermiştir (Onur, 1995: 230). Bu durum, “bireyselleşme ve yalnız yaşamada artış, akrabalık bağlarının zayıflaması, yaşlıların kurumlarda yaşlanması vb. ” etkiler yaratmıştır (İlgar, 2008: 72) sosyal ilişkiler yaşamın daha erken döneminde önemli olduğu gibi yaşlılık döneminde de önemlidir. Çünkü Roberto vd.'nin de (2008) belirttiği gibi yaşam memnuniyeti açısından sosyal ilişkilerin sürdürülmesi önemlidir (Akt. Kalaycı ve Özkul: 2017: 103).

Özellikle ailede çocukların evlenmesi veya başka nedenlerle evi terk etmeleri sonucunda ebeveynleri etkileyen “boş yuva sendromu”nun (Mitchell, 2009), yani yalnızlık ve üzüntü duygularının oluşturduğu psikolojik durumun zorluklarıyla karşı karşıya gelmektedir. Canatan'a göre bu durum geleneksel ailelerden çok kentleşmeyle beraber artmıştır. Ayrıca, çocuklarla ilişkileri, arkadaşlık ve akrabalık bağlarının da zayıfladığı bu süreç sosyal ilişkileri de değişime uğratmıştır (2008: 68-72).

⁷ İsmail Tufan, “Yaşlılığı yoksulluğun elinden kurtarmak”, Radikal 2, 14/01/2007.

Yaşlılıkta en büyük değişim iş ve aile ilgili rollerdir. Emeklilik ve eşlerin ölümü, yakın aile üyelerine ve arkadaşlara ulaşma olanaksızlığının getirdiği sınırlı sosyal ilişkiler, izolasyon duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilir. Yaşlılar genellikle kötüleşen ev koşullarından sıkıntı çekerler ve zorunlu olarak yeni bir çevreye taşınma gereksinimi duyar, bu da onları eski komşu ve arkadaşlarından, alıştıkları çevreden dışlayarak izolasyonuna sebep olur (Hansen-Gandy ve Pastle, 1993, Akt. Kalıncara, 2000: 78). Ancak, “toplumsal olarak aktif olan yaşlıların yaşlılıkla daha kolay baş ettikleri ve yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu görülmektedir” (İçli, 2010: 12).

Ancak, toplumda yaşlılara karşı var olan ön yargılar ve ayrımcılık da yaşlılar için bir başka sosyal sorundur. Örneğin yaşlıların kullanımına göre düzenlenmemiş toplu ulaşım araçları, yüksek ve yürüyen merdiven olmayan geçitler, sinema tiyatro ve sosyal etkinliklerin yapıldığı binaların yaşlılar için uygun olmayışı, yaşlı kişinin toplumsal hayata katılımını engellemektedir (Çoban, 2005).

Bireylerin yaşamlarında sosyal ilişkilerini canlı tutması, aile, akrabalık, komşuluk ve özellikle arkadaş çevresini genişletmesi kadar bir veya birden fazla hobiler geliştirerek bir uğraş içinde bulunmaları ile de mümkündür. Bunun için yaşlı bireyin kendini idare edebilecek kadar sağlıklı olmasının da önemini ayrıca vurgulamak gerekir (Görgün-Baran, 2004).

3.9.3. Yaşlılıkta Toplumsal Cinsiyet

Yaşlı insanların temel kaygılarından biri toplumsal dünyaya tüm yönleriyle katılabilme yeteneklerini korumaktır. Ancak yaşlanma herkes tarafından aynı biçimde yaşanan bir olgu değildir. Genel olarak yaşlılar diğer nüfus kesimlerine göre daha dezavantajlıdır. Emeklilik yaşlı insanların yaşam standartlarında önemli sayılabilecek ölçüde gelir kaybına neden olmaktadır. Sınıf ve toplumsal cinsiyet yaşlanma deneyimini etkileyen önemli etkenlerdir (Giddens 2005: 161-165, Akt. İçli, 2008: 33).

Toplumsal cinsiyet yaşlanma analizinde merkezî önemde bir problemdir (Turner, 2011: 141). Kadınların genelde erkeklerden daha fazla yaşamları, ileri yaşı büyük ölçüde “dişi”leştirir. İleri yaşlar, önceki deneyimlerden büyük ölçüde etkilenir. Çocukların bakımı, ev işleri gibi sorumluluklardan dolayı kadınlar genel olarak işgücüne erkeklerden daha az katılırlar. Bu da ileri yaşlarda kadınların maddi

koşullarını olumsuz biçimde etkiler. Yapılan çalışmalar yaşlı kadınların erkeklere göre hem daha düşük bir gelire sahip olduğu, hem de ev, araba gibi menkul ve gayrimenkul sahipliği gibi kaynaklar açısından daha fazla bir eşitsizlik yaşadıklarını göstermektedir (Giddens 2005, Akt. İçli, 2008: 33). Aynı zamanda “kadınlar emeklilikte erkeklere göre çok daha yüksek yoksulluk oranları sergilerler; yaşlı bekâr kadınlar bu yoksullaşma sürecini başka bir gruba göre daha yoğun bir biçimde yaşarlar” (Turner, 2011: 141).

Diğer taraftan, eşin vefatı sonucu yaşanan dulluk durumu yaşlıları çok olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Eşin kaybıyla birlikte yaşanan yalnız kalma, güven duygusunun azalması, kendini kimsesiz hissetme gibi duygular, yaşlıların yaşamı anlamsız bulmaya başlayarak bir yabancılaşma süreci içerisine girmesine neden olur. Hatta, bu durumun ileri yaşlılıkta yaşanması, sağlığın iyice bozulmasıyla birlikte, eşin ölümünün ardından kısa bir süre sonra diğer eşin de yaşamını yitirmesine yol açabilir. Özellikle dul kalan erkekler kendine bakma konusunda sorun yaşadığı için bu duruma formal ya da enformel çözüm yolları aranır. Bulunan başlıca çözümler, aile bireylerinden birinin bakımı üstlenmesi, dul kişi yeniden evlenmesi, ya da bakımının sağlanması için huzurevine gönderilmesidir (İçli, 2008: 33).

3.9.4. Yaşlılıkta Sağlık

Hızla gelişen teknoloji ve artan bilimsel çalışmaların etkisiyle sağlık hizmetlerinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Buna bağlı olarak tanı ve tedavi yöntemlerinin gelişmesi, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, yaşam kalitesini arttırmaya yönelik çabaların desteklenmesi ve benimsenmesiyle ortalama yaşam süresi uzamış ve dünya nüfusu içinde yaşlı nüfus artmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2015). Böylece sağlık konusu yaşamın her alanında olduğu gibi yaşlılıkta da önem kazanmıştır.

Türkiye’de yaşlılık konusu, 2000’li yıllara kadar genellikle sağlık üzerine araştırıldığından dolayı çalışmalar yaşlıların sağlığıyla ilgilenen geriatri alanında yürütülmüştür (Tufan, 2014). Bu çalışmaların en çok yoğunlaştığı alan yaşlılıkta sık görülen ya da ileri dönemlerinde ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarıdır. Bu alanda en çok kalp ve hipertansiyon hastalıkları incelenmektedir. Daha sonra depresyon, Alzheimer, Parkinson, ve ortopedik rahatsızlıklar gibi hastalıklar gelmektedir. Daha

az sayıda ise yaşlılıkta ilaç kullanımı, bakım, yaşam kalitesi, ötenazi, fizyoterapi, rehabilitasyon ve etik konuları da gündeme gelmiştir. Türkiye’de yaşlı sağlığı üzerine yapılan çalışmaların giderek çoğalması, bu konunun önemini ortaya koymaktadır (Kalaycıoğlu vd., 2003: 42).

Genelde yaşlılarda sık görülen hastalıklar, kas-iskelet sistemi hastalıkları, kalp damar sistemi hastalıkları, yüksek tansiyon, şeker, kronik akciğer hastalıkları, anemi, idrar yolu enfeksiyonu bazı kanserler gibi kronik ve dejeneratif hastalıkla ile görme ve duyma bozukluklarıdır (Woodrow 2002, Akt. Özmete ve Hablemitoğlu, 2010: 138). Bu hastalıklar genellikle kalıcıdır. Erkekler, yüksek tansiyon ve kalp yetmezliği hastalıkları ile kadınlara oranla daha sık karşılaşılırlar. Bunun başlıca nedenleri, erkeklerin kadınlara göre daha yüksek oranda sigara bağımlısı olmaları, beslenme biçimlerinin başarılı olmaması, tedavi gerektiren durumlarda daha az ciddi davranmalarındır. Bu sebepler, tedavi edilebilecek rahatsızlıkların, kronik hastalığa dönüşmesini kolaylaştırmaktadır. Erkeklerde ileri yaşta prostat sorunları da ortaya çıkar. Kadınlarda da ileri yaşlarda üriner yetmezlik önemli bir sorundur. Kadınlarda bu hastalığa geçmişte tedavi edilmeyen enfeksiyon hastalıkları, zor doğumlar, kilo sorunu ve şeker hastalığı neden olmaktadır (Canatan, 2008: 97). Bu kalıcı hastalıklar yaşlının yaşam kalitesi düşüren en önemli nedenlerden biridir. Ancak, “yetersiz sağlık ve eğitim hizmetleri, kötü barınma koşulları, ulaşım hizmetlerinden yararlanamama, yeterli ve dengeli beslenememe, uygun yiyecekleri satın alamama, kötü çalışma koşulları gibi faktörler yaşlılıkta sağlığı etkilemektedir” (Özmete ve Hablemitoğlu, 2010: 138).

3.9.5. Yaşlılıkta Psikoloji

Yaşlılıkta psikolojik rahatsızlıklar ve bunların tedavisi ile ilgili konular, Türkiye’deki çalışmaların – *sağlık’tan sonra* – en çok yoğunlaştığı ikinci alandır (Kalaycıoğlu vd., 2003). Psikolojik yaş, kişinin kendi yaşına ilişkin duygusu ya da algılamasıdır. Özellikle ekonomik faktörlerin, yaşam boyu devam eden sosyal ve fiziksel zorlanmaların bireyleri yıpratıldığı, dolayısıyla kişinin olduğundan daha yaşlı hissetmesine neden olduğu görülmektedir. Özellikle kaygı ve stres düzeyindeki farklılıklar “yaşını hissetmeme” ile bağlantılı görülmektedir. Bu da başa çıkma stratejilerinin yaşlı bireylerin yalnızca ruhsal sağlığını değil, genel olarak yaşlılığı yaşama biçimini de etkilediğini göstermektedir (Aközer vd., 2011: 119).

Yaşlılık döneminde temel kişilik özelliklerinin değişmediği düşünülmektedir. Ancak eşlerini ve yakınlarını kaybetmiş olma durumunda, kimi yaşlı kişileri fiziksel sağlıkları konusunda önemli sorunlar yaşayabilmektedir. Tüm bunlarla baş etmeye çalışmak duygu durumu ve moral açısından güçlükler yaratır. Bu nedenlerle yaşlı insanlarda huysuzluk, alınganlık, ara sıra kendi kendine konuşma, unutkanlık, geçmişe odaklanma, şimdiki nesli beğenmeme ve eleştirme, anlattıklarını yineleme vb. Gibi daha dolaylı olarak gözlemlenen davranış değişiklikleri görülebilir (MEB, 2013).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

4.1. YAŞLILIK TEORİLERİ

Gerontolojik teoriler, yaşlılık olgusunu, yaş ile ilgili değişimlerin nasıl gerçekleştiğini, bu değişimi etkileyen faktörleri ve yaşlılık alanında toplanmış bilimsel bulgu ve gözlemleri “sistemik bir bilgi ve kavrayış inşa ederek” anlamaya ve açıklamaya çalışır; bu konudaki bilimsel bilginin “kümülatif olarak gelişimine” başlıca katkıyı sunarlar. Bu bağlamda, yaşlanma sürecinde “yaşlıların deneyimlerindeki çeşitlilik, ” “disiplinler arası araştırma ve teori” desteği gerektirir. Dolayısıyla, bir yaşlılık araştırmasında, hem mikro hem makro seviyelerdeki değişimleri dikkate alarak, hem bireysel hem yapısal değişkenlerin yani “toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, cinsel yönelim ve işlevsel kabiliyetlerin tümünü kapsama ve yaşlanma deneyiminin dinamik doğası ve anlamını ortaya çıkarma” gerekliliği doğar (Hooyman vd., 2015: 140, 157). Gerek gerontolojiye, gerekse yaşlılık sosyolojisine damgasını vuran yaşlılık teorileri ya da kavramsal çerçeveleri de bu gereklilikler ışığında ilerlemiştir.

Yaşlanmayla beraber ortaya çıkan değişimlere ve bununla beraber toplumsal uyuma odaklanan yaşlılık teorileri, “sosyal yapıya, iktidara, ekonomik durumlara ve yaşam seyri boyunca karşılaşılan eşitsizliklere yaptıkları vurgular, kullandıkları metodolojiler ve yaşlanma sürecini nasıl anlamlandıkları” bakımından çok çeşitlilik gösterirler (Hooyman vd., 2015: 157). Yaşlılık teorileri, yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan biyolojik ve fiziksel özelliklerinin yanı sıra toplumsal ve psikolojik özellikleri de dikkate alarak farklı toplumlarda farklı şekillerde deneyimlenen yaşlılık ile toplumsal yapı arasındaki ilişkileri çözmeye çalışırlar (Kaygusuz, 2008: 231). Bu bağlamda, teoriler, yaşlılık sürecinin çeşitli deneyimlerine farklı perspektiflerden vurgu yaparlar. Bu açıdan, “bilim insanları bir teoriyi tümünden ne destekler, ne de

çürütürler” (Hooyman vd., 2015: 140). Özellikle ABD ve Büyük Britanya’da yürütülen çalışmaların büyük katkısıyla gerontoloji alanında geliştirilen (Tufan, 2014: 15) ve köklerini psikoloji ve sosyolojiden alan (Canatan, 2008) yaşlılık teorileri, vurguladıkları konular ve önerdikleri bakış açıları kapsamında farklı tarihsel dönemleri temsil ederler.

Sosyal gerontolojinin yaşlılık kuramları, hem gelişimleri doğrultusunda dönemselsel olarak hem de içerik açısından, mikro ve makro kuramlar grubu olarak temelde iki şekilde sınıflandırılmışlardır (Hooyman vd., 2015; Quadagno, 2002; Bengtson vd., 1997).

Bu çalışmada yer alan yaşlılık teorileri tarihsel açıdan, bu sınıflandırmaları dikkate alarak, dört bölümde incelenmiştir. İlk bölüm 1960 öncesi ve erken dönem çalışmalarını ele almakta; rol ve aktivite teorilerinden oluşmaktadır.

İkinci bölüm, 1961 ve sonrası dönemdeki kuramları incelemekte; geri çekilme, süreklilik ve alt kültür teorilerini kapsamaktadır. Her iki bölüm de mikro teorilerden oluşmaktadır ve dönemselsel olarak net bir şekilde ayırılması da birbirlerinden yaşlılığa dair bakış açılarındaki büyük farklılıklardan dolayı ayrı dönemlerde ele alınmışlardır.

Üçüncü bölüm, 1970-85 arası daha yeni, daha kuramsal odaklı sosyal teorileri içermektedir. Bu teorilerden alışveriş ve sosyal yapılandırıcılık kuramları mikro kuramlar; yaş tabakalaşması ve yaşlılığın politik ekonomisi kuramları ise makro kuramlar olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, yaşam seyri perspektifi ile modernleşme kuramı hem mikro hem makro kuramlar olarak değerlendirilmektedir.

Dördüncü bölüm ise 1980’lerin sonu ve sonrası dönemde geliştirilen daha radikal sosyal teorileri kapsamaktadır. Sosyal fenomenoloji ve Feminist teori de hem mikro hem makro kuramlar olarak değerlendirilmektedirler.

Mikro teoriler bireyler ve ilişkileri üzerinde durur ve bu kişilerin sosyal ortamlarında yaşlanma sürecine nasıl uyum gösterdiklerini açıklamaya çalışır. Makro teoriler ise yaşlılık sürecine, deneyimine etki eden yapılar, yapısal faktörlere (ör. Politik ve ekonomik faktörler ve sosyal yapı) ve sisteme vurgu yapmaktadır (Quadagno, 2002; Görgün-Baran, 2004; Hooyman vd., 2015; Bengtson vd., 1997). Bengtson vd. (1997) ayrıca, teorilere dair mikro ve makro seviyeler arasında çizilen ayrımların öznel olabileceğini, bazı teorilerin mikro ve makro seviyeler arasında veya pozitivist ve normatif ile yorumlamacı ve epistemolojik teoriler arasında köprü görevi gören teoriler olduğunu belirtmektedir (Bengtson vd., 1997).

4.1.1. 1961 Öncesi İlk Dönem Sosyal Gerontoloji Teorileri

1950 ve 60'lardan sonra geliştirilen ilk dönem rol ve aktivite teorileri “düzeni sürdürme gereksinimini” ortaya koyan “işlevselci” bir bakış açısına sahiptirler. “toplumu bir sistem olarak ele alırlar ve yapısal-fonksiyonel gereklilikleri ve düzenlemeleri öne çıkararak sistemin alt unsurları olan bireylerin sosyal koşullara reaksiyon göstermekten çok uymasını öngörürler” (Canatan, 2008: 48-49). Bu sosyal gerontolojik teorik yaklaşımların temel amacı teori oluşturmaktan çok olguları açıklamak, yaşlı kişilerin maruz kaldıkları problemleri tanımlamak, çözmek veya çözülemeyen problemlere yaşlıların uyum göstermelerine yardımcı olmaktır. Bu ilk dönem teorilerde, yaşlılık problemleri, emeklilik, hastalık ve yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Hatta yaşlı bireylerin rol kayıplarına kendini uyarlamakta zorluk çektiği düşünüldüğünden, “yaşlanma”nın kendisinin de bir problem olarak tanımlandığı görülmektedir (Hooyman vd., 2015: 140). Ayrıca bu teoriler, yalnızca birey davranışlarının yaşlanmayla beraber değiştiğini öne sürmekle kalmamakta, aynı zamanda nasıl değişmesi gerektiğini de belirtmektedirler (Hooyman vd., 2015: 141).

4.1.1.1. Rol teorisi

Toplumsal işleyişi, toplumsal ilişkileri ve bireylerin yaşlılığa nasıl uyum sağladıklarını açıklamaya çalışan kuramlardan biri olan ve Zena S. Blau tarafından geliştirilen rol kuramına göre, her insan yaşamı boyunca öğrenci, anne, eş, kız çocuğu, işçi, gönüllü ve büyükanne gibi çeşitli roller oynar (Cottrell, 1942, Akt. Hooyman vd., 2015: 141). Bu roller zaman içinde değişir ve kişi farklı yaşlarda farklı rol durumlarıyla hayatını sürdürmek zorunda kalır (Kaygusuz, 2008: 236). Yani, insanları bir sosyal varlık olarak tanımlayan bu roller sırasıyla organize edildiğinden, her bir rol belirli bir yaş ve hayat aşaması ile ilişkilendirilmiştir. Bu rollerden herhangi birinin işsizlik, emeklilik, dulluk veya diğer nedenlerle kaybı, insanların aktif yaşlanmanın keyfini çıkarmasına yarayan iyi olma halini ve fırsatlarını etkiler (Hooyman vd., 2015: 141).

Rol kuramına göre, insan, toplumsal yapı tarafından kendisine atfedilen rolü, yine toplum tarafından belirlenmiş bir alanda oynamak durumunda kalmaktadır. Diğer bir deyişle, “toplum bir sahne, birey ise o sahnede önceden hazırlanmış oyunda

rol üstlenen bir aktördür”. Ayrıca, “toplumlara, bireyin içine doğduğu ailenin toplumsal yapı içinde işgal ettiği sosyoekonomik-kültürel duruma, bireyin yeteneklerine göre, toplum içinde oynayacağı rol belli oranlarda değişse de özünde bireyin o sahnede bir oyuncu olacağı gerçeği değişmez” (Kaygusuz, 2008: 235-236).

Bazı roller (anne rolü gibi) biyolojik temelli olsa da rollerin toplumsal yaş normlarına göre gerçekleştirilmesi beklenir. Her toplum yaş normlarını sosyalleşme üzerinden aktarır. Yaş normları, belli bir kronolojik yaştaki insanların oynayabileceği rolleri açmaya ya da kapatmaya hizmet eder (Hooyman vd., 2015: 141, 142). Yaşlanma sürecinde kişilerin rol kayıplarına ve rol değişimlerine uğrayacağını vurgulayan bu kurama göre “bireyin yaşlanmaya iyi uyarlanabilmesi, daha ileri yıllardaki ‘tipik’ rol değişimlerini nasıl iyi karşılayacağına bağlıdır” (Hooyman vd., 2015: 141). Bu açıdan, yetişkin kimliği ve meslek statüsünün kaybedilmesi, yaşlıların toplumsal olanaklarını önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Eşin kaybedilmesi de toplumdaki ve aile içindeki rolleri değiştirir, toplumsal yaşama katılmada sınırlılıklara yol açar. Kısacası, yaşlıların evlilik ve meslek gibi iki temel alandaki rol kayıpları, bireyi eşleri ve işleri aracılığı ile sürdürdükleri ilişkilerinden koparır. Bunlara yaşın ilerlemesinden kaynaklanan rol zayıflaması ve kaybı da eklenince, yaşlılar için durum daha da kötüleşir. Böylece yaşlılar ‘rolsüz rol oynamaya’ zorlanırlar. Yetişkin çocuklarının, yaşlanan ebeveynlerinin yaşamlarına müdahale etmesi konusundaki tutumları, onu çoğu kez rollerine ilişkin ikileme düşürür (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010: 146). Bu anlamda kayıp roller karşı yeni roller elde edilirse yaşlı bireye yaşamını geliştirecek yeni olanaklara sahip olabilmektedir.

Bu anlamda başarılı yaşlanma önemli oranda, yaşlı bireyin eski rol ve beklentilerin kendisi için yarattığı avantajları önemli oranda yitirdiğini fark etmesine, yeni durumun gerçeklikleriyle yüzleşmesine ve yeni duruma ilişkin uygun rol ve beklentiler geliştirmesine bağlıdır (Kaygusuz, 2008: 237).

Rol teorisine yöneltilen eleştirilerden biri yaşın ilerlemesi ile toplumsal olarak gerçekleştirilmesi beklenen rol geçişinin önünde tanımladığı çeşitli bariyerlerin bulunmasıdır. Hooyman vd.’nin (2015) bu bariyerlerin yaşlı bireyin sahip olduğu kaynaklar, yaşam biçiminin değişimi, ve toplumda, medyada yaşlı algısının nasıl kurgulandığı ile ilgili olduğunu belirtir.

Öncelikle, yaş normları, çalışma ve emeklilik planlarını bozan durgunluk; daha çok kişinin geç evlenmesi veya hiç evlenmemeyi seçmesi; daha çok kişinin orta

yaşlarında ikinci veya üçüncü kariyerlerine girmesi; ve daha çok yetişkin çocuğun ailelerinden bağımsızlığını kurmada karşılaştığı zorluklar nedeniyle değişmektedir (Hagestad & Neugarten, 1985, Akt. Hooyman vd., 2015: 142).

Teoriye yöneltilen bir diğer eleştiri de emeklilik sonrası rol belirsizliği ile ilgilidir (Canatan, 2008: 52-53). Yani toplumda pozitif rol modellerin bulunmaması yaşlılıkta yeni rollere geçişin önünde duran bir engeldir. Yaşlı nüfusun artmasıyla başarılı yaşlanma rol modelleri ve alternatif roller artsa da “bağımlı” rolünden kaçınmanın olanaksız olduğu düşüncesi de gelişmektedir (Canatan, 2008: 52-53). Ancak, “yaşlı yetişkinler medyada ya da kamusal alanda yıllarca unutkan, kırılğan, hasta veya beceriksiz olarak gösterilmişlerdir. Neyse ki, daha yaşlı popülasyonun iyileştirilmiş sağlığı ve yaşla beraber gelen (kır saç ve kırışıklıklar gibi) değişimin daha büyük bir sayıda yaşlı yetişkin tarafından kabulü, yaşla beraber edinilen kazanımlarla betimlenen pozitif seçenekleri eskiye göre daha çok teşvik etmiştir (Hooyman vd., 2008: 143).

Teori ayrıca yaşlıların yaşadığı toplumsal rol kaybını abarttığı gerekçesiyle de eleştirilmiştir. Çünkü, pek çok kişi yaşla beraber oluşan pek çok rol değişimi kayıp olarak deneyimlenmek durumunda değildir. Örneğin, iş sahibi rolünden çıkış yeni bir rahatlama ve özgürlük duygusunu verebilir (Hooyman vd., 2008: 143). Kurama yöneltilen diğer bir eleştiri de yaşlılarla ilgili öne sürülen görüşlerin, ağırlıklı olarak erkek egemen kültüre özgü olduğu, yani erkek yaşlanmasına ve erkeğin rol kayıplarına ilişkin bulgulara dayandığı ve bu yüzden kadın yaşlanmasını açıklayamadığı yönündedir (Kaygusuz, 2008: 238; Aslan, 2004).

Rol teorisi, aldığı eleştirilere ve yaşlılık konusunda başka güçlü teorilerin gelişimine rağmen, halen ileri yaşlardaki değişimi ve rol kayıplarını anlamada kullanışlı bir perspektiftir ve aktif yaşlanmayı teşvik eden stratejilerde uygulanmaktadır. Yine de, yaşlı yetişkinlerin anlam ve tatmin sağlayan yeni rolleri deneme fırsatları, daha genç yetişkinler için bulunan çeşitli rol kazanımlarına oranla sınırlı kalmıştır (Hooyman vd., 2008: 143).

4.1.1.2. Aktivite teorisi

Robert Havighurst tarafından 1961’de ortaya konan aktivite (etkinlik) kuramı, sosyal gerontoloji alanında en yaygın ve en eski yaşlanma kuramlarından biridir. Geri çekilme kuramına bir yanıt olarak ortaya konan aktivite kuramına göre

“en iyi yaşlanan kişiler aktif kalan, orta yaşta sahip oldukları rolleri, ilişkileri ve statülerini koruyabilen ve sosyal dünyasının daralmasına direnenlerdir” (Havighurst vd., 1968: 161). Yaşlı kişiler ne kadar aktif olurlarsa, yaşam tatminleri, benlik duyguları ve yaşlılık sürecine uyum sağlamaları o kadar yüksek olur (Hooyman vd., 2015: 144). Sembolik etkileşim ilkelerine dayanan ve pozitif bir yaşlılık sürecinin nasıl gerçekleşebileceği üzerinde duran aktivite kuramı’na göre, bunun nedeni, insanların “toplumdaki katılımlarını sürdürme ihtiyacıdır.” “Bu katılım benlik duygusunu pekiştirir ve ayrıca birbirleriyle girdiğimiz etkileşim yoluyla oluşan sosyal düzenin sürmesine yardımcı olur” (Morgan ve Kunkel 1998: 185, Akt. Görgün-Baran, 2004: 47). Böylece kuram “yaşlılıkta yaşam memnuniyeti ve etkinlik ile “mutluluk” ve “sosyal ilişkiler çokluğu” arasında güçlü bir bağ olduğunu” öne sürer (Tartler, 1961, Akt. Tufan, 2014: 17).

Aktivite teorisine göre biyoloji ve sağlıkta kaçınılmaz değişimler dışında, daha yaşlı yetişkinlerin psikolojik ve sosyal ihtiyaçları orta yaşta kişiler ile aynıdır. Ayırt edici bir özellik olarak ileri yaşlara atfedilen sosyal etkileşimde azalma durumunun nedeni, toplumun yaşlanan kişiden geri çekilmesi ve çoğu yaşlanmakta olan kişinin istemine karşın etkileşimin azalmasıdır (Havighurst vd., 1968: 161).

Kuram, bu nedenle, sağlıklı bir yaşlanmanın önemli bir koşulu olarak insanların orta yaşlarda sahip oldukları etkinlik, davranış ve rollerin süreklilik göstermesi gerektiğini, sürdüremediklerinin yerini de yenileri ile değiştirmeleri gerektiğini savunur (Tartler, 1961, Akt. Tufan, 2014: 17). Dolayısıyla, aktivite teorisinin en önemli iddialarından biri “insanları birbirlerinden ayıran temel unsurun aralarındaki yaş farkı değil, etkinlikleri ve yararlılıkları” olduğudur. Yaşlı bireyin pasif ve istenmeyen bir pozisyonda konumlandırılması, yaşlı bireyde “işe yaramazlık duygusunu körükleyen olumsuz bir gelişmedir” ve “insanı mutsuzluğa götüreceği için mutlaka engellenmesi gerekmektedir” (Tufan, 2002: 138).

“Meslek yaşamının sona ermesi ve çocukların kendi ailelerini kurmasıyla birlikte çözülen ailenin, yaşlılarda rol ve işlev kaybına yol açtığı” (Tartler, 1961, Akt. Tufan, 2014: 17); ve bu nedenle yaşlı bireyde “kimlik krizi”ne neden olduğu belirtilir. “Yeni etkinlikler sayesinde bu duygunun azaltılabileceği, böylece yeniden dengenin sağlanabileceği kabul edilir” (Prah ve Schroeter, 1996, Akt. Tufan, 2014: 17). Bu açıdan, Tufan’ın da belirttiği gibi, aktivite teorisine göre yaşlıların “yaşlılık döneminin yaşamın en mutsuz safhasına dönüşmemesi için emeklilik sonrası yaşamında da tam manasıyla aktif kalması gerekir” (2002:139).

Ancak bu teori önemli bazı eleştiriler de almıştır. En yaygın eleştirilerinden biri, “yaşlı insanı yansıtma biçimidir”. Diğer bir deyişle, “topluma empoze etmeye çalıştığı aktif yaşlı insan tipinin toplumda pek rastlanılan bir durum olmadığını, ” ayrıca “aktif olabilmek açısından yaşlıların eşit şanslara sahip olmadığını göz ardı etmesi ve büyük bir genelemeye girişerek “genç insanın hep aktif olduğu varsayımından hareket etmesidir” (Tufan, 2002: 139).

Diğer bir eleştiriye göre yaşlı yetişkinlerin aktif olma durumuna atfettikleri değer, sadece yaşlarına göre değil yaşam deneyimlerindeki diğer faktörlere göre çeşitlilik gösterir. Tüm yaşlı yetişkinler aktivite’den faydalanmak istemezler. Örneğin, düşünmeye ve içe odaklanmış bazı yaşlı yetişkinler bir aktivitede bulunmaksızın yüksek bir yaşam tatminine sahip olabilirler (Hooyman vd., 2015: 144) .

Aktivite teorisine yöneltilen bir diğer eleştiri ise “orta yaşlı ve yaşlı insanı birbirinden ayıran özelliklerin temelde “aktivite ve yararlılık” olduğunu, orta yaştaki bir insanın “aktif” olduğu için yararlı olduğunu; emeklilikle beraber yaşlının ise “verici” değil, “alıcı” konumuna düştüğünden “pasifleştğini” ve bu nedenle yaşlının yararsız ve mutsuz olacağından, “başarılı” olmak istiyorsa “yeni etkinlik alanları yaratması, devamlı bir uğraş içinde olması ve hala ihtiyaç duyulduğu hissini yaşaması” gerektiğini öne sürmesidir. Kuram, böylece yaşlılık sorunlarını yaşlı bireye atfederek, “çözümü tam manasıyla yaşlıya bırakmakla” ve “her yaşlının aktif kalmayı arzu ettiği görüşünde diretmeyle” “eleştirilmektedir (Tufan, 2002: 140).

Teorinin bu bağlamda eleştirilen bir diğer yanı “kişinin ‘yararlılığı’ nı ortaya çıkarması” ve “kendisine ihtiyaç duyulduğu hissini koruyabilmesi” için “kişiler arasındaki ilişki kalitesinin, yaşlılıkta da aynı kalması gerektiğini savunmasıdır” (Tufan, 2002: 140). Bu düşünce, Cumming & Henry’nin (1961) yönelttiği “toplum, yaşlı insanları daha önceki aktivitelerinden dolayı takdir edemez mi?” Sorusunu kapsamlı olarak düşünmemizi gerektirir (Akt. Tufan, 2002: 141).

Öte yandan Tufan’a göre aktivite teorisinden, fizyolojik açıdan uygun yaşlılara hitap ettiği; bir anlamda uygun olmayan yaşlıları “zorunlu” pasiflikten dolayı “mutsuz bir yaşlılık dönemi”nin beklediği anlamı çıkmakta ve böylece “ömür boyu aktif, ömür boyu uğraş veren ve ömür boyu kaybettiği rollerin yerine yenilerini koymaya çalışan yaşlı bir insan görüntüsü yaratılmaya çalışılmaktadır” (2002: 140). Tufan’a göre, kısacası, bu teori “yaşlılıkla beraber ortaya çıkan sorunların çözümünü tam manasıyla yaşlıya bırakmaktadır” (2002: 140).

Aktivite teorisi, ayrıca, bireysel farkları dikkate almamakta ve geri çekilmeyi bireysel bir karara indirgemektedir. Halbuki yaşlıların geri çekilmesinin pek çok farklı nedeni olabilir. Yaşlı eğer toplumdan geri çekilmiş ise bunun sebepleri yaşlının “kişilik özellikleri, sosyal sınıfı, toplumsal cinsiyeti, ırkı, yaşam tarzı, özellikle sağlık ve ekonomide yaşadığı eşitsizliklerin” (Hooyman vd., 2015: 144) yanı sıra; “sağlığı, yakın akrabalarının kaybı ya da yaşlıların hayata katılım kanallarının tıkanması” gibi “yaşlıların kontrolü dışındaki nedenler” de olabilir (Kalaycıoğlu vd., 2003: 10).

Yaşlı kişinin aktif olabilmesini sağlayacak kapasiteye, imkana ve isteğe her zaman sahip olamayacağı yönünde yapılan eleştiriler yaşlılık çalışmalarında göz ardı edilmemelidir. Ancak, Kalaycıoğlu vd.’nin (2003) belirttiği gibi “yaşamdan kopmak, normal ve doğal bir davranış olmamakla birlikte, iyi ve başarılı bir yaşlanma süreci için gereken şey, bilakis yaşlıların tam anlamıyla yaşama katılmasıdır” (Kalaycıoğlu vd., 2003: 10). Dolayısıyla “bunun için atılacak ilk adım bu kanalları açmak, eğer açılmıyorsa yeni kanallar yaratmak” ve “yaşlıların maksimum katılımını sağlamaktır” (Kalaycıoğlu vd., 2003: 10). Aktivite teorisi her ne kadar bazı eleştirilere maruz kalsa da ve “uygulamasında sınırlılıklar bulunsa da etkilerini, şüphesiz yaşlıları aktif tutmak için hazırlanan çeşitli program ve politikalarda görülmektedir” (Hooyman vd., 2015: 144).

4.1.2. 1961 ve Sonrası İkinci Dönem Teoriler

İkinci dönem, “mikro” teorilerden biri “geri çekilme teorisi”dir ve aktif yaşlanma modeline karşıt olarak yaşlanmayı daha erken yaşam dönemleri ile özdeşleştirilen aktif olma halinden geri çekilme zamanı olarak görür. Diğerisi ise “süreklilik” teorisidir ve yaşlılıktaki davranışların ve değerlerin yaşam boyu örüntülerin devamı niteliğinde olduğunu ileri sürer. Aslında geri çekilme ve süreklilik teorileri de - yaşlıların aktif kalmasını öneren aktivite teorisi gibi - yaşlılar için “en iyi” tekil yaşlanma stratejisi önermişlerdir. Bunlar sırasıyla toplumdan çekilme ve ileri yaşlara uyum göstermektir. Bu teoriler yaşlanan birey ile geniş toplum arasında bir bağ kurmadıkları; bu nedenle yaşlanmayı eksik tarif ettikleri; ve yaşlanma sürecinin gerçekleştiği sosyal yapı ile kültürel ve tarihsel bağlamı göz ardı etkileri yönünde eleştirilere maruz kalmaktadırlar (Hooyman vd., 2015: 145- 147). Bu bölümde yer alan son teori alt kültür teorisidir. Mikro bir teori olarak yaşlı

bireylerin ortak ilgi ve dışlanmışlık deneyimleriyle gelişen duygudaşlıkları sonucu yeni bir grup kültürü geliştirdiklerini varsaymaktadır (Quadagno, 2002: 53).

4.1.2.1. Geri çekilme teorisi

Cummings ve Henry tarafından 1961’de geliştirilen geri çekilme teorisi sosyal gerontoloji’de görülen ilk kapsamlı ve disiplinler arası teoridir. Bu teoriye göre, “normal yaşlanma, doğal ve kaçınılmaz olarak yaşlanan kişi ve ait olduğu sosyal sistemdeki diğer kişiler arasında karşılıklı geri çekilme ve ilişki kesmeyi barındırır” (Cummings ve Henry, 1961, Akt. Quadagno, 2002: 31). Geri çekilme, aynı zamanda, “eski rol ve aktivitelerden çekilme veya ayrılma” anlamına da gelir (Hooyman vd., 2015: 145). Bu süreç sadece yaşlı birey için değil aynı zamanda toplum için de istenilen “işlevsel” bir süreçtir. Kuram, modernleşmeyle beraber yaşlı bireyde yaşanan “statü kaybı” nedeniyle “yaşlının yaşama katılmamasının normal olduğunu” kabul eder (Morgan ve Kunkel 1998: 186, Akt, Görgün-Baran, 2004: 49). Bu teori, toplum ve birey için pozitif sonuçları olduğundan hareketle, yaşlı bireylerin yaşlılık sürecine iyi uyum sağlayabilmeleri için aktif olmaları gerektiği varsayımını reddeder. Aktivite teorisinin aksine ileri yaşları, orta yaşın bir uzantısı olarak değil, yaşamın ayrı bir dönemi olarak görür (Hooyman vd., 2015: 145).

Geri çekilme kuramı, yaşlılıkta bireylerin psikolojik değişimlere bağlı olarak (Coleman, 1991: 217) ve yaşlılık sürecini mutlu bir şekilde geçirebilmek için toplumdaki sosyal rol ve görevlerinden kendi istekleriyle yavaş yavaş geri çekildiklerini ve bunun gerekliliğini vurgular (Tufan, 2002, 2014) geri çekilme için hazır olma durumu, “birey, hayatının kısalığını, zamanının darlığını ve yaşam alanının azaldığını fark ettiği zaman” gerçekleşir (Cummings ve Henry, 1961, Akt. Quadagno, 2002: 31). Cummings ve Henry’e (1961) göre “bireyde yaşlandıkça meydana gelen bu değişimler ‘kaçınılmaz’ ve ‘gereklidir’” (Tufan, 2002: 142).

Ayrıca, Cummings ve Henry (1961) yaşlanmanın, deneyimlendiği sosyal sistemin karakterinden bağımsız olarak incelenemeyeceğini öne sürmüşlerdir. Tüm toplumlar gücü daha yaşlı kuşaklardan genç kuşaklara aktarmak ve en yaşlı üyelerinin ölümünün yaratacağı karmaşaya hazırlanmak için düzenli yöntemlere ihtiyaç duyarlar (Hooyman vd., 2015: 145). Bu bağlamda, geri çekilme teorisi odak noktasını bireyden alıp birey ve sosyal sistem arasındaki ilişkiselliğe çeker. Parsons’a göre (1951) işlevselci teori sosyal sistemin gerekliliğinin pürüzsüz ve etkili

işlemek olduğunu öne sürer. Bununla paralellik taşıyan geri çekilme teorisine göre, hem birey hem sosyal sistem, böylece, ölümün bir yıkıma yol açmasını engellemeye yönelik bir duruş sergileyecektir (Akt. Quadagno, 2002: 32). Kısacası, geri çekilme teorisi, Morgan ve Kunkel'in (1998) belirttiği gibi “yaşlanan bireylerin ve toplumun karşılıklı olarak birbirlerinden geri çekilmesinin taraflar için yararlı olduğunu ileri sürer” (Akt. Görgün-Baran, 2004: 49).

Ancak teori bu konuda ampirik temelli, ciddi eleştiriler almıştır. Kohli (1994) “geri çekilme teorisinin, aktivite teorisi'nin tersine, yaşlanma sürecini ‘kişisel’ bir sorun olmaktan kurtarmakta ve olaya ‘toplumsal’ bir boyut ilave etmekte” (Akt. Tufan, 2002: 143-144) olduğunu iddia etmektedir. Ancak, bu iddianın tersine, teorisinin “yaşlıların toplumdan dışlanmalarına bilimsel bir zemin hazırladığı”, “bilimsellikten yoksun olduğu” (Tufan, 2002: 142), hatta, “toplumun genç kesiminin vicdani rahatsızlıklarını gidermek için icat edilmiş bir araç” olduğu da düşünülmektedir (Ebel, 1987, Akt. Tufan, 2002: 142). Bu durumda yaşlılıkta toplumdan geri çekilme kaçınılmaz değildir. Nitekim, gittikçe artan sayıda yaşlı yetişkin iş hayatında, sağlıklı, politik ve sosyal anlamda aktif kalmaktadır. Başarılı yaşlanma, yaşamın başka yönlerinden ‘yavaşlasalar’ bile sosyal anlamda ilgili ve entegre olan insanlar tarafından başarılmaktadır. Yaşam memnuniyeti anlamında fark yaratan şey – bu bir kişi veya bir eş olsa bile – başkaları ile sosyal bağ içerisinde olmaktır (Hooyman vd., 2015: 146).

Kurama yöneltile bir eleştiri de “yaşlıları kişilik veya mizaç bakımından genellemesidir. Tufan’a göre yaşlı ilerlemiş bir insanın aktivitelerinin ve ilişkilerinin o kişi tarafından ‘arzulanan’ ölçüsü, yaşlılık dönemine girilmesinden çok önceleri oluşan kişilik faktörlerine de bağlıdır”. Ayrıca “sosyal yapıların, aile veya komşuluk ilişkileri gibi sosyal alanların” yaşlılıkta “kişisel tutum ve davranışlara” etkilerini de gözden kaçırmamak gerektiğini vurgular (2002: 145)

Kurama yapılan dördüncü eleştiri, geri çekilme ile yaşam memnuniyeti arasında sıkı bir ilişki kurmuş olması, ancak bu tespitin doğrulanmamış olmasıdır (Rosenmayr & Rosenmayr 1978, Akt. Tufan, 2002: 141). Dolayısıyla, geri çekilmenin yaşlı kişiler için arzu edilir olduğuna dair değer yargısı eleştirilmektedir. Aksine, yapılan çeşitli araştırmalarda yaşlılarda aktivite sıklığı ile yaşam mutluluğu ve doyumunu arasında yüksek bir ilişkinin varlığı saptanmıştır (Havighurst vd., 1968; Hooyman vd., 2015; Rose, 1968; Quadagno, 2002).

Geri çekilme teorisinin bu çağı açıklamada yetersiz kalacağına dair önemli bir tespitte bulunan Tufan'a (2003) göre "toplumun işleyiş şeklinin çalışma hayatına indirgenerek açıklanmaya çalışılması da, bu teorisin başlıca zayıf yönünü meydana getirmekte" ve "uzayan yaşam süresinden dolayı daha da 'geçersiz' bir hal almaktadır". Çünkü, bugün emeklilik dönemi artık "yetişkinlik çağının neredeyse üçte birine denk düştüğünden" emekliliğin "geriye kalan süre" olarak kavranması mümkün olamaz ve hiçbir insan, bu kadar uzun bir süre kendisini sosyal çevreden bilerek geri çekmeyi arzu etmez (Tufan, 2003: 144). Kısacası, geri çekilme kuramı yaşlanmakta olan popülasyondaki bireylerin bireysel tercihlerini, kişiliğini, kültürünü ve fırsatları dikkate almakta başarısız olmuştur. Ampirik araştırmalarca da "yaşlanmaya ideal bir adaptasyon olarak görülmemiştir" (Hooyman vd., 2015: 145).

4.1.2.2. Süreklilik teorisi

Yaşlılığın karmaşık adaptasyon süreçlerine daha geniş bir açıdan bakmak üzere George I. Maddox (1968) ve Robert Atchley tarafından (1971) geliştirilen süreklilik teorisine göre insanlar yaşlanırken dramatik bir şekilde değişmezler, demans gibi ciddi bir hastalık veya yıkıcı bir olayla karşılaşmadıkları sürece kişilikleri, yetişkin yaşamları boyunca benzer kalır. Birey yaşlanırken tutarlı davranış örüntülerini korumaya meyillidir; ve yapmakta oldukları aktiviteler ya da yaşam biçimleri hayat boyu deneyimleri ile tutarlı olursa yaşam doyumları artar (Hooyman, 2015: 146). Kuram, uzun dönemde oluşturulan içsel (kimlikle/benlikle ilgili) ve dışsal (ilişkilerle ilgili) düzenin, bireyi rahat ettirmeyi sağlayan alışkanlıklarının temelini oluşturduğunu ve bu alışkanlıkların yaşlılıkla da devam ettiğini öne sürmektedir. Bu durumda, birey bütün hayat düzenini şekillendiren kimliğini, çevresel ilişkilerini, davranış kalıplarını ve alışkanlıklarını mümkün olduğunca sürdürebilirse, diğer bir deyişle o güne kadar içinde bulunduğu koşullara uyum gösterebilmesini en iyi sağlayan özellikleri yaşlılıkta da devam ederse, daha iyi yaşlanır (Kaygusuz, 2008: 239).

Bu kuram bir yandan yaşam seyri perspektifini normal yaşlanmayı tanımlamak ve onu patolojik yaşlanmadan ayırmak için kullanırken bir yandan da aktivite teorisini eleştirmekle beraber biçimsel olarak geliştirir (Quadagno, 2002: 35). Kuram yaşlılıkla birlikte bazı rollerden kopmasının, yaşlıları yeni rollerle beraber uyumsuzluğa da zorladığını öne süren rol bırakma kuramını; ve gene

yaşlıların huzura ermek için kendilerini toplumdan çektiklerini öne süren geri çekilme kuramının görüşlerini abartılı bulmaktadır (Kaygusuz, 2008: 239).

Süreklilik teorisine göre, yaşla beraber merkezi kişilik özellikleri daha baskın ve merkezi değerler daha kalıcı olur. Örneğin, gençken pasif ve içine kapanık olanların emeklilikten sonra sosyal olarak aktif ve gönüllü olması çok da olası değildir. Tam tersine, orta yaşlarda pek çok organizasyonda, spor etkinliğinde veya dini gruplarda yer alanların bu aktiviteleri sürdürmeleri, veya emeklilik veya yer değiştirmeler sonucu kaybolanları yenileriyle değiştirmeleri daha olasıdır (Hooyman vd., 2015: 146). Süregelen “ilişkilerin devamlılığı da bireylerin toplumsal destek sistemlerinin korunmasına olanak tanır (Quadagno, 1999, Akt. Kalaycıoğlu vd., 2003).

Kuram ayrıca yaşlanma ile birlikte ortaya çıkan fiziksel ve zihinsel kayıplarla beraber yaşlının yeni yaşam stratejileri geliştirme çabasının yaşlının durumunu zorlaştıracakını varsaymaktadır. O nedenle kuram yeni yaşam stratejilerinden uzak durmanın yaşlının lehine olacağını da iddia etmekte ve başarılı bir yaşlanma için erken dönem alışkanlıklarının ve davranış kalıplarının yaşlılıkta da sürdürülmesini önermektedir (Kaygusuz, 2008: 239-24).

Bu teoriye göre, yaşlanma sürecini incelerken araştırmacıların odaklanması gereken alan roller ve toplumsal ilişkilerle sınırlandırıldığında yaşlanma tek yönlü ve eksikli olarak incelenmiş olur. Bu nedenle, yaşlanma sürecine bakarken bütün bir hayata ve bütün bir hayat içinde bireyin yaşamla başa çıkmak için geliştirdiği stratejilere de bakmak gerekir (Kaygusuz, 2008: 238).

Ancak, süreklilik kuramı da diğer kuramlar gibi çeşitli eleştiriler almıştır. Öncelikle, süreklilik teorisinin “normal yaşlanma tanımı” tartışmaya açıktır. Atchley’e göre normal yaşlanma insan yaşlanmasının en sık karşılaşılan biçimidir; fiziksel veya zihinsel hastalıkların yokluğu ile patolojik yaşlanmadan ayrılır (1989: 183-84). Normal olarak yaşlanan insanlar gelir sahibi olma, barınma, sağlık bakımı ve benzeri ihtiyaçlarını başarılı bir şekilde karşılarlar. Patolojik yaşlanma ise yoksul veya engelli oldukları için ihtiyaçlarını karşılayamayan yaşlılarda olur (Quadagno, 2002: 36-38). Ancak, patolojik yaşlanma ve normal yaşlanma arasındaki ayrımı eleştiren Gay Becker (1993) “kronik hastalıkların da ileri yaşlarda görülmesinin genel bir durum” olduğunu; “kronik bir hastalık sahibi olmanın topluma katılımı veya toplumsal olarak anlamlı deneyimler edinme kabiliyetini engellemediğini” belirtir (Akt. Quadagno, 2002: 38).

Süreklilik kuramına yöneltilen bir eleştiri de yaşlılığın sadece yaşam boyu örüntülerin devamı olarak kabul edilemeyeceğidir. Kişilik, temel değerler ve yaşam biçimi bakımından tutarlılık gösteren yaşlı yetişkinlerin bulunması kuramı desteklese de bunu ampirik olarak test etmek zordur, çünkü bireyin yaşlanmaya nasıl tepki vereceği pek çok biyolojik ve psikolojik değişimlere de bağlıdır (Hooyman vd., 2015: 146). Ayrıca, süreklilik teorisi bireye odaklanarak yaşlanma sürecini etkileyen dışsal sosyal, ekonomik, tarihsel ve politik faktörleri görmezden gelmekle eleştirilir. Mesela, piyasadaki durgunluk nedeniyle kişinin evini ve işini kaybetmiş olması, kişinin yaşlılık deneyimini, kişiliğinden ve daha erken yaşam örüntülerinden daha çok etkileyebilir (Hooyman vd., 2015: 146)

Bu teoriye yöneltilen bir diğer eleştiri de feminist teoriden gelir. Feminist teorisyenler, “süreklilik teorisinin normal yaşlanmayı erkek modeli üzerinden tanımladığı için yaşlı kadınların yüksek orandaki yoksulluğu gibi eşitsizlik biçimlerini bireysel patolojinin göstergelerine çevirdiğini” belirtirler. Bu anlamda “daha doğru bir betimleme gelir eşitsizliğinin sosyal yapıdaki bir kusur olarak kabulü ile olur” (Calasanti, 1996, Akt. Quadagno, 2002: 38).

4.1.3. Yaşlılık Kuramlarında 1970-85 Arası Daha Yeni Teorik Perspektifler

Yukarıda bahsedilen önceki dönemlerin teorileri, kültürel ve tarihsel bağlamların yani sıra, sosyal sınıf, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, ve cinsel yönelim gibi sosyal yapısal değişkenlerin yaşlanma sürecini nasıl etkilediğini dikkate almakta başarısız olmuşlardır. Sözü edilen bu eleştiriler doğrultusunda, 1970-1985 arası dönemde, yapısal ve bireysel faktörler arasında ilişkiyi açığa çıkarma ve kültürel ve tarihsel bağlamları dikkate alan ve yaşlanma “olgularını” açıklamaya çalışan çeşitli alternatif bakış açıları doğmuştur. Bu teorilerin ortak noktası, sosyal yapıların ve özellikle yaşam seyri boyunca yaşanan eşitsizliklerin yaşlanma deneyimini nasıl etkilediğine dikkat çekmeleridir. Bunun yanı sıra yapısal faktörlerin yaşlı yetişkinlerin ihtiyaçlarına yönelik politika ve program türlerini nasıl etkilediğini de göstermeye çalışırlar (Hooyman vd., 2015: 147).

Bu bölümde yer alan daha kuramsal odaklı, yeni sosyal teorilerden modernleşme teorisi, modernleşme sürecinin yaşlılığa nasıl biçim verdiğini ve statü kaybına nasıl uğrattığını anlatmaktadır. Yaş tabakalaşması teorisi, yaşlı bireylerin toplumsal statüsünü sorgular ve toplumsal yaş'ın bir kategori olarak bireylerin

hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulmasında nasıl kullanıldığını betimlerken; alışveriş teorisi bireyin topluma yapabileceği katkı üzerinden değerlendirildiğini belirtir. Yaşlılığın politik ekonomi teorisi yaşlılıkta karşılaşılan eşitsizliği, toplumsal kaynakların eşitsiz dağıtımına yani politik ve ekonomik sebeplere bağlarken; sosyal yapılandırmacı⁸ teorisi insanların gerçekliklerini ve yaşlılığın anlamını kendilerinin inşa ettiğini öne sürer (Quadagno, 2002; Hooyman vd., 2015).

Aslında, 4.3'üncü bölümde yer alan yaşam seyri perspektifi de bu dönemde ortaya konmuştur. Yaşam boyu karşılaşılan avantaj ve dezavantajların ve sosyal sınıfsal konumun yaşlılara etkisine odaklanır. Sosyal gerontologlar değişen yaş yapısı ve bireylerin yaşlanma süreçlerini daha genel bir yaşam seyri çerçevesi ile birleştirmeye çalışmışlardır. Ancak, bir yaşlılık teorisi mi yoksa yaşlılığı anlama ve değerlendirmede yol gösteren bir paradigma mı olduğu konusunda net bir tutum olmadığından (Quadagno, 2002: 13; Bengtson, 1997), ve bu çalışmada yol gösterici temel bir bakış açısı olarak değerlendirildiğinden, yaşam seyri perspektifi, yaşlılık teorilerinden ayrı bir bölümde değerlendirilmiştir.

4.1.3.1. Modernleşme teorisi

1972'de Cowgill ve Holmes'in geliştirdiği modernleşme kuramı yaşlı insanların toplum içindeki konumlarının tarihsel süreç içerisinde uğradığı değişimi, farklı toplumları karşılaştırarak açıklamaya çalışır (Tufan, 2003: 145). Cowgill ve Holmes'un (1972) temel hipotezleri yaşlının statüsünün yazısız toplumlarda yüksek; modern toplumlarda ise daha düşük ve belirsiz olduğudur (Quadagno, 2002: 42). Kurama göre, yaşlılar eskiden toprağı kontrollerinde tutmalarının verdiği gücün etkisiyle büyük saygı görürken, toplumlar daha modern hale geldikçe konum itibariyle gerileme yaşamışlardır (Quadagno, 2002; Moody 1998: 72, Akt. Görgün-Baran, 2004). Mikro ve makro bir perspektiften modern kültürdeki çelişkili yaşlılık imgelerine nasıl anlam verildiğine ilişkin bir görüşten hareket eden kuram, bu anlamda geri çekilme kuramı ile ortak bir yön içerir.

---

⁸ Alışveriş ve Sosyal Yapılandırmacılık teorileri Quadagno (2002) tarafından – ilk dönemlerin Geri Çekilme, Aktivite ve Süreklilik teorileri ile birlikte – yaşlanmaya dair Psikososyal, “mikro” teoriler olarak tanımlanırken; Yaşam Seyri, Modernleşme, Yaş tabakalaşması ve Politik Ekonomi teorileri, “mikro” ve “makro” yaşlanma teorileri arasında bir köprü görevi görmektedir. Makro teoriler, sosyal yapıların deneyim ve davranışları nasıl etkilediği ile ilgilenmekte, daha geniş yapısal faktörlere duyulan ilgi, böylece değişen politik ve ekonomik durumları yansıtmaktadır.

Bir sosyoekonomik gelişim teorisi olan modernleşmenin⁹ temel öğeleri gerontolojiye yaşlılık teorisi olarak aktararak, modern toplumlarda kentleşme ve endüstrileşme gibi belirli olguların yani sıra ortalama yaşam süresi ve yaşlı nüfusunu da artmasıyla yaşlıların statüsünün nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktadırlar (Quadagno, 2002: 41). Gelişme süreçlerini yaşlıların statüsüne bağlayan ilk kişi Ernest Burgess'tir. Burgess batı toplumlarında yaşlanma (1960) adlı eserinde endüstri devriminin yaşlılar için negatif etkileri olduğunu açıklarken, emeğin evden fabrikaya taşındığında kendi isinde çalışanların sayısı azaldığını, yaşlıların ekonomik bağımsızlıklarını kaybettiğini ve emekli olmaya zorlandıklarını anlatmıştır. Kentleşme genç insanları kırsal bölgelerde kente çekmiş, geniş haneleri dağıtmış ve yaşlıları izole etmiş, ve yaşlılar “rolsüzlük rolüne” hapsedilmiştir (akt, Quadagno, 2002: 42).

Modernleşme kuramı, yaşlıların rolünün ve statüsünün ters orantılı olarak teknolojik ilerlemelerle bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Teknolojik değişimler, yaşlıların yaşam deneyimine ya da bilgeliğine az değer verilmesine neden olmuş, bunun sonucunda yaşlılarda statü ve güç kaybı meydana gelmiştir (Morgan ve Kunkel, 1998, Akt. Görgün-Baran, 2004: 50). Moody (1998) buna ek olarak sanayileşmeye eşlik eden önemli değişimlerle beraber yaşamın giderek rasyonelleştiğini ve bürokratikleştiğini, ve 21. Yüzyıldaki yaşlılığı ön görülemeyecek biçimde etkilediğini belirtmiştir. Bu nedenle, yaşlılığın belirgin ya da üzerinde anlaşılabilir bir tanımının olmamasına dikkati çekmiştir (Akt. Görgün-Baran, 2004: 51).

Aslında “bir zamanların yaşlılığın altın çağı olduğu” ve “toplumsal gelişmenin yaşlıların statüsünü düşürdüğü” fikri daha önce ekonomist Adam Smith (1776) ve Emile Durkheim (1893) tarafından belirtilmiştir. Durkheim geleneksel toplumlarda geleneğin yaşayan temsili olan yaşlının önemi geçmiş ve gelecek arasındaki eşsiz aracı olmasından geldiğini ve toplumsal dayanışmanın yaşlının otoritesi ile korunduğunu, ancak uygar toplumda yaşlı insanların korkudan çok acıma duygusu verdiğini belirtir (Quadagno, 2002: 42).

⁹ Modernleşme teorisine göre, uluslar endüstrileşme ve kentleşme seviyesine göre az gelişmişten en çok gelişmişe doğru sıralanır; sosyal yapının belirli niteliklerini taşıyanlar modern olarak adlandırılırlar. buradaki temel varsayım zenginliğe uzana patikanın tüm uluslar için aynı olduğudur. Teoriye göre, Batılı uluslar Üçüncü Dünya uluslarına teknoloji, beceri, değer, örgütlenme, ve sermaye aşılırsa, gelişmemiş ülkeler de aynı ekonomik gelişmeyi yaşayacaklarını öngörür (Quadagno, 2002: 41).

Cowgill (1974) modernleşmenin yarattığı toplumsal değişimlerin yaşlı statüsünü nasıl sarstığını sosyal değişimin dört türü ile açıklar. Birincisi, modernleşmeye eşlik eden sağlık teknolojisidir. Bu alanda yaşanan ilerlemeler ve bu sayede hastalık teşhis ve tedavisindeki gelişmeler ile yaşam süresini yükseltmiş, ölüm hızını azaltmış ve insanların yaşlanabilmesi mümkün olmuştur. Ancak yaşam süreleri uzadıkça işgücü pazarında gençlerle rekabet artmış, daha yeni mesleki donanıma sahip gençlerin tercih edilmesi ile daha yaşlı çalışanları iş gücünden çıkarmak için emeklilik uygulanmıştır. Emeklilik, Cowgill'e göre gelir, psikolojik is doyumunu ve sosyal statü gibi çoklu kayıplara neden olmuştur. İkincisi, daha yaşlı çalışanların deneyim sahibi olmadığı yeni işler üreterek emekliliği hızlandıran modern ekonomi teknolojisi'dir. Üçüncüsü, gençleri kente çekerek geniş aile yapısını dağıtan ve böylece daha fazla sayıda yaşlıyı yalnız yaşamak zorunda bırakan kentleşmedir. Son olarak da, kitle eğitiminin yaygınlaşması ile yaşlı kişilerin yaş hünerini ve müşterek bilginin taşıyıcısı olarak sahip oldukları saygıdeğer pozisyonu kaybetmelerine neden olmuştur. Yeni elitler artık gençlerdir (Quadagno, 2002: 42). Kısacası, Modernleşme teorisine göre, modernleşme ile birlikte yaşlıların toplumsal konumunda olumsuz bir değişim yaşanmış; "yaşlılar statü kaybına uğramışlardır.

Modernleşme teorisine ilk eleştiri, yaşlıların altın çağı'nın hiçbir zaman olmadığı düşünen tarihçilerden gelmiştir (Laslett, 1976, Akt. Quadagno, 2002: 42). Daha önceki yüzyıllardaki hane aranjmanları araştırmalarında, çoğu avrupa ülkelerinde ve Amerika'da insanların üç kuşak aynı çatı altında nadiren yaşadığını bulmuşlardır. Birden çok kuşak bir arada yaşadığında, bunun sebebi genellikle çocukların kendi başlarına yaşamlarını idare edememesi ve ailelerine taşınmalarıdır (Quadagno, 2002: 42).

Tarihsel ve karşılaştırmalı kültür çalışmaları da modernleşme teorisinin temel ilkelerini çürütmektedir. Pek çok tarihçi ve antropolog eski zamanlarda yaşlılara yapılan muamelenin kültürler arası çok farklılık gösterdiğini göstermişlerdir (Quadagno, 2002: 44). Yani, sanayi öncesi toplumlarda yaşlılar modernleşme teorisinin iddia ettiği gibi her zaman Onurlandırılmıyor, kimi zaman terk edilen, kimi zaman da güç sahibi olan konumunda oluyorlardı. Modernleşme teorisine bir diğer eleştiri de emekliliğin bir 20. Yüzyıl buluşu olmadığı, endüstrileşmeden önce de, hatta kırsal bölgelerde bile var olduğu yönündedir. Buna göre geçmişte de insanlar mülk ya da zenginlik gibi kaynakları olduğunda emekli oluyor, yeterli mülkü olmayanlar ise ölene kadar çalışıyordu. Varlıklı yaşlı insanlar da saygı görüyordu,

fakat fakir yaşlı insanlar hiçbir zaman yüksek saygı görmüyordu (Quadagno, 1982, Akt. Quadagno 2002: 42, 44). Özetle, modernleşme teorisi “yaşlılığın geçmişi ırk, cinsiyet, toplumsal sınıf ve kültürden kaynaklanan çeşitlilikleri içerdiği” (Moody 1998, Akt. Görgün-Baran, 2004: 51) gerçeğini göz ardı ettiğinden dolayı eleştirilmiştir.

4.1.3.2. Yaş tabakalaşması teorisi

Sosyal gerontologlar, yaşlıların statüsünü açıklamanın bir yolu olarak, modernleşme teorisi gibi büyük ölçekli toplumsal gelişim kavramlarını terk etmeye başlayınca, yine yaşlıların statüsünü sorgulayan yaş tabakalması teorisi 70’lerin sonunda Matilda White Riley (1971) öncülüğünde geliştirilmiştir (Quadagno, 2002: 47). Temelde yapısal işlevselciğe dayanan bu makro düzey kuram, toplumlarda sosyal sınıf, cinsiyet ve ırk açısından bir tabakalaşma nasıl mevcut ise, insanları genç, orta-yaşlı, genç-yaşlı ve ileri yaşlı olarak farklı yaş grupları halinde kategorilendiren yaş tabakalaşmasının da mevcut olduğunu öne sürer (Hooyman vd., 2015: 147). Dolayısıyla, sosyal rollere doğrudan bağlı olan bu yaş tabakaları modern toplumda yaşlıları kısıtlamaktadır (Canatan, 2008: 56). Örneğin, çalışmaya devam eden bir genç-yaşlı, yaş yapısındaki pozisyonları nedeniyle en ileri-yaşlı bir kişiye göre farklı davranış ve tutumlar sergiler (Hooyman vd., 2015: 147).

Bu anlamda, yaş tabakalaşması teorisi, “tüm toplumlar, insanları sosyal kategoriler halinde gruplandırır” temel düşüncesinden hareket eder. Burada, sosyal kategorilerle yaş ilişkisini derinleştirmek üzere öne çıkan temel kavram “yaş grubu”dur (*age cohort*); “aynı zamanda doğan ve böylelikle benzer yaşam deneyimlerini paylaşan bir insan grubu anlamına gelir”. “Yaşam boyu deneyimlerinde yaş grubu farklılıkları” pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmaların bir kısmı, “gruplar arasında öne çıkan eğitim, çalışma tarihi, yaşam standardı, yaşam beklentisi gibi temel farklılıkları” araştırırken, bir kısmı da “tutum ve kültürel beğenilerdeki farklılıkları” dikkate almıştır (Quadagno, 2002: 46-47).

Kuram temelde (1) değişen yaş yapısı içinde bireyin pozisyonunun, davranış ve tutumlarının yaş tabakalaşmasını nasıl etkilediğini; (2) hem toplumdaki yaş katmanları arasında hem de bireyin kendi yaş katmanı içindeki ilişkilerin nasıl kurulduğunu; (3) bireyin yaşamı boyunca temel dönüşümlerden nasıl geçtiğini; (4)

bu sorulara verilecek cevapların toplumun bütününe etkisinin nasıl olduğunu anlamaya çalışır (Quadagno, 2002: 46).

Kuram, dolayısıyla, insan gruplarının kendi içlerinde ve birbirleriyle olan ilişkilerini tarihsel bir bağlam içinde incelemeyi salık verir, çünkü kurama göre, bir yaş tabakasının üyeleri diğerlerinden hem yaşam evreleri hem de deneyimledikleri (yapılandırılmış) tarihsel dönemler nedeniyle farklılaşırlar. Her ardışık grup yaş katmanları boyunca hareket ettiğinde, koşulları öyle değiştirebilmektedir ki ortaya farklı yaşlanma deneyimleri çıkmaktadır. Beklenen rolleri gerçekleştirmede eksiklikler yaşanınca, grup üyeleri var olan yaş tabakalaşması örüntülerine meydan okuyabilirler. (Hooyman vd., 2015: 148-9).

Ayrıca, sosyal yapılar toplumsal değişimlere her zaman ayak uyduramazlar. “Yaş tabakalaşması kuramı sosyal yapının popülasyondaki değişimlere ayak uyduramama halini yapısal gecikme (*structural lag*) olarak tanımlar” (Hooyman vd., 2015: 149). Mesela yaşam beklentisi uzamış olsa da çoğu işyeri, mahalleler, topluluklar, dinsel kurumlar, ve gönüllü birlikler, ileri yaş yetişkinleri güçlendirmek ve katılımlarını sağlama konusunda yetersizce planlanmıştır. Halbuki yaşa, yaşlanmaya entegre bir toplum, politikalar üreterek yapısal gecikmenin üstesinden gelebilir. Örneğin bunun için yaşam süreci boyunca eğitim için mesai-dışı saatler uzatılabilir; bireyin yaşamı ile sosyal yapıları dengelemek amacıyla ileri yaşta kişiler için kariyer olanakları sunulabilir; toplumlar tüm yaş gruplarının faydalanacağı şekilde yaşlı-dostu olabilirler; veya yaşam kalitesini geliştirmek amacıyla, teknoloji kullanımı ve kuşaklararası iletişime tüm yaşların erişebilmesi için düzenlenebilir (Hooyman vd., 2015: 149).

Yaş tabakalaşması kuramı ile ilgili eleştirilerden birincisi kuramın kendisine değil onu izleyenlere yöneliktir. Dowd (1987), Riley’in bu orijinal modelinin hem bireysel yaşam seyri ritimlerini hem büyük ölçekte yapısal değişimi yaş tabakalaşmasının kısımları olarak içerdiğini, ancak bu modelden yola çıkan araştırmaların çoğunun yapısal değişim boyutunu görmezden geldiğini belirtir. Dowd’a göre (1987) bunun sebeplerinden biri sosyal yapı kavramının geniş olması ve pek çok anlam içermesidir. Yaş tabakalaşması modelinde ise yapı’nın daha net bir anlamı vardır. “pek çok rolün performansına ayrılmış, ödüllü pozisyonlar arasındaki pozisyon ve ilişki takımına karşılık gelir” (Marshall, 1996, Akt. Quadagno, 2002: 47). Örneğin, hekimlere sekreterlikle ilgili rollere verilenden daha fazla prestij ve parasal ödüller verilmektedir (Quadagno, 2002: 47).

İkinci eleştiri, bu teoride sosyal köken, cinsiyet, sosyal sınıf, politik ve ekonomik yaşın, rol tanımlamalarında pek açık olmadığı yönündedir (Canatan, 2008: 56). Bununla ilgili üçüncü eleştiri de, yapıyı pozisyonlar arasındaki ilişki olarak tanımlamanın, statü ve rollerin nasıl dağıtıldığını belirleyen iktidar ilişkilerini görmezden geldiği yönündedir. Yaş'ın sosyal kimliğin çok önemli bir kaynağı olabileceği, ancak kişinin yaşam şansında diğer tabakalaşma boyutlarından daha az etkisi bulunduğu belirtilir (Dowd, 1987, Akt. Quadagno, 2002: 47).

4.1.3.3. Sosyal alışveriş teorisi

Takas, toplumsal değiş-tokuş veya toplumsal değişim kuramı olarak da adlandırılan sosyal alışveriş kuramı Homans (1961) ve Blau (1964) tarafından geliştirilmiştir. Kuram, sosyal katılımın maliyet ve faydaya dayalı bir ekonomik modelinden hareketle – psikososyal teoriler gibi – bazı yaşlı bireylerin yaşlanırken sosyal etkileşimden neden çekildiklerini sorgular (Quadagno, 2002: 39; Hooyman vd., 2015: 149). Ancak daha önceki kuramların tersine, kuşaklar arası yapılandırılmış kaynak alışverişini dikkate alır (Hooyman vd., 2015: 149).

Kökeni mikro ekonomik teorilere dayanan alışveriş kuramının en önemli tezi “bireyler arasındaki sosyal etkileşimlerin rasyonel hesaplamalara dayandığı ve insanların bu alışverişten alacakları ödülleri azami seviyeye, ödeyecekleri bedeli ise en aza indirmeye çalıştıklarıdır” (Marshall, 1996 Akt. Quadagno, 2002: 39). Ödülün olmadığı bir ortamda bireyler rasyonel davranarak kendileri için en az maliyeti olan davranışları sergilemeye çalışırlar (Klein ve White 1996, Akt. Görgün-Baran, 2004: 52).

Ancak, kuram modernleşme ile yaşlılık statüsü arasında bir karşıtlık ilişkisi kurmaktadır. Bunun nedeni, yaşlıların daha az kaynağa – azalan gelir, güncelliğini yitiren eğitim, gerileyen sağlık – sahip olması nedeniyle genç kuşaklarla etkileşimlerinin zayıflaması ve yaşlıların takas ilişkisinde sunabileceklerinin azalmasıdır (Bengtson ve Dowd, 1981 Akt. Quadagno, 2002: 53). Bu durumda, yaşlı yetişkinler gittikçe artan bağımlılıklarının maliyeti ile karşılaştıkça, arkadaş ve yakınlarının sunduğu desteğin yükünün, maliyetinin arttığını deneyimler ve bu alışveriş denklemini dengelemek için toplumdan kopmaya başlarlar (Dowd, 1975 Akt. Quadagno, 2002: 39). Kısacası yaşlılar kaynakları azaldığı ölçüde toplumdan geri çekilirler. Bu durumda, “toplumla bağımlı en çok koruyabilen yaşlılar, daha fazla

kaynağa sahip olan ve böylece daha genç insanlarla takas edecek şeyi bulunan yaşlılardır” (Quadagno, 2002: 39).

Ancak bazı çalışmalarda, az kaynaklara sahip yaşlı insanların alışveriş ilişkisini sürdürebilmek için sürekli çabalarını gerekebileceğini; ödeyebileceğinden daha çok yardıma ihtiyacı olan yaşlıların ise onlara yardımcı olan kişilerin küsmesi veya duyarsızlaşması riskiyle karşılaşabileceğine dair örnekler sunulmaktadır (Quadagno, 2002: 40).

Ancak, alışveriş kuramı, yaşlı bireylerin akıl, saygı, sevgi, dostluk gibi diğer kuşaklara aktarabilecekleri maddi olmayan niteliklere de sahip olduğu ve kuşaklar arasındaki alışverişin yaşam boyu sürdüğü gerçeğini görmezden gelmekle ve sadece anlık etkileşimlere odaklanmakla eleştirilmektedir (Hooyman vd., 2015: 149; Quadagno, 2002: 40). Nitekim, aile ve arkadaşlarla kurulan uzun süreli yakın ilişkiler ve sunulan destek, ileri yaşlarda duyulan külfetli ihtiyaçlar için saklanan ömür boyu geçerli krediler sunabilir. Bu anlamda, alışveriş teorisi ile çelişen çok çalışma da mevcuttur (Quadagno, 2002: 40).

Bir diğer eleştiri de kuramın evrensel olmadığı yönündedir. Buna örnek olarak da Japonya ve Rusya gibi bazı toplumların modernleşmesine rağmen yaşlıya yeterli önem verdiği ve yaşlının halen toplumda pazarlık edebilme güçlerinin bulunduğu belirtilmektedir (Kaygusuz, 2008: 243). Ayrıca, kuram, insanlar arası ilişkileri ekonomik kararlara indirgemekle yaşlıların değişim için gençlerden çok daha fazla kaynak getirebilecekleri olasılığını göz ardı etmekle eleştirilmektedir (Kalaycıoğlu vd., 2003).

4.1.3.4. Yaşlılığın politik ekonomisi teorisi

Yaşlılığı makro bir toplumsal çerçeveden analiz eden politik ekonomi kuramına göre, yaşlanma deneyimine ve yaşa dayalı eşitsizliğe bireysel faktörler değil, politik ve ekonomik statülerinin yanı sıra iktidar ve toplumsal kaynakların (refah devleti eliyle) kontrolü ve dağıtım biçimi neden olur. Kuram, sosyal sınıfı yaşlı insanların konumunu ve yaşam doyumunu belirleyen en temel faktör olarak görür (Quadagno, 2002: 53; Hooyman vd., 2015: 151).

Kökenleri Marksizm ve eleştirel kurama dayanan ve yapısal işlevselciliğe karşı bir tepki olarak gelişen kuram (Bengtson vd., 1997) aktivite ve geri çekilme gibi psikososyal teorileri yaşlılığı fiziksel sağlık ve sosyal rollerdeki değişime uyum

gösterme süreci olarak gören (Quadagno, 2002: 49) “bireysel tutumlar ve süreçlerin teorileri” (Canatan, 2008: 59) olarak eleştirirken alışveriş kuramının iktidar ve fırsat yapıları vurgusu ile yaşam seyri perspektifinin uzun süreli eşitsizlikler vurgusunu derinleştirir (Hooyman vd., 2015: 151). Kuram, toplumda baskın grupların kendi çıkarlarını, sınıf eşitsizliğini sürdürerek devam ettirmeye uğraştığını öne sürerek temelde sınıf eşitsizliğini vurgular (Minkler ve Estes, 1984, Akt. Canatan, 2008: 59). Çatışma kaynaklı kuramlar gibi başlıca toplumsal kurumların (özellikle ekonomi ve politika), yaşlı insanlar için yapılandırılmış bağımlılık durumu yaratma yollarını inceler (Morgan ve Kunkel 1998, Akt. Baran, 2004: 51). Bu yaklaşıma göre sorun yaşlanma sürecinin kendisi değil, yaşlı insanların düşük gelir, sağlık, bakım ve barınma gibi gereksinimlerini karşılarken oluşan toplumsal koşullardır (Canatan, 2008: 59-60).

Bu kurama göre, yaşlılığın doğası toplumsal olarak inşa edilmiştir (Quadagno, 2002: 49). Kuram, iktidarı elinde bulunduranların kaynak aktarmaya gönüllü olmaları halinde, bu sorunların çeşitli politikalarla çözülebileceğini öne sürer (Hooyman vd., 2015: 151). Dolayısıyla kuramın yaşlılık ve yaşlanmayı “iktidar ilişkilerinin bir ürünü olarak kamu politikaları ekseninde ele aldığı söylenebilir” (Şentürk ve Altan, 2015a: 26)

Kuram, bu ekonomik ve siyasal güçlerin kapitalist ekonomide toplumsal kaynakları sadece yaş ve toplumsal sınıf değil, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve işlevsel beceri temelinde de sosyal tabakalaşmaya neden olan eşitsizlikleri koruyacak veya artıracak şekilde dağıttıklarını vurgular (Quadagno, 2002: 49; Hooyman vd., 2015: 151).

Kısacası, “yaşlanmanın politik ekonomisi kuramı yaşlılık ve yaşlanma deneyiminin belirleyicileri üzerine ve kapitalist toplum bağlamında ortaya çıkan politik müdahaleler üzerine teorik ve ampirik perspektif sunar. Sosyal gerontologlar için sorun insanların özel sorunlarını nasıl yorumladıklarını anlamak değil; bu özel sorunların toplumsal karşılığı olan kamusal meselelerin var olmasıdır (Estes, 1991, Akt. Quadagno, 2002: 49). Kuram, böylelikle, gerontolojik araştırmanın odağını bireyin yaşlanmaya uyum kabiliyetinden kaynak dağıtımının nasıl yapıldığını belirleyen daha geniş toplumsal süreçlere kaydırmıştır (Quadagno, 2002: 49).

Ancak, kuram yaşam doyumu ve moral durumu ile ilgili sorunları terk ederek bireylerin motivasyonlarını, algılarını ve aktivitelerini gözden kaçırmakla, bu nedenle fazla negatif olmak ve yaşlı insanları fazla pasif görmekle eleştirilmiştir

(Quadagno, 2002: 49). Kuram, ayrıca yaşlıların statüsünü açıklarken sosyal yapı ve ekonomik determinizme çok fazla dayanması, yaşlılar ile ekonomik/siyasi kurumlar arasında bir uyumsuzluk olduğu ve bugünün sosyal yapısında yaşlıların tahakküm ve kontrol altına alındığı ve marjinalleştirildiği fikrinden hareketle, tüm yaşlıları yapısal güçler karşısında güçsüz ve pasif olarak kabul ettiği ve yaşlıların zayıf sosyoekonomik statüsünü aşırı genellediği için eleştirilmiştir (Bengtson vd., 1997: 83).

Bu kuramın aldığı eleştirilerden biri de sosyal refah programları eleştirisidir. Yaşlı insanların çoğunun sosyal güvenlik programlarından faydalandığı ve böylece gelir kaynağına sahip olduğu, bu ve benzeri programların yaşlıların yaşam kalitesini arttırdığı belirtilmektedir. Asıl mevzunun sosyal refah programlarının yaşlılar için destek sağlaması değil, desteğin nasıl ve neden eşitsiz bir şekilde dağıtıldığının saptanması olduğu belirtilmiştir (Quadagno, 2002: 49-50).

4.1.3.5. Sosyal yapılandırıcılık teorisi

Yaşlılık olgusuna mikro perspektifte bakan ve sosyoloji geleneğinde etkili olan sosyal yapılandırıcılık teorisi, toplumu insanlardan ayrı olarak görmez, tam tersine insanı kendi sosyal gerçekliğinin, içinde yaşadığı toplumun aktif kurucusu öznesi olarak görür ve bireysel eğilimleri, motivasyonları ve eylemleri sosyal teorinin merkezine yerleştirir (Quadagno, 2002: 41). Sosyal yapılandırıcılar, yaş'ın toplumsal anlamları ve öz-algılanışının müzakere ve söylem üzerinden nasıl oluştuğunu ve bireyin kendi yaşlanma deneyimlerini yorumlama sürecini incelerken (Bengtson vd., 1997: 77). Bunun yanı sıra bireysel süreçlerin sosyal tanımlar ve sosyal yapılardan nasıl etkilendiğini dikkate alırlar (Quadagno, 2002: 41). Sosyal yapılandırıcı teoriler olgunlaşma ile beraber farklılaşan yaşam durumlarını ve sosyal rolleri yansıtacak şekilde gerçekliğin zaman içinde değiştiğini vurgular (Dannefer ve Perlmutter, 1990; Kuypers ve Bengtson, 1973, Akt. Bengtson vd., 1997: 77). Bu anlamda, sosyal yapılandırıcı teorilerin temel kavramları sosyal anlam, sosyal gerçeklikler, sosyal ilişkiler, yaşlanma ve yaşlılara dair tutumlar, yaşam olayları ve zamanlama'dır (Bengtson vd., 1997: 77).

Politik ekonomi teorisinin de bazı özelliklerini paylaşan sosyal yapılandırıcılık teorisi'nin politik ekonomi'den farkı, yaşlanma deneyimlerini biçimlendiren (mikro düzey) kişilerarası etkileşimlerin önemini kabul etmesidir.

Buna göre, kimin yaşlı kabul edildiğinin toplumsal olarak nasıl yapılandırıldığına ve ekonomik, kültürel, tarihsel ve toplumsal bağlamlarda nasıl değiştiğine dair pek çok örnek bulunur (Hooyman vd., 2015: 152).

Sosyal yapılandırmacılara göre, yaşlı kavramının yapı söküme uğratılması; diğer bir deyişle kişinin toplumsal olarak yapılandırılmış pozisyonunun– cinsiyet, ırk/etnisite, sosyal sınıf, cinsel yönelim, işlevsel kabiliyet – yaşlı bireylerin deneyimlerini biçimlendiren yaşam boyu eşitsizliklere nasıl sebep olduğu çözümlenmelidir. Ayrıca, yaş ve yaşla ilgili kavramların gerçeklikleri kişilerarası etkileşimler üzerinden toplumsal olarak inşa edildiğinden, ve bireysel davranışlar da bireyin yaşlanma sürecini yapılandığından, insanların genelde yaşla ilgili düşüncelerini yaşlı bireylerle etkileşimlerine göre nasıl oluşturduklarını anlamayı gerektirir. Buna göre, toplumsal gerçeklik ve yaşlılığın anlamı, bireylerin yaşlanma süreçlerinde farklılaşan yaşam durumlarını ve sosyal rolleri yansıtacak şekilde zaman içinde değişir (Cruikshank, 2013, Akt. Hooyman vd., 2015: 152).

Nitekim, insanlar yaşlı olmayı, başkalarının onlara karşı davranışlarından öğrenirler ve yaş ayrımcılığı ile karşılaştığında, onu genelde içselleştir ve kendi değerlerini sorgularlar. Hooyman vd., 2015: 153). Örneğin, daha yaşlı insanları bağımlı, aseksüel, güçsüz veya marjinal olarak etiketlemek toplumsal olarak tanımlanmıştır (Bengtson vd., 1997: 77). Bu anlamda, yaşlı insanların – özellikle daha yaşlı kadınların – görünmez olduklarını hissetmeye kendilerini gereksiz veya başkalarını rahatsız ediyor gibi hissetmeye başlamaları şaşırtıcı değildir. Yetişkin çocuklar ebeveynlerine kendi başlarına yaşayamayacak kadar yetersiz veya çok yaşlıymış gibi davrandıklarında, ebeveynleri daha önce sahip oldukları sosyal aktivitelerini ve arkadaşlıklarını gereksizce sınırlayabilirler. Bu açıdan kuram, yaşlılık çalışmalarının, yaşlıların önündeki yapısal bariyerleri, karşılaştıkları güçlükleri aşabilecekleri şekilde kaldırmaya odaklanmaları gerektiği önerisinde bulunur. Örneğin, yaşlı bireylerin topluluk içinde iyi yaşamaya devam edebilmeleri için kuşaklararası yaşam desteğinin yeni türlerinin tasarlanması gerekir (Hooyman vd., 2015: 152, 153).

Sosyal yapılandırmacılık kuramı yaşlılık çalışmalarına çeşitli biçimlerde katkıda bulunur. Bireylerin gündelik yaşamlarına aktif olarak nasıl katıldıklarının; ve bu “etkileşimin sosyal süreçleri”nin bireysel yaşamları yapılandıran bir “gerçeklik” olarak kavranmasını sağlar (Dannefer ve Perlmutter, 1990, Akt. Bengtson vd., 1997: 77). Ayrıca, bu perspektif bir dizi tema içeren araştırmalara uyarlanabileceğinden

dolayı özellikle sosyal gerontolojinin çok disiplinli düzeninde kullanışlı olmuş, feminist ve eleştirel teoriler (fenomenoloji, postmodern teori vb.) başta olmak üzere çağdaş teorileri etkilemiştir (Bengtson vd., 1997: 77).

Sosyal yapılandırmacılık kuramı gücünü, daha yaşlı insanların pasif bir obje olmadıklarını; kendi sosyal dünyalarının inşasına katılan aktif öznel olduklarını hatırlatmasından alır. Ancak, kuram yaşlılık konusuna hem mikro hem makro perspektiften bakma amacı taşısa da mikro sosyal süreçlerin güçlü bir şekilde vurgulandığı, ancak dış kuvvetlerce dayatılan sosyal yaşamın yapısal özelliklerinin sıkça ihmal edildiği eleştirisini alır (Quadagno, 2002: 41).

Yapılandırmacılıktan esinlenen bir yoruma göre yaşlı insanların toplum içinde marjinalleşmeleri hatta damgalanmaları (stigma) da bu tür yapılandırmacılık süreçlerinde gerçekleşir (Hohmeier & Pohl, 1978, Akt. Tufan 2003: 150). Ancak, Tufan, sembolik dışlanmaya odaklanırken marjinalleşmeyi maddi kaynak ve toplum biçimleri düzleminde gözden kaçırma tehlikesine düşmemek gerektiğini belirtir (2003: 150).

4.1.4. Sosyal Gerontolojide 1980 Sonrası Çağdaş Yaklaşımlar

Sosyal gerontolojinin düşünce tarihinde niteliksel bir sıçrama olarak kabul edilen 1980'lere damgasını vuran ve eleştirel gerontolojinin ve sosyolojinin de temsilcileri olan sosyal fenomenoloji ve feminist teorinin süregiden teorik gelişmelerin üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır (Bengtson vd., 2009, Akt. Hooymann vd., 2015: 153). Sosyal fenomenoloji deneyimlerin anlam ve varsayımlarını "objektif" gerçekliklerden daha çok vurgular, açıklamaktan çok anlamaya ve yorumsamacı analize odaklanır. Mikro ve makro olaylar arasında bağ kuran feminist teori ise insanın durumunu anlamaya çalışırken kadınlar ve erkeklerin biyolojik farklılıkları nedeniyle değil sosyal yapının organizasyonu ve gerçekliğin cinsiyetçi sosyal tanımlaması nedeniyle sosyal yaşlılığı farklı deneyimlediklerini; kadınların deneyimlerinin sıklıkla görmezden gelindiğini belirterek bu deneyimlere eleştirel olarak kulak vermeye, dinlemeye çabalar¹⁰ (Hooymann vd., 2015; Quadagno, 2002).

---

¹⁰ Politik Ekonomi ve Feminist teorileri "iktidar ve eşitsizlik teorileri" olarak da adlandırılırlar. 70'lerin başında Amerika'da Vietnam ile olan savaş üniversite kampüslerinde bir kargaşa yaratmış; Sivil haklar, siyah hareketi, savaş karşıtlığı, feminist, gay-lezbiyen ve çevre aktivistleri gibi kompleks

4.1.4.1. Sosyal fenomenoloji

Niceliksel yaklaşımlara zıt bir bakış açısına sahip olan fenomenoloji kuramı, yaşlanmanın gerçeklerinden çok, insanların gündelik yaşamları bağlamında sosyal hayatlarına verdikleri anlamları anlamaya odaklanır. Bu teorinin başlıca amacı, kişilerin yaşlılıkla günlük tecrübelerini belirli kategorilere ayırarak yaşlılığın gerçeklerini ortaya koymak (Tufan, 2003: 149); yaşlılıktaki bireysel süreçlerin sosyal tanımlarını ve sosyal yapılardan etkilenişini anlamaya çalışmaktır (Canatan, 2008: 64). Üstelik, yaşlanmanın “varsayılan gerçekleri”ni de tartışarak yaş’ın doğasını, nasıl tarif edildiğini ve bu tariflerle kimlerin çıkarlarının korunduğunu sorgular (Bengtson vd., 2009; Longino & Powell, 2009, Akt. Hooyman vd., 2015: 153). Kohli (1994) yaşlanmanın gerçeklerinin, gerçeğin sembolik olarak inşa süreçleri analiz edilmedikçe eksik anlatılacağını belirtir (Akt. Tufan, 2003: 150).

Sosyal fenomenoloji, yaşlılık çalışmalarında katılımcı gözlemle niteliksel yöntemin kullanıldığı aktif bir saha çalışması önerir. Sosyal yapılandırmacılık, eleştirel gerontoloji ve postmodernizm gibi yakın zamanlarda bilgi gelişimine dair gelişen diğer fenomenolojik yaklaşımlar gibi, bireylerin yaşlanma sürecini nasıl deneyimledikleri ve anlamlandırdıklarını dikkate alır. Kurama göre, kısacası, “objektif gerçeklik” diye bir şey yoktur. Yaşlanma deneyiminin biricikliği ve çeşitliliği dikkate alındığında gerçeklik, duruma ve koşullara bağlı bir değişkendir (Bass, 2009; Powell, 2006, Akt. Hooyman vd., 2015: 155).

Örneğin, yaşlılık konusuna bu teorik perspektiften bakmak, politika yapımcıların yaşlılara yapılacak bakım ve yardımları azaltmayı ya da çoğaltmayı tartışırken yaşlı nüfusunda bir artış olma durumunu nasıl yorumladıklarını anlamayı gerektirir. Çünkü, yaşlanmakta olan nüfusun ekonomik olarak homojen olduğunu düşünürlerse, politik çözümleri rahat bir emekliliğe sahip olan yaşlılar ile yaşam boyu dezavantaja sahip olarak yoksul bir yaşlılık geçiren yaşlılar arasındaki farklılıkları dikkate almayacaktır (Hooyman vd., 2015: 154).

Sosyal fenomenolojiye göre, kısacası, kimse sabit bir gerçekliği objektif olarak görmediğinden, yaşlanmanın gerçekleri, araştırmacının veya araştırılan bireylerin zaman, mekan ve öz algılarından ayrılamaz. Çünkü, herkes hem kendisi hem çevresindekiler için sosyal anlamlar yaratarak ve bunları koruyarak gündelik

---

ve farklı ajandalara sahip bir dizi sosyal hareket yeni kişisel politikalar önermiştir (Quadagno, 2002: 48-49).

yaşama aktif olarak katılır ve bu anlamlar her bir kişinin “gerçeklik” olarak adlandırdığı şeyi etkiler (Hooyman vd., 2015: 153, 154).

4.1.4.2. Feminist kuram

Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda kadının yokluğunu 1970’lerde fark eden feminist kuramcılar, kadın-erkek farklılıklarını kavrayarak ve sosyal bilimlerdeki cinsiyetle ilgili önyargıları incelemiş cinsiyetin önemine ışık tutmuşlardır (Ferree ve Hess, 1987; Akt. Bengtson vd., 1997). Feminist kuram, daha önce öne sürülen yaşlılık teorilerinin de cinsiyet farklarını ve yaşlanma bağlamında kadın deneyimlerini görmezden geldikleri için eleştirirler (Blieszner, 1993; Reinharz, 1986, Akt. Bengtson vd., 1997).

Feminist kuram, makro seviyede yaşlı erkek ve yaşlı kadınlar arasındaki ekonomik ve iktidar ilişkilerine, mikro seviye de ise sosyal anlamlar bağlamında toplumsal cinsiyete odaklanarak bireyler ve sosyal yapılar arasında bağ kurarlar. Teori, kavramsal olarak makro seviyede cinsiyet tabakalaşması, iktidar yapıları ve toplumsal kurumlara; mikro seviyede ise bakım sağlama ve aile işleri, sosyal anlamlar ve kimliği temel alır (Bengtson vd., 1997: 80). Feminist görüş bu mikro ve makro yaklaşımları birleştirme girişimi nedeniyle araştırmalarında niteliksel ve niceliksel yöntemleri birlikte kullanma eğilimindedir (Canatan, 2008: 66).

Diğer çağdaş teoriler gibi fenomenoloji’den etkilenen feminist teori, politik ekonomi ve yaşam seyri perspektiflerine toplumsal cinsiyet boyutunu ekleyerek toplumun cinsiyetlendirilmiş doğasını aydınlatma hedefi güder. Kadın ve erkekler yaşlılığı farklı deneyimlediğini ancak bu farkın biyolojik farklılıklardan değil sosyal yapının örgütlenme biçiminden ve gerçekliğin cinsiyetçi sosyal tanımlarından kaynaklandığını savunur (Quadagno, 2002: 51-53). Feminist teorisyenlere göre tüm sosyal bilim de altta yatan değer sistemlerine dayanmaktadır (Bengtson vd., 1997: 81). Buna göre, kurumsallaşmış mekanizmalar kadınları yaşam süreci boyunca, işgücü piyasasında fırsatlarını daraltarak, dezavantajlı konuma getirmiş; cinsiyet temelli eşitsizlikler ve kadının yaşam seyri boyunca maruz kaldığı baskı kadın ve erkeklerin yaşlılığı farklı deneyimlemesine yol açmıştır (Hooyman vd., 2015: 155).

Feminist gerontoloji’nin bu doğrultuda diğer yaşlılık teorilerine yönelttiği temel eleştirilerden biri araştırmacıların belirli konuları erkeklere diğerlerini kadınlara ayırarak ayrı yaşlanma modelleri oluşturmalarıdır. Mesela dulluk ve aile

hayatı genellikle kadınlara, emeklilik ise erkeklere ilişkinmiş gibi görülür. Burada ortaya çıkan net varsayım emekliliğin kadın yaşamında önemsiz olduğudur (Calasanti ve Zajicek, 1993; Gratton ve Haug, 1983, Akt. Quadagno, 2002: 52). Teknik olarak cinsiyet farkı gözetmeyen, kadınların özne olarak içerildiği araştırmalar bile erkeklerin deneyiminden çıkarılan kavramsal modele dayandırılmıştır. Örneğin, kadınların emekliliğe uyarlanmasına dair araştırmalar kadınların erkeğe ne kadar benzer olduğuyla ölçülmüştür. Halbuki kadınların erkeklerden daha kesintili bir işgücü örüntüsü vardır; işgücü piyasasının farklı sektörlerinde farklı mesleklerle çalışmışlardır ve iş hayatında gerçekten ödüllendirilme olasılığı erkeklerden daha azdır. Bu durumda yaşam doyumu göstergeleri, genellikle erkek emeklilik modeline uygulanmış olmalarından dolayı, kadınların emekliliğe uyumunu ölçmede yetersiz kalmışlardır (Calasanti, 1996, Akt. Quadagno, 2002: 52).

Diğer bir eleştiri olarak feminist araştırma sosyal refah programlarının, kadınlar ve erkekler arasında ekonomik eşitsizlik yaratarak erkek egemenliğini yeniden ürettiğini ortaya koymuştur. Yardımların maaşlarla ilişkilendirildiği tüm refah programlarında kadınlara yapılan ödemelerin erkeklerinkinden daha kötü olduğu belirtilmektedir (Harrington Meyer, 1990, Akt. Quadagno, 2002: 52). Bu anlamda feminist teoriye göre, bir teori “ana konusu cinsiyet ilişkileri ise, erkeklik ve kadınlığı toplumsal olarak inşa edilmiş olarak görüyorsa ve yaşlılığın kadın ve erkekler tarafından farklı şekillerde deneyimlendiğini vurguluyorsa feminist olarak sınıflandırılabilir (Arber ve Ginn, 1991 Akt. Quadagno, 2002: 51).

Kurama göre yaşlılığı anlamada toplumsal cinsiyet faktörüne, özellikle yaşlı insanların çoğunluğunun kadın olması nedeniyle, merkezi bir önem verilmelidir. Ancak, feminist gerontologlar hakim feminist teoriyi de genelde “istihdam eşitliği”, “cam tavan” ve benzeri konularda daha genç kadınlara odaklandığı için eleştirirler (Hooyman vd., 2015: 155). Bu bağlamda feminist kuramcılarının yoğunlaştığı temel sorular “kadının neden erkekten daha yoksul kaldığı; kadının ev içi sorumluluklarının istihdamları üzerindeki etkileri ve yoksulluk oranlarının yaşam seyrinin tüm dönemleri boyunca neden kadınlarda erkeklerden daha yüksek olduğudur. Aslında feminist analizinin ikilemi, sınıf analizinde olduğu gibi, sosyal refah programlarının faydalı olup olmadığıdır (Quadagno, 2002: 52). Kurama göre, sorun, evde bakım hizmeti veren kadınların, onların bakım işlerini desteklemeyen ve bu nedenle cinsiyet eşitsizliğini sürekli kılan kamu politikalarında yatar. Feministler,

aileye bakım servisi verenlere belirli bir ücret ödenmesi ve ücretli aile izninin yasallaştırılması gibi politikalar önerirler (Hooyman vd., 2015: 155).

4.1.5. Yaşlılık Teorilerinin Genel Bir Değerlendirmesi

Bu bölümde yer alan tüm teoriler, yaşlılar ve yaşlanma süreci hakkında kullanışlı bilgiler ortaya koymuş (Quadagno, 2002: 53); yaşlanma olgusunu ve yaşlılık sürecini anlayabilmek, betimleyebilmek ve ilgili sorunlara çözüm bulabilmek için çeşitli bakış açıları sunmuşlardır. Dolayısıyla, doğal olarak hiçbir teorinin yaşlılık durumunu ya da aynı yaş grubu içindeki insanların neden farklı olduğunu tek başına açıklayabilme gücü yoktur. Sonuçta, sosyal gerontologlar yaşlıların sahip olduğu güç farklılıklarının altından yatan nedenlerle ilgilenirler. Bu ilgi sadece makro teorilerdeki boşluklardan değil daha büyük toplumsal değişimlerden de doğar (Quadagno, 2002: 48). Bu teorilerin yaşlılık olgusuna dair bütüncül bir perspektif sunmada yetersiz olduğu eleştirisini yapanlar olsa da, yaşlılık teorilerinin kısa süreli tarihsel geçmişlerine rağmen dikkate değer bir gelişme göstermişlerdir (Schroeter, 2000, Akt. Tufan, 2014: 15). Tufan'ın da belirttiği gibi gerontoloji devamlı gelişen bir bilim dalıdır ve bu alanda gelişen yaşlılık teorileri ile yaşlanmanın kompleks durumunu ortaya koyabilmiştir (Tufan, 2014).

Temelde batı toplumlarına odaklanarak ortaya konan bu teorilerin evrensel olma iddiaları yoktur ancak yine de modern kentsel alanlarda yaşayan yaşlıların durumunu ortaya koymak için model oluşturabilirler. Bu teorik çerçeveler bir bütün olarak yeni bakış açıları geliştirmekte ve gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutmaktadır. Yaşlı kişileri etkileyen sosyal, ekonomik ve politik koşullar değişime uğradığından, pek çok disiplin içinde yeni teorik perspektiflerin geliştirilmesi ya da öncekilerin farklı kültürlere, bağlamlara ve durumlara dair bilgiler toplanarak gözden geçirilmesi gerekir (Hooyman vd., 2015: 157). Bu nedenle yaşlılık çalışmalarında değişen toplumsal yapı içinde yaşlanma deneyimlerinin, bireysel ve toplumsal çeşitliliğini dikkate almak gerekmektedir.

Tam da bu noktada Bourdieu'nün ilişkişel sosyolojisi de bu çalışmaya önemli bir perspektif kazandırmaktadır. Hem mikro hem makro perspektiften bakarak yapı-birey ilişkisinin, yaşam seyrinin, bu yaşam seyrinde biriktirilen veya biriktirilemeyen sermaye biçimlerinin, birbirini de dönüştürerek, yaşlı bireylerin

toplumsal pozisyonunu, yaşam doyumunu ve kalitesini nasıl etkilediği incelenecektir.

4.2. BOURDİEU’NÜN PRATİK EYLEM KURAMI

Bu çalışma, yaşlılık olgusuna, yaşlı bireylerin yaşam seyri boyunca içinde buldukları koşulların, edindikleri yetkinliklerin, eğilimlerin, tutumların ve alışkanlıkların yaşlılık dönemine yansımalarının önemini dikkate alarak yaklaşmaktadır. Bu yansımaların yaşlılık sürecini nasıl etkilediğini ve yaşlı bireyleri nasıl bir mücadele “alanı” içinde, nasıl bir hareket imkanına yönelttiğini anlayabilme çabalarında Bourdieu’nün ilişkisel sosyolojisinin ufuk açıcı olduğu düşünülmektedir.

Bu anlamda yaşlılık sürecine Bourdieu’cü çerçeveden bakmak, bir yandan bireylerin toplumsal yapıdan nasıl etkilendiklerini, diğer yandan, bireysel edimleriyle hem kendi toplumsal deneyimlerinin hem yaşlılık algısının dönüşümüne nasıl katkıda bulduklarını anlamaya yarar. Bunun yanı sıra, bireylerin gündelik hayattaki koşullarından, sıradan pratiklerine, yaşam kalitesine ve bir yaşam aranjmanı seçimine kadar çok yönlü değişkenlerin birbirini etkileyerek yaşlılık alanını nasıl belirlediğini de anlamaya ve yorumlamaya dair önemli bir derinlik kazandırır.

Bu bağlamda, çalışma yaşlıların yaşam boyu içinde buldukları toplumsal konumları doğrultusunda oluşan habitusların ve edindikleri ya da edinemedikleri sermayelerin (sosyal, kültürel, ekonomik) yaşlılık döneminde yaşlı bireyleri derinden etkilediğini varsaymaktadır. Bu nedenle, bu araştırma kapsamındaki yaşlılık olgusu incelemesinde, Bourdieu’nün alan - habitus ve sermaye kavramları önem arz etmektedir.

4.2.1. Bourdieu’nün İlişkisel Sosyolojisi

Sosyolojiyi rahatsız eden önermelerden biri toplum ile birey arasındaki karşıtlık ve bunun bir ilke olarak yapısalılık ve bireycilik arasındaki karşıtlığa dönüşmüş olmasıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 25). Bourdieu, “görünmez ilişki kalıplarını ortaya çıkarmaya çalışan “yapısalcı” ve bireylerin sağduyusal algılarını araştıran “inşacı” yaklaşımların her an ilişki içerisinde olduğunu, ancak bu ikisi arasındaki karşıtlığın yüzeysel ve tehlikeli olduğunu düşünür (Wacquant, 2014: 61). Bourdieu bu konuda “iki tuzağa düşmemeye gayret ettiğini, ” bunların “eylemi

eyleyicisiz, mekanik bir tepki olarak gösteren nesnelcilik” ile “bilinçli bir niyetin kararlı bir şekilde yerine getirilmesi” yani “kendini amaçlarını belirleyen ve akılcı hespla faydayı azamiye çıkaran bir bilincin özgür projesi olarak tanımlayan öznelcilik” olduğunu belirtir (Bourdieu ve Wacquant, 2003).

Bourdieu'nün amacı yapıya odaklanan bir sosyolojiye karşı bireye odaklanan bir sosyoloji yapmak değil, bilakis geçmişte sosyolojiyi sınırladığını düşündüğü için, bu ayrımın aşılmasıdır. Bu bağlamda Bourdieu'nün temel amacı, “genetik yapısalcılık’ yani yapısal analizden entelektüel kaynaklarını kullanan, ancak yapıları onların eylemlerle üretilme ve yeniden üretilme biçimleri temelinde yaklaşan bir sosyoloji” geliştirmektir (Calhoun, 2014: 96).

Bourdieu, nesnelcilik-öznelcilik ve yapısal zorunluluk-bireysel eylem arasında çizilen karşıtlıkların sahte olduğunu, tam tersine birbirini pekiştirdiğini, ve bu ikilikleri aşmak için dünyanın özündeki ikili gerçekliği ortaya koymak gerektiğini düşünür. Bunun için görünürde karşıt olan bu iki paradigmanın dünya hipotezlerini, ve yapısalcı bir yaklaşım ile inşacı bir yaklaşımı bir arada tutarak, bir “toplumsal praxis bilimini” ortaya çıkarmayı hedefler (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 20). Bourdieu, nesnelcilik - öznelcilik ve bahsi geçen diğer karşıtlıklar arasında bu sentezi sağlamak için habitus sermaye ve alan kavramlarını temellendiren özgün kavramsal bir alan oluşturur (Wacquant, 2014: 61). Dolayısıyla bu kavramların anlaşılması Bourdieu'nün pratik eylem kuramını açıklığa kavuşturacaktır.

4.2.2. Bourdieu'nün Alan-Habitus-Sermaye Kavramları

Bourdieu, habitus, alan ve sermaye kavramlarını “oluşturdukları kuramsal yapı içinde birbirlerinden bağımsız değil aksine ilişkisel ele alınması” gerektiğini düşünür (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 80). Çünkü, bireyler içinde buldukları sosyal uzamda, sahip oldukları sermayelerin hacmine göre konumlanmış olup, hakim bir pozisyon elde edebilmek için bir rekabet ortamına girmektedir. Böylece sosyal uzam bir savaş alanı gibi karşımız çıkar ve Bourdieu'nün “alan” kavramı bu savaşların merkezinde yer almaktadır (Jourdan ve Naulin, 2011: 105). Pierre Bourdieu, kuramının temel kavramlarından biri olan “alan”ı oyun metaforuyla anlatmaktadır. Bourdieu'nün ifadesiyle “sosyal hayat, ödüllerin daha büyük olması dışında, oyuna benzemektedir” (Calhoun, 2014: 78).

Oyuncular, oyuna ve bahislerine inancı paylaştıkları ölçüde yani oyunu kazanacaklarına dair inançları ve çıkarları doğrultusunda kurallarını sorgulamadan oyuna katılır ve birbirleri ile rekabet ederler. Bu da eyleyiciler için bir mücadelenin alanıdır. Elleriindeki farklı sermaye türleri'nin (*iktisadi, kültürel, toplumsal, simgesel*) değeri, tıpkı görece gücü oyuna göre değişen kozlar gibi, alanların birbirini izleyen hallerine göre değişir. Bir sermaye türünün değerli olması ve belli bir iktidar ve nüfuz sağlaması bir alanın (*yani oyunun*) varlığına bağlıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 82).

Bu bağlamda bir alanının sınırları ile o alanının içindeki sermaye türlerinin sınırları birbirine bağlıdır, diğer bir deyişle belli bir alanda belli kazanımlar elde etmek veya belli iktidara sahip olabilmek için gerekli olan sermaye türlerine sahip olmak gerekir. Ancak oyuncular sermayelerini korumak için oyunun söylenmeyen kurallarına ve yeniden üretimin gereklerine uygun oynayabilecekleri gibi oyunun kendi kurallarını kazançlarına yönelik stratejileri doğrultusunda kısmen veya bütünüyle dönüştürmeye çalışabilirler (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 82-84). Diğer bir deyişle, sosyal hayat, bir mücadele alanı olmanın yanı sıra doğaçlamayı da gerektirir. Bir oyun sadece “onu tanımlayan kurallar”ı bilmeyi değil, “oyunun nasıl oynanması gerektiği anlayışı”na da sahip olmayı gerektirir. Bu “anlayış” “toplumsal” olarak kurulur (Calhoun, 2014: 78).

Bourdieu'ye göre bir sosyal durumu veya etkileşimi anlamak için aktörlerin hangi oyunu (veya oyunları) oynadıklarını sormak gerekir. Çünkü, oyuncular modern hayatın eğitim, hukuk, aile, iş dünyası, siyaset vs. Gibi farklı kurumsal alanlarında güç arayışına girebilir. Oyunların getirisi veya ödülleri “kazanma” veya “kaybetme”nin ne olduğunu belirler. “farklı oyunların ödülleri, ayrıca oyuncuların alanı sınırlandırma ve alanının özerkliğini koruma yollarını da biçimlendirir” (Calhoun, 2014: 81).

Dolayısıyla, bir alan, alanının etkisinin görüldüğü bir mekan olarak düşünülebilir. Alanın sınırları, etki ettiği yere kadardır. O alan içinde yer alanların, nesnelerin akıbeti nesnenin içkin özelliklerinin değil, “alanın” etkisi altındadır (Bourdieu ve Wacquant, 2003). Bir alanın nasıl bir biçimde kurulduğu, nasıl sona erdiği ya da kimlerin bunun bir parçası olduğu veya olmadığı, bir alan meydana getirip getirmediği ancak her alanın “asli özellikleriyle” incelenmesiyle mümkündür (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 85, 86).

Alanın yapısını “oyuncular arasındaki kuvvet ilişkilerinin her anki durumu” belirlerken alandaki nüfuzu ise oyuncunun o anda sahip olduğu “sermayenin yapısı ve miktarı, bunun ona sağladığı oyun olanakları değil, ” bu “sermayesinin miktarı ve yapısının zaman içindeki evrimi”, yani “toplumsal güzergahı ve belli bir nesnel olanaklar yapısıyla uzun süren bir bağıntıda oluşan yatkinlikler (habitus)” belirler (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 82, 83).

Burada önem atfedilen “habitus” kavramını da açmak gerekir, çünkü Wacquant’ın da belirttiği gibi, “habitus ile alan arasındaki ilişki öncelikle bir koşullama ilişkisidir” (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 25) ve bu ilişki birbirlerini belirleme yönünde bir etkiye sahiptir. “yapılaşmış bir uzay olarak ‘alan’ habitusu yapılandırma eğilimindeyken, habitus da alana ilişkin algının yapılandırılmasına” (Bourdieu, 2014: 48) ve alanın “enerji yatırmaya degecek, mana ve değer taşıyan, anlamlı dünya olarak kurulmasına katkıda bulunur” (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 118). Habitus kavramının eskiden beri farklı düşünürler (Hegel, Husserl, Weber, Durkheim veya Mauss) tarafından da pek çok kullanımı söz konusudur (Bourdieu, 2006: 21). Ancak Bourdieu, habitusu “edinilmiş olan ama sürekli yatkinlikler biçiminde vücutta kalıcı şekilde cisimleşmiş olan şey” olarak tarif eder (1997: 122). Dolayısıyla “kavram, temelci düşünce kiplerine karşıt olarak cinsil bir düşünce kipliğine dahil olan tarihsel ve bireysel tarihe bağlı olan bir şeye gönderme yaptığını sürekli bir şekilde hatırlatır” (Demez, 2009: 17). “temelde habitus her failin sosyal uzamdaki konumuna göre biçimlendirilmiş olup ampirik olarak değişken ve sınıfa özgü bir kavramdır” (Bourdieu, 2015: 19). Bu bağlamda habitus, bir yandan toplumsaldır, yapıların içselleşmesinin bir ürünüdür diğer yandan, eyleyicilerin türlü durumlarla baş edebilmesi için (*tarihlerinin ürünü olarak*) bir strateji geliştirme ve (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 110-111). “Belli bir durumda yapılması gerekli olan şeye ilişkin bir tür pratik kavrayışıdır” (Bourdieu, 2006: 41). Bu bağlamda Wacquant, “habitus, kelimenin tam anlamıyla ne tam olarak bireyseldir ne de davranışları tek başına belirler; buna karşın eyleyicilerin içinde işleyen yapılandırıcı bir mekanizmadır” demektedir. (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 28). Diğer bir deyişle “toplumsal olarak inşa edilmiş, yapılanmış ve yapılandırıcı yatkinlikler sistemidir” (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 110-111). Bu yatkinlikler sistemi aynı zamanda “algıladığımız, değerlendirdiğimiz ve içinde hareket ettiğimiz dünya aracılığıyla oluşan kalıcı ve aktarılabilen bir eğilimler sistemini anlatır” (Wacquant, 2014: 61).

Calhoun'un (2014) belirttiği gibi toplumsal oyunlara katılmak her zaman bilinçli bir seçim değildir. Zaten sürekli içinde olduğumuz, düşünmeden de yaptığımız bir şeydir. Sosyalleşme sürecinde çocukluktan itibaren bir mesleğe sahip olmamız gerekliliği, oturup kalkma biçimleri, bize sorulan sorulara cevap vermemiz, paranın önemini algılamamız vb. onaylanıp onaylamayan tutumları dikkate alarak, "kendimize özgü yeni eylem biçimleri" içinde bulunduğumuz oyuna göre "karakteristik bir davranış" biçimi geliştiririz, dolayısıyla "sosyalleşme sürecinin gücü büyük ölçüde bedensel olarak basitçe kim olduğumuzu dünyada nasıl var olduğumuzun bir parçası olarak yaşanır. Bu duygu habitustur" (Calhoun, 2014: 78).

"habitus kimi zaman düşünüldüğü gibi bir kader değildir. " ancak insan yatkınlıklarının bir bütünü olarak değerlendirilen habitusun bir tarih ürünü olarak bireyin geçmişten bugününe biriktirilen ve "sürekli olarak yeni deneyimlerle karşı karşıya gelen ve durmaksızın onlardan etkilenen, açık bir yatkınlık sistemidir" (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 125).

Bourdieu'ye göre habitus, bireylerin sosyalleştikleri süre içinde – çocuklukta ilköğretim, yetişkinlikte ortaöğretim – az çok bilinçsiz bir şekilde içselleştirilmiş ve benimsemiş olduğu idrak (dünyanın nasıl algılanacağına dair), değerlendirme (nasıl değerlendireceğine dair) ve eylem (nasıl davranacağına dair) şablonlarından meydana gelir (Jourdan ve Naulin, 2011: 42). Habitus olarak tanımlanan bu yatkınlıklar ve eğilimler sistemi bireylerin toplumda işgal ettikleri konuma ve sahip olduğu sermaye hacmi ve türüne bağlıdır (Wacquant, 2014: 62). Bu anlamda sermaye ve alanlar ile ilişkilidir.

Bourdieu (1986) için sermaye, kişinin belli bir toplumsal alana katılımını ve bu alan içinde rekabet edip özel ve kazançlar elde edebilmesine yarayan, belirli bir toplumsal arenada mevcut olan etkili bir kavramdır (Wacquant, 2014: 62-63). Calhoun'a göre, Bourdieu teorisinin en özgün ve önemli özelliklerinden biri "farklı oyunlar içeren alanlar"ın arasında "dönüştürmeler" yapmanın sermaye ile mümkün olduğunu anlattığı "sermaye biçimindeki farklılıklar ve onların dönüştürülme dinamikleri analizi"dir. Sermaye terimi "farklı alanlardaki mücadeleleri kazananlar"ın biriktirdiği özel sermaye türlerinin yanı sıra "bu kaynakları birbirine dönüştürmeyi sağlayan, para veya prestij gibi daha genel sermaye biçimi"ni anlatmak için kullanılır (Calhoun, 2014: 106)

Jourdan ve Naulin'in belirttiği gibi (2011) Bourdieu'nün "sermayelerin mücadele alanını belirlediği ve mücadele alanlarının bu sermaye türleri

doğrultusunda şekillendiği” düşüncesi sermaye kavramına daha yakından eğilmeyi açmak gerektirir. Sermaye kavramını Karl Marx iktisadi anlamda kullanır ve bireylerin toplumsal konumlarını (burjuva-proleter) ekonomik sermayeye bağlar (Jourdan ve Naulin, 2011: 106). Ancak Bourdieu (1996) Marx’ın ekonomik sermaye kavramını sahiplenerek inceler ve kültürel sermaye ile birlikte değerlendirerek hiyerarşi kuran ve eşitsizlik kaynağını üreten bir güç olarak ele alır (Göker: 2014: 282). Dolayısıyla, sermaye kavramını sadece ekonomik sermaye ile sınırlı tutmaz ve bireylerin toplumsal konumlarında etkili olan iktisadi sermaye, kültürel sermaye, toplumsal sermaye ve simgesel sermayeleri de dahil eder (Jourdan ve Naulin, 2011: 106).

4.2.3. Sermaye Türleri

Bourdieu (1986)’ya göre sermayenin üç temel hali vardır. Bu sermayelerden biri ekonomik sermaye’dir, madde ve parasal değerlerle ölçülür. Diğer kültürel sermaye’dir; kıt sembolik mallar, beceriler ve ünvanlar ile ilişkilendirilir. *Kültürel sermaye* belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir olan ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir. Üçüncü olarak da sosyal sermaye bir gruba üyelikten kazanılır, toplumsal yükümlülüklerden (“bağlantılar”) oluşur, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir ve bir soyluluk ünvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir. Bu üç türe bir de simgesel sermayeyi eklemek gerekir. Simgesel sermaye, bir birey, grup veya kurumun bir toplumsal uzamdaki konumu, biriktirdikleri sermayenin genel miktarı ve bileşiminden oluşan iki koordinata yerleştirilebilir. Bu miktar ve bileşimin zamanla değişimini yansıtan üçüncü bir koordinat ise aktörlerin yörüngelerini toplumsal uzaya kaydeder ve sahip oldukları konumlara ulaşma tarzları ve yolları hakkında bilgi veren “habitusları”nın niteliklerini yansıtır (Wacquant, 2014; Bourdieu ve Wacquant, 2003).

Bourdieu (1996, 1986) ekonomik sermayeyi Marx’ın kullandığı anlamda ele alır ve kültürel sermaye ile birlikte eşitsizliklerin kaynağı olan ve hiyerarşi oluşturan temel bir gücü temsil eden bir kavram olarak değerlendirir (Göker, 2014: 282). Bourdieu’ye (1986) göre ekonomik sermaye, “anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir”. Diğer bir deyişle, ekonomik sermaye, “bir bireyin iktisadi kaynaklarının bütününe yani hem maddi mal varlığına hem de gelirine işaret eder. İktisadi sermayeye sahip olmak, diğer sermaye türlerine

ulaşmayı kolaylaştırır” (Jourdan ve Naulin, 2011: 105). Dolayısıyla, Bourdieu’nün ekonomik sermayenin diğer sermayelerin kökeninde var olduğunu, ve her türlü sermayenin de son tahlilde ekonomik sermayeye indirgenebilir olduğunu düşündüğü söylenebilir (Bourdieu, 1986).

Robbins’e göre (2005) ise kültürel sermaye, Bourdieu sosyolojisinde diğer sermaye biçimlerinden daha büyük bir öneme sahiptir (Göker, 2014: 282). *Bunun nedeni* “kültürel sermaye’nin belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir” (Bourdieu, 1986) olmasıdır. Kültürel sermaye “bireyin aydın kültürüne ait mal ve pratikleri takdir edilmesini sağlayan kültürel kaynaklardır” (Jourdan ve Naulin, 2011: 105). “kitaplar, resimler, sanat ve bilim eserleri gibi, üretimi için özelleşmiş kültürel hüneler gereken nesnelerin formunda var olabilir” (Göker, 2014: 283). Bourdieu’ye göre kültürel sermaye kişinin eğitim durumu, kültürel faaliyetlere katılım yatkınlığı, yaşadığı yerin büyüklüğü ve gelişmişliği ve kültürel faaliyetlere katılım sıklığı ve benzeri değişkenlerden bir indeks taratmak suretiyle ölçülebilir (Arun, 2014: 170).

Kültürel sermaye’nin bedenlenmiş, nesneleşmiş ve kurumsallaşmış olmak üzere üç hali bulunmaktadır. Kültürel sermaye, “bedenlenmiş” olarak, “beden ve zihnin uzun süreli yatkınlıkları biçiminde (Bourdieu, 1986), yani habitusu oluşturan faktörler olarak yetenek bilgi ve becerilerle var olmaktadır (Jourdan ve Naulin, 2011: 107). Örneğin, sosyal uzamda bireyin toplumsal konumu ile edindiği ve bedenine yansıyan sınıfsal ayrıcalıklar tarafından “bedenselleşen” kültürel sermaye, vücudun farklı bağlamda kullanım şekli, edinilen dil, yazma stili gibi özelliklerle kendini gösterir. Bu sermaye biçimine sahip olanlar, olmayanlara göre daha avantajlı konumda olurlar (Göker, 2014: 282-83).

Kültürel sermaye, “nesneleşmiş olarak ise kültürel mallar biçiminde yani yazı, resim, anıt, araçlar, sanat eseri, tablolar, kitap, müzik vb. gibi formlarda var olur (Bourdieu, 1986). Kültürel sermaye son olarak da “kurumsallaşmış halde, öğretim yolu ile elde edilen ünvanlar olarak kendini gösterir (Jourdan ve Naulin, 2011: 107). Bourdieu, kültürel sermayenin kurumsallaşmış halini inceleyerek, eğitim kurumlarının hiyerarşik yapısından geçen insanların ayrıcalıklı ve dezavantajlı mesleki konumlara yerleşip sınıf hiyerarşilerini yeniden üretmesini mümkün kılan mekanizmaları sorgulamaktadır (Göker, 2014: 283).

Sosyal sermaye ise “az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü bir networke sahip olarak” Bourdieu (1986)

elde edilen, ve böylesi bir ağı, harekete geçirmeye olanak sağladığı “gerçek ya da potansiyel kaynakların, ” güçlerin toplamıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 108). Başka bir ifadeyle, sosyal sermaye bir gruba üye olmanın verdiği olası destek, yani bir “kredi hakkı” sağlayan “fiili ya da potansiyel kaynaklar kümesidir. ” bu durumda, sosyal sermayesi ile birlikte bir gruba katılan eyleyicinin olası hareket alanı ve kullanabileceği kaynak ağının genişliği tüm grup üyelerinin ortaya koyduğu ekonomik, kültürel veya sembolik sermaye hacmi ile sınırlıdır (Bourdieu, 1986).

Bu düşünceye göre, “farklılaşmış toplumların yapısı ve dinamiğini açıklamak” için “sermayenin çeşitli biçimler alabileceğini kabul etmek gerekir” (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 108). ABD’de özellikle Robert Putnam ve James Coleman gibi sosyal bilimcilerin öncülüğünde yaygınlaşan pozitivist sosyal sermaye çalışmalarının etkisiyle Bourdieu’de sosyal sermaye biçiminin kurucu önem arz ettiği düşünülmüştür, ancak Bourdieu sosyolojisinde açıklama gücü açısından sosyal sermaye, “tekabül ettiği ilişki ve özellikler, ve toplumsal uzayı açısından, kurucu ekonomik-kültürel sermaye dağılımına tâbidir” (Swartz, 1997, Akt. Göker, 2014: 283).

Bourdieu son olarak da “diğer üç sermaye biçiminden, gördüğü kuramsal iş bakımından, ayrı ve (kilit) bir yeri olan simgesel sermaye” den bahseder (Göker, 2014: 283) ve bunun için “toplumsal tanınırlık ve prestij” kavramlarına atıfta bulunur. Bourdieu’ye (2013) göre, simgesel sermaye, tanındığı ve bilindiği takdirde, iktisadi ve kültürel sermayeden ibarettir. Diğer bir deyişle “simgesel sermaye sahibi olmak, bize kredi vermeye hazır kimseler üzerinde belirli bir gücümüzün olmasıdır” (Jourdan ve Naulin, 2011: 108). Bourdieu’ye göre (2006), simgesel sermaye belirli bir alandaki nesnel yapıların (görgü ve ayırma ilkeleri, sınıflandırma sistemi, sınıflandırıcı kalıplar) özümsemesinin ve sermaye dağılımı yapısının ürünü olan herhangi bir türden (ekonomik, kültürel, sosyal) sermayedir. Yani simgesel sermaye temel bir sermaye olmayıp farklı sermayelerin türevi olarak aldığı bir biçim ve ilişkidir (Bourdieu, 1986). Kısacası, simgesel sermaye tüm sermaye türlerini değişik biçimlerde yansıtan, belirli alanlarda söz sahibi olabilme imkânı veren, soyut bir göstergedir.

Son olarak da “sermaye dağılımının somut analizini yapan Bourdieu’ye göre “temel yöntemsel ilke” “eyleyicilerin çalışılan toplumsal uzaydaki konumlanmalarında sermaye dağıtımının üç boyutlu bir belirleyiciliğe göre yapıldığıdır.” sermaye dağıtımını “eyleyicilerin birinci boyutta sahip oldukları genel

olarak sermayenin toplam büyüklüğüne göre; ikinci boyutta sahip oldukları ekonomik ve kültürel sermayenin karşılıklı ağırlığına göre; üçüncü boyutta da zaman içinde sermayelerinin büyüklüğü ve kompozisyonunun değişimine, yani toplumsal uzay içinde izledikleri *güzerghâha* göre” yapılıdır (Göker, 2014: 281).

Bununla birlikte sermayelerin birbirine dönüştürülme potansiyeli vardır ve bu iki farklı anlam içerir. Birincisi bu dönüştürme sürecinde sermayelerin nesilden nesile aktarılmasının, diğer bir deyişle kuşaklar arası aktarımının söz konusu olmasıdır. İkincisi ise bir sermaye türünde başarılı olan bir bireyin bunu başka bir sermayeye çevirebilme durumudur (Calhoun, 2014: 106-107).

Bu yaşlılık çalışmasında Bourdieu’cü anlamda sermayelerin birbirine dönüşümü ve aktarımının bireylerin hayatına çeşitli biçimlerde yön verdiği ve yaşam kalitelerini etkilediği gözlenmiştir. Yaşlılık olgusunu daha iyi analiz edebilmek için yaşlı bireylerin toplumsal konumlarını ve “yaşam seyri” boyunca edindikleri habituslarını dikkate alarak, elde ettikleri sermaye türlerini nasıl kullandıklarını, edindikleri veya edinemedikleri sermayelerin yaşam kalitelerine etkisi, bu farklı türde sermayelerinin (ya da sermayesizliği) birbirini dönüştürme potansiyeli ve ileri yaşlarda hayatlarına nasıl yön verdiğini incelemek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, yaşlı bireylerin sosyal uzamdaki konumları, durumları ve edimlerinin yaşlı bireylerin yaşam kalitesine etkileri ancak bunlar ilişkisel ve tarihsel olarak incelenirse anlaşılabilir. Bu çalışmada Bourdieu’cü bu bakış açısının, yaşlı bireylerin sadece bugününü değil, dünden bugüne nasıl vardıklarını da anlayabilmek için derin bir perspektif sunduğu düşünülmektedir.

4. 3. YAŞAM SEYRİ PERSPEKTİFİ

Yaşam seyri perspektifi, hem sosyal etkileşimi hem de sosyal yapıyı vurgulayarak, mikro ve makro perspektiflerden insan gelişimini etkileyen yapısal, toplumsal ve bireysel, psikolojik seviyedeki faktörler arasında bir köprü kurar (Bengtson vd., 1997: 79). İnsanların davranışlarına ve gelişimlerine doğumdan ölüme kadar biçim veren biyolojik süreçlerin yanı sıra psikolojik, ve büyük ölçekli sosyal, tarihsel, ekonomik ve politik (savaş, depresyon ve zenginlik dönemleri, hükümet politikalarındaki değişim gibi) faktörlerden etkilendiklerini öne sürer. Buna göre, bireylerin yaşam seyri, kısmen hayatın erken dönemlerinde alınan kararlar, kısmen de kişinin kontrolü dışında gelişen olaylar ile belirlenir. Bu perspektife göre, tarihsel dönem, kültür, mekan, demografik değişim, bireysel deneyimler, fırsatlar ve

büyük ölçekli sosyal, ekonomik olaylar, yaşamın önemli olaylarının zamanlamasını, sırasını, süresini ve düzenini biçimlendirdiğini; dolayısıyla da yaşlanmayı ve yaşlanmanın anlamını da biçimlendirdiğini ortaya koyar (Quadagno 2002: 13; Hooyman vd., 2015: 150).

Yaşam seyri perspektifi insan gelişiminin yaşam boyu devam ettiğini, dinamik olduğunu ve yaşamın bir bölümü ile kısıtlı olmadığını belirtir. İnsan gelişimi sadece artarak büyüme veya değişme olmayıp, rol kazanımları ve kayıplarının süreklilik ve süreksizliklerin etkileşimsel ve doğrusal olmayan etkisi altındadır. Gelişim çok yönlüdür, bazı fonksiyonlarda durağan iken, bazılarında gerileme, bazılarında gelişme vardır, örneğin; yaşlı bir kişi kısa süreli bellekte bazı problemler yaşayabilir. Fakat hâlâ çok yaratıcı olabilir. Tüm yaşam yörüngeleri ve geçişler bütün yaşlılarda aynı değildir (Canatan, 2008: 63-64). Bu durumda, kişiler yaşlandığında sadece şimdiki durumlarından değil geçmiş deneyimlerinden de etkilenirler (Hooyman vd., 2015: 3).

Yaşam seyri perspektifinden bakan araştırmacılar çalışmalarında (1) yaşlanmanın dinamik, bağlamsal ve süreçsel doğasını; (2) yaş ile ilgili dönüşümleri ve yaşam yörüngelerini; (3) yaşlanmanın, toplumsal bağlam, kültürel anlamlar ve sosyal yapısal pozisyon ile nasıl ilgili olduğunu ve onun tarafından nasıl biçimlendirildiğini; (4) zaman, dönem ve yaş grubu'nun bireylerin ve sosyal grupların yaşlanma süreçlerini nasıl biçimlendirdiğini açıklamaya çalışırlar. Çalışmalar genelde yaşam seyri perspektifinin bu dört yönünü kapsayamazlar da, yeni metodolojik gelişmeler böylesi çok-seviyeli, çapraz zaman modelini benimsemektedirler (Schaie, 1992; Schaie ve Willis, 1995, Akt. Bengtson vd., 1997). Yaşam seyri perspektifinin bu çok-boyutlu ve derin içeriğini anlamak için temel kavramlarını açmak gerekir.

Yaşam seyri perspektifinin temel kavramlardan biri “geçiş”tir (*transition*). Geçiş, bireyin, okulu bırakırken, işe başlarken, evlenirken, çocuk sahibi olurken veya emekli olurken yaptığı ve toplumun beklentilerine uygun rol değişimleridir (Quadagno, 2002: 13, 225). Bu bağlamda yaşam seyri sosyal olarak yapılanan, kültürel ve tarihsel olarak spesifik rol ve beklentilerden oluşur; bu rollerden çıkış, yeni rollere giriş ve yaşa ilişkin normlarından etkilenir (Baran, 2004: 44).

“Yaş normları” yaşa uygun rolleri ve davranışları belirleyen enformel kurallardır. Bu kurallar ancak ihlal edilince konuşulurlar, ve böylece var oldukları anlaşılır” (Neugarten, Moore, ve Lowe, 1965, Akt. Quadagno, 2002: 13). Ancak

geleneksel beklentiler sürekli değişmektedir, çünkü insanlar evliliği ertelemekte, boşanmakta veya emeklilik sonrası 30 yıl daha yaşamaktadırlar. İnsanların çeşitli “yaşam seyri olaylarını zamanlama” konusunda net bir beklentileri vardır. Yetişkin yaşamının kültürel dokusuna çok derinden, iyice yerleştirilmiş olan yaşam normları doğrultusunda neyin zamanlı neyin zamansız olduğunu bilirler. Ancak yaşam seyri evrelerinin süreleri değişime uğramaktadır ve bu belirgin değişimin en belirgin örneklerinden biri ergenliğin uzaması, diğeri de yaşam beklentisinin uzamasıyla beraber yaşlılık döneminin uzamasıdır (Quadagno, 2002: 13, 214-225).

Ebeveyn olmak, torun sahibi olmak gibi bazı “önemli yaşam olaylarının sıralaması”nın da belirli bir düzende yapılması gerekli görülür ancak, yaşam olayları net bir şekilde sıralansa da, yaşam süresinin uzamasıyla örtüşmeler olabilmektedir (Rindfuss, Swicegood, ve Rosenfeld, 1987, Akt. Quadagno, 2002: 225). Örneğin, orta-yaşlı yetişkinlerin hem çocuklarına hem ebeveynlerine aynı anda bakma sorumluluklarının olma ihtimali yükselmiştir (Watkins, Menken, ve Bongaarts, 1987, Akt. Quadagno, 2002: 218). Yaşam olaylarının örtüşmesi rol çatışmaları doğurabilir. Rollerin çakışmasından kaynaklanan rol çatışmasının sebep olduğu “orta yaş sıkışması” fikri oldukça ilgi görmüştür (Quadagno, 2002: 218, 225). Ayrıca, yaşam olaylarının sıralamasındaki düzensizliklerin daha sonraki yaşam geçişlerine negatif etkileri olabilir. Örneğin, yarıda kesilmiş eğitim ve erken ebeveynlik daha sonraki dönemlerde daha düşük gelire ilişkilendirilmiştir (Rindfuss, Swicegood, ve Rosenfeld, 1987, Akt. Quadagno, 2002: 225).

Yaşam seyri yaklaşımının diğeri bir temel kavramı da toplumsal yaş normlarına göre belirlenen “yörünge”dir. Eskiden, gerontologlar tarafından görece olarak sabit ve düzenli olarak görünen yaşam yörüngeleri de biri dizi dönüşüm içermektedir. Örneğin, istihdam yörüngesinde belirgin toplumsal cinsiyet ayrımları bulunduğu için kadınların iş yörüngelerinin ileri yaşlarındaki gelir güvenlikleri üzerinde negatif etkileri bulunmaktadır. Ancak gelecekte kadın ve erkeğin iş yörüngelerinin benzeşebileceğinden, çünkü son zamanlarda erkeklerin de aynı işveren için çalıştığı yılların azaldığından bahsedilir. Öte yandan daha genç kuşaktaki kadınlar arasında daha kesintisiz çalışanların da emeklilikteki finansal beklentileri gelişmiştir. Ayrıca yakın bir zamana kadar karşılığı olmayan orta yaş diye ayrı yaş kategorisi türemiş, azalan doğum oranları ve uzayan yaşam beklentisi ile orta yetişkin yaşlar yeniden yapılandırılmıştır (Quadagno, 2002: 13, 213, 221).

Yaşam seyri dönüşümlerinin doğasını, zamanlamasını, süre ve sıralamasını etkileyen sosyal, ekonomik faktörlerin yanı sıra “demografik değişimler” bulunur. Bu değişimlerle beraber, yaşam süresinin de uzamasıyla, ebeveynlerin çocukları evlendikten sonra, beraber geçirdikleri yılların sayısı artmış, geç orta yaşlardaki çocuklar yaşlanan ebeveynlerinin bakımını üstlenmek durumunda kalmış; bakım sağlamada yardımcı olabilecek daha az kardeşe sahip oldukları için bakım sağlayanın yükünün artması da söz konusu olmuştur (Rossi, 1980; Uhlenberg, 1996, Akt. Quadagno, 2002: 13, 213).

Yaşam seyri perspektifi, eşitsizliğin kuşaklararası aktarımı ve demografik ve gelişimsel süreçler boyunca çocukluk koşullarının yaşam seyrini nasıl yapılandırıldığını da dikkate alır. “tarihsel zaman”, yaşam süresini anlamada önemlidir. Tarihsel zaman kendine özgü değerler, tutumlar, kültürel sembollerle belirginleşen, tarihte öznel bir yer anlamına gelir. Bu öznel yerlerin her biri, bireyin yaşam deneyimine vurgu yapar ve yaşlılık konusuna farklı tutumlar geliştirmesine yol açar. Dolayısıyla tarihsel zaman yaşam evrelerinin doğasını ve anlamını belirlemeye yardımcı olur (Baran, 2004: 43-44). “Tarihsel olaylar”ın, yaşamın erken dönemlerinde yaşanan, ekonomik depresyon gibi deneyimlerin tüm bir kuşağın yaşam seyrini değiştirebileceği de görülmüştür. Ancak, olayın sonuçları, bireyin olay gerçekleştiğindeki yaşı ve durumla nasıl baş edilebileceğine dair alınan kararlara göre çeşitlilik gösterir (Quadagno, 2002: 225).

Yaşam seyri perspektifindeki diğer bir önemli kavram, insanları statülerine göre gruplara ayırmak için kullanılan “yaş derecelendirmesi”dir. Her toplumun yaşam seyrini organize etmek için kuşaklarla ilgili farklı prensipleri vardır. Yaş derecelendirme sistemlerinde erkekler yaşlarına göre hiyerarşik olarak derecelendirilirler. Her bir grubun farklı bir derecesi veya rolü bulunur, mesela genç erkekler savaşçı, yaşlılar büyük olur (Quadagno, 2002: 212).

Yaşam seyri perspektifi, “cinsiyete dayalı eşitsizlikler”in de yaşam seyrini etkileyen önemli durumlardan biri olduğunu ortaya koyar. Kadınlar tarafından daha erken dönemlerde deneyimlenen eşitsizlikler, ileri yaşlarda daha da ağırlaşır. Örneğin, kadınların bakım sorumlulukları nedeniyle, yaşamları boyunca birikim yapma fırsatları sınırlanır. Bunun sonucunda erkeklerden daha düşük sosyal güvenliğe ve emeklilik maaşına; daha yüksek yoksulluk oranlarına sahip olurlar (Hooyman vd., 2002: 150).

Bu yaklaşım, yaşlılığın, sosyal bağlamlar, tarih, kültürel anlamlar ve sosyal yapı ile ilişkisini ortaya koyarken (Canatan, 2008: 63) eşitsizliğin yaşla beraber neden arttığını sorgular. Bu yaklaşım aynı zamanda yaşam seyrine eşlik eden cinsiyet ve ırk ayrımcılığı gibi temel eşitsizlik biçimlerinden birikerek doğan “kümülatif dezavantaj”ların yaşlıların yaşam seyrini nasıl etkilediğinden de bahseder. Buna göre, insanın yaşamı kazanç ve kayıpların yanı sıra yapısal avantaj ve eşitsizliklerle biçim almaktadır. Ayrıca, yaşlı yetişkinlerde yaşam geçişlerinin heterojenliği dikkate alındığında gelişme örüntülerinin her birey için aynı olmadığı anlaşılmaktadır (Hooyman vd., 2015: 150). O’rand (1996), buna ek olarak, 65 yaş ve daha üstü insanlarda bütün yaş gruplarından daha fazla eşitsizlik bulunduğunu belirtir (Akt. Quadagno, 2002: 221).

Öte yandan, kurama göre, hükümet politikaları, düzenlemeler, kanunlar, sosyal programlar ve servisler çerçevesinde insanlara belirli yaşlarında belirli haklar, sorumluluklar ve sosyal güvenlik gibi kamusal faydalar sunarak, yaşam seyrini etkilemektedir ve standartlaştırmaya katkıda bulunabilmektedir (O’rand, 1990; Kohli, 1986, Akt. Quadagno, 2002: 224). Ancak, bu konuda ileri yaş’a geçiş temel olarak sosyal güvenlik yardımlarını almaya uygun olma durumunun nasıl belirlendiği konusu da önem kazanmaktadır. Çünkü, bu yardımlar, daha yaşlı insanları ekonomik açıdan diğerlerine daha az bağımlı kılmakta ve sabit bir gelir beklentisine dayanarak emeklilik planları yapabileme gücü vermektedir (Mayer ve Muller, 1986, akt. Quadagno, 2002: 224).

Genel olarak değerlendirildiğinde, yaşam seyri yaklaşımı bir teoriden çok “belirli bir yaş grubunda doğmuş olmaktan ve belirli fırsatların erişimine sahip olmaktan kaynaklanan farklılıklar” hakkında düşünmek için sunulan bir çerçevedir (Elder, 1994, 1998, Akt. Hooyman vd., 2015: 150) ve daha geniş toplumsal bağlamı dikkate alan teorilerle uyumludur. Yaşam seyri perspektifini içeren güncel araştırmalar yaşlanmanın tarihsel ve sosyal bağlamda çalışılması gereken dinamik bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Bu perspektifinin sınırlılığı ise, sunduğu kavramsal değişkenlerin bir analize sığdırılamayacak kadar çok ve geniş olmasıdır (Bengtson vd., 1997).

BEŞİNCİ BÖLÜM BULGULAR

5.1. YAŞLILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde derinlemesine görüşme yapılan katılımcıların demografik özellikleri sunulmaktadır. Çalışmaya dahil olan katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyal güvence, mülkiyet durumu, meslek, barınma durumu, eğitim durumu, gelir durumu, çocuk sayısı ve sağlık durumları üzerine genel bilgiler sunulmaktadır.

5.1.1. Katılımcıların Cinsiyet, Yaş ve Medeni Durumları

Tablo 5.1’de sunulduğu üzere, örneklem grubunu oluşturan 30 yaşlı bireyin 18’i (%60) kadınlardan, 12’si (%40) erkeklerden oluşmaktadır. Türkiye’de kadınların yaşlı nüfus oranları erkeklerinkinden daha fazladır. Gaziantep ilinde cinsiyete göre 65 yaş üstü yaşlı nüfus incelendiğinde yaşlı kadınların sayısı 52.769 (%5,8) iken yaşlı erkeklerin sayısı 43.544 (%4,4) olduğu görülmektedir (TÜİK, 2016). Bu veriler doğrultusunda Gaziantep yaşlısı için de kadın yaşlı sayısının fazla olduğu görülmektedir. Bu da “yaşlılığın kadınsallaşması” (Tews, 1990, Akt. Tufan: 2003: 51) olgusunun Gaziantep’te de geçerli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, çalışmada yer alan kadın katılımcıların sayısı erkeklerden fazladır.

Tablo 5.1: Katılımcıların cinsiyetleri ve yaş dağılımları

		Yaşınız nedir?					Total
		65-69	70-74	75-79	80-84	85-89	
Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	3	6	5	2	2	18
	Erkek	5	4	1	1	1	12
Total		8	10	6	3	3	30

Katılımcıların yaş dağılımları dikkate alındığında, Tablo 5.1’de görüldüğü üzere 8’i (%26,7) 65-69 yaş grubunda, 10’u (%33,3) 70-74 yaş grubunda, 6’sı (%20) 75-79 yaş grubunda, 3’ü (%10) 80-84 yaş grubunda değer 3’ü de (%10) 85-89 yaş aralığında olduğunu ifade etmişler.

5.1.2. Katılımcıların Medeni Durumu

Tablo 5.2’de sunulduğu üzere, örneklem grubunu oluşturan tek başına yaşayan yaşlı bireylerin 24’ünün (%80) eşi vefat etmiş, 5’inin (%16,7) boşanmış, 1’inin (%3,3) de hiç evlenmediği görülmektedir. cinsiyet açısından değerlendirildiğinde kadınların 17’sinin de dul olduğu sadece birinin boşanma durumunun olduğu tespit edilmiştir. Kadınların erkeklere göre yaşama süresinin uzun olması dul kalma ihtimalini daha da artırmaktadır.

Tablo 5.2: Katılımcıların Medeni durumu

		Medeni durumunuz nedir?			Total
		Bekar	Eşi vefat etmiş	Boşanmış	
Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	0	17	1	18
	Erkek	1	7	4	12
Total		1	24	5	30

5.1.3. Katılımcıların Eğitim ve Meslek Durumu

Tablo 5.3’te sunulduğu üzere katılımcıların 15’i (%50) okuryazar değil, 3’ü (%10) okuryazar, 6’sı (%20) ilkokul mezunu 2’si (%6,7) lise mezunu, 4’ü ise (13,3) ise üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 5.3: Katılımcıların cinsiyete göre eğitim durumu

		Kadın	Erkek	
Sizin eğitim durumunuz nedir?	Okuryazar değil	10	5	15
	Okuryazar	2	1	3
	İlkokul Mezunu	2	4	6
	Lise Mezunu	2	0	2
	Üniversite Mezunu	2	2	4
Total		18	12	30

Eğitim durumlarında cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, kadınların 15'nin erkeklerin ise 5'nin okuryazar olmadığı farkı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda eğitimde fırsat eşitsizliğinin kadınları dezavantajlı bir duruma sokmaktadır.

Katılımcıların meslek durumlarına bakıldığında, tablo 5.4'te görüldüğü gibi, kadınların daha çok ev hanımı olduğu erkeklerin de çeşitli mesleklere sahip olduğu görülmektedir. Ancak eğitim seviyesi yüksek olan kadınların öğretmen, özel sektörde yönetici gibi mesleklerinin olduğu da tespit edilmiştir.

Tablo 5.4: Katılımcıların Cinsiyete göre meslekleri

	Cinsiyetiniz nedir?		Total
	Kadın	Erkek	
İşçi	1	3	4
Esnafl	0	2	2
Öğretmen	2	1	3
Serbest Meslek	0	1	1
Ev Hanımı	11	0	11
Özel Sektörde Yönetici	1	1	2
Şoför	0	1	1
Dokumacı	0	1	1
Ev hanımı ve dokumacı	3	0	3
Seyyar Satıcı	0	1	1
Davulcu	0	1	1
Total	18	12	30

5.1.4. Katılımcıların Ekonomik Durumları

Tablo 5.5'te görüldüğü gibi, tek başına yaşayan katılımcılar içinde 500 TL gelirin altında olan erkeklerin sayısının, kadınların sayısından fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda herhangi bir geliri olmayan erkek yaşlıların 65 yaş aylığı aldığı ve bu gelire geçindiği kadınların ise daha çok eşlerinden kalan maaşlar ile geçimini sağladığı görülmektedir. Yine katılımcıların ağırlıklı olarak orta gelirde olduğu görülmektedir. Bu katılımcıların tek başına yaşama kararı almasında gelir durumlarının önemli bir faktör olduğu dikkate alındığında tek başına yaşayan erkeklerin kadınlara göre daha yoksul olduğu ifade edilebilir.

Tablo 5.5: Katılımcıların ekonomik durumları

Aylık düzenli geliriniz?	Cinsiyetiniz nedir?		Total
	Kadın	Erkek	
0-500	1	5	6
501-1000	3	0	3
1001-1500	6	1	7
1501-2000	4	1	5
2001-3000	0	1	1
3001-4000	1	2	3
4001-5000	2	2	4
5001-6000	1	0	1
Total	18	12	30

5.1.5. Katılımcıların Aylık Gelir Durumu

Tablo 5.6'da görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan katılımcıların 2'si (%6,7) üst, 6'sı (%20) ortanın üstü, 13'ü (%43,3) 2'si (%6,7) orta altı, 7'si (%23,3) ise alt grupta olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 5.6: Katılımcıların aylık gelir durumu

Cinsiyetiniz nedir?	Kendinizi hangi gelir gurubunda görüyorsunuz?					Total
	Üst	Orta üstü	Orta	Orta altı	Alt	
Kadın	1	2	11	2	2	18
Erkek	1	4	2	0	5	12
Total	2	6	13	2	7	30

Tablo 5.7'de sunulduğu üzere katılımcıların aylık gelirlerinin kendisine yetip yetmediği incelendiğinde, 18'i (%60) aylıklarının yettiğini belirtirken, 6'sı (%20) yetmediğini, diğer 6'sı da (%20) kısmen yettiğini belirtmiştir.

Tablo 5.7: Katılımcıların aylık gelirlerinin yeterlilik durumu

		Aylık geliriniz size yetiyor mu?			Total
		Yetiyor	Yetmiyor	Kısmen yetiyor	
Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	11	1	6	18
	Erkek	7	5	0	12
Total		18	6	6	30

5.1.6. Katılımcıların Sosyal Güvencesi

Tablo 5.8’de görüleceği üzere, sosyal güvencesi olan yaşlı bireylerin 18’inin (%60) SSK, 6’sı (%20) Yaşlılık Aylığı (Yeşil Kart), 3’ünün (%10) Emeklik Sandığı, 2’sinin Bağ-kur’dan emekli aylığı aldığı, 1’inin de Dul Aylığı aldığı görülmüştür. SSK’lı olan kadın sayısının erkek sayısının daha fazla olduğu; yaşlılık aylığını alan erkek sayısının ise kadın sayısından fazla olduğu görülmektedir. Ancak, kadınların toplamda sadece 3’ünün çalışma hayatından sonra emekli olduğu, çeşitli kurumlardan diğer emekli maaşı alan kadınların, eşlerinin emekli maaşını aldıkları tespit edilmiştir.

Tablo 5.8: Katılımcıların sosyal güvenceleri

		Sosyal güvenciniz nedir?					Total
		Emekli Sandığı	SSK	Bağ-kur	Dul Aylığı	Yaşlı Aylığı (Yeşil Kart)	
Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	3	12	1	1	1	18
	Erkek	0	6	1	0	5	12
Total		3	18	2	1	6	30

5.1.7. Katılımcıların Barınma ve Özel Mülkiyet Durumu

Tablo 5.9’da görüldüğü gibi, örneklem grubunu oluşturan katılımcıların 20’si (%66,7) apartman dairesinde, 5’i (%16,7) müstakil evde, 4’ü (13,3) gecekonduda, 1’i (%3,3) evsiz olduğundan bir dükkanda yaşamaktadır. Ancak kentleşmeyle beraber yaşlıların daha çok apartman dairesinde kalma arzusuna sahip olduğu ve kendilerini apartman dairesinde daha güvenli hissettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 5.9: Katılımcıların yaşadığı konut tipi ve konut sahipliği durumu

Şu anda oturduğunuz konut tipi nedir?			Şu anda oturduğunuz ev kime ait?					Total
			Kendimin	Kira	Oğlumun	Kızımın	Akrabanın	
Apartman dairesi	Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	12	2			1	15
		Erkek	5	0			0	5
	Total		17	2			1	20
Müstakil	Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	3		0			3
		Erkek	1		1			2
	Total		4		1			5
Gecekondu	Cinsiyetiniz nedir?	Erkek	1	2		1		4
	Total		1	2		1		4
Dükkan	Cinsiyetiniz nedir?	Erkek		1				1
	Total			1				1
Total	Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	15	2	0	0	1	18
		Erkek	7	3	1	1	0	12

Ayrıca, tablo 5.9’da görüldüğü gibi katılımcıların 22’si (%73) ev sahibidir. 5’i (%16,7) kirada, 3’ü (%9,9) ise oğlunun, kızının veya akrabasının evinde oturmaktadır. Katılımcıların çoğu evlerinin kendilerine ait olduğunu ifade etmektedirler. Konut sahipliğinin tek başına yaşama kararı almada önemli bir değişken olduğu söylenebilir.

Ayrıca, tablo 5.10’de görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan katılımcıların 23’ü (%76,7) miras bırakabilecekleri bir gayrimenkule sahip iken, 7’si (%23,3) sahip değildir. 22 katılımcı bu gayrimenkulün oturdukları ev olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 5.10: Katılımcılarda mülkiyet durumu

		Miras bırakabileceğiniz gayri menkul mülkiyetiniz var mı		Total
		Evet	Hayır	
Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	16	2	18
	Erkek	7	5	12
Total		23	7	30

5. 2. BİR SEÇİM VEYA ZORUNLULUK OLARAK TEK BAŞINA YAŞAMA ARANJMANI

Modernleşme ve endüstrileşmenin yarattığı toplumsal değişim yaşlıların statülerini, saygınlıklarını ve rollerini negatif yönde değiştirmenin yanı sıra ekonomik durumlarını, sosyal çevrelerini, aile düzenlerini, sağlık durumlarını, yaşlanma süreçlerini ve yaşlılıklarını doğrudan etkilemiştir (Giddens, 2013; Tufan, 2002; Quadagno, 2002; Hooyman vd., 2015). Bu değişim “yaşlıların yaşam zorluklarını ailenin problemi olmaktan çıkararak kamusal bir problem haline getirmiştir” (Tufan: 2003: 22). Modernleşmenin getirdiği bu “fiziksel, sosyal ve psikolojik değişimlerle beraber” yaşlı bireylerin ihtiyaçları ve bununla beraber karşılaştıkları sorunlar farklılaşmaktadır. Bu süreçte “sosyal ilişkileri, gelir, barınma, ulaşım, ev ve aile ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesi, aile ilişkileri, zaman kullanımı, yaşam aranjmanları vb. Alanlara ilişkin sorunlar ortaya çıkmaktadır” (Arpacı, 2005: 119-120).

Geleneksel geniş ailede birden fazla kuşak ile beraber yaşayan yaşlılar, yaşanan değişimle beraber kendilerine alternatif yaşam aranjmanları geliştirmek durumunda kalmışlardır. “Hane halkı kompozisyonu” anlamına gelen yaşam aranjmanı, “yaşlı bireyin geçmiş koşullarından etkilenen ve geleceğini belirleyen dinamik bir yapıdadır; yaşlı bireyin gücünü ve sağlığını etkileyen demografik, ekonomik ve kültürel özelliklerin tümünü yansıtır (U.S. Census Bureau, 2001: 65, Akt. Kalaycıoğlu vd., 2003). Yaşlı bireyler için pek çok çeşitli yaşam aranjmanı bulunmaktadır. Bunlarda en göze çarpanları yalnız (tek başına) yaşayan, eşiyile yaşayan, birden fazla kuşak ile beraber yaşayan, çocukları yakınlarında veya uzağında oturan (aynı mahallede, sokakta ya da apartmanda), huzurevinde yaşayan, şehirde yaşayan ve köyde yaşayanlardır (Kalaycıoğlu vd., 2003).

Bu çalışmanın odak konusu olan tek başına yaşam aranjmanı başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünya genelinde hızla yaygınlaşmaktadır. Tufan’ın da belirttiği gibi, yalnız yaşamak genel bir yaşam stili haline gelmektedir bununla beraber gerek dünya genelinde gerekse Türkiye özelinde, değişen ve dönüşen aile yapısında yaşlıların tek başına kalma isteği ve mecburiyeti artmaktadır (2003: 54). “Yaşlılığın tekilleşmesi” (Tews, 1999, Akt. Tufan, 2003: 54) olarak da tanımlanan bu olgu, bu tezin de konusu olan tek başına yaşama aranjmanını nitelemektedir. Bu bağlamda “tekilleşme” bu çalışmanın merkezi öneme sahip bir kavramı haline gelmektedir Türkiye’nin bölgeleri arasındaki ekonomik, kültürel, sosyal nedenlerle aile yapısının

içerdiği farklılıklar, kentleşme ve göç olgusuna rağmen büyük ölçüde korunsa da bu farklılıkların zamanla ortadan kalkacağı (Tufan, 2003) nüfusun da yaşlanması ile beraber, Türkiye’de de tek başına yaşayan yaşlıların sayısının da artacağı tahmin edilmektedir (Murakami, 2014: 148; Tufan, 2003: 195).

Bu çalışma kapsamında Gaziantep’te, 65 yaş üzeri, kentte oturan ve tek başına yaşayan kişilerin yaşam aranjmanları da kendi içinde farklılıklar barındırmaktadır. Bu tek başına yaşam aranjmanı genelde çocuklarının yakınında (aynı mahallede, sokakta ya da apartmanda) oturma, çocuklarına uzak oturma ve dönem dönem çocuklarıyla yaşama fırsatı bulma olarak üç şekilde sıralanabilir.

Bu bölümde yaşlı bireylerin “tek başına yaşama” aranjmanını hangi değişkenlerden dolayı seçtikleri, bunun bir tercih mi ya da zorunluluk mu olduğu, geniş aileden kopuş süreçleri ve bu yaşam aranjmanına alternatif huzurevi ve yeniden evliliğe nasıl değerlendirdikleri incelenmiştir.

5.2.1. Tek Başına Yaşamayı Seçmek

Bu başlık altında tek başına yaşama aranjmanının seçimindeki temel faktörlerin neler olduğu, yaşlı bireylerin geniş aile içinde yaşamaya nasıl anlam verdikleri incelenerek, yaşlı bireylerin bu yaşam aranjmanına dair öznel değerlendirmeleri ve bu değerlendirmeleri etkileyen yapısal durumlar incelenmiştir. Bu kapsamda görüşülen kişilere sorulan sorular, yaşı ilerlemiş birinin nasıl yaşaması gerektiği; tek başına yaşamayı neden seçtikleri; bu seçimin tercih mi yoksa zorunluluk mu olduğu, başka alternatiflerinin olup olmadığı; bu alternatifler – çocukları ile veya huzurevinde yaşamak, evlenmek veya başka seçenekler – hakkında ne düşündükleri; ne zamandan beri yalnız yaşadıkları; çocuklarının kendileriyle yaşamak isteyip istemediği ve kendisinin bu konuda nasıl düşündüğü; çocuklarıyla iletişiminin nasıl olduğu; çocukları, yakınları ve çevreleri tarafından ihmal edilip edilmedikleri ve bu değişkenler kapsamında yalnız yaşamaktan memnun olup olmadıklarıdır.

Öncelikle yaşlı bireylerin geniş aile içinde yaşamaya verdikleri anlam incelendiğinde, aileleri (çocukları) ile yaşamının çoğu katılımcı için aslında en iyi hissettirecek durum olduğu tespit edilmiştir. Ancak, değişen ve dönüşen aile yapısından dolayı “geniş aile içinde yaşama aranjmanı” kimi için mümkün değilken, kimi için de yarattığı dezavantajlardan dolayı tercih edilmemiştir. Görgün-Baran’ın

belirttiği gibi yaşlı birey için aile ne kadar istikrarlı görünse de üç-dört kuşağın birlikte yaşaması, kuşakların yaş farklılıkları, norm ve değerleri ve algı düzeylerinin farklılığı nedeniyle birbirlerini anlama durumları ister istemez farklılık göstermekte ve bazı sıkıntıların yaşanmasına yol açmaktadır (2005: 23). Kısacası, katılımcıların aileleri ile yaşamak istememelerinin nedenleri, tablo 5.11’de görüldüğü gibi, öncelikle kendilerini rahatsız hissetmeleri, sonra da çocuklarının birlikte yaşamaya dair bir önerisinin olmaması, çocuklarını rahatsız etmek istememeleri, çocuklarının mekansal ve ekonomik koşullarının buna uygun olmamasıdır.

Tablo 5.11: Geniş ailede kalmama nedenleri?

	Frequency	Percent
Onları rahatsız etmek istemiyorum	6	20,0
Çocuklarımla ekonomik durumları kötü	2	6,7
Ev dar	2	6,7
Kendimi rahat hissetmiyorum	11	36,7
“Gel bizimle kal” diyen olmadı	9	30,0
Toplam	30	100,0

Bu bağlamda, görüşülen kişiler genelde buldukları koşullara göre kendilerine sağlık, sosyal ve ekonomik bakımdan en uygun yaşam aranjmanının “tek başına yaşamak” olduğunu belirtmişlerdir. Aközer vd. de Türkiye’de yaşlı bireylerin çocuklarıyla kalmak yerine tek başına yaşamalarına sebep olan en büyük motivasyonun “mevcut durumlarından memnuniyet duymaları” olduğunu, diğer motivasyonların da “yaşanan çevreyi değiştirmemek” ve “kendi kendine yetmek” olduğunu belirtmişlerdir (2011: 118). Yine önemli bir detay olarak belirtmek gerekir ki yaşlı nüfusta tek başına yaşamanın en büyük sebebi, hiç evlenmeme veya boşanmadan çok, dulluk durumudur (Tufan vd., 2017: 41).

Tek başlarına kalan yaşlı bireylerin, kendi evlerinde yaşamaktan mutlu olmalarının yanı sıra çocuklarının evinde kalmak istememelerinin en büyük nedenlerinden biri geniş aile içinde yaşamamanın zor olduğunu düşünmeleridir. Böyle düşünmelerinin bir nedeni “el kızı, el oğlu” olarak ifade ettikleri gelin ve damatlarla birlikte yaşamamanın zorluğudur. Belirtilen diğer nedenler, ev içinde diledikleri zaman hareket etme ve beslenme özgürlüklerinin olmamasıdır. Örneğin, bazı katılımcılar, gece gürültü yapmamak için TV izleyemediklerini ve tuvalet ihtiyacını gidermede

zorluk çektiklerini; mutfağı istedikleri zamanda kullanamadıklarını, acıktıkları halde yemek saatlerini beklemek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bunlara uyku ve uyanma saatleri konusundaki farklar da eklenince, yaşlı bireylerin yaşam ritimlerinin çocukları ve torunlarınınkinden farklı olması, onlarla beraber yaşama konusunda pek çok sorunla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Tek başına yaşayan katılımcıların çoğu ailenin değişen biçimine vurgu yaparak, çocuklarını ve torunlarını rahatsız etmemek ve rahatsız olmamak için çocukları isteseler de istemeseler de artık geniş aile ortamında kalamayacaklarını ifade etmişlerdir.

Uşağın kıymetini bilirse en doğrusu uşaklarla kalmaktır ama bu eskiden oluyordu ama şimdi öyle değil. Gece acıksam çocukların evinde rahat olamam ama kendi evimde istediğim zaman mutfağa gidiyorum. Gel bizimle yaşa diyen de olmuyor da gidersem bana kal derler ama sonra hemen eve gelmek istiyorum, onlarda rahat hissetmiyorum. Şimdi öyle güzel hürmet edilirse neden kalmayayım ama işte el kızı olmuyor, el oğlu da olmuyor, yani yalnız kalmak daha iyi (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Çocuklarımdan gel bizimle kal diyen oldu, ben evimi dağıtmak istemedim. Ben gençlerle kalamam, aynı evde nasıl olur, yani benden rahatsız olurlar, ben de onlardan rahatsız olurum (...) Ben bazen çocuklarımdan evime gidiyorum 2-3 saatten fazla kalamıyorum, gençler yaşlılarla ilgilenmiyor, kendi evime geliyorum. Bunun için tek başına yaşamak en iyisi (İbrahim, erkek, 80, üst gelir, ilkökul mezunu).

Ben genelde evimde kalmak isterim, çocuklarımla oturmak istemem, herkes rahat olsun. Şimdi evimde olsam gece kalkıyorum, bir şey gerek oluyor, rahat hareket ediyorum. Elin evinde kısıtlı oluyor. Evladının evinde bile evin gibi olamaz. Mesela çocuğu varsa uyanır. Olur ki gece canın bir çay ister, gönlün bir şey ister kalkarsın, olur ki bir işin var, işini tutarsın gece. Ben uyku uyumam ki, akşam iki saat ya var ya yok, ben uyanınca herkes yatmış oluyor, ses de çıkaramam, televizyonu açamam (Meryem, kadın, 94, orta gelir, okuryazar değil).

Ben yalnızlığı severim. İstedğim kanala bakıyorum televizyonda. Gece acıksam kalkar yerim. Yanıma bisküvi alır çayla yerim. Geceler de gündüzlerde benim için. Yoksa çocuklar anne gel git diye deli oluyor çağırıyor. Kızıma gitsem kocasının elinde kumanda ya topa bakar ya hayvanlara bakar. Sıkılırım ben. Evimde rahatım (Fazilet, kadın, 76, orta gelir, okuryazar değil).

Daha önce çocuğumla kalıyordum, sonra başka bir eve çıktım. Yalnız kalmak istedim. Gelinim ve oğlumdan şikayetçi değilim ama dayanacak gücüm kalmadı. Mesela, sabahtan kalkarsın ekmek beklersin, kahvaltı beklersin, onlar uyanacak öyle hep beraber kahvaltı yapılacak, ama ben erken uyanıyorum hareket edemiyorum (...) En doğrusu yalnız yaşamak. Geçti o dönem artık uşaklarla kalınmaz. Akıllıysan kafan da yerindeyse kendi evinde tek başına kalacaksın (Esmâ, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Yaşlılık süreci aynı zamanda kişinin Bourdieu'cü anlamda yeni "yatkinlikler," diğer bir deyişle "habitus" geliştirdiği ya da geliştirmek zorunda kaldığı bir süreçtir. Kişinin bu yeni yaşam ritmine kendini uyarlamaya çalışırken bu süreci kendi evinde geçirmesi biyolojik bütünlüğünü korumaya yardımcı olurken, bu süreci başkalarının ritmine göre yaşaması bu sürece kendini uyarlayabilmesine engel teşkil edebilmektedir. Söz konusu kuşaklar arası ritim farklılıkları, yaşlı kişilerin hayatını değişik biçimlerde zorlaştırmaktadır. Burada kuşaklar arası uyumsuzluğu

yaratan faktörler sadece gece uykusuzluğu değil, aynı zamanda beslenme biçimi, öğün saatleri konusunda yaşanan farklılıklardır.

Yaşlı kişilerin uyku ve beslenme düzenlerinde, çeşitli biyolojik ve psikolojik faktörlerin ve yaşama biçimindeki değişimlerin etkisiyle sorunlar yaşanabileceği, uyku ve beslenme bozukluklarına sahip olabilecekleri, hatta bunların depresyonla ilişkili olabileceği ve bu nedenle yaşlılarda dikkate alınması gereken bir konu olduğu geriatri ve tıp alanlarında yürütülen çalışmalarla ortaya konmuştur (Kalenderoğlu vd., 2007; Aslan vd., 2008; Bingöl vd., 2017; Aksoydan, 2008). Dolayısıyla yaşlı bireylerin yaşam ritimlerindeki farklılıkların çocukları ve torunlarıyla bir arada yaşayabilmelerini engelleyen önemli bir sebep olduğu görülmektedir.

Geniş aile içinde, yaşlılar ile daha genç kuşaklar arasındaki bahsi geçen ritim farkı, yaşam uyumsuzluğu, yük olmama, rahatsız etmeme isteği, boş zamanı değerlendirme ve beğeni tarzları arasındaki görece farklılıkların yanı sıra sağlık sorunları da – alınganlık ve çekingenlikleri ile birlikte – yaşlı bireylerin yaşam aranjmanı seçiminde tek başına olma isteklerini belirleyebilmektedir.

76 yaşındayım, 4 sene önce eşim vefat etti, çok üzüldüm. Şimdi açık konuşmak gerekirse yalnız da olsam zorluklar içerisinde yaşasam bile kendi evimde kalmaya razıyım (...) çocuklarım rahatsız olmasın diyorum (...) Şimdi ben rahatsızım, kendi evimde gece kalkıp on defa tuvalete gidiyorum, onların evinde nasıl gidebilirim? Bir laf olur benim yüzümden araları açılır, çocukları huylanır. İşte bu nedenlerle gitmiyorum (...) Bir keresinde bir oğlum yemeğe çağırdı beni, gittim. Yemek yerken sofraya döktüm yanlışlıkla, bana dedi ki sen anneme ne çok çektiymişsin. Belki şaka belki ciddiydi. Ben sofradan kalktım bir daha da gitmedim evine. Nasıl böyle der? Yani bu tür şeyler beni çok etkiliyor. Ben kendi evimde ister döker ister silerim (...) İnsan yaşlandıkça alınganlaşır, çocuklaşır, yani akıl zayıflıyor ve insan daha duygusallaşır, yani yaşlandıkça insan daha hassaslaşır ve etkileniyor (...) Hele de yalnız ise bundan kurtulması zor oluyor (Fehmi, erkek, 76, alt gelir, ilkököl terk).

Ben yalnızlığı daha çok seviyorum, yanımda birisini istemiyorum. Çişimi tutamıyorum. Sık sık çamaşır değiştiriyorum. Birinin yanımda olsa utanırım sıkılırım. Kız çocuk da olsa utanırım. Bazıları çocuğa toruna karışalım der ama bence bir yaşlı en iyi kendi evinde yaşamalı (İnci, kadın, 75, alt gelir, okuryazar değil).

Görgün-Baran, “Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması: Ankara Örneği”nde de, ailesiyle yaşayan yaşlı bireylerin evde her istediğini yapamadıklarını, davranışlarında kısıtlamaların olduğunu ve sosyal yaşamdan koptuklarını tespit etmiştir (2005: 275). Bu çalışmada da çoğu katılımcının bu kısıtlamalardan kaçınmak için kendi evinde yaşamayı tercih ettiği tespit edilmiştir. Fehmi Bey ve Elif Hanım çocukları ile olan diyalogların ve ilişkilerin yaşlı bireylerin alınmasına veya küsmesine neden olduğunu, ayrıca, çocuklarının evinde istediği gibi hareket edememenin yaşlı

bireylerin üzülmelerine, hüzünlenmelerine ve içlerine kapanmalarına yol açabileceğini belirtmişlerdir.

Ancak Elif Hanım ve Meryem Hanım'ın da aşağıda vurguladığı gibi, bireylerin kendi evlerinde tek başına yaşayabilmeleri için öncelikle ekonomik durumlarının buna müsait olması gerekmektedir. Yaşlı bireylerin yaşlılık deneyimine etki eden en önemli yapısal faktörlerden biri olan ekonomi, yaşlı bireyin yaşamını dinamik kılan, yaşam biçiminde değişiklik yaratabilen saygınlı ve otoritesini korumasına katkıda bulunan önemli bir güçtür (Quadagno, 2002; Baran, 2004; Onur, 1995; Hablemitoğlu ve Özmete, 2010). Bu anlamda kişinin tek başına yaşama kararını alabilmesinde öncelikli koşul, sahip olduğu, kirasını ödeyebildiği ya da kira ödemek zorunda olmadığı bir evininin olmasıdır.

Ben çocuklarımı sevsem de onlar da beni sevse de ben onlarla kalmam. Ekonomik duruma göre değişiyor aslında. Benim ekonomik durumum iyi onun için hiç kimseye muhtaç olmadan yaşıyorum. Büyük kız gel yanımda kal dedi ben dedim ev eve sığar mı? Ben yalnız kalacağım, beni seven benim yanıma gelsin (...) Çocuklarım bana yakın otursaydı daha iyi olurdu ama yine de mutluyum, böyle gerekti. Ama ekonomim kötü olsaydı mecbur çocuklara dayanırdım, başka çare mi var? (...) Çok zor olurdu, istediğim bir şey olsaydı yapamazdım. Ne kadar evladım da olsa istediğin bir şeyi yapamamak çok kötü bir şey. Sendeki o duygu o amaç içinde kalırdı. İnsan kendine göre şunu yapayım, bunu yapayım diye bazı şeylere özlem duyar fakat onu da yapamazsa içine kapanık olur, yani ailesiyle olur ama yalnız olur (...) Ben yardımlaşmayı çok severim bu şekilde yaşayınca daha rahat başkalarına yardımcı olabilirim. (Elif, kadın, 73, orta gelir, ilkokul mezunu).

Yoksul isen kimsen yoksa mecburusun, ama evin varsa kendine bakabiliyorsan evin en iyisi, onlar da rahatsız olmaz sen de rahatsız olmazsın. Evin varsa sağlığın yerindeyse en iyisi kendi evinde oturman. Evin varsa umudun varsa gelini rahatsız etmeye hakkın yok (Meryem, kadın, 94, orta gelir, okuryazar değil)

Bunun yanı sıra yaşlı bireyi, tek başına yaşamaya yönlendiren durum sadece kendi ekonomisi ve kendine bakabilme gücü değil, aynı zamanda çocuklarının da ekonomik koşulları olabilmektedir. Örneğin, yaşlı kişinin çocuklarının ev hali uygun olmadığı için – evin darlığı, yaşlının kendisine ait bir odasının olup olmaması gibi nedenlerle – ya da kıt kaynaklarını paylaşabilecek durumda olmadığı için yaşlının çocuklarının evinden ayrılmasına neden olabilmektedir. Bu konuda Abdullah Bey ve Mustafa Bey sadece kendilerinin değil, çocuklarının da ekonomik koşullarının tek başlarına yaşamaya karar vermelerinde belirleyici olduğunu belirtmişlerdir.

Ben kiralık evde oturuyorum, aylık gelirimle kirayı ödemekte zorlanıyorum. Çocuklarımın ekonomi durumları kötü zaten, küçücük bir evde kalıyorlar. Gel demiyorlar, nasıl desinler. Deseler de ben gitmem zaten, evleri dar, iki odalı. Çoluk çocukları var. Nasıl kalayım? (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil)

Eşim vefat ettikten sonra oğlum bana baba sen artık tek başına evde olamazsın, sen ne diyorsun? Çocuklarının arasında kimin yanında kalmak istiyorsun? Dedi. Benim için hiç fark etmez dedim. Kızım olsa damat elin oğlu, oğlum olsa gelin el kızı olur. Bir oğlum vardı bir araç almıştı, borç altına girmişti, kiracıydı, evi de yoktu. Ben onda kalmam ama oğlum

gelmek istiyorsa benim eve gelsin bir arada yaşarız dedim. Keşke getirmeseydim. Gelip evime yerleşti. Çocuğum aylığına bile istiyor hem evimde kalıyordu hem de maaşıma göz dikmişti. Ben de maaşımdan çok vermeyince aramız açılıyordu bazen. Ben evden çıkmak zorunda kaldım (Mustafa, erkek, 80, orta gelir, okuryazar değil).

Yaşlı bireylerin aile ile yaşama aranjmanını tercih etmemelerinde etkili olan, yaşam ritminde farklılık, ekonomik durum, mekânsal koşullar ve benzeri tüm faktörler dikkate alındığında tek başına yaşamının en temel motivasyonunun kişinin bağımsızlığını sürdürebilme ihtiyacı olduğu görülmektedir. Yaşlı birey, çocuklarına ait olan bir ortamda özgürlüğünü kaybetmektense, koşulları imkan verdikçe, tek başına yaşayarak, kendi ayakları üzerinde durarak ve kimseye yük olmayarak bağımsızlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu istek aynı zamanda, kişinin, bir aile büyüğü olarak bu yaşına kadar sahip olduğu rollerle gelen otorite ve saygınlığı koruma çabası olarak yorumlanabilir. Süreklilik teorisinin de vurguladığı gibi kişinin yaşlılık öncesi rollerinin mümkün olduğunca devamlılığı yaşlılığa adaptasyon sürecinin önemli bir parçasıdır (Hooyman vd., 2015: 146).

Yaşlı bireyin kendi kendine yetebilme ve bağımsız hareket edebilme isteği, yaşlılık teorilerinde vurgulanan yaşlıların statü kaybına bir direnç olarak algılanabilir. Nitekim, yaşlı bireylerin sahip olduğu bağımsızlığı sürdürme isteğini Tülay Hanım ve Esmâ Hanım “özgürlük” ve “mutluluk” ile ilişkilendirmiştir.

Tek başıma yaşamaktan çok mutluyum, huzurluyum. Çocuklarımdan gel birlikte yaşayalım diyenler var. Çocuklarımla aram çok iyi, çok sık gidip geliriz birbirimize ama neden onlara bağımlı kalayım? Şimdi evinde istediğin saatte kalkıyorsun, istediğin gibi giyiniyorsun. Canım istiyor çıkıyorsun. Bunları birlikte iken yapamazsın. Adın kayınvalide. Annen şuraya gitti geziyor derler. Ben kimseye hesap vermeyim. Böyle bağımsız yaşıyorum. Birlikte iken bağımlı olursun. Ne bağımlı kalıp kendimi ezdireceğim? Bir şey desen laf etmezler ama arkandan diyebilirler. Ben evimde kırarım da, dökerim de, yerim de. Gittiğim zaman onlara uyum sağlarım ama fazla kalmam. Tek başına hayat iyi (Tülay, 71, kadın, orta gelir, lise mezunu).

Gider gezersin işini yaparsın, hesabını gelirini giderini yaparsın, özgür ve mutlu yaşarsın. Bu büyüklerin sözüdür (...) Aynı apartmanda, sokakta ya da mahallede yaşayan yok, olsaydı iyi olurdu. En azından acil bir şeye ihtiyaç duyarsam yanımda olurlar benim için bir güvence olurdu. Şu an herhangi bir güvencem yok (...) Yaşlının mutlu olacağı yer kendi evidir, yalnız kalmasıdır ama çocukları yakın olsun arar ara gidip gelsin, en güzel yaşam yaşlılıkta böyle olur (...) Kızımın da beraber kalmak istemem, o el oğlu yani daha kötü. Bu yaşta daha hassas oluyor insan (Esmâ, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Meral hanım kendi evinde tek başına yaşama tercihinin eşlik eden “özgürlük” ve “mutluluk” duygularına bir de “aidiyet” duygusunu eklemiştir.

Çocuklarımla bir sorunum yok gelinlerde sorun oluyor (...) Ben çocuklarımla da kaldım ama artık istemiyorum kendi evinde rahatım. Yani çocuklarında tuvaletin bile sayılıyormuş gibi geliyor, sanki misafirlikteymiş gibi oluyor, yani belki de öyle bir şey yok ama öyle düşünüyorsun yani rahat değilsin (...) Bir keresinde benim kıyafetleri bir dolaptan başka bir dolaba taşımışlardı. Buna ben çok üzülüm benim haberim olmadan böyle bir şey yapıldı, bundan alındım, kendimi oraya ait hissetmedim (Meral, kadın, 70, üst gelir, ilköğretim mezunu)

Görüşülen kişiler bir yandan kendi evinde kendi ritmine ve isteğine göre yaşayabilme özgürlüğüne sahip olmak isterken, diğer yandan da çocukları ile aynı apartmanda, mahallede ya da muhitte oturmak istediklerini belirtmişlerdir. Yani, tek başına yaşamak isteseler de aile fertlerine yakın yaşamının kendileri için en iyi seçenek olduğunu düşünmektedirler. Bir çok çalışmada yaşlı bireyin ailesine yakın yerde ikamet etme isteğine sahip olduğu saptanmıştır (Görgün-Baran, 2005; Kalaycıoğlu vd., 2003). Yaşlıların çocuklarıyla yakın çevrede yaşamayı tercih etmesini geleneksel aile bağlarının korunduğuna ilişkin bir gösterge olarak kabul eden çalışmalar bulunmaktadır (Aközer, 2011: 107). Ancak tüm yaşlıların bu imkana sahip olduğu söylenemez. Bu çalışmada katılımcıların %53,3'ünün çocuklarına yakın otururken, %46,7'nin de çocuklarına uzak yaşadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada da çocuklarına yakın oturan yaşlı bireyler hem tek başına yaşayarak bağımsız ve kendi ritmine göre yaşama olanağına sahip olurken, çocuklarına yakın oturarak da onlarla sıkı bağ kurma imkanı bulmalarının hayatlarını kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir. Böylelikle, güven ve aidiyet duygusuna sahip olabilmek, gündelik işlerde yardım alabilmek, çocuklarla, torunlarla daha sık görüşebilme imkanına sahip olduklarını veya olabileceklerini belirtmişlerdir. Kalaycı ve Özkul (2017), ayrıca, yaşlıların çocuklarından en az birisiyle aynı veya yakın yerleşim yerlerinde ikamet etmesinin her iki nesil için de bazı kolaylıklar sağladığını belirtmektedirler. Kısacası, Türkiye'de yaşlılar, hem kendi evlerinde yalnız yaşayıp, bağımsız bir hayat sürmek istemekte; hem de "çocuklarına yakın oturup onlarla özellikle manevi ihtiyaçlarını karşılamak istemektedirler" (Ünalın, 2000, Akt. Kalaycıoğlu vd. 2003: 50).

Ben 32 yaşındayken dul kadım, o zamandan beridir tek başıma yaşamaya alıştım, ama yalnız sayılmam. Çocuklarımla beraber 5 katlı bir apartmanda yaşıyoruz. Apartman benim adıma. Herkese sözle bir daire verdim, ben teras katta oturuyorum. Onlarda kalıp da onları rahatsız etmek istemiyorum. Çocuklarımla her an bana yakın olmaları güzel. Bu güven duygusu içinde tek başıma kalmak en güzeli. Aile desteği önemlidir. Aile yoksa yaşlıları koruyan başka bir şey yok (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Çocuklarımla bana yakın yaşıyorlar, aynı mahalledeyiz ihtiyaç duyduğumda yardımcı oluyorlar bu çok iyi bir şey. Çocuklarımla telefon açtığımda hemen geliyorlar (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Bence en iyisi çocuklarına yakın ama yalnız yaşamak. Bu şekilde hem sevilirsin hem de yalnız olduğun için daha değerli olursun (Elif, kadın, 73, orta gelir, ilkokul mezunu)

Şu an tek başıma yaşamaktayım, mutluyum, başka yaşama şekli benim için olmaz. Üç çocuğum da aynı mahalledeyiz, bu büyük bir avantaj benim için kolay ulaşabilirim (...) Çocuklarımdan bana gel bizimle yaşa diyen olmadı ama demiş olsaydılar yine de kabul etmezdim. Herkesin bir düzeni var, benim de bir düzenim var yani böyle yaşamak benim

için de çocuklarım için de daha iyidir. Ama çocuklarım gelip gider evimin işlerini yaparlar, çocuklarımdan çok memnunum (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Yalnız yaşamayı tercih ediyorum bir yandan kendi evimde yaşamak diğer yandan çocuklarda bana yakın olması ve ihtiyaç duyduğum anda gelmeleri beni daha mutlu ediyor (Halim, erkek, 74, üst gelir, ilkokul mezunu).

Çocuklarım bana yakın aynı mahalledeyiz bu büyük bir avantaj, hemen bir telefonla geliyorlar ya da ben hemen gidebiliyorum bu çok önemli, çocuklarımla sık sık görüşürüm, onların saygı ve sevgisinden dolayı kendimi çok iyi hissediyorum (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Mübeccel Kıray, toplumsal değişimin “buhran”a ve “çözülme”ye uğramaması için gereken, ne eski ne de yeni yapıya ait olan “müesseseler, ilintiler, değerler ve fonksiyonları,” “tampon mekanizmalar” terimi ile ifade eder. Bu tampon mekanizmalar sayesinde, “sosyal yapının çeşitli yönleri birbirine bağlandığını,” “fonksiyonel bütünün parçası olmayan tarafların kaybolduğunu” ve bu şekilde “toplumun orta hızda bir değişme oluşumunda da görece bir denge halinde kalmasının mümkün olduğunu” savunur. Kıray, bir sosyal yapıya şekil veren değişkenler ve özellikleri temel olarak dört büyük grupta toplar. Buna göre her toplum (a) ekolojik bir komünite, mekanda belirli yeri ve biçimi olan bir yerleşme şekli (b) kendine has özellikleri olan bir nüfus kompozisyonu (c) belirli bir sosyal örgüt ve (d) bunlara bağlı bir sosyal değerler sistemi olarak ele alınabilir (Kıray, 2006: 96-97).

Bu anlamda modernleşme sürecinde tam bireyselleşmemiş, özellikle yaşlılığa yönelik kurumsal ve toplumsal destek sistemlerinin yeterince gelişmemiş, geleneksel bağlarından tam kopamamış bir toplumsal formda yaşlı bireylerin bir “tampon mekanizma” olarak çocuklarıyla aynı muhitte yaşama biçimi tek başına yaşayan yaşlı bireylerin hayatını kolaylaştıran bir ara destek biçimi olarak görülebilir.

Öte yandan, görüşmeler sonucunda tek başına yaşama durumunun yalnızlık hissi ile özdeşleştirilemeyeceği de anlaşılmaktadır. Ailesiyle beraber ya da ailesine yakın yaşayan yaşlı bireyler kendilerini yalnız hissedebilirler (Tufan 2007: 189); tek başına yaşayan bireyler de, aksine yalnızlık duygusunu hissetmeyebilirler (Kalaycıoğlu vd., 2003) Bu çalışmada da, tablo 5.12’de görüldüğü gibi tek başına yaşayan katılımcıların yarısı kendini yalnız hissederken, diğer yarısı hissetmemektedir. Ayrıca, ailesine (çocuklarına) yakın yaşayan 16 kişiden 10’u kendisini yalnız hissettiğini ifade ederken 6’sının da hissetmediğini ifade etmiştir. Kısacası, bu yalnızlık hissini çocuklarına yakın oturmak ya da oturmamakla ilişkisi konusunda bir genelleme yapılamamaktadır.

Tablo 5.12: Yalnızlık duygusu ve çocuklarına yakın yaşama ilişkisi

		Aynı apartmanda, sokakta ya da mahallede yaşayan çocuklarınız (veya yakınlarınız) var mı? Varsa kimler?		Total
		Evet	Hayır	
Yalnızlık çekiyor musunuz?	Evet	6	9	15
	Hayır	10	5	15
Total		16	14	30

Bunun nedeni, çocuklara yakın oturmaktan öte yaşlı bireyin başta ekonomik durumu, sosyalleşme ortamı olmak üzere sosyal ve kültürel birikimi, sağlık durumu, ulaşım olanakları, teknoloji kullanma becerileri ve bununla beraber eş veya arkadaş kaybı gibi yapısal ve bireysel değişkenlere de bağlıdır. Bu ilişkisellikler diğer bölümlerde, ilgili başlıklar altında incelenmektedir.

Yaşlı bireylerin bazıları mutlu olduklarını, bazıları da mutsuz olduklarını ifade etmiştir. Tek başına yaşama hali bireylerin mutluluğunu etkileyen önemli bir değişken olsa da, yaşlı bireylerin mutluluğu öncelikle bu seçimin zorunlu mu ya da gönüllü mü olduğuna göre değişmektedir.

Tablo 5.13: Mutluluk ve çocukları tarafından istenilme ilişkisi

Cinsiyetiniz nedir?			Çocuklarınızdan "bizimle yaşayabilirsin" diyen oldu mu?			Total
			Evet	Hayır	Diğer	
Kadın	Yalnız yaşamaktan mutlu musunuz?	Evet	11	1	0	12
		Hayır	4	2	0	6
	Total		15	3	0	18
Erkek	Yalnız yaşamaktan mutlu musunuz?	Evet	5	1	0	6
		Hayır	1	4	1	6
	Total		6	5	1	12
Total	Yalnız yaşamaktan mutlu musunuz?	Evet	16	2	0	18
		Hayır	5	6	1	12
	Total		21	8	1	30

Tablo 5.13'te görüldüğü gibi, çocuklarıyla beraber yaşama fırsatı olup bunu reddeden ve kendi isteğiyle tek başına yaşam aranjmanını seçen 21 yaşlıdan 16'sının

tek başınlığın kendileri için iyi olduğunu ifade ederken, çocukları tarafından beraber yaşama isteğinde bulunulmayan 8 yaşlıdan 6'nın zorunlu olarak tek başına kalmayı tercih ettikleri ve bundan dolayı mutsuz olduğu görülmektedir.

Kısacası, bu araştırma bağlamında görüşülen kişilerin %60'ının tek başına yaşamaktan mutlu olduğu tespit edilmiştir. Ancak, tek başına yaşama aranjmanının, yaşlılar tarafından tercih edildiği takdirde yaşam memnuniyetini ve doyumunu arttırdığı, bir zorunluluk olduğunda ise aksine yaşam memnuniyetini düşürdüğü görülmektedir. Tek başına yaşama aranjmanı dışında bir seçeneği olmayan yaşlı bireyler kendilerini tercih hakkına sahip olanlara göre daha mutsuz hissetmektedirler.

Görüşülen kişiler tek başına yaşamının olumlu yönlerinin yanı sıra pek çok dezavantajla da karşılaşmaktadırlar.

74 yaşındayım. Tek başıma yaşıyorum. Eşim 20 sene önce vefat etti sonra tek yaşamaya başladım. Evimde yaşarım, gelen yanıma gelsin. Bu şekilde zor ama tek başıma yaşamak zorundayım, ben böyle rahatım. Kışları yapamıyorum, kızıma gideceğim. Hep çocuklarla yaşasam daha sıkıntılı olurum. Mesela çocuğumun evinde bir tatsızlık olsa ben sıkıntı duyarım. İyisi burada kimseyi rahatsız etmeden kalayım. Burada yaşadığım kadar yaşarım, akşama kadar evdeyim (Aliye, kadın, 74, orta gelir, okuryazar değil).

Yalnızlık zor, ölümden daha zor. Yani hatta yağ bal yesen zıkkım oluyor. Zor çok zor, hele ki akşamları daha zor (...) Bir şeyler yapıyorum belki gelen olur diye, gelmeyince bozuluyor çöpe atılıyor (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Ben tek başıma yaşıyorum, yalnızlık çekiyorum, yoksulluk da var yani, çok fazla ortamım yok. Onun için içime kapanıyorum, yalnızlığı daha fazla yaşıyorum. Başka çarem yok, çocuklarım da gel demiyor, deseler de kalmam. Zorunlu olarak yalnız kalıyorum (Kamil erkek, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Tek başıma kalıyorum, zorlukları var. Mesela akşamları evde sessizlik beni rahatsız ediyor. İnsan sohbet etmek ister, tartışmak ister ama ben yalnızım. Bunlar istediğin zaman olmuyor bu da can sıkır (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Tek başıma kalmak da çok zor, gece durmadan saate bakıyorum, geceler çok uzun, sabah olmuyor, bakıyorum sabaha çok mu az mı? Sabah olması güzel oluyor, çağırıp bağıyor çocuklar, sonra bir şeyler satıyorlar bağıyorlar sokakta. Gece çok sessiz, bazen de gece silah sesleri geliyor korkuyorum (Sevim, kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil).

Yalnız yaşamak en iyisi ama onun da zorlukları var. Mesela evin sobasını ateşlemekte zorluk oluyor. Yemek falan konularda zorluk oluyor ama kimseye muhtaç olmamak için yalnız yaşamak en güzeli (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

Yapılan derinlemesine görüşmelerde, eşini kaybetmiş, boşanmış veya hiç evlenmemiş olan yaşlı bireyler, yaşlılık süreçlerinde var oldukları koşullar içinde kendileri için en uygun yaşam aranjmanının görelisi olarak zor da olsa tek başına yaşamak olduğunu belirtmişlerdir. Bu seçimin en temel motivasyonları, kendi evlerinde daha çok rahat etmeleri, geniş ailede çocukları ile beraber yaşamının zor olması, diğer alternatifleri olan huzurevinde yaşamaya ve yeniden evlenmeye

çoğunlukla sıcak bakmamaları, bunun yanı sıra ekonomik ve sağlık durumlarının tek başlarına yaşamaya görece olarak yetiyor olmasıdır.

Ancak, katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı gibi, gerek kadın gerek erkek, bazı yaşlı bireyler kendi işlerini kendileri halletseler de bu konuda zorluk çekmektedirler. Bu zorluğu çeken bazı katılımcılar kendilerine ev işleri konusunda destek olacak veya akşam eşlik edecek güvenli bir kişi ile beraber yaşamak istediklerini ifade etmişlerdir. Bu anlamda, 7'si kadın, 3'ü erkek olan 30 katılımcıdan 10'u "tek başına ama akşamları eşlik edecek güvenli bir kişi ile yaşamayı, "tek başına yaşama" kapsamında alternatif bir hane kompozisyonu olarak tercih edebileceklerini ifade etmişlerdir.

İmkânlarım yerinde olsa yalnızlığa alıştığım için yalnız yaşamak isterim. Ama korkmamam için yanımda biri olsa iyi olurdu (...) Üç sene önce bir öğrenci kız 2 yıl yanımda kaldı, yoksuldu. Bir yakınımın "al sende kalsın, yanımda da durur" dedi. Okul bitince, işe girdi ve sonra evlendi. İşte gece korkuyordum. Hırsız çoğaldı buralar. O yüzden yanımda kalması iyi oldu. Şimdi alıştım kendi kendimi idare ediyorum. Alışmam biraz zaman aldı. İki ay kadar kız kardeşim kaldı. Geldi geceleri yattı. Onun da evine hırsız girdi. O da geri gelmedi. Gece Kur'an okuyorum, Allah'ım kimse bana değmesin diyorum. Bu ev girişin üstü. Balkonun demirini yaptırдыm. Kapıyı hep kilitle tutuyorum (...) Evde sıkılıyorum ama alıştım ne yapayım. Ufak bir paraya gece gelin yanımda yatın diyeceğim olmuyor. Gündüz idare ediyorum da gece zorlanıyorum (Mercan, kadın, 78, alt gelir, okuryazar değil).

Alışveriş teorisi yaşlı bireyler ve diğer kuşaklar arasında rasyonel hesaplamalarla bir karşılıklılık ilkesine dayanan bir etkileşimden bahsederler (Marshall, 1996, Akt. Quadagno, 2002: 39). Örneğin, alışveriş teorisi barınma politikalarına da uygulanabilir. Danigelis ve Fengler (1991) yaşlı ev sahiplerinin temizlik ve biraz bakım karşılığında evlerini üniversite öğrencileriyle paylaştıkları bir kuşaklararası ev paylaşım programından bahsetmektedirler. Bu ev paylaşım düzenlemeleri, 'yaşlı ve genç kuşaklar arasındaki karşılıklı memnuniyet olasılığını artırmış' ve yaşlıların sosyal değişimde bulunabilecek eşit miktarda kaynaklara sahip olduğu bir kaynak aktarımı örneği sunmuştur (Bengtson vd., 1997: 78). Çeşitli ülkelerde uygulanan bu ve benzeri politikalar ve sosyal servisler, daha az maddi kaynağı bulunan yaşlı yetişkinler için fırsatları artırabilir (Hooyman, vd., 2015: 150). Bu alternatif, yaşlı bireylerin, yalnızlık duygularına ve özellikle akşamları söz konusu olan korku hisleri bir çözüm sunabilir. Bunun dışında, tam da bu sebeple, yaşlı bireylerin, diğer yaşam aranjmanları olarak huzurevinde kalmak ve evlenerek eşle beraber yaşamak konusuna dair fikirleri de önem kazanmaktadır.

5.2.2. Tek Başına Yaşayan Bireylerde Huzurevi ve Evlilik Algısı

Yaşlılık ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda yaşlıların huzurevi olgusuna genelde olumsuz bir tutum sergiledikleri tespitler edilmektedir (İçli 2004; Karaca, 2010; Kalaycıoğlu vd., 2003). Bu çalışmada da tek başına yaşamanın dezavantajlarını fazlasıyla yaşayan yaşlı bireylerin tekilleşmeye, tek başına yaşamaya alternatif olarak huzurevi ve evliliğe yönelik algıları genelde pek de olumlu değildir. Görüşülen 30 kişinin 29'u yani % 96,7'si huzurevinde kalmaya yönelik pek de olumlu bir yaklaşım sergilememektedir.

Bu kişilerin alternatif bir yaşam aranjmanı olarak huzurevine dair olumsuz bir algıya sahip olmalarının temelde iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, huzurevinin toplumsal açıdan negatif bir konuma sahip olmasıdır. Özellikle geleneksel ilişkilerinin ağır bastığı Gaziantep'te yaşlıları huzurevine bırakmak bir "ayıbın" göstergesi olarak yorumlanabilir. Diğer bir deyişle, yaşlı bireyin huzurevi yerine evde tek başına yaşaması sosyal çevre tarafından daha makbul niteliktedir. Huzurevi'nin Gaziantep'te yaşlılar tarafından "düşkünler evi" olarak ifade edilmesi bu olumsuz toplumsal algının inşasının bir yansımasıdır. Bu konuya dair Güller Hanım, Elmas Hanım, ve Hacer Hanım ile Mustafa Bey fikirlerini şöyle ifade etmişlerdir.

Ne huzurevi mi benim için huzurevi yok çocuğum yok, koskoca güler hanımın sonu huzurevi derler ve sonra güler Hanım'ın uşakları annelerini huzurevine koydu derler, ölürüm daha iyi oğlum istemem istemem (Güler, kadın, 73, alt gelir, okuryazar değil).

Huzurevine gidip rezil olmak var, hem çocuklar hem de yaşlı kişi rezil oluyor. Çevreden bak, annesini babasını huzurevine verdi denir ya da yaşlıya bak çocukları tarafından terkedildi denir. İki şekilde de huzurevi çok kötü, yani hem yaşlı hem de çocuklar huzursuz olur (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu)

Bunu bir ayıp olarak görüyorum kendime yakıştırmıyorum, huzurevi olmaz. Yalnız ev işleri falan yapamazsa tek çare oğlunun yanında kalması (...) Huzurevinde kalmak hiç iyi bir şey değil, millet ne der? Huzurevi olmaz (Mustafa, erkek, 80, orta gelir, okuryazar değil).

Allah kimseyi düşürmesin, orası sahipsizlerden değiliz. Allah kimseye kısmet etmesin. Çevredekiler buna utançla bakarlar. Huzurevi bizim aileye olmaz yani. Orası çok yanlış, ayıp değil mi? Huzurevine gideceğine, lazımsa evde bakıcı tutmak lazım, huzurevi kötü bir yerdir. Ama benim öyle bir durumu yok. Yalnız kalmak zor ama iyi (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Görüşülen kişilerin huzurevine dair olumsuz algılarının diğer bir nedeni ise, huzurevinin yaşanılacak bir yer olmadığına dair fikirleridir. Huzurevinin kişinin özgürlüğünü kaybedeceği, kötü muameleye maruz kalabileceği, hatta fiziksel ve psikolojik şiddet görebileceği bir ortam olarak düşünülmesidir. Bazı yaşlı istismarı haberlerinin ve huzurevlerinin "medyada yansıtılma biçimi"nin (Aközer vd., 2011: 123) bu olumsuz huzurevi algısını pekiştirdiği görülmektedir. Huzurevini, Tarık Bey

bir “cezaevi”ne; Cennet Hanım “şiddet uygulayan bir yer”e; Veli Bey ise “tahammül edilmesi zor” bir yere benzetmişlerdir.

Huzurevi ise tövbe diyorum, orada serbest hareket edemezsin, cezaevi gibidir (Tarık, erkek, 73, alt gelir, ilkokul terk).

Huzurevi eğer televizyonda gördüğümüz gibi ise berbat bir ortam, yürekler acısı, ama gerçekte nasıl bilmiyorum ama medyada bakıcıların dövmesi çıplak bırakması (...) Ben bile korkuyorum ama yatalak olursam çocuklarıma bütün maaşımı verin, ben ölene kadar baksınlar (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Huzurevi hiç gitmedim ama çevreden anlatılanlara göre en zor olanıdır. Bir yere kapatıyorlar. Farklı insanlara uyum sağlamak zor. Hapishane gibi, yani davranışların gözleniyor ve takip ediliyorsun öyle yaşamak çok zordur. Her ne kadar yemek falan yapılıyor olsa da tahammülü edemez insan öyle yaşamaya. Yani en son tercih edilen yerdir (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Allah kimseyi huzurevine düşürmesin bazı dengesiz evden bıkmış kimsesi yok onlar gider, ben gitmem evimde ölürüm (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

Toplumda huzurevine dair olumsuz algının kulaktan dolma bilgilerle, söylencelere dönüştürüldüğü ve bu olumsuz algıların gerek yaşlı bireyler gerekse çevre tarafından anlatılarak yeniden üretildiği görülmektedir. Katılımcılar huzurevini genelde bir yaşam aranjmanı olarak seçme taraftarı olmadıklarını ancak “kimsesiz” yaşlı bireylerin huzurevini tercih edebileceğini ifade etmektedirler. Bu açıdan yaşlının kimsesizliği çocuklarıyla olan iletişim durumuna bağlanmaktadır. Yaşlılar açısından çocuklarıyla iletişimi kopan, sağlık durumu tamamen bozulan, kendileri bakamayan diğer bir ifadeyle “düşmüşler için bir son çare” olarak görmektedirler (Kalaycıoğlu vd., 2003: 167). Elif Hanım, Meryem Hanım, Selma Hanım ve Hüseyin Bey de huzurevinin aile desteği olmadığı takdirde bir seçenek olabileceğini belirtmişlerdir.

Huzurevine gerekirse gidilir ama son seçenek. Kişi orada huzursuz oluyor yani huzurevi aslında huzursuzların yeri oluyor. Ama eğer bir ekonomik durumu yoksa, çocuklar ile de arası çok kötüyse gider. Mesela sofrada beğenilmez, mutfığa gider, gene mi döktün derlerse, bunları yaşamamak için huzurevine gitmek zorunda kalır, orada huzurlu olacağını düşünür. Ama çocuklar onu sever sayar, ilgilenirse çocuklarıyla kalmayı tercih eder (emel).

Huzurevinde kalan biri imkânı olmadığı kimsesi olmadığı için yapıyor. Adaletli biri kendisini yoklamıyorsa düşkünler evine gider. Eskiden her ayda bir komşularıyla düşkünler evine ziyarete giderdik, hallerini hatırlarını sormaya, orada tanıdığım yoktu. Allah yardımcıları olsun. Hiç aklımdan çıkmaz, nasıl evlatları varmış? Ama giyip kuşanıp sohbet edenler var, kalkamayan yatanlar da var. Huzurevi güzeldi, çiçek gibiydi 10-15 sene önce gittiğimde. Yaşlı huzurevinde rahat eder (Meryem, kadın, 94, orta gelir, okuryazar değil).

Yani tek başıma kalma fırsatım var ekonomik olarak iyiyim böyle daha değerli hissediyorum kendimi. Şimdi böyle bir durumum olmasaydı çocuklarımla bağım olmasaydı, gelen gidenim olmasaydı, yani başka çare olmayınca huzurevine giderdim (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Kendime bakamayacak kadar yaşlanır, kötü olursam, neden olmasın? Kişi kendi evinde yaşayabileceği kadar yaşar, ancak kendine bakamayacak noktaya gelirse huzurevine gidebilir (Hüseyin, erkek,72, alt gelir, erkek, okuryazar).

Aközer vd. (2011) çalışmalarında “huzurevine yönelik olumlu eğilim” ile “aileye yönelik olumsuz eğilim” arasında bir ilişki kurarlar. Aslında “huzurevine yönelik olumlu eğilim”in temelinde yaşlıların kendi yaşlılarıyla birlikte olma isteği ve huzurevinin rahatlığının” bulunduğunu; “aileye yönelik olumsuz eğilim”in temelinde ise çocuklar ya da gelin/damat tarafından istenmeme kaygısı ve çocuklara yük olmama isteğinin bulunduğunu” belirtirler. Ancak, gerek çalışmalarında, gerekse bu araştırmada ortaya çıkan sonuç, huzurevini yaşlı birey için kabul edilebilir hale getiren en önemli şeyin, “huzurevine yönelik olumlu algıları” değil genelde “aileye yönelik olumsuz eğilimleri” olduğudur.

Sözü edilen huzurevi karşıtı toplumsal baskıya rağmen, katılımcılar arasında huzurevini tercih etmek zorunda kalan bir kişi bulunmaktadır. Bu yaşlı bireyin evde şiddete maruz kaldığından dolayı yalnız yaşama kararı aldığı, ancak gündelik pratiklerini yerine getiremediği için son seçenek olarak huzurevini istediği görülmektedir.

Kocam öleli 15 yıl oldu, o zaman çocuklarım vardı, evlenen gitti, en son yalnız kaldım (...) Çocuğumla kaldım bir ara, sonra gelin beni dövdü yolladı. Yalnız kaldım. Aydan aya maaş alıyorum 1500 lira. Artık çocuklarla kalmak mı? Yok asla (...) Şimdi tek başıma yaşıyorum, gücüm kuvvetim yok, sadece ayakta durabiliyorum, başka bir şey yapamıyorum (...) Ben huzurevine neden gitmek isteyeyim? Üç oğlum da devlet memuru, üçünü okuttum büyüttüm, sonuçta yalnız, kimsesiz kaldım, ben huzurevine gitmek istiyorum. Adımı yazdılar, önümde 11 kişi var. Huzurevinde yer yokmuş, ben de bekliyorum, artık beni alsınlar diyorum (Melek, kadın, 85, alt gelir, ilkokul terk).

Sonuç olarak yaşlıların huzurevine dair fikirlerinin olumsuz olduğu ancak bir yaşam aranjmanı olarak “son tercih” ve “çaresizlik” olarak görüldüğü söylenebilir. Ancak huzurevine gitmek yaşlıların sandığı kadar kolay olmamaktadır. Huzurevi kontenjanlarının sınırlı oluşu dolayısıyla, yaşlılar uygun görüldükleri takdirde bile bir süre beklemek zorunda kalabilmektedirler.

Öte yandan, katılımcılar huzurevine olduğu kadar yeniden evlilik konusuna da pek sıcak bakmamaktadırlar. Tablo 5.14’te görüldüğü gibi 30 yaşlıdan 25’nin yeniden evliliğe karşı çıktığı, 5’inin ise evlenmek istediği görülmektedir. Evlilik olgusuna dair düşüncelerin cinsiyet açısından kısmen farklılık gösterdiği görülmektedir. Görüşülen 18 kadının tamamı, 12 erkeğin ise 7’si yeniden evliliğe olumsuz bakmaktadır. Bu yaklaşımın ortak nedenleri olsa da kadın ve erkek yaşlı bireylerin nedenselleştirmeleri farklılık göstermektedir.

Tablo 5.14: Cinsiyete göre yeniden evliliğe bakış

Yaşınız nedir?			Yeniden evlenmeyi düşünür müsünüz?		Total
			Evvet	Hayır	
65-69	Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	0	3	3
		Erkek	3	2	5
	Total		3	5	8
70-74	Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	0	6	6
		Erkek	1	3	4
	Total		1	9	10
75-79	Cinsiyetiniz nedir?	Kadın		5	5
		Erkek		1	1
	Total			6	6
80-84	Cinsiyetiniz nedir?	Kadın		2	2
		Erkek		1	1
	Total			3	3
85-89	Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	0	2	2
		Erkek	1	0	1
	Total		1	2	3
Total	Cinsiyetiniz nedir?	Kadın	0	18	18
		Erkek	5	7	12
	Total		5	25	30

Kadınların yeniden evlilik üzerine olumsuz bir fikre sahip olmalarının bir nedeni yaşlılık öncesi dönemde eşini kaybetmiş veya boşanmış çocuklu dul kadınların yeniden evlenmesini hoş görmeyen toplumsal bakış açısıdır. Hatta, yeniden evlilik kadınlar için “konuşulması bile kötü”, “uygun olmayan,” ve “ihtiyaç duyulmayan” bir olgu olarak vurgulanmakta ya da toplumsal olarak böyle uygun görüldüğü için bu şekilde ifade edilmektedir.

Kadınlar için yeniden evlenme konusunun bir toplumsal tabu olduğunu Elmas Hanım, “evlilik, abbov çok kötü, tövbe tövbe bizde öyle bir şey olmaz, yok oğlum konuşulması bile kötü yok yok yok, bizde gözünü oyarlar valla” diye ifade ederken, Esmâ Hanım da yaşadığı sıkıntılara rağmen evlenmemesini “eşim vefat edince çok zorluk yaşadım, ben kadınların kaşını bıyığını alarak geçindim, ama ikinci bir evlilik düşünmedim, çocuklarım vardı, Antep’e uymaz” diyerek ifade etmiştir.

Bu konunun tabu olmasının yanı sıra kadınların yeniden evlenmeye sıcak bakmamalarının diğer nedenleri, tasvip etmemeleri; özellikle düzenli bir gelirleri varsa ve kendilerine yetebiliyorlarsa buna gerek duymamaları; “kahır çekmek, “kimseye katlanmak istememeleri” ve özgür yaşama arzularıdır.

Ben ikinci evlilik düşünmüyorum, kendi ayaklarım üzerinde duruyorum ve geçiniyorum, neden elin yaşlısıyla bir araya geleyim? Hiç gerek yok. Yalnızlık daha güzel, git gez dolaş özgürsün, arkadaşlarına zaman ayır, istediğin yere gidersin kimseye bağlı değilsin (...) Oraya sen bir çizgi çiz (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu).

Eşim öldükten sonra evlenmeyi hiç düşünmedim, ne yani atın yerine eşek mi bağlayalım? Ben böyle daha rahatım. Onun geldin mi gittin mi, oturdun mu, kalktın mı çilesi olur, daha zor olur (...) Ben kendi çilemi kendim çekerim, başkasınınkini çekemem bu saatten sonra. Gençliğimde zaten eşimin çilesin çektim şimdi kendi çilemi çekiyorum. Bu benim zihniyetimde yok, hatta evlenen yaşlı kadınlar görünce canım sıkılır, sevmiyorum (Aliye, kadın, 74, orta gelir, okuryazar değil).

Öte yandan, kadınların yeniden evlenmekten kaçınmalarının diğer bir önemli nedeni kadın için yeniden evlenmenin, bedel ödenmesi gereken bir şey olmasıdır. Bu bedel çoğunlukla kişinin sosyal çevresinin ve özellikle çocuklarının ilgisini, gerek duygusal gerekse sosyal ve ekonomik desteğini kaybetmek olarak tarif edilmiştir. Selma bu konuda toplumun kadın ve erkeğe uyguladığı çifte standardı da betimlemiştir.

Ben yeniden evlenmeyi hiç düşünmedim, sakın kafamla kalmak istedim. Evliliğim çok iyi geçmedi, boşandım. Özlenecek pek şeyim yok. Ama yeniden evlenirsem, çocuklarım tepki gösterir, çocuklarıyla bağlarım kopar, beni dışlarlar. Yani bu dışlanmayı yaşayacağıma yalnız yaşamak daha mantıklı (...) Ben evlilik düşünmüyorum, ama düşünenlere saygı duyuyorum. Hakikaten yalnızlık bazen çok zor oluyor. Ben dirayetliyim, üstesinden gelebiliyorum ama yapamayanlar var yalnız yaşayanlar var, korkanlar var. Mesela, benim bir arkadaşımı eşi aldatınca çok üzüldü, evleneceğim dedi, çevresi eleştirdi. Bence buna anlayış göstermek gerek. Erkek kolay evlenebiliyor hatta bazen hoş bile karşılanıyor ama kadın için bir ayıp olarak gösteriliyor. Aslında bir hayat arkadaşı olabilir. Sonra kadın için evlilik meraklısı, erkek düşkünü diye düşünüyorlar, bunlar yanlış şeyler, hatta kişinin cinsel istekleri de olabilir yani kadın ve erkeği eşit değerlendirmek ve hoş görmek gerekir (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Aslında, kadınların yeniden evlilik üzerine olumsuz fikirleri geleneksel ilişkilerin baskın olduğu toplumsal yapı ile ilişkilidir. Gerek yaşlılık öncesi dönemde gerekse yaşlılık döneminde eşini kaybederek veya eşinden boşanarak “dul” statüsüne geçen kadınların toplumsal hareket alanı daralmaktadır. “Türkiye’de dulluk, bilhassa kadınlar için normatif bir hale gelmektedir (...) dul erkeklerle karşılaştırıldığında, dul kadınların ölünceye değin evlenmedikleri ve dul kalarak yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir” (Arber vd., 2003, Akt. Arun ve Arun, 2011: 1521).

“Dulluk” dezavantajlı bir statü olarak yaşlı bireyin sosyalleşme biçiminden, ekonomik durumuna ve gündelik pratiklerine kadar yaşamın her alanında yaşamını önemli derece etkilemektedir. Yeniden evliliğe karar verme konusunda kadının

toplumsal statüsü etkili olsa da, kişilerin yaşlılık dönemi ve öncesinde sahip oldukları yatkinlikler (habitus) evliliğe dair düşüncelerini etkilemektedir. Kadın katılımcıların bu konudaki bakış açıları genelde olumsuzdur. Ancak eğitim seviyesi yükseldikçe, kendileri evlenmeyi düşünmeseler bile başkalarının evliliğine dair daha olumlu bir fikre sahip olabilmektedirler.

Erkek katılımcılar da yeniden evlenme olgusuna olumlu ve olumsuz çeşitli açılardan yaklaşmaktadırlar. Kadınların vurguladıkları “evlenme durumunda çocukları tarafından dışlanma korkusu” çoğunlukla erkekler tarafından da paylaşılmaktadır. Ancak erkekler de bunun sebebi daha çok “mülk sahibi” olarak “mülkünü paylaşma, kaybetme ve dolandırılma” korkusu da yaşamalarıdır.

Kadınların temel korkusu toplumsal cinsiyet açısından, çocukları ve toplum tarafından dışlanmak iken, erkeklerin temel korkusu kendilerine kalacak mirasın parçalanmasını istemeyen ve bu nedenle evlilik isteklerine karşı çıkabilecek çocukları tarafından dışlanma korkusudur. Erkek yaşlıların temelde ekonomik eksenli bir endişeden dolayı, ancak bunun yanı sıra “yaş itibarıyla geri çekilme” durumu veya “eşinin yerine başkasını koyamama” düşüncesinden dolayı yeniden evlenmeyi benimsemedikleri görülmektedir.

İkinci bir evlilik düşünmüyorum, yani bir kadınla bu saatten sonra yapamam. Yani evlenirsem bile çocuklarımla aram açılr miras malı hakkı da azalır, o yüzden bana tavır alırlar (Halim, erkek, 74, üst gelir, ilkokul mezunu).

İkinci bir evlilik yaparsam asıl o zaman yalnızlaşırım, yani çocuklarım ve çevrem benden uzaklaşır, bu böyledir ama şimdi yalnızım çocuklarım kıymetimi bilir (...) Çevremde böyle örnek var bir yaşlı arkadaşım bir kadınla evlendi, eline bilezik filan da taktı. Evi almış kadın, bir hafta sonra altını alıp kaçmış. Şimdi böyle örnekler var, kötü bir durum. Bu hale düşmemek gerekir (...) Yalnız yaşamaktan başka çarem yok, evlilik konusu birkaç kez mevzu oldu, ben eşimden sonra böyle bir şey yaşamak istemiyorum. Diyelim ki evlendim, ne olacak? Kadın evin tapusuna ortak olacak. Emekli maaşımı da neden vereyim? 50 sene boyunca emek verdiğim şey başka bir kadının eline düşecek, neden vereyim? Hem çoluk çocuğum şimdi benimle ilgileniyorlar, eğer evlenirsem çocuklarım da benden kopar yani çocuklarımdan kopmak istemiyorum. Ben bu şekilde yaşamaya da alıştım, yemek yapabiliyorum, temizliğimi de yaparım, yani ihtiyaç duymuyorum. Bazı erkek yaşlılar bir çay bile koyamazlar ben kendi başıma bile yaparım (...) Kızlarım da haftada bir gelir temizliğimi yapıyorlar zaten (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Bu zamanda artık evlenmek zor. Kadınlar bir daire istiyorlar, malıma ortak olmak istiyorlar hatta bazıları dolandırıyorlar. Başıma gelmedi ama çevreden duyuyorum. Çocuklarım buna nasıl bakar bilemem ama benim evlenesim gelmiyor ben hayatımdan memnunum çok şükür (İbrahim, erkek, 80, üst gelir, ilkokul mezunu).

Erkeklerin evlenmek istese de bunu yapamama nedenleri farklıdır. Bunlar, malı varsa ve paylaşmak istemiyorsa; malı yoksa ve kadınlar tarafından bu nedenle tercih edilmiyorsa; ya da malı var ve evlenmek istiyorsa bu sefer çocukları tarafından dışlanma korkusu olarak özetlenebilir.

Hayatımdan memnun değilim mutsuzum. Bu mutsuzluğumun iki nedeni var. Birincisi ailem dengesiz, ikincisi ekonomik durumum zayıf. Mesela ailede de evlilikte de mutlu olmadım. Eşimden memnun değildim. Çocuklarım ters tepki veriyor. Eşim de öyleydi, ben onlardan çok çektim. Ekonomi de kötü olunca hayat çekilmez oluyor (...) Eşim vefat etti, çocuklarımla da aram yok yani (...) Geçmişe dönmüş olsam evlilik hatam var onu düzeltirdim yani kendime uygun, mutlu olacak biriyle evlenirdim, bu benim pişmanlığım ve mutsuzum yani (...) Ben sosyal biri değilim, ben zamanı evde geçiriyordum, yani maddi durumum yok ki sosyal olayım. Daha çok evde ve kahvede zaman geçiriyordum (...) Benim ekonomi durumum olursa önce kendime harcardım sonra çocuklarımı düşünürdüm (...) Yani evlenmek de istiyorum ama nasıl olacak? İkinci bir evliliğe güvenim yok. Kadın resmi nikah ister ama mal varlığına ortak oluyor. Mesela ikinci eşimden ayrıldım, karakoldan çağırıldılar. Babamdan kalan bir tarla vardı ona el koyuyorlar ve nafaka istiyorlar. Şimdi bu durumda evlilikten de korkuyor olduk (...) Ama mal varlığım veya emekliliğimin de yoksa evlenmiyorlar yani her iki durumda da evlilik zor oluyor (...) Ben bu nedenlerden dolayı evlenemiyorum ama evlensem iyi olurdu yani (Kamil erkek, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Hep bekar dolaştım. Böyle bir hayatımın olacağı aklımın ucundan geçmedi, nerden bilebilirdim bu duruma düşeceğimi (...) Yaşamımdan memnun değilim, keşke evli barklı olsaydım, çocuklarım olsaydı, kendimi böyle kimsesiz hissetmezdim. İmkanım olsa evlenirdim, ama işte yaşlılık yoksulluk çok kötü (...) İlk başta bu aylık ne ya? Aylık 250 liraya geliyor. Af buyur yemek mi yesem su mu içsem, yoksa evlensem mi. Şimdi evlenmeme para engel oluyor. Param olsaydı anında evlenirim. Şimdi evlensem nasıl bakacağım eve geçersen elektrik kesik su kesik, kira nasıl ödeyeceğim mümkün mü? Bu hayat hayat mı? Şimdi burada kedilere bakabiliyorum ancak, yapacak başka bir şey yok (Tarık, erkek, 73, alt gelir, ilkököl terk).

Kimi yaşlı erkekler de toplumsal hayattan yaş itibariyle geri çekilerek, geleceğe dair bir plan yapmadığından dolayı yeniden evliliğe de olumsuz bakmaktadır. Ahmet Bey (erkek, 66, alt gelir, okuryazar değil) “evlilik mi yok artık bizimki ölüm beklemek tek amaç, elimden ne çalışma gelir ne bir şey. Benim hayatım artık yatmakla evde oturmakla geçer” derken, Abdullah Bey de (Erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil) “ne planım olacak bu saatten sonra bir hedefim olsa ne olacak buna ne gücüm var ne ekonomik durumum ne de beni destek verecek biri. Onun için artık ben ölümü bekliyorum. Belki tek isteğim elden ayaktan düşmeden ölmek olur, evlilik geçti bizden” demiştir. Öte yandan, yeniden evlenmeyi vefat eden eşine bir saygısızlık olarak gördüğünden evlenmek istemeyenler de bulunmaktadır.

Hanımım o dünyada benim için tek bir kadını ahlak yönüyle sohbeti yönüyle her şeyiyle öyleydi. Dedikodu yoktu, yerden göğe kadar mutluydum (...) Üstüne evlilik de yapmadım yapamadım, ona saygısızlık etmek istemiyorum (Mustafa, erkek, 80, orta gelir, okuryazar değil).

Eşim benim tüm yükümü çekti. Cezaevine girdim, temizlikçilik yapıp çocuklarıma baktı. Ölene kadar beni bırakmadı, bana baktı (...) Başka biriyle evlenmek istemem. Zaten benim çevremde uygun da kaçmaz (Hüseyin, erkek, 72, alt gelir, erkek, okuryazar).

Ayrıca, yalnızlık çekip evlenmek isteyen yaşlı erkeklerin kendine uygun eş bulmakta zorluk çekmeleri nedeniyle de evlenmedikleri görülmektedir.

Kişi eğer sosyalse, çevresinde insanlar varsa çalışırsa mutlu olur (...) İkinci bir evlilik olsa hayat benim için daha güzel olurdu. Bana uygun biri olursa evlenirim, yaşı yaşıma uygun olsun, ahlaklı dürüst olsun bugün evlenirim, ama bulamıyorum, tanıştıracak biri olsaydı keşke. O zaman oğullarımın gelmesini hiç istemem, şimdi yalnızım, gelmelerini istiyorum

(...) Ben evlenmek istiyorum, yaşıma göre hareket etmekte zorlanıyorum. Ne derler? Adama bak, ahlaksıza bak, genç kadınla evlenmiş işte bunu yapamıyorum. Yaşıtlarla evlenmek zorundayım (...) Yaşlılar hoş karşılanmıyor (Mahmut, erkek, 68, orta gelir, ilkokul mezunu).

Sonuç olarak, görüşülen kişiler, kendi ayakları üzerinde durabilmenin ve çocukları ile beraber yaşama durumunun yarattığı veya yaratabileceği sorunların çeşitli boyutlarına dikkat çekerek tek başına yaşayabilme olanağının, fiziksel, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik iyi olma haline bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu konuda elde edilen bulgular yaşlılığın çok boyutlu bir olgu olduğunu destekler niteliktedir.

Yeniden evliliğe yaklaşım konusu da yaşlı kişilerin gerekse bireysel gerekse toplumsal konum açısından homojen olmadıklarını; toplumsal cinsiyet kodlarının bireylerin bu olguya yaklaşımını belirlediğini ve özellikle kadınları sınırladığını; toplumsal kodların daha çok kadınlar için belirleyici olduğunu; ekonomik koşulların gerek erkekler gerekse kadınlar için farklı açılardan belirleyici olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bugün “aile ve toplum, yaşlı bireylerin korunması, bakımı, desteklenmesi ve sağaltımında kilit rol oynamaya” devam etmekte, yaşlının bakımında en önemli rol eşe düşmekte, eşin güçsüzleşmesi ve vefatı durumunda ise çocuklara düşmektedir (Halpern, 1987, Akt. Aközer vd., 2011: 107). Ancak, “toplumun bireyleri açısından, geleneksel toplum yapısının küçük toplulukları içinde realize olan yaşam biçiminin koruyucu, denetleyici, destekleyici, dayanışmacı ve yönlendirici yakın sosyal çevre ve akrabalık gruplarının önemi, modernleşme sürecinde azalmaya yüz tutmuştur” (Kalaycıoğlu ve Özkul, 2017: 95). Bu durumda, bireylerin yaşlılık döneminde, ailelerinden beklentileri doğrultusunda alabilecekleri destek sınırlı olmuş, mümkün olduğunca, kendi ayakları üzerinde durmaları, kendi ihtiyaçlarına, problemlerine ve gündelik işlerine çözüm bulma gerekliliği artmıştır.

5.2.3. Tek Başına Yaşamda Gündelik İşler

Bu bölümde, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin, gündelik işlerini nasıl gerçekleştirdikleri incelenmektedir. Diğer bir deyişle hem ev işleri ve kişisel bakımlarını hem de banka, elektrik, su faturası ödeme gibi resmi işlerini yürütmeye sahip oldukları avantaj ve dezavantajların yanı sıra karşılaştıkları sorunlar ve bu konularda yardım alıp alamadıkları incelenerek gündelik işlerini gerçekleştirebilme

veya gerçekleştirememe durumunun yaşam memnuniyetine etkisi anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Tablo 5.15: Katılımcıların yaşam memnuniyeti durumu

Cinsiyetiniz nedir?			Genelde yaşamınızdan memnun musunuz?				Total
			Çok memnunum	Biraz memnunum	Pek memnun değilim	Hiç memnun değilim	
Kadın	Kendi işlerinizi kendiniz yapabiliyor musunuz?	Evet	6	3	0	0	9
		Hayır	0	0	1	3	4
		Kısmen	2	2	1	0	5
		Total	8	5	2	3	18
Erkek	Kendi işlerinizi kendiniz yapabiliyor musunuz?	Evet	3	1	1	1	6
		Hayır	0	1	1	0	2
		Kısmen	1	0	1	2	4
		Total	4	2	3	3	12
Total	Kendi işlerinizi kendiniz yapabiliyor musunuz?	Evet	9	4	1	1	15
		Hayır	0	1	2	3	6
		Kısmen	3	2	2	2	9
		Total	12	7	5	6	30

Katılımcıların, 15'nin gündelik ev işlerini yapabildiği, diğer 15'nin ise yapamadığı veya kısmen yaptığı görülmektedir. İş yapabilme durumunu etkileyen en önemli faktör kişilerin sağlık durumudur. Bu konuda belirgin bir cinsiyet farkı olmamakla birlikte, kadınların özellikle mutfak kullanımında daha aktif oldukları söylenebilir. İşlerini yapamayan veya kısmen yapabilen yaşlı bireylerin sağlık durumlarının buna imkan vermediği ve dolayısıyla çoğunun çocukları ve daha sonra komşularından yardım almakta, imkanı olanlar da temizlikçi tutarak işlerini hallettiği görülmektedir. Bu çalışmada, tablo 5.15'te görüldüğü üzere, yaşlı bireylerin gündelik işlerini kendi başına yapabilmeleri ile yaşam memnuniyetleri arasında bir ilişki olduğu görülmüştür.

Çalışmada, gündelik ev işlerini yapabilen yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu, bu pratiklerini gerçekleştirmede güçlüklerle

karşılaşan yaşlı bireylerin ise yaşam memnuniyetinin düşük olduğu görülmektedir. Katılımcıların bazıları, kadın erkek fark etmeksizin gündelik işlerini yapabilecek düzeyde sağlıklı olduklarından ev işlerini kendileri yapmakta, ancak yapamadıkları işler için çocuklarından yardım almaktadırlar.

Yemek ve ev işlerimi kolaylıkla yerine getiriyorum. Yemeklerimi tek kişilik yapıyorum ama yapamadığım işler olursa kızımdan yardım alıyorum (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Kendi işlerimin hepsini yapıyorum, yemek bulaşık ev işleri. Ama çamaşırı oğlum götürür yıkar getirir, ufak tefek şeyler olursa ben yıkıyorum. Ev temizliğinde de zorlanmıyorum (...) Bu konuda kimseye ihtiyaç duymadığım için kendimi mutlu hissediyorum (Mahmut, erkek, 68, orta gelir, ilkokul mezunu).

Kendi işlerimi yapamasaydım yalnız kalmayı seçmezdim. Çok şükür yemek bulaşık çamaşır temizlik bu tür işleri yapabiliyorum (...) Komşularım bana ziyarete geldiğinde de bir iş varsa yaparlar. Gelinlerim de ayda bir gelince yaparlar (Ayten, kadın, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Bazen bazı işleri yapamayınca bunalıyorum sıkılıyorum. Yapmaya çalışıyorum, dinlenirim, sonra tekrar yaparım. Kendim yapmak istiyorum (...) Kendi işimi yapmaktan mutlu olurum ama yapmakta zorluk çektiğimde çocuklarım yardıma gelir, onlar yaparlar. (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Yaşlı bireylerin bir kısmı ise sağlık durumları elverse de ekonomik durumları müsait olduğundan düzenli olarak temizlikçi çağırırlar. Bu kişiler, özellikle eğitilmiş meslek sahibi kadınlar, emeklilik sürecine kadar düzenli bir çalışma hayatları olduğundan ev işlerini daha önce de bu şekilde hallettikleri belirtilmiştir. Bu yönden, yaşam biçimlerinde bir süreklilik söz konusudur.

Ev temizliği için bir kadın gelir evime, temizliğimi yapar bazen de yemeğimi yapar. Aylık ödüyorum (Meral, kadın, 70, üst gelir, ilkokul mezunu).

15 günlük genel bir temizlik yaptırıyorum. 75 TL veriyorum. Bir kadın gelip temizliğimi yapıyor (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Bazen işlerim birikiyor, haftalık temizlikçi geliyor. Ona 140 TL ödüyorum, yarım kalmış bütün işlerimi yapıyor. Ev temiz ve düzenli olunca kendimi daha mutlu hissediyorum (...) Ama kızlarım geldiğinde de bana birçok konuda yardım ediyorlar, ama ben onları çağırılmıyorum. İş için temizlikçi çağırıyorum. Kendi işimi kendim yapabilseydim daha mutlu olurum (Elif, kadın, 73, orta gelir, ilkokul mezunu).

Kendi evimde kendi işlerimi yapıyorum ama yapamadığım işler oluyor. Temizlikçi bir kadın tutmuşum, 15 günde bir geliyor 140 tl ödüyorum. Evin genel temizliğini yapıyor, ama ben de yapıyorum arar ara (...) Misafirim geldiğinde de çağırıyorum, ihtiyaç duyduğumda arıyorum geliyor (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu).

Bazı yaşlı bireyler, hem yakınlarında çocukları olmadığı için hem de ekonomik durumları yetmediği için kendi ev işlerini zorlansalar da kendileri halletmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak yılda bir veya iki defa genel temizlik için ücretli temizlikçi çağırırlar. Örneğin evi gerçekten pırıl pırıl olan Hüseyin

Bey ile temiz olduğu halde evinin temizliği ile baş edemeyen Mercan Hanım işlerini kendileri yapmakta, sene birkaç defa genel temizlik için temizlikçi çağırırlar.

İşlerimi kendim yaparım, temizliği de, yemeği de. Temiz biriyim ama koca evi temizlemek zor oluyor. Eşim öldükten sonra ev işlerini annem yapardı. Annem 98 yaşında öldü. Ölene kadar evi o temizledi, yemek yaptı. Gücü yetiyordu, yavaş yavaş yapardı. Ben de yardım ederdim tabi. Şimdi ben yapıyorum. Ama büyük temizlik için senede iki defa temizlikçi çağırıyorum. Perdelerdi, duvarlardı, o kadarını ben yapamıyorum. Bir arkadaşım Şehitkâmil'de belediyeden temizlik için geldiklerini söyledi, ben de çağırma istiyorum ama burada (Şahinbey) böyle bir hizmet var mı bilmiyorum (Hüseyin, erkek, 72, alt gelir, erkek, okuryazar).

Ben hiç oturmam, gözüme bir şey görünse gider silerim, eskiden çok titizdim. O beni yoruyor. Akşama kadar uğraşırım. Bu da bir hastalıktır. Pislige alışmamışım, olmuyor, ama gücüm de yok, çok yoruluyorum. Benim bu yakınlarında yaşayan bir akrabam yok, olsa bile neredesin diyenin olmuyor. Geçen bir kadın çağırDIM, evi temizledi, iki gün sürdü, 200 TL para aldı benden. Ben o kadar parayı veremem ki. Geçen dul yaşlı bir komşum var, o istemiş belediyeden, gelip temizlemişler. Bir kız gelmiş kontrol etmeye, bana siz de yalnızsınız siz neden yazılmıyorsunuz dedi, belediyeye telefon aç gelirlere dedi. Açtım, gelen giden olmadı (Mercan, kadın, 78, alt gelir, okuryazar değil).

İşlerini yapamayan yaşlı bireylerin sağlık durumlarının buna imkan vermediği ve dolayısıyla çoğunun çocuklarından veya komşularından yardım aldıkları, yeterli yardımı alamayan yaşlı bireyler ise bunun yaşlılık sürecini zorlaştırdığını ifade etmektedirler. Katılımcılardan biri ise belediyenin temizlik hizmetinden yararlandığını ancak bu hizmetin yeterli olmadığını, birkaçı da bu hizmete dair duyum aldıklarını ancak nasıl faydalanabileceklerini bilmediklerini ifade etmişlerdir.

Ev işlerini yapmakta zorluk çekiyorum, yapamıyorum, kışın mesela evden hiç çıkamam. Evime de gelen yok, komşular da gelmez, sadece akşam yemeği getiriyorlar. Bazen diğer öğünleri ben bir şekilde hallediyorum, kahvaltılık gibi şeylerle. Yemek yapamıyorum (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

Yapabildiğim işleri yapıyorum. Sobamı yakarım ama bazen komşunun kızı gelir soba için (...) Ama geçen sobayı yakmaya çalışınca elimi yaktım, bu nedenle abdest alamıyorum, namaz da kılamıyorum. İşte yapamıyorum, ama elimden gelirse avluyu süpürüyorum. Dayak (baston) elimde yapıyorum bunları. Yaprakları süpürmesem avlu çok kötü oluyor, yapmak zorundayım. İşte öyle, hayat yokuş, kendimi zorluyorum (...) Ayda bir belediyeden gelirler temizlik yapıyorlar böyle bir hizmet var ama bir ay çok uzun ev yine kirleniyor, güzel bir hizmet ama ayda bir çok zaman (Aliye, kadın, 74, orta gelir, okuryazar değil).

Yapılan görüşmeler sonucunda tek başına yaşayan yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetinde ev işlerini yapabilme durumlarının da önemli bir değişken olduğu görülmektedir. Sağlıklı olma durumu ev işleri ile başa çıkabilmenin ön koşulu olsa da, katılımcıların belli bir yaşın üzerinde olmaları nedeniyle, bu işleri yapmanın hepsi için çeşitli derecelerde zor olduğu görülmektedir. Ekonomik durumu iyi olan yaşlılar ücretli temizlikçi tutarak ev işlerinin üstesinden gelmektedirler. Ekonomik durumu iyi olmayanlar ise daha çok çocuklarından veya komşularından yardım

almak zorunda kalmaktadırlar. Ancak, yapılan görüşmelerden yardım alma, ve özellikle yardım isteme konusunun yaşlı bireyler için kolay olmadığı ve başkalarına bağımlı hissettirdiği, dolayısıyla tek başına yaşayan yaşlı bireylerde olumsuz bir ruh hali yarattığı da anlaşılmaktadır. Bu durum, ev işlerini kısmen yapabilen veya hiç yapamayan yaşlı bireyler için gerekli sosyal politikaların geliştirilmesi, var olan yerel hizmetlerin yaygınlaştırılması, ve bireylerin de bu hizmetlere kolay erişebilmesini sağlayacak bilgilendirme ve yönlendirmelerin yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan resmi işlerini, yani banka işlemleri, kurumsal işler, fatura ödemeleri gibi işlerini halledebilme becerisi katılımcıların eğitim ve sağlık durumlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Tablo 5.15'te görüldüğü gibi eğitim durumu yüksek olan yaşlı bireyler, cinsiyet farkı olmaksızın, kurumsal işlerini gerek elden gerekse bankacılık sistemlerini veya internet teknolojisini kullanarak kendileri halletmektedirler. Eğitim seviyesi farkı, genel anlamda işlerini halledebilme konusunda erkekler açısından bir fark doğurmazken, eğitimsiz kadınların kurumsal işlerini halledebilme konusunda ciddi bir dezavantaja sahip oldukları görülmektedir. Yüksek eğitim, kadınların kendi işlerini kolaylıkla halledebilmelerini sağlayan önemli bir faktör olarak belirir. Sağlık durumunun iyi olması da yaşlı bireylerin dışarı çıkıp işlerinin peşinde koşturabilmesini etkileyen önemli bir faktördür.

Örneğin, üniversite mezunu olan Zahir Bey ile okuryazar olan mehmet Saffet Bey faturalarını otomatik ödeme talimatı ile halletmektedir.

Su, elektrik gibi ödemeler otomatik ödeniyor, o konuda kimseye ihtiyaç duymuyorum (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Elektrik, su, doğal gaz, hepsini bankaya otomatige aktardım, aylık olarak emekli maaşımdan kesiliyor. Yani öyle gidip sıra beklemiyorum makbuzum geliyor kontrol ediyorum (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Öte yandan, bankaya otomatik ödeme talimatı vermiş veya internet bankacılığını kullanan kadınların tümü üniversite mezunudur. Burada önemle belirtmek gerekir ki yaşlı bireylerin fatura ödemelerini kolaylıkla yapmalarını sağlayan en önemli faktör öncelikle düzenli bir gelire sahip olmalarıdır. Emekli olup, emeklilik maaşı kendine yeten, ve bu tür işleri banka aracılığı ile kolaylaştırabileceği bilincine sahip olan kişiler, kadın ya da erkek, bu avantaja sahip olabilmektedir.

Resmi işleri, elektrik, su gibi ödemelerimi banka kartımla, otomatik ödeme talimatıyla yapıyorum. Dolayısıyla bu konuda endişelenmiyorum (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Resmi işlerimi kendim hallediyorum. Bütün ödemelerimi karttan otomatik yapıyorum, sonra internet bankacılığında faturalarımı takip ediyorum, bu konuda hiç rahatsız olmuyorum (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu).

Lise mezunu olan Selma hanım da kendi işlerini gerekli kurumlara giderek kendi halletmektedir. Bu katılımcının ifadeleri, kendi işlerini kendi halletmenin, yaşlı bireyde yeterlilik duygusunu nasıl pekiştirdiği ve bireyin kamusal alana katılımını ve sosyalliğini sürdürebilmesinde nasıl etkili olduğunu ve dolayısıyla yaşam memnuniyetini nasıl arttırdığını gözler önüne sermektedir.

Resmi işlerimi götürüp elden yatırıyorum, kendi işimi yapabildiğim için kendimi iyi hissediyorum (...) Bazen zorlanıyorum ama bazen de bahane oluyor, o vesileyle sosyal ortam oluyor, dışarı çıkmaya neden oluyor. Şimdilik çok zorluk yaşamıyorum (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Eğitim düzeyi düşük olan kadınların ise bu konuda başkalarına bağımlı oldukları görülmektedir. Tablo 5.16'da görüldüğü gibi, bu çalışmada 18 kadın katılımcının 10'u başta okur yazar olmadıkları için ve bazılarının sağlık durumları elvermediği için kendi kurumsal işlerini halledememektedirler. Ancak bu durumun önemli sebeplerinden biri de kadınların tek başlarına dışarı çıkmaya ve bu tür işlerle uğraşmaya alışık olmamalarıdır. Dolayısıyla gençliğinde resmi işlerle uğraşmaya yatkınlık kazanmamış kadınlar için yaşlılık döneminde bu işler daha da zorlaşmaktadır. Bu durum yaşlı kadınların başkalarına bağımlılığını arttırmaktadır.

Resmi işlerle ben ilgilenemiyorum, çocuklarım daha çok ilgileniyor. Onlara söylüyorum, parasını ben veriyorum (Aytan, kadın, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Dışarı çıkamıyorum, torunlarıma söylüyorum. Bana destek olurlar, işimi görüyorlar, çok sorun yaşamıyorum (Esmâ, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Gelinim bilgisayardan yatırıyor ben ona ödüyorum, bu konuda sıkıntı çekmiyorum (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkököl terk).

Elektrik, su parası için komşunun kızını çağırıyorum, faturaları parasını veriyorum sağ olsun gidip geliyor. Ama her zaman gitmiyor bazen birikiyor gelinim gelince ona veriyorum, zor işler (Aliye, kadın, 74, orta gelir, okuryazar değil).

Elektrik, su faturası, doğalgazın parasını veriyorum oğluma, o gidip yatırıyor. Ben kendim yatıramıyorum (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Benim kalçam sakat, ben zaten hiç dışarı çıkamam. Sitedeki apartmanlardan birinde kızım oturuyor, o arada bir gelir ya da damadım gelir. Aylığı almaya yardım eder, faturalarımı öderler (İnci, kadın, 75, alt gelir, okuryazar değil).

Banka, fatura işlerimi kardeşimin damadı var sağ olsun, o hallediyor. Çocukları uzakta (...) Ben pek dışarı çıkmam, arabalardan korkarım (...) Ayakta pek duramam (Mercan, kadın, 78, alt gelir, okuryazar değil).

Ancak eğitimsiz ve yaşlı kadınlarda görülen bu evden çıkmama, yani hareketsizlik haline istisnalar da mevcuttur. 98 yaşında olan Meryem Hanım, bir

yaşam biçimi olarak hareketli, aktif yaşamaya yatkın oluşu ve bunu sürdürmesi sayesinde, okuma yazması olmasa da, kişinin kendi işlerini kendi yapabileceğini dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Birey ve bireysel yatkınlıklar faktörü burada kendini göstermektedir. Her işine kendi koşmayı ve kendine bakmayı ihmal etmeyen Meryem Hanım hareketli bir yaşam sürerek sağlığını da korumuştur. Bu konuda bir başarılı bir yaşlanma hikayesine sahiptir.

Fatura gelince ben giderim öderim, evimin yanında yakın zaten. Paramı cebime koyarım, gider yatırırım. Aklım yetiyor ayağım tutuyor. Diyelim ki bir gün derim oğluma, iki gün derim, üçüncü gün anam senin elin yok mu git yatır der belki. Gerçi benim bütün çocuklarım iyi, desem gider yatırır, böyle demez ama diyebilir. Ben sevmem işimi başkasına yaptırırım. Maaşımı da gider bankaya ben çekerim. Kimseye de vermem.

Sabah uyanırım, çayımı demlerim, kap kacağım varsa yıkarım, sağımı solumu toplarım, siler süpürürüm, otururum, yemek yaparım. Ben bütün işlerimi kendim yaparım. Evde eski işler de yok zaten. Eskiden zordu. Eskiden sabahtan eşeğin öküzün zibilini at, dağdan odun getir, su getir, rezillikti. Şimdi öyle bir şey yok. Ha bir de senede bir kaç defa oğlum, gelinim gelir evi şöyle baştan başa iyice temizlerler. Alışverişimi de kendim yaparım. Her daim ben giderim. Zaten, patatesini, soğanını, ne gerekse alıp bir torba koyuyorsun. Ben yemeğime çok dikkat ederim. Aç kalmam hiç. Evde ne varsa, patlıcan, soğan, yapar yerim. Gönlüm ne isterse gider az az alırım dükkandan, onu yerim. Boğazımdan bir şey komam. Evimi boş komam. Yemekleri hiç atmam, her şey yerim (...) Kendine bakarım, eskiden daha çok bakardım (...) Gün boyunca hiç sıkılmam, hiç aklıma gelmez (...) Bazen komşu kadınla oturur sohbet ederim, eski komşuların kalmadı hiç, hep gittiler. Canım sıkılırsa binerim dolmuşa oğluma, kızıma giderim. Otobüse binerken zorlanmıyorum, yer varsa otururum, yer olmazsa dururum. Zaten eli ayağı tutmasa yaşlıyı otobüse koymazlar, sahipleri de salmazlar (Meryem, kadın, 94, orta gelir, okuryazar değil).

Öte yandan, erkekler eğitim durumu, hatta yaşı fark etmeksizin kendi işlerini kendileri halledebilmektedirler. Örneğin, İbrahim Bey, ileri yaşına rağmen kendi işlerini halletmeyi sağlıklı yaşama disiplininin parçası olarak görmektedir. Bu işleri yapamamanın tek koşulu Abdullah Bey’de görüldüğü gibi sağlık sorunlarıdır.

Elektrik su ve faturalarımı 3 ayda bir aldığım maaştan yatırıyorum. Kendim gidip elimle yatırıyorum (Tarık, erkek, 73, alt gelir, ilkokul terk).

Ben kendim yapıyorum her işimi (Mahmut, erkek, 68, orta gelir, ilkokul mezunu).

Elektrik su parasını da ben yatırıyorum. Param bitse de kimseden istemem, yoksa borç alır öderim (Halim, erkek, 74, üst gelir, ilkokul mezunu).

Elektrik, su, doğalgaz, her ay düzenli olarak yatırırım. Hiçbir sorunla karşılaşmıyorum. Sabahın erken saatlerinde gider, yatırır, gelirim. Hareketliyim, sıra da beklemiyorum. Şimdi bazıları otomatik yatırıyor ben bunu istemiyorum, ben çıkmak, kendi ellerimle yatırmak istiyorum, bu beni mutlu ediyor (İbrahim, erkek, 80, üst gelir, ilkokul mezunu).

Kıracı yatırıyor ben ona ödüyorum, iki senedir çarşıya gitmemişim. Eşlik edecek yok, sağlığım iyi değil nasıl gideyim? (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

Tablo 5.16: Eğitim durumu, cinsiyet ve resmi işleri halledebilme ilişkisi

Cinsiyetiniz nedir?		Resmi işlerinizi kendiniz halledebiliyor musunuz?		Total	
		Evet	Hayır		
Kadın	Eğitim durumunuz nedir?	Okuryazar değil	3	7	10
		Okuryazar	0	2	2
		İlkokul mezunu	1	1	2
		Lise mezunu	2	0	2
		Üniversite mezunu	2	0	2
Total			8	10	18
Erkek	Eğitim durumunuz nedir?	Okuryazar değil	3	2	5
		Okuryazar	1	0	1
		İlkokul mezunu	3	1	4
		Üniversite mezunu	2	0	2
	Total			9	3
Total	Eğitim durumunuz nedir?	Okuryazar değil	6	9	15
		Okuryazar	1	2	3
		İlkokul mezunu	4	2	6
		Lise mezunu	2	0	2
		Üniversite mezunu	4	0	4
Total			17	13	30

Yaşlılık döneminde gündelik işleri yerine getirmede hem kadınlar hem de erkekler için ortak önemli faktör sağlıktır. Ancak kadınların, ev içi işlere alışık olduklarından, özellikle yemek yapma ve beslenme konusunda kendilerine erkeklerden daha iyi bakabildikleri görülmektedir. Erkekler ise ev dışı işlere alışık olduklarından, yaş farkı olmaksızın, sağlıkları elverdiğince kendi kurumsal işlerini yapabilmektedir ve bu konuda eğitim seviyesi düşük olan kadınlardan daha bağımsızlardır. Bu durumu yaşlı bireylerde kendi ayakları üzerinde durabilme gücü verdiğinden gerek ev içi gerekse ev dışı işleri yapabiliyor olmanın, diğer bir deyişle kendi ayakları üzerinde durabiliyor olmanın yaşlı bireylerin kendini daha iyi hissetmesine olanak sağladığı görülmektedir.

Sağlık durumu görel olarak kötü olan yaşlı bireyler ise gündelik işlerini ve resmi işlerini yerine getirmekte zorlanmaktadır. Bu durumda başkalarına (çocuklarına, komşularına, temizlikçi) bağımlı yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Bu grup içerisinde yeterli ekonomik sermayeye sahip olan yaşlı bireyler ücretli temizlikçi tutarak bağımsız yaşama imkanlarını bu anlamda sürdürebilmektedir. Ancak ekonomik sermayeye yoksunluğu bu anlamda bireyin başkalarına bağımlılığını arttırmakta ve yaşam doyumunu azaltmaktadır. Kısacası, yaşlı bireylerin kendi işlerini halledebilme durumlarını etkileyen temel değişkenler sağlık, eğitim, ekonomi, tek başına yaşayabilme yatkınlığı, kendine bakabilme becerisidir.

Şentürk ve Altan da İstanbul'da yürüttükleri çalışmada, bu çalışmanın bulgularına paralel olarak, kadınların gün içindeki zamanlarının çoğunu ev içinde, ev işleri ile geçirdiklerini, erkeklerin ise dernek/lokal/kahve gibi mekanlarda geçirdiklerini; ancak yaşlı bireylerin gündelik faaliyetlerinin eğitim ve sosyoekonomik durumlarına, sağlık durumlarına ve nerede yaşadıklarına göre çeşitlilik gösterdiğini, eğitim düzeyi yüksek kişilerin daha çok gazete ve kitap okuyup, haber dinledikleri belirtmişlerdir (Şentürk ve Altan, 2015a: 245-246).

5.3.4. Sonuç

Bu çalışmada yer alan yaşlı bireylerin “tek başına yaşam aranjmanı”nı seçmelerinde farklı nedenselleştirmelerin olduğu görülmektedir. Bu nedenlerden birincisi geniş ailede çocukları ile beraber yaşamının zorluklarının olması (uyku düzenleri farklılıkları, gece gürültü yapmamak için TV izleyememe, sık sık tuvalet gidememe, mutfağı istediği zamanda kullanamama, yemek saatlerini bekleme ayrıca evin dar olması, gelin veya damat tarafından istenilmeme, kendini “yük” olarak görme) dolayısıyla yaşlı bireyin geniş aileden kopuşudur. Modernleşme teorisinin vurguladığı gibi, modernleşme ile beraber aile yapısındaki değişimler yaşlıların geniş aileden ayrılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Katılımcıların çoğu için bu ayrılık bir gönüllü tercih iken, kimi içinde bir zorunluluktur. Bu çalışmada da görüldüğü gibi, yaşlı bireylerin yeni yaşam stratejileri geliştirmesi gerekliliği doğmuştur. Bu stratejilerden biri olan “tek başına yaşamaktır.” Tews (1990), bu durumu modernleşme sürecine paralel yaşlılıkta tek başına yaşama ve yalnızlaşma olarak tanımladığı, yaşlılığın yapısal değişimlerinden biri olan “tekillleşme” ile açıklamaktadır (Akt. Tufan: 2003: 28).

Gaziantep örneğinde, geniş aileden kopan yaşlı bireylerin tek başına yaşama aranjmanı dışında temelde iki farklı alternatiflerinin olabileceği düşünülmektedir. Bunlar huzurevi ve eşle yaşama olanağı olan yeniden evlenmektir. Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda yaşlı bireylerin huzurevi ve yeniden evlenmeye dair fikirlerinin pek de olumlu olmadığı görülmüştür. Huzurevine dair olumsuz fikirlerinin temel nedeni huzurevinin toplumsal algı boyutuyla negatif bir konuma sahip olmasıdır. Geleneksel ilişkilerin önemsendiği Gaziantep’te yaşlıları huzurevine bırakmak bir “ayıbın” göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Buna göre huzurevi, yaşlı kişilerin ancak çocukları yükümlülüklerini yerine getirmediğinde ya da kimsesiz kaldıklarında “son çare” olarak gidebilecekleri bir “düşkünler” evi olarak yorumlanmaktadır. Bu değerlendirmelerin nedenlerinden biri, huzurevinin medyada olumsuz yansıtılma biçimidir. Diğer de toplumun ve yaşlı bireylerin kendi aralarında bu tür olumsuzlukları yeniden üreterek yaygınlaştırmalarıdır.

Diğer bir yaşam aranjmanı olan “eşle birlikte yaşama” olanağı olarak yeniden evlenmeye dair fikirlerinin ise – kadın ve erkek bakış açılarında farklılıklar olsa da – genel anlamda olumsuz olduğu görülmektedir. Kadın yaşlı bireylerin, toplum tarafından hoş karşılanmaması, kendi kendine yetebilmeleri nedeniyle yeniden evliliğe sıcak bakmadıkları; erkek yaşlı bireylerin ise miras malının bölünmemesi, çocuklarla ilişkilerinin zayıflamaması için ve medyada da çıkan dolandırılma korkusundan dolayı tercih etmedikleri görülmektedir. Ayrıca, bu iki alternatif dışında pratikte uygulamaları ile çok karşılaşılmasa da yaşlılar ve gençler arasında sosyal alışveriş bağlamında ortak memnuniyeti pekiştirebilecek ev paylaşım düzenlemelerine dair ihtiyaç da sahada açığa çekmiştir. bu da ihtiyaç duyulan yeni bir hane kompozisyonu olarak değerlendirilebilir.

Kısacası, katılımcılar, tek başına yaşama aranjmanının, imkanları dahilinde kendileri için en uygun hane kompozisyonu olduğu düşünmektedirler. Ancak, çocuklara yakın olma durumunun bu aranjman kapsamında çok büyük önem arz ettiğini ifade etmişlerdir. Yaşlı bireyler, böylece bir yandan bağımsız kendi kurallarının kendisinin koyduğu bir hanede yaşama fırsatı bulurken diğer yandan da çocuklarına yakın olma ve sık görüşme fırsatı bulmaktadırlar.

Öte yandan, bireylerin tek başına yaşama aranjmanına sahip olabilmek için gereken belli bir ekonomik sermayeye sahip olmaları, sağlık durumlarının tek başlarına yaşamaya göreli olarak yetiyor olması ve kendi gündelik işlerini belli bir ölçüde yapabiliyor olmalarıdır. Diğer bir deyişle, kendi ayakları üzerinde durabilme

gücüne sahip olmalarıdır. Bunun için de gerekenler sağlık, eğitim, ekonomi, tek başına yaşayabilme yatkınlığı, kendine bakabilme becerisi olarak özetlenebilir. Ancak gerek sağlık gerekse ekonomik açıdan yetersizliğe sahip olup gündelik işlerini gerçekleştirmede zorluk yaşayan ve tek başına yaşamak zorundan kalan yaşlı bireyler bu seçimi yapmak zorunda kalmışlardır ve bu nedenle tek başına yaşamayı olabildiğince zor koşullar altında geçirdikleri tespit edilmiştir. Ekonomik ve sosyal sermaye yoksunluğu ve bedeni sermayenin yani sağlığın yeterli derecede iyi olmaması bireylerin başkalarına bağımlılığını arttırmakta ve yaşam doyumunu azaltmaktadır. Kendine yeten bireylerin ise tek başına yaşama deneyiminde daha mutlu olduğu görülmektedir.

Bu da yaşlılığın dezavantajlı durumunun sadece biyolojik yaşlılıkla değil yaşlı bireylerin sahip olduğu veya olmadığı imkanlarla ve birikimlerle de ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bunların yanı sıra, tek başına yaşama aranjmanını destekleyecek başka toplumsal ve kurumsal hizmetler yaygın değilse, yaşlı bireylerin çevrelerinde çocuklarının ve yakınlarının olmasının hayatlarını kolaylaştıran önemli bir etmen olduğu da görülmektedir.

5.3. TEK BAŞINA YAŞAYAN YAŞLI BİREYLERİN GÜNDELİK YAŞAMI VE SOSYALLEŞME SÜREÇLERİ

Bu bölümde, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin gündelik hayatta yaşamlarını idame edebilme konusunda yetkinlikleri, karşılaştıkları güçlükler, gündelik yaşamlarının akışı, niteliği ve bunların bireylerin duygularına yansımaları, gündelik deneyimleri, kaygıları, hayatlarını nasıl anlamlandırdıkları ve anlam katmak için ne tür aktiviteler yaptıkları incelenmektedir. Bu anlamda, kişilerin yaşama tutunabilmek için çeşitli kişisel stratejiler geliştirdikleri görülmektedir. Ancak, bu stratejilerin oluşum koşulları kişilerin sahip oldukları (veya olmadıkları) sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelere göre değişmektedir. Yaşlı bireyin idame ettiği yaşamın kalitesi, yaşam memnuniyeti, hatta sevgi görme ve gösterebilme hali bu değişkenler bağlamında anlam bulmaktadır. Bu kapsamda, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin gündelik yaşamlarında aile bağları, sosyal ilişkileri ve boş zaman faaliyetleri ayrı bölümler halinde derinlemesine incelenmektedir.

5.3.1. Tek Başına Yaşayan Yaşlı Bireylerin Aile Bağları

Aile bağları her yaş grubu için önemli olduğu gibi yaşlılar için de “çocuklarından aldıkları destek sayesinde birincil derecede” önemlidir (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Tek başına yaşayan yaşlı bireylerin çocukları ile ilişkilerinin niteliği, yaşam memnuniyetini etkileyen en önemli değişkenlerden biridir. İçli'nin de belirttiği gibi çocukları ile iletişimlerin sıklığı yaşlıların kendilerini iyi hissetmelerini, toplumla bütünleşmelerini sağlamada önemli bir değişkendir. Ancak toplumsal değişmeye bağlı olarak ailede ortaya çıkan değişimler, yaşlıların aile içindeki rollerini de değiştirmiştir (2008: 37). Bu bağlamda aile yapısındaki değişimin, yaşlı bireyin aileden koparak tek başına yaşaması sonucu çocuklarla olan ilişkilerini nasıl etkilediği konusu önem arz etmektedir.

Bu bölümde katılımcılara, çocuklarıyla ilişkilerinin sıklığı, çocuklarının kendilerine ilgi gösterip göstermediği, önemli kararlarda kendilerine danışıp danışmadığı ve ihmal edilip edilmedikleri sorularak çocuklarıyla olan ilişkilerin niteliği ve yaşlı bireyin yaşamına etkisi incelenecektir. Bu çalışma, bu amaçla yaşlı bireylerin çocuklarıyla olan veya olmayan ilişkilerini yaşlı bireyin sosyoekonomik kültürel durumunu da dikkate alan bir ilişkisellik içerisinde ele almaktadır.

Tablo 5.17: Çocukları tarafından ilgi görme ve yaşam memnuniyeti ilişkisi

	Genelde yaşamınızdan memnun musunuz?			Total
	Memnunum	Kısmen memnunum	Hiç memnun değilim	
Çocuklarınızın sizinle yeteri kadar ilgilendiğini düşünüyor musunuz?	14	2	0	16
	5	3	6	14
Total	19	5	6	30

Bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda tablo 5.17'de görüldüğü gibi çocuklarıyla sıkı bağları olan ve yeterince ilgi gördüğünü düşünen yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetlerinin, çocuklarıyla daha az görüşenlere ve yeterince ilgi görmediğini ifade edenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Görüşülen yaşlı bireylerin tablo 5.17'de görüldüğü gibi, %53,3'ü çocuklarının kendileriyle yeteri kadar ilgilendiğini düşünürken; %46,7'si de yeterince ilgi görmediklerini ifade etmişlerdir. Çocuklarla görüşme sıklığı

incelendiğinde ise %46,7'sinin haftada birkaç kez, %26,7'sinin her gün, %20'nin ise ayda birkaç kez görüştüğü tespit edilmiştir.

Yaşlı bireylerle yapılan görüşmelerde, yaşlıların çocuklarından ilgi görmesi ile yaşam memnuniyetleri arasında bir ilişki olduğunu açığa çıkmıştır. Çocuklarının kendisiyle ilgilendiğini ifade eden 16 katılımcıdan 14'ünün yaşamlarından memnun olduğu, 2'sinin ise kısmen memnun olduğu görülürken, çocuklarının kendisiyle ilgilenmediğini ifade eden 14 katılımcıdan 6'sının hiç memnun olmadığı, 3'ünün kısmen memnun olduğu, 5'inin ise memnun olduğu görülmektedir.

Çocuklarım beni sürekli arar, hafta birkaç kez ziyarime gelirler. Bana gelince rahatlıyorum, beni mutlu ediyor. Haftada bir de olsa gelmeleri beni çok mutlu ediyor (...) Çocuklarım benden uzak başka mahallede yaşıyorlar, onlar gelemezse bile istediğim zaman bir otobüsle gidebiliyorum (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

"kızım bana uğruyor, oğlum uğruyor, sürekli sorarlar. Ben çocuklarıma karşı çok fedakar davrandım. Çocuklarım okumuş insanlar, kendi kararlarını benimle paylaşırlarsa ben fikrimi söylerim, değerlendirirler (...) İhmal edildiğimi kesinlikle düşünmüyorum bu beni mutlu ediyor (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu).

Çocuklarım haftada birkaç kez gelirler. Her akşam yemek getirirler, ama 3 gün oturmaya gelmezlerse acaba bir sorun mu var deyip ben gidiyorum. İlişkilerimiz çok iyi sürekli gidip geliyoruz (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilköğretim).

Çocuklarının kendisiyle ilgilenmediğini ifade eden yaşlı bireyler bu durumdan rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılar çocuklarının kendileriyle yeterince ilgilenmeme sebeplerini farklı biçimlerde algılamakta ve farklı sebeplere bağlamaktadırlar. Yeterince ilgi görmediğini düşünen yaşlı bireyler genelde bunun nedenlerini çocuklarının iş ve aile meşguliyetlerine, kendisinin ve çocuklarının ekonomik durumuna, mekansal uzaklıklara ve aile içi problemlere bağlamaktadırlar. Örneğin, Abdullah Bey, Mercan Hanım ve Emine Hanım, çocuklarından yeterli ilgi görememelerinin nedeni olarak çocuklarının kendi aile meşguliyetleri ve mekansal uzaklıklarını vurgulamışlardır.

Canları isterlerse ilgileniyor, istemezlerse ilgilenmezler yani hep ilgilenmiyorlar. Benim de çocuklarım var diyor oğlum, zamanım yok diyor, haklı o da, çalışıyor sürekli (...) Ben bekliyorum gelmelerini ama yok telefon kullanmasını bilmiyorum. Çalarsa açmasını biliyorum sadece ve telefonu sürekli taşıyorum ararlarsa hemen açayım diye (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

İstanbul'da çocuklar buraya pek gelmezler beni çağırırlar. Beni telefonla ararlar, çalışıyorlar, çok aramıyorsunuz demiyorum. Anne kendine iyi bak ne olur, biz yetişiyoruz sana derler. İyiyim ben, burada rahatım derim. Huzurlarını kaçırmamak için rahatsız olsam da demem onlara. Bazen giderim, ama her bayram gitmem. Onları fazla meşgul etmem. Onların da derdi çok. Kendi kendilerine zor bakıyorlar. Çocuklarım bir şey olsa bana duyurmazlar, annem yalnız yaşıyor bir de bize üzülsün yatar kalır derler (...) Antep de yaşayan bir gelinin var, bu 10 yıl önce ölen oğlumun eşi. Eskiden benimle çok ilgilenirdi ama kendisi de hastalanınca yataktan kalkamaz halde, artık benimle ilgilenemez. Haftada bir torum geliyor, beni arabayla şöyle bir gezdirip getiriyor. Ne yapsın benimle mi ilgilen sin annesiyle mi ilgilen sin? (Mercan, kadın, 78, alt gelir, okuryazar değil).

Kızlarımın ikisi İstanbul'da çalışıyor. Biri orada ailesiyle yaşıyor, çocukları var ve çalışıyor. Diğeri de bekar, orada iş buldu gitti. O gitmese iyiydi, burada iş bulup kalabilirdi (...) Kızlarım, her yaz tatilinde coluk çocuk gelir benim yanımda kalırlar. Ben de her kış okullar tatil olunca torunlarımı görmek için bir ay giderim. Bir oğlum yurt dışında, onu zaten bir kaç yılda bir görüyorum. Bir kızım da evli, Nizip'te oturuyor, ona ayda bir gider iki üç gün kalırım, o da iki ayda bir çocuklarını alır yanıma gelir. Ya çocukları, ya işleri, meşguller. Telefonla çok ararlar. Kızlarım gel bizde kal diyorlar ama ben evimi bırakmam, hem onlara gidince çok sıkılıyorum, orada bir yere çıkamıyorum, orada kimseyi tanımıyorum (Emine, kadın, 65, orta gelir, okuryazar değil).

Mekansal uzaklıklar yaşlı ebeveynlerin çocuklarla olan bağıni etkileyen bir faktör olarak belirlemektedir. Bazı yaşlı bireylerin mekansal uzaklıklar dolayısıyla çocuklarıyla yüze görüşme sıklığının azalması, onlarda yeterince ilgilenilmediği hissi uyandırmakta ve yaşam memnuniyetlerini negatif yönde etkilemektedir. Bu durumun önemli nedenlerini Kalaycı ve Özkul, “modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan mesleki çeşitlilik, farklı mekânlarda ikamet etme ve çalışma zorunluluğu, ekonomik koşulların yetersizliği, çekirdek aileye geçişle birlikte kuşaklar arası yaşam deneyiminin gündelik rutinden ayrılması, kültürel kodlara yönelik denetleyici kolektif bilincin önemini kaybetmesi” olarak sıralar (2017: 103). Buna ek olarak “yaşlanmış birey ile torunlar arasındaki birlikte yaşam deneyiminin azalması” hem “yaşlanma sürecini yaşayan bireylerin toplumsal ilişkilerinin hacmini daraltmış” hem de “geleneksel ailede sahip olduğu otorite ve saygınlığını da olumsuz yönde etkilemiştir” (Örnek, 2009, Akt. Kalaycı ve Özkul, 2017: 103). Bahsi geçen bu mekânsal ve duygusal uzaklaşma, genellenemese de, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin çocuklarıyla olan ilişkilerini zayıflatan önemli bir değişken olarak ele alınabilir.

Bu duruma paralel olarak, bazı yaşlı bireylerin de çocuklarına mekânsal olarak yakın olmanın avantajlarına sahip olduğu görülmektedir. Zahir bey, Ömür Hanım ve Cennet Hanım çocuklarına yakın olmanın, özellikle aynı mahallede veya apartmanda oturmanın kendileri için çok iyi olduğunu, bu nedenle çocukları ile sık sık görüşme imkanına sahip olduklarından ihmal edilmediklerini ve bunun yaşam memnuniyetlerini arttırdığını belirtmişlerdir.

Çocuklarım bana yakın aynı mahalledeyiz bu büyük bir avantaj. Hemen bir telefonla geliyorlar ya da ben hemen gidebiliyorum, bu çok önemli. Çocuklarımla sık sık görüşürüm, onların saygı ve sevgisinden dolayı kendimi de daha çok seviyorum (...) Çocuklarım önemli kararlarında bana danışıyorlar ve benimle çok ilgilenirler hiç ihmal edildiğimi düşünmedim (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Aynı apartmanda yaşıyoruz 5 çocuğumla beraber. Apartman benim adıma, herkse sözle bir daire vermişim, ama benim oturduğum teras kat bana ait. Onlara alışmış durumdayım, birkaç gün gelmezlerse acaba bir şeye mi kızdılar diye ihmal edildiğimi düşünüyorum. Kardeşlerimle de telefonda görüşüyorum. Onlar Antep'in dışında yaşıyorlar (...) Çocuklarım eskiden de şimdi de danışır ve beni dinlerler. Genellikle fikirlerimi önemiyorlar. Bana

yaşlıdır, bilmez demezler. Evet kesinlikle çok memnunum. Benimle ilgileniyorlar(Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Üç çocuğum da aynı mahalledeyiz, kolay ulaşabilirim. Ben hiç ihmal edildiğimi düşünmedim, çocuklarımdan memnunum. Onlar da benden memnun. Her konuda bana yardımcı oluyorlar. Gelip gider evimin işlerini yaparlar (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Ancak katılımcılar arasında, yukarıdaki örnekleri betimleyen mekânsal yakınlık – iyi ilişki dengesini sarsan örnekler de bulunmaktadır. Birinci örnekte, Hüseyin Bey çocuklarından hayli uzakta yaşıyor olsa da, aralarındaki sıcak ilişki yaşam doyumunu pozitif yönde etkilemektedir. Bu anlamda, modernleşme ve teknolojik gelişme ile internet üzerinden iletişim, kişilerin yakınları ile iletişimini sürdürebilmesine önemli bir imkan sunmaktadır.

Çocuklarım yurt dışında. Her yıl gider 3 ay onlarda kalırım. Onlar da yaz tatillerinde gelir bende kalırlar. İrtibatımız çok kuvvetli. çocuklarımla arkadaş gibiyimdir. birbirimize destek oluruz her konuda (...) Bana gel bizimle yaşa diyorlar ama ben alışık değilim oralara. Hem tüm arkadaşlarım burada, onları ziyaret edip dönüyorum (...) Sık sık Skype’ta görüşürüz. Neredeyse her gün çocuklarımdan biriyle ve torunlarımla konuşurum. Torunum bana küsmüş, niye bırakıp gittin diye (Hüseyin, erkek,72, alt gelir, erkek, okuryazar).

Mekansal yakınlık-iletişim dengesini bozan diğer örnekler ise Sevim Hanım ve İnci Hanım’ın belirttikleri gibi çocuklarının aile meşguliyetine ek olarak özellikle kızlarının kaynanaya bakma yükümlülüklerinden doğan meşguliyetleri ve aile içi sorunlarıdır. Bunlar da yaşlıların kendi çocuklarından yeterli ilgiyi görememelerinin bir nedenidir.

Bana yakın akraba, çocuk yok, ama telefonla konuşuyorum. Onlar ararsa açarım yoksa konuşamıyorum. Onlar kendi aile dertlerine düştükleri için beni ihmal ediyorlar (...) Çocuklarım çok gelmez, kızlarımdan biri kendi kaynanasına bakmak zorunda. Bana nasıl bakacak? Birisi boşandı, durumu iyi değil. Biraz da hasta. Gelip gidemez. Diğer kızlarım da gereksiz adamlara düştüler. Bana zaman ayırmazlar. Oğlum ise 2-3 günde bir geliyor. O daha sık geliyor (...) Daha sobayı kurmadım. Çok soğuk yatağa giriyorum. Elektrikli sobayı da açamıyorum, elektrik çok fazla geliyor o zaman (Sevim, kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil).

Ben dışarı çıkamam. Çıkmak isterim bazen, kızlarım evlerine götürüler (...) Çoluk çocuk evinde barkında, onlar üzülmesin derim, bana bakıp da yorulmasınlar diye bu hayatı tercih ettim. Evde olduğunda kızım giriyor çıkıyor. Diğer kızım da gel bende kal dedi, ama evde 40 yıldır kaynanası var (İnci, kadın, 75, alt gelir, okuryazar değil).

Gupta’nın (2007) belirttiği gibi “Yaşlıların bakım sorununun çözümü genellikle kadın merkezli olmakta, yaşlı bakımından birincil olarak eşler, kız çocuklar, gelinler olarak kadınlar sorumlu tutulmakta, kadının üzerinde bulunan yüklerle bir yenisi eklenmektedir”(Akt. Arpacı, 2009: 62). Bu bağlamda evli kız çocukların eşlerinin ailesindeki yaşlı bireylerinin bakımını üstlenmesi, kendi yaşlı annelerine verebilecekleri ilgiyi sınırlamaktadır. Tüm katılımcıların düşünceleri

değerlendirildiğinde, çocuklarıyla görüşme sıklığı ve ilgi görme durumunun yaşlı bireylerin memnuniyeti açısından önemli bileşenler olduğu görülmektedir. Ancak görüşme sıklığı aile bağlarının kuvvetinin tek göstergesi olmamaktadır. Geleneksel aile formunun devamlılığı belirli açılardan geçerli olsa bile yaşlıların heterojen koşulları ve duyguları dikkate alındığında ailenin ve kuşaklar arası ilişkilerin modernleşme sürecinde farklı formlara büründüğü görülmektedir. “İlişkinin sevgiye dayalı olup olmaması ya da bir zorunluluk duygusuyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi nitelik açısından farklılık yaratmaktadır. Dostça, sevgiye dayalı ilişkiler ana babaya destek sağlama konusunda motive edici bir öge olarak görülmektedir” (İçli, 2008: 37). Bu bağlamda yaşlı bireyler çocuklarıyla iç içe yaşasalar bile yalnızlık duygusuna kapılabilirler (Tufan, 2003: 54, Ilgar, 2008: 74: Kalaycıoğlu vd., 2011). Diğer bir deyişle, yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetlerini çocuklarıyla olan mekansal yakınlıklarından çok ilişkilerinin niteliği etkilemektedir.

Öte yandan, gerek yaşlı bireyin gerekse de çocuklarının ekonomik durumlarının aile bağlarını şekillendirmede önemli rol oynadığı tablo 5.18’de görüldüğü gibi tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunun, % 73,3 oranla, bu ilişkiyi doğruladığı görülürken, % 26,7’si de ilgili görmemiştir.

Tablo 5.18: Ekonomik durumun aile ilişkilerine etkisi

Ekonomik durumunuzun çocuklarınızla ilişkinizi etkilediğini düşünüyor musunuz?					
		Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Valid	Evet	22	73,3	73,3	73,3
	Hayır	8	26,7	26,7	100,0
	Total	30	100,0	100,0	

Çocuklarından yeterince ilgi görmediğini ifade eden katılımcıların bir kısmının ekonomik durumlarının kötü olması; ekonomik durumu görece olarak iyi olan yaşlıların da çocuklarının kendisine ilgi gösterdiğini ifade etmesi dikkat çekici bir durumdur ve yaşlıların elindeki ekonomik sermayenin önemini açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda ekonomik sermayenin sosyal sermaye dönüşümünden söz edilebilir. Bu durumu Selma Hanım, Mustafa Bey, Esmâ Hanım, İbrahim Bey ve Veli Bey şöyle ifade etmektedir.

Yani ben varlıklı olsaydım çocuklarla ilişkilerim tabii ki de değişir yani paran varsa daha çok ilgi görürsün. Eğer maaşım olmasaydı bir gelirim olmasaydı daha kötü olurdu, çocuklarla olan ilişkilerim daha da zayıflayabilirdi. Belki birinde de kalmak zorunda kalırdım ama hayat daha da yaşanılmaz olurdu. Şimdi kendi evimde. Kendi ayaklarım üzerinde duruyorum. Varlıklı yaşlıların sözü daha çok dinleniyor daha çok soruluyor, ama yoksul yaşlılar yalnız kalıyor, sorulmuyor (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Benim ekonomik durumu iyi olmasaydı maaşım olmasaydı ben kendimi asardım, gerçek söylüyorum, Allah göstermesin. Ben para ile yaşıyorum. Çocuklarım para için beni kabul ederler. Para için benden küsüyorlar, çocuklarım benim maaşımdan da besleniyor (...) Hele maaşım olmasa çocuklarım beni hiç sormazdı, kızlarda erkeklerde öyle. Parasız anne babayla ilgilenen çocuk binde birdir (Mustafa, erkek, 80, orta gelir, okuryazar değil). Aylığım olmasaydı rezil olurdu, aşağılanırdım. Param var, güçlüyüm. Oğullarım bile bana daha fazla ilgi gösteriyorlar. Eğer olmasaydı ben rezil perişan olurdu (...) Ben mirasımı ölene kadar paylaşmam, ben çocuklarıma güvenmem erken paylaşırsam ben sahipsiz kalırım (Esmâ, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Torunlarım sık gelir giderler, onlara bol bol harçlık veriyorum daha sık geliyorlar. Çocuklarım hiç kalbimi kırmıyorlar ben onlara ev almasaydım bu kadar benimle ilgilenmezler (...) Torunlar mesela benden para istiyorlar kızım da öyle oğlum da öyle. Ben onlara bakınca mutlu hissediyorum onlar da bana daha çok bağlanıyorlar (...) Çocuklarım önemli kararlarda bana danışıyorlar benim kararlarım onlar için çok önemli, benim bir sözümü iki etmezler (İbrahim, erkek, 80, üst gelir, ilköğretim mezunu).

Şimdi iki evim var, kira alıyordum, geliri bana fazla idi, çocuklarıma verdim evleri (...) Yaşının ekonomik durumu hayatını çok ama çok etkiliyor. Para kuvvettir, cebinde varsa kuvvet sensin, oturuşun duruşun değişir. Paran varsa göğsünü gere gere yürürsün, çevrendeki insanlarda sana saygı gösterir (...) Ama ekonomi zayıf olursa yaşlılık çekilmez olur. Hatta ben kravat takıyorum bunun da önemi var yani daha fazla saygın oluyorum ve sosyal ortam da daha fazla oluyor (...) Çocuklarının da davranışı değişiyor yani benim yüksek gelirim çocuklarıma bana daha fazla yaklaşmasına sebeptir (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Kısacası, “para kuvvetine” sahip olmak yaşlı bireyleri de “kuvvetli” kılmaktadır. Çeşitli çalışmalar alışveriş kuramının kuşaklararası sosyal destek ve transferleri açıklamada kullanışlı olduğunu göstermektedir. Örneğin, ebeveynlerin mirasla aktarılabilir büyük miktarda zenginlikleri olduğunda çocukları ile ilişkilerinin daha fazla olduğu çeşitli çalışmalarda ifade edilmiştir (Bernheim, Shleifer ve Summers, 1985, Akt. Quadagno, 2002: 39). Bu anlamda yaşlı bireyin elinde bulundurduğu bir güç kaynağı olarak ekonominin kendi çocukları, torunları ve çevrelerinin ilgi ve alakası ile takas edildiği görülmektedir. Alışveriş teorisi bu anlamda bu çalışma tarafından desteklense de, bazı yaşlı bireylerin – alışveriş teorisinde ihmal edilen – bir güce sahip olabildikleri de görülmektedir.

Bir yandan, yaşlı ebeveyn ve çocuk ilişkisinde ebeveynlerin ekonomik durumu bir etken olarak belirtilirken, öte yandan Ferit Bey’in ifade ettiği gibi çocukların da ekonomik durumunun ilişkilerini belirlediğini düşünenler bulunmaktadır.

Diyelim ki bir fabrika işçisi asgari ücret alıyor. Bu nasıl babasına, yaşlısına bakacak, ilgileyecek? Bu yoksul mahallede çocukların yaşlısında maddi anlamda bakması imkansız, zaten kendileri de yoksul, kendisi yetiştiremiyor ki. Belki zengin olsa varlıklı olsa babasına bakar, ihtiyaçlarını giderir. Ben kendi oğlumu dinledim, diyor ki ben dua ediyorum ki benim babam emekliymiş, geliri var. Eğer emekli olmasam benim çocuğum kesinlikle bana bakamazdı diyor (...) Yani bu böyle doğrudur. Herkes devlet memuru değil ki, nasıl bakacak? Devlet bunu düşünmeli (Ferit, erkek, 65, orta gelir, ilkokul).

Yaşlı yetişkinler, genelde bu karşılıklılığı korumaya ve kendi yaşamlarının idaresinde aktif özne olmaya çalışırlar. Genelde ilişkilerinde bir güç sahibi olabilmek adına daha genç kuşaklara mümkün olduğunca kaynak – özellikle finansal kaynak – sunmaya çalışırlar. Böylesi bir yardım sunmak çoğu zaman bir memnuniyet kaynağı olmanın yanı sıra yetişkin çocuklar ve akrabalar üzerinde potansiyel bir kontrol kaynağı (Hooyman vd., 2015: 149) olarak görülmektedir. Böylece yaşlıların çocuklarla etkileşimi bir yandan geleneksel geniş akrabalık ilişkisinin etkilerinin halen devam etmekte olduğunu, diğer yandan da sosyal, ekonomik koşulların gerektirdiği bir karşılıklı alışveriş fonksiyonunu yerine getirmekte olduğunu göstermektedir (Zimmer vd., 2008, Akt. Kalaycı ve Özkul, 2017: 102).

Ancak Saffet Bey ve Ömür Hanım örneklerinde görüldüğü gibi, yaşlı bireyler ile çocukları arasındaki ilişkilerde, alışveriş teorisinin görmezden gelmekle eleştirildiği, yaşlı bireylerin yaşlılık öncesi dönemlerdeki edimlerinden dolayı gelişen vefa duygusunun da etkili olduğu görülmektedir. Kişi, aile ve arkadaşlarına daha önce sunduğu destek ve yakın ilişkiler neticesinde “ileri yaşlarda duyulan külfetli ihtiyaçlar için saklanan ömür boyu geçerli krediler sunabilir. (Quadagno, 2002: 40).

Çocuklarım önemli kararlarda bana danışırlar, buna mutlu olurum, yani çocuklarım beni severler ve fikirlerime önem verirler. Ben fabrikada çalıştım gece demedim, gündüz demedim. Onları okutamadım ama mesleklerini eline aldılar yani onlara çok emek verdim onlar da beni seviyorlar (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Eşimi erken yaşta kaybettim, çocuklarıma hem ana hem baba oldum sürekli. Benim en güzel zamanlarım yemek yapıp çocuklarımla bir sofrada oturmak, onların yataklarını hazırlamak. Eşimin kaybı beni kötü etkiledi. Eşimden sonra bir ev inşa etmeye adadım kendimi, çocuklarıma geleceği benim için çok önemliydi. Onlar için çabaladım hatta bu evin inşaatında bile çalıştım çocukları için kum taşıdım tuğla yetiştirdim, kadın mı erkek mi olduğumu unuttum. Çocuklarım şimdi beni hep soruyorlar, onlardan çok memnunum (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Bu çalışmada elde edilen veriler ve bulgular doğrultusunda evde tek başına yaşayan yaşlı bireylerin çocuklarıyla olan ilişkilerinin yaşlı bireylerin yaşam memnuniyeti üzerinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Çocuklarıyla iyi ilişkiler kuran, sık sık görüşebilen ve bu anlamda ilgi gördüğünü düşünen yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetlerinin yüksek olduğu, çocuklarıyla ilişkilerinin zayıf ya da yeterli ilgiyi görmeyen, görüşme sıklığı düşük olan yaşlı bireylerin ise – bazı

istisnalar olsa da – yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetini düşürdüğü söylenebilir. Çocuklarıyla ilişkileri görece olarak zayıf olan yaşlı bireyler bu durumu kendi çocuklarının iş ve aile meşguliyetleri, kendisinin veya çocuklarının ekonomik durumu, mekânsal uzaklıklar ve aile içi problemler gibi farklı nedenlerle açıklamaktadırlar.

Diğer yandan çalışmada öne çıkan bulgulardan biri de çocuklarla görüşme sıklığının çocuklarla mutlaka iyi ilişkiler içinde olma anlamına gelmeyeceğidir. Yaşlı bireylerin iyi olma hallerini, yaşam memnuniyetlerini etkileyen önemli etkenlerden biri görüşme sıklığından çok yaşlı bireylerin ilgi görüp görmediği veya sevilip sevilmediğine dair hisleridir. Tek başına yaşayarak bağımsız yaşama avantajına sahip olan bireylerin çocuklarıyla aynı çevrede yaşamayı tercih etmesi pek çok araştırmada geleneksel aile bağlarının korunduğuna ilişkin bir gösterge olarak okunmaktadır (Aközer vd., 2011: 107). Ancak, katılımcılar arasında çocuklarıyla aynı apartmanda, aynı sokakta veya aynı mahallede oturup çocukları tarafından ilgi görmediğini ifade eden bireyler olduğu gibi, çocuklarından uzak olup yeterince ilgi gördüğünü düşünen bireyler de bulunmaktadır. Bu anlamda çocukları ile olan mekansal yakınlık genelde yaşlı bireylere kendilerini iyi hissettiren bir durum olarak tarif edilse ve bazı yaşlı bireyler bu yakınlığın bazı avantajlarına sahip olsalar da bunun her zaman duygusal anlamda bir yakınlığa karşılık gelmediği görülmektedir. Bu anlamda geleneksel aile ilişkilerinin değişime uğradığı görülmektedir.

Öte yandan yaşlı bireyin ekonomik durumunun çocukları ile olan ilişkileri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bazı yaşlı bireyler çocukları tarafından gördükleri ilgiyi iyi olan ekonomik durumlarına bağlarken; bazı yaşlı bireyler de ilgi görmemelerini kötü ekonomik durumlarına bağlamaktadırlar. Bu durum alışveriş teorisinin öne sürdüğü karşılıklılık ilkesinin bazı yaşlı ve çocukları arasındaki ilişkileri belirlediği görülmektedir.

Yapılan derinlemesine görüşmeler doğrultusunda yaşlı bireyler ve aileleri arasında ilişkinin genel anlamda salt bir çıkar ya da bağımlılık ilişkisine indirgenemeyeceği görülmüş ve gözlemlenmiştir. Bu anlamda yine Yaşlılığın Politik Ekonomisi Teorisine yöneltilen eleştiriler doğrultusunda, bu araştırma kapsamında yer alan yaşlıların sosyoekonomik statüsü “zayıf” olarak genellemez ve tüm yaşlılar “pasif” olarak değerlendirilemezler (Bengtson vd., 1997; Quadagno, 2002: 49). Ancak hem çocukların hem ebeveynlerin koşullarının ilişkilerini ciddi oranda etkilediği görülmüştür. bu durumda yine Yaşlılığın Politik Ekonomisi Teorisinin

vurguladığı gibi hem “yaşlı insanlar için yapılandırılmış bağımlılık durumunu yaratma yollarını” (Morgan ve Kunkel 1998, Akt. Baran, 2004:51), yani bireyin yaşlanmaya uyum kabiliyetinden çok kaynak dağıtımının nasıl yapıldığını belirleyen daha geniş toplumsal süreçleri incelemek gerekmektedir. (Quadagno, 2002: 49)

5.3.2. Sosyalleşme ve Boş Zamanı Değerlendirme

Raymore ve Scott (1998) ve West vd.’ye (1996) göre kişilerin yaşlılık döneminde kendilerine mutluluk veren, keyif aldığı faaliyetlere katılmaları, üretken ve işe yarar olduklarını hissetmelerini sağlar, bu nedenle yaşlı bireylerin boş zaman faaliyetlerinde bulunmaları, yaşlılık dönemiyle gelen değişimlerle daha kolay başetmelerine yardımcı olur (Akt. Şener, 2009: 7).

Bu anlamda, kişinin yaşlılık sürecini aktif geçirmesi ve günlük yaşamında sosyal faaliyetlerde bulunması ile yaşam doyumu arasında doğrudan bir ilişki olduğu yaşlılık çalışmaları yürüten pek çok araştırmacı tarafından ortaya konmuştur. Bu anlamda yaşlı kişilerin aktif olmaları, yaşam tatminleri ve benlik duygularını pekiştireceği gibi, geleceğe daha umutla bakmalarını ve yaşlılık sürecine uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Böylece yaşlı bireyin bir bütün olarak ruhsal ve bedensel bakımdan kendini daha iyi hissetmesine olanak sağlar (Havighurst vd., 1968; Tufan, 2014; Hooyman 2015; Aközer, vd., 2011). Bunun yanı sıra yaşlı bireylerin ne kadar farklı ve ne kadar çok aktivitede bulunurlarsa sosyal etkileşim kurmak için o kadar fırsat bulacakları da belirtilmiştir (Toepoel, 2013).

Yaşlı bireylerin bu “aktif” olmaları gerektiği varsayımına karşın, geri çekilme teorisi yaşlı bireylerin doğal ve kaçınılmaz olarak ait oldukları sosyal sistemdeki diğer kişilerle ilişkilerini kestikleri ve toplumdan geri çekildiklerini ifade eder (Cummings ve Henry, 1961, Akt. Quadagno, 2002: 31). “Yaşlanan bireylerin ve toplumun karşılıklı olarak birbirlerinden geri çekilmesinin taraflar için yararlı olduğunu ileri sürer” (Morgan ve Kunkel, 1998, Akt. Güngör-Baran, 2004: 49). Öte yandan süreklilik teorisi de yaşlı bireylerin toplumsal katılım ve sosyalleşme açısından aktif olup olmamalarının yaşlılık dönemi öncesi kişilik özelliklerinin ve alışkanlıklarının bir devamı olduğunu öne sürer. Politik-ekonomi, feminist kuram gibi daha yakın dönem teoriler ise kişinin yaşlılık döneminde aktif olup olmayacağını sosyal yapının belirlediğini öne sürer. Bu çalışma, yukarıda bahsedilen farklı perspektifler ışığında katılımcıların sosyalleşme ve boş zaman değerlendirme

biçiminin hayatlarına nasıl bir etki ve anlam kattığını, hem nesnel koşulları hem de öznel değerlendirmelerini dikkate alarak, anlamaya çalışmaktadır.

Bu doğrultuda, sosyalleşme süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için katılımcılara genelde boş zamanlarında neler yaptıkları; daha çok kimlerle görüştikleri; bir aradayken neler yaptıkları; bu birlikteliğin onlarda nasıl hisler uyandırdığı; yalnızlık çekip çekmedikleri; herhangi bir hobilerinin (kitap, bulmaca, müzik, şiir, tiyatro, sinema, çiçek yetiştirme, evcil hayvan besleme vb.) olup olmadığı; TV izleme sıklıkları; internet ve sosyal medya kullanıp kullanmadıkları; çarşıya çıkıp çıkmadıkları ve ne sıklıkla çıktıkları; konferans, seminer veya herhangi bir kursa katılıp katılmadıkları; ve herhangi bir derneğe, sosyal gruba veya sosyal faaliyete gönüllü olarak katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

Bu doğrultuda bu çalışmada yer alan katılımcıların, yaşam boyu içinde var oldukları toplumsal konumlarına paralel olarak edindikleri habitusların ve elde ettikleri veya edemedikleri sermayelerin (sosyal, kültürel, ekonomik) yaşlılık dönemindeki aktif olma hallerini, sosyalleşmelerini ve dolayısıyla gündelik yaşamlarını önemli ölçüde etkilediği söylenebilir.

5.3.2.1. Bol kaynaklarla aktif yaşlanma

Bu çalışmada, belli bir sosyal, kültürel ve ekonomi sermayeye sahip olan yaşlı bireylerin sosyalleşme ve boş zaman değerlendirme fırsatlarına sahip oldukları görülmektedir. Yaşam seyri boyunca, görel olarak yüksek sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelere sahip olan katılımcılar, kadın ya da erkek fark etmeksizin, boş zamanlarında hoşnut oldukları faaliyetler – kitap okuma, bulmaca çözme, sosyal gruplara katılım, müzik, ve çeşitli hobiler – yapabildiklerini; belli sosyal gruplara ve sosyal örgütlere gönüllü olarak katılarak daha aktif bir yaşam sürdürdüklerini belirtmektedirler.

Örneğin, yüksek bir sosyoekonomik düzeye sahip olan, ikisi de emekli öğretmen Cennet Hanım ve Hacer Hanım, yaşlılık süreçlerinde eş kaybı gibi yaşlılığı olumsuz etkileyen olaylar yaşamalarına rağmen, aktif bir sosyalleşme sürecine dahil olmalarının ve boş zamanlarında çeşitli ve faydalı etkinliklerde bulunmanın yaşam doyumlarını olumlu yönde etkilediğini düşünmektedirler.

Sabah oğlum kızını getiriyor, çocuğu okula götürüyorum sonra servis getiriyor onunla ilgileniyorum, derslerinde yardımcı oluyorum, 7 yaşındaki torunum bazen yanımda kalıyor, bu bana iyi geliyor. Tabi başka meşguliyetlerim de var. Komşularımınla görüşüyorum, arkadaşlarımla görüşüyorum, telefon görüşmelerini seviyorum. Arkadaşlarla bir yerde

toplaniyoruz, kahve içiyoruz, sohbet ediyoruz. Dün toplantı vardı mesela, oğlumu aradım çocuğu verdim toplantıya gittim (...) Dernekteki arkadaşlarla araşıyoruz. Dernekte toplantılara çağırıyorlar yeni şeyler öğreniyorum, zaman nasıl geçiyor bilmiyorum. Oradaki dernek grubu, öğretmen arkadaşlarım, hobi gurubu gruplarım var toplaniyoruz sosyal ortamım bunlardan oluşmaktadır (...) Emekli olan öğretmen arkadaşlarım var onlarla sık sık görüşüyoruz, geçmişe dair sohbetlerimiz oluyoruz, aralarında eczacı var, avukat var. Bir aradayken mutlu vakitler geçiyoruz, onlarla beraberken zamanın güzel geçtiğini yalnızlıktan kurtulduğumu hissediyorum, yaşam gücü veriyor bana, farkındalık kazandırıyor. Hobi grubum var 6-7 kişilik. Dantel, örgü, dikiş-nakış konusu üzerine konuşuyoruz, model üzerine konuşuyoruz, bu gruptan bazıları resim çiziyor. Kendi aramızda her sefer birimizde toplaniyoruz, yaptığımız şeyleri birbirimize gösteriyoruz. Güzel bir grup. Çok sıkıldığımda giyinip çıkıyorum. Candan samimi bir arkadaşım var mesela, arıyorum, o da aynı şekilde arıyor, görüşüyoruz. Genelde, gezmeyi çok seviyorum, bütün Türkiye'yi gezmeyi istiyorum. Şimdi tek başıma gidemem, korkuyorum sağlığımdan dolayı. Bursa'da bir arkadaşım var sürekli gel diyor gidemiyorum (...)

Boş zamanlarımda evdeyken telefonumdan internete giriyorum oradan da bazen köşe yazılarına filan bakıyorum. Gece uykum kaçmışsa televizyon izlerim. Bazı dizileri izlerim, haber izlerim, gençliğimizde boş zaman yoktu ki televizyon izleyeyim, şu an daha çok fırsat buluyorum (...) Müzik dinlemekten çok hoşlanırım. Her gün dinliyorum. Türk sanat müziği, halk müziği hoşuma gidiyor. Gençliğimde piyanoya ilgim olmuştu keşke öğrenseydim, ama şimdi artık öğrenme çabası sarf etmiyorum (...) Kitap okumayı çok seviyorum, özellikle tarih okumak hoşuma gidiyor, her gün okuma yapıyorum ama daha çok gazete okuyorum. Türkiye'nin güncel meselelerini takip ediyorum, arkadaşlarla beraber iken konuşacak konularımız olmalı yani dedikodu yapmıyoruz, (...) Gençken seminerlere konferanslara katılıyordum ama şuan böyle fırsatlar çok olmuyor (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Her gün çarşıya çıkarım, sıkıldığımda çıkıyorum, alışveriş de yapıyorum. Böylece hem ihtiyaçlarımı gideriyorum hem de mutlu oluyorum. Sürekli evde kalsam sıkılırım (...) Eskiden dış görünüşüme çok önem verirdim, bakımlıydım ama son zamanlarda artık önemsemiyorum, eskisi gibi kıyafet alışverişi yapmak istemiyorum. Eşimin vefatı sonrasında gereksinim duymuyorum (...) Ben sosyal biriyim, çevremle barışığım. Eşimin vefatı 6 ay oldu bu süreçte bu arkadaş gruplarım olmasaydı ben gerçekten yalnızlığım düşer, kendimi daha kötü hissedirdim ama 4 tane arkadaş grubum var ve onlar beni bu süreçte hiç boş bırakmadı. Bir grubum öğretmen arkadaşlarım. Bir grubum üyesi olduğum Türk Anneler Derneği, komşu grupları ve sosyal çevreden akrabalarla çok dolu ve güzel bir sosyal ortamım oluyor, her hafta toplaniyoruz, sosyalim. Bu grup arkadaşları hem çalışma hayatımdan kalanlar hem yeni edindiğim arkadaşlar. Bu arkadaşlarla yemekli toplantılarımız da olur, bazen evde bazen de restoranlarda bir araya geliyoruz. Her bir grupla ayda iki defa bir araya geliyoruz 4 grup var ayda sekiz defa toplaniyoruz haftada iki defa oluyor bunu kendimiz organize ediyoruz. Dernek toplantıları da olur, kahvaltı toplantıları olur, bazen geziler de yapılıyor. Bu süreçte katılamıyorum ama böyle birlik beraberlik güzel oluyor (...) Boş zamanlarımda akıllı telefonu kullanabiliyorum ama bilgisayarı kullanmıyorum. Bir de evde kaldığım zamanlar sıkıldığımda televizyonu açıyorum. Haber kanalları izliyorum, güncel haberleri takip ediyorum, en önemlisi sıkıntımı gideriyorum. Bir dizi de takip ediyorum, eğlence veriyor, bir arkadaş gibi geliyor. Tartışma programları izliyorum. Günlük gazete alıyorum, okuyorum sonra da her gün bulmacasını çözüyorum. Bulmacaya o kadar alıştım ki bir gün çözmezsem rahatsız olurum benim bir görevimmiş gibi oluyor. Beyni çalıştırıyor, kelime hazinesini geliştiriyor, çok verimli bazen de televizyonda kelime oyunları programları izliyorum zihnimi dinç tutuyor, hoşuma gidiyor (...) Müzik dinlerim. Türk sanat müziğini dinliyorum, ama herhangi bir enstrümanla ilgim yok. Gençken öğrenseydim iyi olurdu ama şimdi öğrenmeye ilgim de yok zaten (...) Kitap okuyorum. Sinemaya iki haftada bir eşimle beraber giderdim, bu konularda eşim çok iyiydi ama eşimin vefatı sonrasında ben ilk biraz koştum ama arkadaşlarla bir araya gelince tekrar gitme fırsatım oldu, bu hafta tekrar gideceğim arkadaşlarla. Gençliğimde de çok gidiyordum bende alışkanlık oldu şimdi de gidiyorum (...) Konferans seminer, gençliğimde çok katılıyordum ama şimdi öyle fırsatlar olmuyor yoksa ne güzel olurdu. Ben şeker hastasıyım bu konuda hastaneler belki yapıyordur ama gidemiyorum, pek bilgimiz de olmuyor (...) Yaşlının mutluluğunda ekonomik durum çok önemli bir de sağlık ve iyi huylu olmak. Hep kendine değil karşının iyiliğini düşünürsen seni

daha çok severler. Mesela “fakir adamın yüzü soğuk olur” derler. Bir insan kötü de olsa varlıklıysa etrafında dolaşılır çünkü eli verici olur. “Elin vergisi gönül sevgisi” yani yaşlılıkta paran varsa sevilirsin. Ekonomi durumu kötü ise yaşlının yalnızlığı daha da artar (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu).

“Meslek yaşamının sona ermesi ve çocukların kendi ailelerini kurmasıyla birlikte çözülen ailenin, yaşlılarda rol ve işlev kaybına yol açtığı” (Tartler, 1961, Akt. Tufan, 2014: 17); ve bu nedenle yaşlı bireyde “kimlik krizi”ne neden olduğu belirtilir. “Yeni etkinlikler sayesinde bu duygunun azaltılabileceği, böylece yeniden dengenin sağlanabileceği kabul edilir” (Prahla ve Schroeter, 1996, Akt. Tufan, 2014: 17). Yapılan derinlemesine görüşmelerde, eş kaybının yarattığı travmaya ve çocukların büyüüp evden ayrılması sonucu tek başına yaşamının yaratabileceği, “boş yuva sendromu” (Mitchell, 2009) olarak da ifade edilebilen, yalnızlık duygusuna rağmen, bu katılımcıların “yaşam seyri” boyunca edindikleri yüksek bir eğitime ve kültür seviyesine, geniş bir sosyal çevreye ve kendilerine yetecek düzeyde bir ekonomik duruma sahip olmaları sayesinde oluşturdukları arkadaş gruplarının, sosyal faaliyetlere katılımlarının ve dolayısıyla boş zamanlarını daha aktif geçirmelerinin yaşamlarından daha çok memnun olmalarını sağladığı söylenebilir.

Feminist gerontoloji, diğer yaşlılık teorilerine de bir eleştiri olarak, “dulluk ve aile hayatı”nın kadınlarla, emekliliğin ise erkeklerle özdeşleştirilerek yaşlılığı anlamaya çalışmalarının yetersiz olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda, kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlı konumlarını, iş hayatında ödüllendirilme olasılıklarının erkeklerden daha az olduğu dikkate alındığında (Calasanti ve Zajicek, 1993; Gratton ve Haug, 1983; Calasanti, 1996, Akt. Quadagno, 2002: 52), Hacer Hanım ve Cennet Hanım’ın ifadeleri emeklilik deneyimini kadınların nasıl yaşadıklarını ve emeklilikle beraber gelen avantajların kadınların yaşam doyumunu nasıl arttırdığını göstermek açısından önemlidir.

Yüksek eğitilmiş yaşlı bireylerin sosyalleşme ve boş zaman aktivitelerinde çok bariz bir cinsiyet farkı bulunmamakla birlikte erkeklerin emeklilik sonrası iş yaşamlarını sürdürebilme konusunda daha avantajlı oldukları, kadınların ise dışarıya dönük bir sosyal hayata sahip olmakla birlikte evde daha fazla zaman geçirdikleri söylenebilir. Yüksek eğitilmiş yaşlı kadın bireylerin ev içinde boş zamanlarını daha çok kitap, gazete, dergi okuyarak, bulmaca çözerek, çiçekler yetiştirerek, müzik dinleyerek bunu yanı sıra arkadaşlarıyla toplanarak, günler düzenleyerek, derneklere üye olarak gerçekleştirdikleri faaliyetleri sosyal kültürel ve ekonomik sermayeler doğrultusunda çeşitlendirebildikleri görülmektedir.

Bu açıdan, aktivite teorisinin vurguladığı gibi en iyi, en mutlu yaşlanan kişiler, aktif kalan, sosyal ilişkilerini koruyabilenlerdir. Sosyal yaşamda aktif olmaları yaşam tatminlerini ve benlik duygularını pekiştirmekte, yaşlılığa uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktadır (Havighurst vd., 1968; Hooyman vd., 2015).

Bu bağlamda, sahip oldukları, biriktirebildikleri kültürel ve/veya ekonomik sermayeler ve buldukları etkinlikler doğrultusunda yaşam standartlarını korumaya çalışan, koruyabilen kadın ve erkek katılımcıların ve yaşam memnuniyetlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Emeklilik sonrası faal durumlarını sürdürebilmek bakımından Veli Bey ve Zahir Bey, Hacer Hanım ve Cennet Hanım'a benzer bir profil sergilemektedir.

Boş zamanlarımda çamaşırları yıkarım, ev temizliği yaparım. Çocuğum ben yapayım diyor ama ben eziyet vermek istemiyorum temizlikçiye veriyorum ütileyip bana getiriyor, bu konularda çok titizim, düzgün giyinmeye özen gösteririm (...) Çevremde arkadaşlarım da çok, hakim, doktor, belediye başkanı arkadaşlarım var, sık sık görüşürüz. İstanbul'dan arkadaşlar var onlarla da halen sık sık konuşuruz. Bunların faydaları var, insanı mutlu ediyor böyle ortamlar (...) Bir yandan çalışmaya devam ediyorum. İhtiyaç için çalışmıyorum. Çalışmak beni mutlu ediyor, yoksa yaşlılık daha kötü bir dönem olurdu. İşyerinde mutluyum, işlerin takibini yapıyorum, kısmen müdürlük yapıyorum. Bir yakınımın işyeri (...) Boş zamanlarımda düzenli okurum. kitapları analiz ederek detaylı okuyorum, özet çıkarıyorum. Düzenli gazete okurum, gençliğimde de okurdum ama şimdi daha fazla okurum. Türkiye'nin güncel meselelerini de takip ediyorum. Akşamları günlük 2 saat televizyon izliyorum. Erken yatarım, erken kalkarım, işe gelmeye hazırlanırım (...) Ben yaşamımdan memnunum ve mutluyum ama yanımda bir eşim olsa daha mutlu olurum. Akşamları evdeki sessizlik beni rahatsız ediyor. İnsan sohbet etmek ister, tartışmak ister ama ben yalnızım, bu da can sıkır. Ama eşim olsaydı bu sorunlar olmazdı. İşte yine durumum iyi. Ekonomik durumum iyi eksikliğim yok, ihtiyaçlarımı gideriyorum, çevremden saygı görüyorum ve halen çalışıyorum, yani bundan memnunum (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Sürekli aktif bir gün geçiriyorum. Sabah kalkarım, namaz kılarım, erkenden iş yerine giderim, gün boyu hesap kitapla ilgilenirim, ondan sonra 4 gibi eve giderim yemek yapar yer sonra musiki çalışmalarına giderim. Bazen arkadaşlarla kafede otururuz eve gelir dinlenirim bazen televizyon izlerim, tek başıma yaşıyorum ama yalnız değilim sosyal biriyim (...) Ben 11 yaşında çalışmaya başladım yaşım 76, yani 65 yıldır çalışıyorum, bu iki emeklilik demektir. Halen çalışıyorum, sağlığım yerinde oldukça da çalışmaya devam edeceğim. Bunun yanı sıra insanların sosyal aktivitelerle uğraşması insanları bir noktada genç tutar, gençleştirir.

Haftanın 4-5 gününde bu müzik grubuyla beraberiz, Türk sanat müziği üzerine bir grubumuz var dernek şeklinde, oraya gidiyoruz, orada çalışma yapıyoruz. Kahvede boş boş oturup sürekli okey oynamaktansa, gerilmektense müzik grubumuz ne güzel, çalışıyoruz, söylüyoruz, eğleniyoruz ve eve öyle gidiyoruz, yani günün stresini de atıyoruz. Bunlar gayet güzel şeyler (...) Bu grupta ilkokul mezunu olan arkadaşlar da var, üniversite mezunu olan arkadaşlar da var, aşağı yukarı 60 kişi kadar var bu topluluğumuz, yaş ortalaması 50 gibi, gençler aramızda az istiyoruz ki gençler de olsun, Türk sanat müziği gelişsin, ama nedense az. Ben ortaokuldan beri şiir yazmasını severim. Ben yazdıkça arkadaşlarım bunları bir kitap haline getir dedi, bir şiir kitabım da var şimdi (...) Koro olarak konserlerimiz var, benim şiir kitabındaki besteleri de okuyoruz, bundan ben çok mutluluk duyuyorum. Arkadaşlarım da mutluluk duyuyor. Yani yaşlanmak diye bir şeyi kabul etmiyorum. Ne kadar yaşlanırsa yaşlansın, gönlü şiirle müzikle yani sanatla, bir sosyal aktiviteyle uğraştığınız müddetçe insan gençleşir. Yaşlının kendi içine kapanmaması lazım. Sanat olmasa monoton bir hayatım olurdu. Yani yaşlılık televizyonun karşısına geçip önüne meyve tabağını, çerezi alıp

saatlerce oturmak olmamalı. Bu kendisiyle beraber hastalık da getirir, spor yapmak gerek, hareket etmeli. Bunlar benim sağlığıma iyi geliyor, müzikle, resimle sanatla uğraşmak da (...) Bunlarla uğraşınca insanın kendini geriye atmasına da engel oluyor, bayağı gençleşiyor. Benim arkadaş çevrem de öyle yaşlısı bile kendini genç hissediyor. Demek ki sosyal aktivitelerin baya bir faydası var (...) İnsanlar yaşlandıkça kendi kendini geriye doğru çekmeye başlıyor. Bu bence çok yanlış bir şey. İnsanların emeklilik diye bir şeyi yok, devamlı çalışabilir, çalışmalıdır da.

Bir de 12-13 kişilik başka bir arkadaş grubum var 15 günde bir toplanırız sohbet ederiz, bu grup çocukluk arkadaşlarımdan oluşuyor onlarla beraber olunca, kendimi çok mutlu oluyorum. Biz 7-8 yaşından beri mahalle arkadaşız, bu demektir ki 70 yıllık arkadaşlığımız var. Bir araya geldiğimizde inanır mısınız halen gençlik dönemindeymişiz gibi kendimizi genç hissederiz (...) Çünkü güzel sohbetler şakalaşmalar anılarımız bunlar bana yaşam kuvveti verir (...) Gençken de böyle aktifim, arkadaş ortamında sinema, lokal, kulüp hep katılırdım böyle sosyal etkinliklere, bu yaşlılığımaya renk veriyor (...) Teknolojiye her ne kadar geç kalsak da çocuklar sıkıştırdı öğrendim. Evimde bilgisayar var akşam sıkıldığımda internete giriyorum, her müziğe kolay ulaşıyorum şiirlerimi bilgisayardan yazıyorum bunlar gerçekten güzel şeyler. Arkadaşlarla yazıyorum, Facebook, Google kullanıyorum internet olunca televizyona çok fazla izlemiyorum, 1 saat izliyorum. Günlük gazetem gelir gazete okuyorum (...) Hobi spor, müzik, şiir, sinema, tiyatro, gazete, Türk sanat müziği bunlar beni gençleştiriyor. Bir de düzgün giyinmem gerekir sosyal ortamdayım giyimime özen gösteriyorum (...)

Yaşlı insanı sağlığı ve çevresi mutlu eder. Yani ailesiyle mutlu ise arkadaşlarla bir araya gelip mutlu olabiliyorsa mutlu olur (...) Toplumdan geri çekilmeyi tercih eden bir yaşlı bunu isteyerek yapmaz buna maruz kalır ve mecbur kalır. Muhakkak bir nedenleri oluyordur, ekonomik nedenler, ailevi nedenler, sosyal nedenler de olabilir. Ben düşünüyorum ekonomik durumum çevredeki insanların bana yaklaşımlarda etkisi var böylece daha çok sosyal ortama dahil olabiliyorum ve insanlar daha çok soruyor beni gerçekten etkisinin olduğunu düşünüyorum (...) Ekonomik durumum iyi olmasaydı mümkün değil böyle iyi olamazdım, varlıklı iseniz çevre daha çok yaklaşıyor size (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Yaşlı bireylerin toplumsal çevresini Bourdieu'cü anlamda bir "alan" olarak kabul edersek, bireylerin sahip olduğu sermayeleri alan içinde yansıtabilmeleri için, sadece "sermayenin yapısı ve miktarı değil, " bu "sermayenin miktarı ve yapısının zaman içindeki evrimi", yani "toplumsal güzergahı ve belli bir nesnel olanaklar yapısıyla uzun süren bir bağıntıda oluşan yatkınlıklar (habitus)" belirler (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 82, 83).

Bu anlamda bu yaşlı bireyler yaşam seyri boyunca elde ettikleri sermaye birikimi doğrultusunda oluşturdukları yatkınlıklar ile daha aktif bir yaşlanma sürecine dahil olmaktadır. Öte yandan, belli bir kültürel sermayeye sahip olan yaşlı bireylerin bunu kolaylıkla sosyal sermayeye dönüştürüp arkadaşlık bağlarını korudukları ya da yeniledikleri, böylece sosyalleşerek yaşlılığa atfedilen izolasyondan kaçınabildikleri ve bunun yaşam kalitelerini pozitif bir şekilde etkilediği gözlenmiştir. Bu bağlamda, bireylerin yaşlılık süreçlerindeki toplumsal konumlarını belirlemede ve "alan" içerisinde mücadele edebilmeleri ve kazanımlar

elde etmelerinde biriktirdikleri sermayelerin öneminin büyük olduğu ve bu sermayelerin birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir.

Görece yüksek sosyo-kültürel ve ekonomik pozisyonlardaki erkek ve kadın katılımcılar sahip oldukları doğrultusunda boş zamanlarını aktif olarak değerlendirmekte, böylece yeni sosyal ilişkiler kurma ve sosyal, kamusal alanda daha fazla zaman geçirme şansına sahip olmakta, bunun yanı sıra kitap, gazete okuyarak, şiir, müzik ve benzeri sanatsal faaliyetlerde bulunarak zamanlarını görece olarak verimli geçirmektedirler. Bu tür aktivitelerle beraber öte yandan belli bir kültürel birikime sahip olan kadın ve erkeklerin dernek, sosyal grup gibi organizasyonlar bağlamında içinde buldukları grup bireyleri ile bir alt kültür oluşturmaları ve böylece birbirlerine gerekli zamanlarda yardımcı olarak ve yaşam doyumunu artırarak daha iyi bir yaşlanma süreci yaşamasına katkıda bulunan bir destek sistemi oluşturdıkları görülmektedir. bu da sosyalleşmenin çok önemli diğer bir faydasıdır.

Ayrıca, yaşlı bireylerin sosyal veya kültürel sermayelerinin yüksek olması durumunda ve istedikleri takdirde kendilerine uygun bir alanda iş bulma olasılıklarının da yüksek olduğu görülmüştür. Bu konuda erkeklerin daha avantajlı olması, kadın ve erkeklerin emeklilik deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Erkekler emeklilik sürecinde başka bir işte çalışarak da kendilerine bir artı gelir sağlayabilmekte, bunun da katkısıyla hem sosyalleşme olanaklarını artırmakta hem de yaşam kalitelerini ve memnuniyetlerini daha yüksek seviyeye çıkarabilmektedirler. Öte yandan belli bir sosyoekonomik ve eğitim düzeyine sahip kadınlar ve erkekler kamusal alanda daha çok zaman geçirebilseler de kadınların erkeklere oranla evde de daha çok zaman geçirmektedirler. Bunun nedeni, daha çok kadınlara atfedilen “dulluk” statüsünün ve diğer toplumsal cinsiyet kalıplarının etkisiyle kadınların geçmişte bir çalışma hayatına sahip olmalarına rağmen emeklilik sonrası, gerçekleştirdikleri tüm aktivitelere rağmen, erkeklere göre yine de evde daha fazla zaman geçirdikleri görülmektedir.

5.3.2.2. Kıt kaynaklarla yaşlanma

Yaşlılık döneminin önemli sorunlardan biri de güç kaynaklarının azalmasıdır. Bu anlamda, alışveriş teorisinin de vurguladığı gibi, toplumla bağımlı en çok koruyabilen yaşlıların, daha fazla kaynağa sahip olan ve böylece daha genç insanlarla takas edecek şeyi bulunan yaşlılar olduğu söylenebilir (Quadagno, 2002:

39). Düşük bir sosyoekonomik pozisyona ve eğitim düzeyine sahip olan yaşlıların, bu anlamda, daha az kaynağa sahip olması nedeniyle yaşlılık süreçlerinde ihtiyaç duydukları bir sosyalleşme düzeyine erişemedikleri ve boş zamanlarını diledikleri gibi geçiremedikleri yapılan görüşmelerde ortaya konmuştur. Bu yoksunluğa sahip erkek ve kadın yaşlılar bu açıdan ortak deneyimlere sahiptirler. Ancak kadın yaşlıların toplumsal cinsiyet ve yaşlılık bağlamında hem evlerine hem de kendi içlerine fazlasıyla kapanan halleriyle, yaşlılığı erkeklere göre daha da dezavantajlı yaşadıkları söylenebilir.

Çalışmaya katılan 18 yaşlı kadının tamamı duldur. Katılımcıların 12'sinin geliri 1500 TL'nin altındadır. Bir meslek sahibi olmayan veya çalışma hayatına katılmayan kadınların temel gelir kaynağı eşleri emekli olarak vefat etmiş ise eşlerinden kalan SSK, Bağ-Kur veya Emekli sandığı aylıklarıdır. Eşleri emekli olmadan ölen kadınlar ise dul aylığı ya da yaşlı aylığı (Yeşil kart) olarak çok kısıtlı bir gelir (ayda ortalama 250-300 TL arası) sahibi olmaktadırlar. 18 kadın katılımcıdan sadece üçü bir meslek sahibi olarak emekli olmuşlardır. Arun'un da belirttiği gibi, “dul kalan yaşlı kadınların karşılaştığı en ciddi sorunlardan birisi, eşinin kaybıyla birlikte hane gelirinin önemli ölçüde azalmasıdır (...) Dul olan yaşlılar, başta kadınlar olmak üzere, en yoksul ve gelir açısından en kırılğan kesimi oluşturmaktadır” (2011: 1520).

Örneğin, düşük eğitim düzeyi ve gelirleri nedeniyle belli bir kültürel ve ekonomik sermaye birikimine sahip olmayan Aliye Hanım, Sevim Hanım, Esmâ Hanım ve Elmas Hanım'ın toplumdaki geri çekilmeleri, sosyalleşememeleri ve boş zamanlarını değerlendirecek aktivitelerde bulunmamaları yaşam memnuniyetlerinin düşmesine neden olmaktadır.

Hep evde oturuyorum. Herkes evinde. Yaşlı arkadaşlarım da yok çok sıkılıyorum. Gençken çarşıya çıkmadan durmazdım ama şimdi geçti çıkmıyorum, artık çarşı bitti benim için. Öyle çok fazla sosyal çevrem yok. En çok buradaki oğlumla görüşüyorum. Gençken de hep çalış hep çalış işte yalnız kaldık, biri benim evime geldiğinde kendimi iyi hissediyorum, bazen gördüklerime gelin diyorum, ama işte yalnızlık zor oluyor (...) Müziği aramıyorum, çok da sevmiyorum. Bir teybim vardı bozuldu, dinlemiyorum. Okuma yazmam yok, kitap okuyamam. Gençken okul kursları vardı. Okuma yazma öğrenmek istedim, bir iki defa gittim. Eşim engel oldu, izin vermedi, gidemedim. Sonra eşim içkiden dolayı hastalandı, yatağa düştü. Sonra ona bakmam için beni çalışmaya gönderdi (...) Benim hayatımda hiç başarı yok. Okul okumadım, cahillik işte. Yine şimdi biraz iyiyim. Gençliğimde daha cahildim. Okuma yazmam olsaydı daha güzel olurdu, ama yok hiç yok. Benim bu mahallede çok arkadaşım da yok. Mahallede herkes bir yerden gelmiş. Bir yan komşu gelir ara sıra başka kimse yok (...) Yaşlılar aktif olmalı, başka insanlarla tanışmalı, öyle evde olmakla zaman geçmiyor ama imkanım yok nasıl olacak? Hem hastayım hem de maaşım bana yetmiyor. Dışarı çıksam ne alacağım? Her şey pahalı, ben hastaneye bile gidemiyorum (...) Ama ben dışarı çıkmak istemiyorum, ben evimde namaz kılarım, dışarı çıkmaktan daha

karlıyım. Benim hiç bir şeyde gözüm, üç günüm 4 gün olmasın. Bu şekilde yaşayamam da çok fazla (Aliye, kadın, 74, orta gelir, okuryazar değil).

Gençken günlerimiz yoklukla geçti, bu kadar çoluk çocuk, eşimin bir ayağı sakattı hep yokluk hem zorluk, okuma yazmam yok, ben küçükken kız çocuklarını okutmazlardı beni de salmadılar, keşke gitseydim o zamanlarda okusaydım çalışırdım böyle bir hayat yaşamazdım çalışırdım, şimdi bir telefonu da çevirmesini bilmiyorum işte (...) Kendi başımayım. Yaşadığım ev mapus gibi, hiç evin içinden çıkmak yok bana. Birine ihtiyaç duyduğumda pencereden çağırıyorum, gelirlerse ihtiyacımı gideriyorum gelmezlerse de gideremiyorum. İçeri girip sormuyorlar ben pencereden bakıyorum oradan konuşuyorlar. Eve misafir gelmez (*gülerek*) nerde gelecek düşenin dostu olmaz, eskiden ben iyiyken gelip giderlerdi şimdi gelen giden yok, onlara yemek yapamazsan hürmet edemezsen nasıl gelirler düştüm bir kere. (sevim, kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil).

Aliye Hanım, bir sosyal çevresinin olmayışı, ekonomik durumunun zayıf oluşu, gerek ailesinin gerekse eşinin ataerkil tahakkümüne maruz kalarak okuma-yazma öğrenme hakkından yoksun oluşunu vurgulayarak, bugünkü durumu ile geçmişin ‘cahillikleri’ arasında bir bağ kurar. Aliye Hanım örneğinde görüldüğü gibi, yaşlıların toplumdaki geri çekilme durumu, geri çekilme teorisinin iddiasının aksine, sadece bireyin isteği ile değil, çoğu zaman Yaşlılığın Politik Ekonomisi ve Feminist Kuramın vurguladığı gibi toplumsal yapının etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda yaşam boyu biriktirilen dezavantajların bireyin yaşlılığına nasıl etki ettiğini daha iyi anlamak için birey ve yapı ilişkisini irdelemenin önemi tekrar açığa çıkmaktadır.

Sosyoekonomik eşitsizlikler, ileri yaşta çok daha derin bir şekilde kendini göstermektedir. Sosyoekonomik durum, bireyin çevresel, sosyal kaynaklara erişimini ve dolayısıyla yaşam biçiminin şekillenmesini etkilemektedir (Mandıracıoğlu, 2014: 683). Bu çalışmada da, sosyoekonomik durumun kötü olması ile ilişkili olarak yaşlılıkta sosyal çevrenin daralması durumu katılımcılar tarafından sıklıkla ifade edilmiştir. Bu durumunun, yaşam boyu geliştirilen ve ev kadını olma ile özdeşleştirilen yatkınlıkların da etkisiyle, kadınların eve kapanmasına neden olduğu özellikle yoksul kadın katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu konuda toplumsal alana katılımını sağlayacak ortamının olmamasını Sevim Hanım (Kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil). “sabahtan akşama kadar evdeyim, dışarı çıkacak bir yerim yok. Biri eşlik etmezse nasıl çıkabilirim (...) Çarşıya hiç çıktığım olmadı 7- 8 senedir çarşıyı görmedim” diye ifade ederken, Esmâ Hanım da (Kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil). “gençken iyiydim, çıkıyordum geziyorum şimdi işte maddiyat engel oluyor, kapıyı açtığım gibi para gidiyor, hükümetin verdiği aylık ile besleniyoruz başka gelir ne olacak ki mümkün mü şimdi” diyerek evden çıkmama durumunu yaşadığı ekonomik sıkıntıya bağlamıştır.

Elmas Hanım da yaşlılık sürecinde içine kapandığını, yalnızlık çektiğini belirtmekte, ve beklediği ilgiyi görmeme durumunu yoksulluğa bağlamaktadır. Ancak, kendisini mutlu edecek herhangi bir boş zaman aktivitesi de bulunmayan Elmas Hanım'ın dışarı çıkamama ve topluma katılamama durumunu kültürel bir özellik olarak açıklayarak, yaşlı kadınların sürekli maruz bırakıldıkları toplumsal baskıyı rasyonelleştirdiği de görülmektedir. Bununla birlikte aslında insanlarla içi içe olmaktan ve mesela çarşıya çıkmaktan mutlu olacağını belirtirken, eve kapanma durumunu içselleştirmedeği ve bu kapanmanın gerçekten kendi isteğiyle olmadığı görülmektedir.

Benim eve gelseler, yemek yapsalar, kalabalık bir ortam olsa kendimi mutlu hissederim. Ama yalnızlık da zor, ölümden daha zor, yani hatta yağ bal yesen zıkkım oluyor. Zor çok zor hele ki akşamları daha zor. Bir şeyler yapıyorum belki gelen olur diye, gelmeyince bozuluyor çöpe atılıyor. Tek başıma yaşıyorum, yani gündüzleri memnunum, geceleri memnun değilim, yalnızlık hoş değil (...)

Sabah kahvaltımı hazırlıyorum, bulaşıkları kaldırıyorum hep yatağım yerde yatağa uzanıyorum, acıktığımda yine kalkıyorum yani hayatım böyle. Komşulara da gidemiyorum yani onlar rahatsız olur, öyle yatağa giriyorum, uykum da gelmezse öyle geçmişini düşünüyorum. Hep hayatımı düşünürüm uzun uzun. Bu beni tabi ki mutlu etmiyor, mutsuz oluyorum daha çok. Başka biri yanımda olsa belki bugünü konuşur, yarını düşünürüm ama böyle yatakta geçmişin dışına çıkamıyorum. Bazen torunlar gelir, o zaman kendimi çok mutlu hissediyorum (...) Hiç çarşıya çıkamıyorum, tabi çıkmak isterdim, mutlu olurum ama gidemem ki bu halimle. Yani insanlarla iç içe olmak güzel olur. En çok kızlarımla görüşüyorum, başka da bir yere gidemiyorum. Canım sıkıldığımda evde çiçeklerim var onları suluyorum. Televizyon var açıyorum, yani bir şey de anlamıyorum ama işte açıyorum (...)

Yaşlı varlıklı olursa daha fazla ilgi görüyor ama yoksulsa menfaati yok, yani daha az ilgi görüyor (...) Öyle çok fazla dışarı çıkmak, sosyal olmak bence hoş bir şey değil. Yani ne gerek var? Olmaz bence. Ben evimden çıkmak istemem yani öyle arkadaş falan yani uygun olmaz. Kültürümüzde de uygun değil. Hoş karşılamazlar. Çok fazla dışarda olmak bir şeyler yapmak, yok, evinde oturmak daha doğrudur. Hiç yaşlı arkadaşım yok, olsaydı iyi olurdu. İşte varım yoğun çocuklarım ve komşular. Başka da bir ortamım yok, olsaydı iyi olurdu, herkes bir yerde (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Öte yandan evlilik hayatı boyunca eşleriyle birlikte sosyalleşme sürecine dahil olan kadınların eşlerinin vefatı sonrasında sosyalleşme olanaklarının oldukça azaldığı ve bu durumun yaşam memnuniyetini düşürdüğü görülmektedir. Mercan Hanım'ın dul olmakla başlayan bu sosyalleşme kaybı, ataerkil toplumun kadın hayatını nasıl sınırladığına da bir örnek teşkil etmektedir.

Eşimin ölümü hayatını çok değiştirdi. Eskiden canımız sikildi mi gezerdik, gece parka giderdik, bir iki saat otururduk. Koca gidince öksüz çocuk gibi kalıyorsun, milletin evinde kocası emekli oturunca gidemiyorsun, adamcağız dinlenecek. Ben her zaman gideyim olmaz. Sen gel diyor komsu. Allah razı olsun senden derim (Mercan, kadın, 78, alt gelir, okuryazar değil).

Yaşlı kadınların yaşadığı dulluk çeşitli sosyal sorunlara neden olmaktadır (Tufan, 2007; Arun, 2011; Özkul vd., 2017). Buna ek olarak, bu çalışmada

sosyoekonomik ve eğitim düzeyinin dulluk deneyimini kadınlar açısından farklılaştırdığı da görülmektedir. Yüksek bir sosyoekonomik düzeye ve eğitim düzeyine sahip katılımcılar dulluğun verdiği bazı dezavantajları yaşamalarına rağmen sosyalleşme olanakları yaratarak ve toplumsal katılımlarını yüksek tutarak daha aktif bir yaşam sürebilmektedirler. Bunun aksine, herhangi bir meslek sahibi olmayan, sosyoekonomik ve eğitim sermayesi düşük olan kadın katılımcıların başta yoksulluk olmak üzere erken yaşlarda deneyimledikleri yapısal eşitsizliklerin etkisiyle ortaya çıkan “kümülatif dezavantajlardan” dolayı toplumsal geri çekilmeye maruz kaldıkları görülmektedir. Yaşam Seyri ve Yaşlılığın Politik Ekonomisi teorilerinin teorilerinde vurgulanan “kümülatif dezavantajların,” yani daha erken yaşanan olumsuz deneyimlerin bu çalışmada da “ileri yaşlardaki yaşam kalitesini etkilediği” görülmektedir (Quadagno, 2002: 221).

Kadınların erkeklere göre, ücretli ve sosyal güvenceli bir işte çalışma oranlarının düşük olması, iş bölümüne ait kaynakların eşit dağıtılmaması ve istihdama katılımlarının az olması gibi nedenlerle yaşamlarını yoksulluk koşullarında sürdürmek zorunda kalmaları sıkça rastlanılan bir durumdur (Özkul vd., 2017). Bu biriken dezavantajlar yaşlı bireylerin sosyalleşme süreçlerini, boş zaman değerlendirme biçimlerini ve mutluluklarını olumsuz etkileyerek yaşlılık sürecini zorlaştırmaktadır.

Gerek yaşam seyri perspektifi gerekse Feminist yaşlılık teorisi “cinsiyete dayalı eşitsizlikler”in de yaşam seyrini etkileyen önemli durumlardan biri olduğunu ortaya koyarlar. Bu anlamda, kadınlar tarafından daha erken dönemlerde deneyimlenen eşitsizlikler, ileri yaşlarda daha da ağırlaşır. Örneğin, kadınların bakım sorumlulukları nedeniyle, yaşamları boyunca birikim yapma fırsatları sınırlanır. Bunun sonucunda erkeklerden daha düşük sosyal güvenliğe ve emeklilik maaşına sahip olurken; daha yüksek yoksulluk oranlarına sahip olurlar (Hooyman vd., 2002: 150). Bu çalışmada da, belli bir gelire sahip olan dul kadınların çoğunun, eğitimsiz ve meslek sahibi olmadığı, ölen eslerinin maaşını aldıkları görülmektedir. esleri bir sosyal güvenceye sahip olmadan vefat eden dul kadınların ise ciddi bir ekonomik sıkıntı yaşadıkları söylenebilir. Ancak aynı şekilde bir sosyal güvenceye sahip olmayan dul erkek katılımcıların da aynı yoksulluğu paylaştığı görülmektedir.

Sosyo-kültürel ve ekonomik durumu kötü olan erkek yaşlı bireylerin, iyi olanların aksine toplumsal katılımlarının düşük olduğu, boş zaman değerlendirme faaliyetlerinin sınırlı olduğu ve dolayısıyla yaşam memnuniyetlerin düşük olduğu,

Kamil Bey, Abdullah Bey, Mustafa Bey ve Fehmi Bey'in ifadelerinden de anlaşılacağı gibi görülmektedir.

Kişi zenginse toplum tarafından ilgi görür itibarı olur başka insanlarla bir arada olur, yani ben yalnızlık yaşıyorum yoksulluk da var yani çok fazla ortamım yok onun için içime kapanıyorum yalnızlığı daha fazla yaşıyorum (...) Sabah 5 de kalkıyorum, yola çıkıyorum, işe gidiyorum, inşatta çalışıyorum. Çalışmadığım zamanlarda evde kalıyorum. Benim çevrem benden daha fakir nasıl yardım ederler? İlk okul mezunuyum işe git gel, onun dışında boş zaman yok. Bazen kahveye gidiyorum, başka yaptığım bir şey yok (...) Televizyon izliyorum. Çalıştığım için zaman az yani. Müzik dinlediğim hiç olmuyor. Televizyondan denk gelirse belki bir de haberleri dinliyorum (...) İşte her durumda ben yoksulum. 3 aylık maaş, çalış çalış yine yoksulluk (Kamil erkek, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Gençliğimde de para kazandığım yoktu, günlük kazanıp günlük yiyordum, ekonomik durumum hep zayıf. Kahveye gitsem para gidecek, benim gelirim ancak ev kirasına gidiyor, onun için gitmiyorum. Çok çevrem de yok. Valla bir park var oraya gidiyorum. Orda bir kaç yaşlı arkadaş var, artık parka kim gelirse orada oturup sohbet ediyoruz ama hava kötü olursa, şimdi önümüz kış mesela, hiç çıkamam. Her zaman sıkılırım, kışın görüşecek yer yok. Belki buraya gelirler ama çok nadir. Evime genelde gelen yok. Komşular da gelmez, sadece akşam yemeği getiriyorlar bazen (...) Akrabalarla çok az görüşüyorum (...) Okuma yazmam, yok cep telefon nasıl kullanır bilmiyorum. Sadece arayanlara cevap verebiliyorum (...) Televizyon her zaman açık, çoğunlukla televizyon izliyorum (...) Hiçbir müzik dinlemem, eskiden de dinlemiyordum (...) Bir müzik aleti çalmaya hiç ilgim olmadı olsaydı da zamanım olmadı sürekli geçinme derdi ile geçiriyordum hayatımı (...) Herhangi bir dernek ortamım olmadı, okuma yazma olmayınca nasıl olur? Gençliğimde de böyleydi (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

Sabah erken kalkarım, sobamı yakar çayımı demler, dışarı çıkarım. Biraz köşelerde yürürüm, hava güzel olursa çıkar bir tur atarım tek başıma ondan sonra tekrar evime yani dükkanıma gelirim. Uzun kalmam mesela hiç AVM'ye gitmedim hiç. Üstüm başım dağınık ve kirli. Oralara gidersem dikkat çekerim. Çok farklı yerler oralar, sosyete bir yer orası anlayacağın. Bir de oraya gidebilmek için para lazım, paran olmasa oraya girebilir misin? Ne alacaksın? Ne yiyeceksin? Orası bana göre değil. Az da olsa çevremdeki esnaf arkadaşlarla görüşmek beni çok mutlu ediyor, yalnızlığımı gideriyor, yoksa hiç arkadaş olmasa daha çok kötü olurum (...) İş olursa yaparım yoksa oturuyorum. Akşam da burada kalıyorum, başka gidecek bir yerim yok ama bazen beni soran olursa gelir hemen gider (...) Kedilerim var 6 tane onlarla ilgileniyorum onların karnını doyurunca, sıcak ortamda koruyunca mutlu oluyorum. Onları çok seviyorum ve daha çok zamanımı onlarla ilgilenerek geçiriyorum. Televizyon devamlı açık. En çok haber programlarını izliyorum zaten diğer kanallar pek çekmiyor işte elektrik parası fazla gelmesin diye bazen kapatıyorum, ama genelde açık bana arkadaş gibi geliyor. (...) Teknoloji ile aram yok, telefonum var ama bozuk, tuşlar takılıyor ama arama yapabiliyor ve aramaları açabiliyorum. Şimdi imkan yok yoksa öğrenmek isterim. Bir hafta üzerinde çalışırsam öğrenirim de işte öğretene de olmayınca zor (...) Müziğe ilgim var, dinlemekten hoşlanırım ama işte bir teybim bile yok, televizyondan çıkarsa kaçırmam oradan dinliyorum. Bana moral veriyor. Türk halk müziğini çok seviyorum (...) Kitap okumuyorum, okuma yazmam var ama işte öyle bir alışkanlığım yok ne okuyayım ki? Gerek yok (...) Ah, ekonomik durumum olsaydı, hayatım daha iyi olurdu, çevrem daha geniş olurdu, şimdiki yaşamım yaşam değil (Tarık, erkek, 73, alt gelir, ilkökul terk).

Şimdi ne yalan söyleyeyim ben hayatımdan hiç de memnun değilim. En önemli nedenlerden biri maddi durumumun kötü olmasıdır. Canım sıkılırsa kahveye gidiyorum ama gündüzleri giderim. Akşamları televizyon karşısına geçer haberleri izlerim. Belki ara sıra gelen giden olur ama kimse gelmez, gelirse iyi olur (...) Müzik olarak arabesk müzik ve Türk sanat müziği dinlerim. Yani televizyonda çıkarsa dinlerim yoksa başka şekilde çaba harcamıyorum (...) Yaşlıyım, etrafta sözüm geçerli değil yani ben de kimseye müdahale etmiyorum. Yani çok sosyal biri de değilim, sadece kahveye gidiyorum. Başka çevrem yok (...) Yaşlı için gezmek ve dolaşmak iyi bir şey ama şimdi bunun için koşulların iyi olması gerekir. Benim ekonomik durumum yok, nereye gideyim? Ne yapacağım? Evimde oturacağım. Ben içime kapanmış durumdayım, yani param yok, sosyal ortam yok, nasıl

olacak? Sadece kahveye gidiyorum. Yani bir toruna harçlık bile veremiyorum, yani mecburen evde ölümü bekliyorum, yani bu mutluluk vermiyor ama mecburen oluyor (Fehmi, erkek, 76, alt gelir, ilkokul terk).

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, kendine yetebilecek ekonomik sermayeden yoksun olmaları, kültürel sermaye açısından da zayıf olan yaşlı bireylerin öznel yaşam kalitesini derinden olumsuz etkilemekte ve yaşlılık sürecini zorlaştırmaktadır. Bireylerin toplumdan geri çekilmeleri ve izole olmaları toplum içerisindeki aktif ve üretken olma durumlarına ket vurmaktadır. Bu durumun katılımcıların duygularına “yalnızlık,” “sıkılma hali,” “umutsuzluk” ve “ölümü bekleme” olarak yansıdığı görülmektedir. “Kümülatif dezavantajların”, yoksul olan yaşlı kadınlarda olduğu gibi, yoksul olan erkek yaşlıların da yaşlılık sürecini zorlaştırdığı tespit edilmiştir.

“Kümülatif dezavantaj” teorisi, “yaşamlarının erken dönemlerinde avantajlı olan kişilerin eğitim, iş, yüksek maaş ve emeklilik birikimine sahip olmak için daha fazla fırsatı bulunduğunu; ileri yaşlarda görülen eşitsizliğin kurumsal düzenlemeler, bireysel eylemler ve fırsatlara erişim arasındaki etkileşimin bir ürünü olduğunu vurgular (Quadagno, 2002: 221). Buna göre, insanların erken yaşlarında deneyimledikleri yapısal eşitsizlikler yaşlılık döneminde yoğunlaşır ve “kümülatif dezavantajlar” doğururlar (Estes, 2004; Estes & Associates, 2001, Akt. Hooyman vd. 2015: 151).

Bu teoriye paralel olarak, bu çalışmada da erkek ve kadın yaşlılarda yapısal (sosyoekonomi, kültür, eğitim, vs.) avantajların yaşlılık sürecini kolaylaştırıp toplumsal katılımı artırdığı; dezavantajların ise yaşlının toplumsal katılımını zayıflattığı ve toplumdan izole olmasına sebep olduğu görülmektedir. Bourdieu (1986) ekonomik sermayenin diğer sermayelerin kökeninde var olduğunu belirtir. Bu açıdan, çalışmanın verileri doğrultusunda ve sınırları içinde, tüm katılımcılara genellenemese de, yaşlılık sürecinde sermayelerin direkt veya indirekt ekonomik sermayeye göre biçimlendiği ve kişilerin yaşlılık sürecini yaşama biçimini, dolayısıyla yaşam doyumu ve kalitesini belirlediği söylenebilir. Hatta alt gelir gruplarında görülen bu ekonomik yoksunluğun, aşırı genellemelerde bulunulmasa da, çocukları üzerinden de yeniden üretildiği görülmektedir.

Bourdieu, “aile’nin toplumsal düzenin korunmasında yalnızca biyolojik üreme değil aynı zamanda da toplumsal yeniden üretimde, yani toplumsal alanın yapısının ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde belirleyici rol oynadığını” ileri

sürer. Bu anlamda, “aile’nin, farklı türleriyle sermayelerin yoğunlaşmasının ve kuşaklar arasındaki dolaşımının en mükemmel yeri” olduğunu belirtir (Bourdieu, 2006:132). bu çalışmada yer alan yoksul katılımcıların hepsinin (9/9) çocuklarının da ebeveynlerine yardım edemeyecek kadar yoksul olduğu yapılan derinlemesine görüşmelerde ifade edilmiştir. Örneğin, alt gelir grubunda bulunan Abdullah Bey’in (erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil) 10, Sevim Hanım’ın (kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil) 9, Ahmet Bey’in (erkek, 66, alt gelir, okuryazar değil) 7 çocuğu bulunmaktadır. Bu katılımcıların üçü de çocuklarının sürekli bir geliri olmadığını, hatta bazılarının yeşil kartlı olduğunu ifade etmişlerdir. Orta alt ve alt gelir grubuna dahil 9 katılımcıdan 7’sinin çocuklarının yine orta alt ve alt gelir grubuna dahil olduğu görülmektedir. Diğer 2’si de çocuklarının orta gelir grubunda olduğunu belirtmiştir. Buna karşın, kendini üst ve orta üstü gelir grubunda gören 8 katılımcıdan 7’si çocuklarını üst ve orta üstü gelir grubunda görmektedir. Diğer 1 kişi de çocuğunun yakın zamanda iflas ettiğini belirtmiştir. Örneğin, üniversite mezunu olan Zahir Bey, Veli Bey ve Hacer Hanım ve Cennet Hanım’ın tüm çocuklarının da üniversite mezunudur. Kendisi üniversite mezunu olmayıp, ekonomik durumu iyi olan Hilmi Bey, Meral Hanım ve Meryem Hanım’ın eğitim düzeyleri düşük olsa da ekonomik durumları iyidir ve yine bu katılımcıların çocuklarının üniversite eğitimi görmüş olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 5.19’den de anlaşılacağı gibi, yaşlı bireylerin ekonomik ve kültürel sermayelerinin çocukları üzerinden yeniden üretildiği düşünüldüğünde, bu sermaye aktarımının bu katılımcıların çocuklarının yaşlılığı üzerine de bir öngörü kazandırdığı söylenebilir. “kişilerin bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirme süreçlerinin, yani, eğitim olanaklarına ulaşabilme koşullarının önemli eşitsizlikler gösterdiği yerde” ve “aile ve çevre koşullarının dezavantajlı sosyo-kültürel mirası eklendiğinde (...) bu olanaklara ulaşamayan, (...) geleceğin niteliksiz işgücü ve yoksulları olacak genç kuşaklar için yukarıya doğru toplumsal hareketlilik şansından söz etmek oldukça güç” olacaktır (Açıklan, 2008: 39).

Öte yandan, sosyoekonomik ve eğitim düzeyi düşük olan yaşlı bireylerin sosyalleşme ve topluma katılım şanslarının az olduğu ve boş zaman değerlendirme faaliyetlerinin fazlasıyla sınırlı olduğu da görülmektedir.

Tablo 5.19: Katılımcıların ve çocuklarının gelir grubu dağılımı

	Genel olarak çocuklarınızın ekonomik durumunu nasıl görüyorsunuz?	nasıl görüyorsunuz?					Total
		İyi	Orta	Kötü	Bazıları iyi bazıları kötü	Diğer	
Kendinizi hangi gelir gurubunda görüyorsunuz?	Üst	2	0	0	0	0	2
	Orta üstü	3	2	0	1	0	6
	Orta	5	7	0	1	0	13
	Orta altı	0	1	1	0	0	2
	Alt	0	1	3	2	1	7
Total		10	11	4	4	1	30

Genelde çoğunun zamanını evde geçirdiği çarşıya, parka ve benzeri sosyal ortamlara pek çıkamadığı ve sosyalleşme yerlerinin sadece kendi evleri olduğu görülmüştür. Bu katılımcıların çocuklarıyla görüşmek dışında boş zamanlarının büyük kısmını evde televizyon izleyerek geçirdikleri, daha sonra ev içi temizlik ile ilgilendikleri, çok azının da kısmen de komşularıyla olsa zaman geçirdikleri görülmektedir.

“Televizyon alt sınıf grupların yegâne kültürel aktivitesi olarak dikkat çekici olmaktadır. Daha hacimli kültürel sermaye sahibi olanlara özgü yüksek kültürel ürünleri tüketme imkanında yoksundurlar” (Arun, 2014: 184). Bu anlamda, bu çalışmada da televizyon, gerek kadın gerek erkek katılımcılar için önemli bir boş zaman değerlendirme aktivitesi olmanın yanı sıra kişilerin yalnızlığına eşlik eden “bir arkadaş” olarak tarif edilmiştir.

Akşamları genelde televizyon izlerim. Ortalama 5 saat açık kalıyor. Bana bir arkadaş gibi geliyor, yalnızlığımı önlüyor (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Boş zamanlarımda çoğunda televizyon izlerim. Haberleri izlerim, gece uyanırım, tekrar televizyon izlerim. Uykum gelene kadar izlerim. Evde bir ses oluyor. Bazen sabaha kadar izlerim (İbrahim, erkek, 80, üst gelir, ilkokul mezunu).

Televizyonum gün içerisinde hep açık. Dışarı çıkarsam kapatırım. Bana arkadaş gibi oluyor. Mesela pikniğe gidemiyorsam televizyonda izliyorum. Hoşuma gidiyor. Gitmiş gibi oluyor. Bazen çok istisna kapatıyorum (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Tablo 5.20’de görüldüğü gibi, televizyon bütün tek başına yaşayan yaşlı bireylerin hayatlarında önemli bir yer kaplamaktadır. Ancak cinsiyet farkı olmaksızın eğitim seviyesi düştükçe televizyon izleme sıklığının arttığı görülmektedir.

Tablo 5.20: Eğitim durumu ve televizyon izleme sıklığı arasındaki ilişki

		Bir günde ortalama ne kadar sıklıkla televizyon izliyorsunuz?		Total
		Sık sık	Ara sıra	
Eğitim durumunuz nedir?	Okuryazar değil	13	2	15
	Okur yazar	3	0	3
	İlkokul mezunu	3	3	6
	Lise mezunu	0	2	2
	Üniversite mezunu	0	4	4
Total		18	12	30

Televizyon izlemenin can sıkıntılarını ve yalnızlıklarını ciddi ölçüde giderdiği söylenebilir ancak, yeterli fiziksel ve bilişsel aktivitelerde bulunmayan kişilerin depresyon, Demans ve Alzheimer gibi çeşitli hastalıklara hızlı bir şekilde yatkınlık gösterebileceği de toplumsal olarak dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Yaşam seyri boyunca yapılan bilişsel aktivitelerin beyine daha fazla kan pompalanmasını sağlayarak, fiziksel aktivitelerin de kan basıncını düşürerek Demans riskini düşürdüğü, bu hastalıkların oluşumunda sadece genetik yatkınlıkların değil, aynı zamanda, beslenme, hastalık ve stres gibi çevresel faktörlerin de etkili olduğu birçok bilimsel çalışma tarafından ortaya konmuştur (Hooyman vd. 2015: 122; Quadagno, 2002: 193).

5.3.2.3. Toplumsal alanda bir özne olarak yaşlanma

Bu çalışmada, yaşlının sosyalleşebilme imkânı “toplam sermaye hacmi”ne göre şekillenmektedir. Bourdieu’ya göre “toplumsal sermaye hacmi, bireyin ne kadar iktisadi, kültürel veya toplumsal sermayeye sahip olduğuna işaret eder” Bourdieu bu anlamda “geliri yüksek olan, yüksek diplomalara sahip ve evlerinde sık sık arkadaşlarını ağırlayan serbest meslek sahipleri” ile “düşük gelirli, diplomalardan yoksun ve çok az misafir ağırlayan emekçileri ve tarım işçilerini” “sosyal uzamda” birbirinden “uzakta yer aldığını” ifade eder (Jourdain ve Naulin, 2011:110)

Bu çalışmada da, Bourdieu’nün bu düşüncesine paralel olarak, sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerin birbirini beslediği görülmektedir. Ekonomisi kendine yeten, yüksek diplomalara sahip ve belirli kültürel beğenilere sahip (hobi,

arkadaş grupları, sanat etkinlikleri vs.) bireylerin toplumsal sermaye hacimlerinin genişliği doğrultusunda sosyalleşme ihtiyacını en iyi şekilde karşıladığı görülmektedir. Öte yandan, sermaye hacimleri dar olanlar sosyalleşmenin aksine toplumdan “geri çekilme” durumuna maruz kalmaktadırlar.

Bu iki kategoriden farklı olarak, ekonomik sermayeye ve herhangi bir diplomaya sahip olmasa da kültürel ve sosyal anlamda donanımlı olan Hüseyin Bey gibi veya ekonomik durumu iyi olsa da resmi eğitim düzeyi açısından zayıf olan Meral Hanım gibi – sayıları az olsa da – kendi bireysel çabalarıyla yaşlılık süreçlerini inşa etmeye ve yaşlılıklarını en iyi biçimde yaşamaya çalışan katılımcılara da rastlanmaktadır. Yaşlılık olgusuna yaklaşırken sadece Makro düzey yaşlılık teorilerinin sosyal yapının bireye etkisine dair vurgusunun değil, aynı zamanda bireylerin de mikro düzeyde, Sosyal Yapılandırmacılık kuramının da vurguladığı gibi, pasif bir obje olmadıklarının, aksine kendi sosyal dünyalarının inşasına katılan aktif özneler olabileceklerinin göz ardı edilmemesi gerekir.

Örneğin, gençliğinde çobanlık ve hamallık yaparak geçinen Hüseyin Bey’in kitap okumaya çok önem vermesi ve kendini kültürel anlamda geliştirmesine, sosyal çevresini genişletebilmesine ve yaşlılık döneminde toplumsal katılımını sürdürmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca, iletişim teknolojilerinden de faydalanarak hem yurtdışında yaşayan çocuklarıyla iletişimi sıkı tutabilmekte, hem de gündemi takip ederek yaşlılık sürecinde bilgi birikimini artırmaya çalışmaktadır.

Ben ilkokula gitmedim, ama okur yazarım. Ben köyde çobanlık yaptım. Antep’e geldim, inşaatta çalıştım, fabrikalarda çalıştım, hamallık yaptım. Yapmadığım iş kalmadı. Bizim dönemde yapabileceğimiz başka bir şey yoktu. Okul okumamışsın, bir şey bilmiyorsun, ticaretle uğraşamazsın, sermaye yok. 12 yıl önce emekli oldum. O sırada da eşim vefat etti . Ondan sonra sekiz yıl annem benimle yaşadı, 96 yaşında vefat etti. O günden beridir yalnız yaşıyorum (...) Gelirim bana yetmiyor, bazen çocuklar yardım ediyor. Açlık seviyesi hangi guruba giriyorsa ben kendi mi o gelir grubundan görüyorum.

Gün içinde televizyon hiç izlemem, dışarıda oluyorum zaten. Arkadaşlarımla görüşmek sıkıntımı büyük ölçüde gideriyor. Antep’te tanıştığım arkadaşlardan, girdiğim çevreden çok şey öğrendim. Kültürlü bir çevrem oluştu. Arkadaşlarla oturup zamanı geçirmek, sosyalleşme güzel oluyor. Akşamları genelde kitap okurum. Tarihi kitaplar ve roman okumayı severim. Cep telefonundan günlük haberlere bakıyorum. Televizyonda tartışma programları izlerim. Bir de takip ettiğim bir-iki dizi var (...) Bilgisayar, internet kullanıyorum. Facebook, Twitter, hepsini kullanırım. Çocuklarla görüntülü konuşuyorum (...) Ben her işimi kendim yapıyorum. Bu beni dinç tutuyor. (...) Sağlık durumum idare der. Astım var, gözüm bozuldu, romatizma var. Sağlığıma elimden geldiği kadar özen gösteriyorum sporumu ihmal etmiyorum. Her gün çıkıp düzenle yürüyüş yapıyorum uzun uzun. İşte gözümün rahatsızlanması kötü oldu, kitap okumak zor oluyor.

Yaşlıların gençlerle daha çok görüşmesi gerekir, kendi birikimlerini anlatması, eskiden neyin nasıl olduğunu, bugüne nasıl gelindiğini anlatması gerekir, yaşlılar da gençlerden öğrenmeli. Toplumun yapısı yüzünden yaşlılar bir kenara çekiliyor, toplum kendine göre bir sınır çizmiş. Yaşlı da ona göre kendi kendine geri çekiliyor. Kişi kendini çekiyorsa en başta

kültürel baskı yüzünden çeker. Bizim toplum kimde para varsa ona itibar eder. Ha parası varsa yaşlı saygı görür, bu kişiliğine karakterine değil parasına saygıdır. Kültürlü biriye yine gençler etrafında olur, toplumla iç içe olur. O da yoksa, parası da yoksa çoğu onunla dalga geçer. İçine kapanır, yalnızlaşır. O yüzden gençken daha bilgili, daha kültürlü olmak için uğraşmak lazım. Bilgisi olmayan adam kendi kendini bırakıyor, o adamın gençlere verecek bir şeyi de yok. Yaşlının imkânları varsa, bilgi birikimi varsa, sosyale toplum ona otur dese de oturmaz. Bana da yakınlarım yeter artık git bir yerde otur der. Oturur muyum? Hele de kadınlar için daha zor. Bir birikimi yoksa ailesi de baskı yaparsa kadın içe kapanır. Kültürlü kadın içe kapanmaz ama kadınlar da geçlerle tecrübelerini paylaşmalı (Hüseyin, erkek,72, alt gelir, erkek, okuryazar).

Hüseyin Bey, yaşamı boyunca yaşadığı dezavantajlara ve eş kaybına rağmen, yaşam seyri boyunca edindiği deneyimi, bireysel çabası doğrultusunda edindiği yetkinlikler sayesinde yaşlılığını yaşanılabilir bir süreç haline getirerek, gerek fiziksel gerekse sosyal ve kültürel iyi olma halini mümkün olduğunca sürdürmektedir. Hüseyin Bey gibi düşük bir eğitim düzeyine sahip olan ancak ekonomik anlamda iyi durumda olan Meral Hanım'ın da kültürel ve sosyal sermayelerini artırarak aktif bir yaşam sürmeye çalışması, aktif bir yaşlılıkta bireysel çabaların da önemine işaret etmektedir.

20 yıl önce eşim vefat ettikten sonra 2 yıl çocuğumla kaldım. Sonra yalnız kalmaya başladım, çocuğumla beraber bir arada olmuyor, onlara da fırsat verdim bir arada çocuklarıyla beraber yaşasınlar diye. 10 yıldır yalnız yaşıyorum. SSK'lıyım. İyi bir gelire sahibim. Hem aylığım var hem de kira gelirim var. Oturduğum ev bana ait. Ben ilk okul mezunuyum. Ev hanımıyım ama gençken çalışıyordum, evde dikiş-nakış işleriyle uğraşıyordum, kendi gelirim vardı. Kocam bir iflas etti, bir iyi oldu, inişli çıkışlı günler geçirdik (...) İki erkek çocuğum var, biri burada, biri İstanbul'da. İstanbul'da da bir evim var, oğlumun mahallesinde. Yazları İstanbul'a gider o evimde kalırım, arkadaşlarım da var orada yani sıkıldığımda İstanbul'a gidiyorum (...) Facebook, Whatsapp, Instagram kullanıyorum. Televizyon izlerim, dizilerim var takip ediyorum. Gazete okurum düzenli olarak, gençliğimde de okuyordum, kitap da okurum boş zamanlarda, ben aksiyon kitabı okumayı seviyorum (...) Çarşıya çıkmayı seviyorum. Dışarı çıkınca mutlu oluyorum. Çarşıya çıkmak, alveriş yapmak, AVM'lere gitmek beni mutlu ediyor. Hediye almak için de çıkıyorum. Hacca da gittim, bunlar beni mutlu eden şeylerdir (...) Türk sanat müziği veya Türk halk müziği dinliyorum. Radyom var. Orada şarkılar çıkıyor, oradan takip ediyorum. Müzik aletlerine ilgim var ama öğrenemedim, keşke öğrenseydim, mesela kemana ilgim var bilseydim şimdi çalardım, ama işte olmadı (...) Herhangi bir dernek kurum kuruluşu üyeliğim olmadı ama gençken kurslara, seminerlere katılıyordum. İstanbul bu konularda daha iyi, daha çok fırsat oluyor. İstanbul'da sosyal hayatım daha fazla, ama Gaziantep'te de akrabalar var (...)

Yaşlının mutluluğu çocuklarla arasının iyi olmasına, torunlarla zaman geçirmesine, en önemlisi de ekonomik durumun iyi olmasına bağlıdır. Mesela ekonomik durumun iyi olmazsa kimseye hediye alamazsan, çocuklara destek alamazsan, yaşlılık nedir ki? Sürekli tüketici konumunda olmak kötü (...) Yaşlılık döneminde kişi aktif olmalı, yani sosyal ortamlara katılmalı. Ben aktif bir yaşlılık yaşıyorum. Dışarı çıkıyorum, arkadaşlar geliyor, ben giderim, yani öyle. Ama içine kapanan yaşlılar da var. Kişiliğinden dolayı böyle yaşayanlar oluyor, hayattan kopmuş olanlar. Ama yaşlılıkta para çok önemli, gençlikte zaman öyle ya da böyle geçiyor ama yaşlıyken parası yoksa gücü yok demektir. Yani paran varsa gelecek korkun olamaz ama paran yoksa o zaman çok zor olur (Meral, kadın, 70, üst gelir, ilkokul mezunu).

Çalışma kapsamında yer alan katılımcılar değerlendirildiğinde, kişinin yaşlılık dönemini aktif bir şekilde geçirmesinin önemli olduğu düşüncesine sahip

olmak için genelde yaşlı bireyin belli bir kültürel birikime sahip olması gerektiği görülmektedir. Ancak Meral Hanım Hanım'ın ilkokul mezunu olmasına rağmen, zamanının nitelikli kılacak sosyal ve kültürel etkinliklerde bulunması, müzik, kitap ve benzeri kültürel beğenilere sahip olması, sosyal katılımı önemsemesi, kurs, seminer gibi etkinliklere katılması ve geniş bir sosyal ağa sahip olması ve aktif olmanın önemine dair bir farkındalığa sahip olarak, Hüseyin Bey ile birlikte bireysel çaba ile kültürel birikimin sağlanabileceğine ve yaşlılıkta yaşam doyumunu artırabileceğine dair örnekler sunarlar.

Bu çalışmada, fiziksel olarak hareketli, toplumsal katılımı yüksek ve boş zaman faaliyetleriyle daha dolu bir hayat yaşamının yaşlılık dönemindeki önemini kavramanın, yaşlıların hem fiziksel, hem ruhsal hem de bilişsel sağlığına olumlu katkılarda bulunduğu görülmektedir. bu anlamda, yaşlı bireyin bu farkındalığa erken sahip olmasının daha iyi bir yaşlanma süreci geçirmesine yardımcı olacağı söylenebilir.

Örneğin, Fazilet Hanım, yukarıdaki diğer iki örnekten farklı olarak, alt düzey bir sosyoekonomik duruma ve kültürel seviyeye sahip olmasına rağmen fiziksel ve toplumsal olarak daha aktif olması gerektiğini fark ederek bireysel çabaları ile sosyalleşmenin, hareket etmenin, kısacası evden çıkmanın yaşlılık dönemini daha anlamlı kılabileceğini fark ettiğini belirtmiştir.

Tek başıma bir yere de gitmezdim düşerim diye. Deli gibi yalnız başıma ne işim var, yanımda bir gezen olsa derdim. Bir gün canım sıkıldı, tramvaya bindim, sosyete pazarına gittim. Yeter artık yattığım dedim. Aldım bir şeyler kendime. İşim bitti. Orada parkta, bankta oturdum. Çantama koyduğum şeyleri yedim. Sonra tramvaya bindim döndüm. Artık canım sıkıldıkça biner giderim. Niye daha önce gitmedim diye üzülüm. İnsanın dışarıyı görmeye de ihtiyacı var, sağı solu görmeye. Çarşıyı seviyorum. Bu semtteki çarşıya fırına markete giderim. Şimdi bir pazar arabası aldım, ardımdan sürükler giderim ne gerekirse alırım. Artık her gün bir yol boyu yapıp bu semtteki çarşıya gidiyorum (...) Sağlık durumum iyi değil. Beyin damarlarımda tıkanıklık var. Kolesterol, tansiyon, damar tıkanıklığı, romatizma var, sinir var, şimdi de beyin damarları çıktı (...) Ben müzik dinlemem. Bir radyom var, yazları avluya çıkarsam dinlerim (...) Kitap okumam. Ne kitabı? Zamanım olursa kuran okurum. Okuma yazma biliyorum, rahmetli babam öğretmişti (Fazilet, kadın, 76, orta gelir, okuryazar değil).

Ancak ileri yaşlarda sahip olduğu hastalıklar dikkate alındığında, Fazilet Hanım'ın toplumsal katılım ve fiziksel hareketlilik konularında bir farkındalık yaşamış olsa bile, zamanında, geç kalmadan zihinsel faaliyetlerde de bulunmanın ne kadar önemli olduğunu gözler önüne seren bir örnek sunmuştur.

5.3.3. Sonuç

Aktivite kuramı “yaşlılıkta yaşam memnuniyeti ve etkinlik ile “mutluluk” ve “sosyal ilişkiler çokluğu” arasında güçlü bir bağ olduğunu” öne sürer (Tartler, 1961, Akt. Tufan, 2014: 17). bununla beraber, Kalaycıoğlu vd.’nin de (2003) belirttiği gibi “yaşamdan kopmak, normal ve doğal bir davranış olmamakla birlikte, iyi ve başarılı bir yaşlanma süreci için gereken şey, bilakis yaşlıların tam anlamıyla yaşama katılmasıdır” (Kalaycıoğlu vd., 2003: 10). Bu çalışmada yaşlı bireylerin toplumsal katılımı ve memnuniyetleri arasında pozitif ilişki görülmüştür. Ancak bu toplumsal katılımın gerçekleşmesi için bireyin gerekli yapısal ve bireysel avantajlara sahip olması gerekliliği söz konusudur. Sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleri yüksek olan yaşlı bireylerin daha fazla sosyalleşme etkinliklerine katıldığı ve kendilerini mutlu edebilecek aktivitelerde buldukları, gerek çocukları, yakınları gerekse de komşuları ve uzak çevreleri tarafından daha fazla ilgi gördükleri söylenebilir. Ekonomik sermayesi düşük olan yaşlı bireylerin ise daha az sosyalleştikleri, daha az etkinliklerde buldukları hatta toplumdan izole olarak yalnızlaştıkları görülmektedir.

Öte yandan, boş zaman değerlendirmelerinde, sosyal kültürel ve ekonomik sermayelere sahip yaşlı bireylerin daha çeşitli faaliyetlerde bulunabildikleri ve çeşitli hobilere (kitap, bulmaca, müzik, şiir, tiyatro, sinema, çiçek yetiştirme, evcil hayvan besleme vb.) sahip oldukları görülürken; düşük sermayelere sahip yaşlı bireylerin daha az faaliyetlerinin ve hobilerinin olduğu ve daha çok televizyon izledikleri görülmektedir. Bu açıdan, sosyalleşen ve boş zamanlarında kendini hoşnut kılacak faaliyetlerde bulunan yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetlerin yüksek olduğu, bu tür aktiviteleri olmayanların da yaşam memnuniyetlerin düşük olduğu görülmektedir. Çalışmada bazı yaşlı bireyler, geri çekilme teorisinin vurguladığı gibi, toplumsal katılım ve sosyalleşmenin kendilerine iyi gelmediğini ifade etmiş olsalar bile yapılan derinlemesine görüşmelerde aslında toplumsal katılımının olmayışının kendilerinin mutsuz hissettirdiği açık bir şekilde gözlemlenmiş, hatta kendileri tarafından çeşitli biçimlerde ifade edilmiştir.

Araştırmada, elde edilen bulgular sonucunda göze çarpan diğer bir durum da bazı katılımcıların, topluma aktif katılımlarını kolaylaştıran yüksek sosyoekonomik düzeyi ve eğitim seviyesi gibi yapısal avantajların bazılarında sahip olmasalar da kendi öznel çabaları ve kişilikleri doğrultusunda kendi yaşlılık süreçlerinin inşasına katkıda bulunmaları ve sosyalleşebilmeleridir. Bu durum

toplumsal katılımı yapısal avantajların yanı sıra bireysel çabalarında ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. ancak bunun için bu konuda bir toplumsal bilincin oluşturulması gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.

5.4.YAŞLILIK ALGISI VE GELECEK BEKLENTİSİ

Cooley (1902) “ayna benlik” kavramıyla benliğin çocukluk döneminde oluştuğunu ve toplumsallaşma ile geliştiğini belirtir. Kişinin kendi hakkında bir fikri olduğunu ancak, diğer insanların bizim hakkımızdaki fikirlerinin kendimizi nasıl hissedeceğimizi ve nasıl davranacağımızı belirlediğini anlatır. Bu durumda kişi neden bu şekilde algılandığını anlamaya çalışır ve bu doğrultuda benliğini geliştirir (Aslan-Yılmaz, 2016: 83). Bu çalışmada da yaşlı bireyler “Ayna benlik” kavramına paralel olarak, sosyalleşmekten kamusal alanda bulunmaya, gezmekten diledikleri tarzda giyinmeğe ve hatta ücretsiz kartla toplu taşıma araçlarına binmeye kadar (özellikle kadınlar) pek çok konuda toplumsal olarak makbul davranışlar göstermek zorunda olduklarını, aksi takdirde tuhaf karşılanacaklarını düşünmektedirler. Toplum tarafından öne sürülen, birey tarafından da yapılması zorunlu görülen bu tutum, bazı yaşlı yetişkinler tarafından makul görülerek sosyalleşmeleri, yaşlılığın fiziksel ve ruhsal sağlığına ket vuracak şekilde yeniden üretilmektedir. Ancak, bireylerin sahip olduğu sosyoekonomik düzey ve eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin bu kısıtlılıkları aştığı görülmektedir. Bu içe çekilen yaşlı algısının yanı sıra yaşlıları hastalıkla özdeşleştiren algının da toplum genelinde kabul gördüğü ama bunun heterojen yaşlılık gerçekliliği ile örtüşmediği söylenebilir. Ancak yaşlıları güçten düşmüş ve otoritesi kaybolmuş olarak gören yaklaşımın istismara varabileceğini gösteren örnekler de bulunmaktadır.

Bu bölümde, genel yaşlılık algısı ile ilgili olarak katılımcıların kendini yaşlı hissedip etmediği; toplumun yaşlılığa dair genel algıları hakkında ne düşündükleri; yaşlılığa ilişkin kendi algıları; geçmiş ile barışık olup olmadıkları ve bunun yarattığı sonuçlar; istismara uğrayıp uğramadıkları; ve devletten beklentileri incelenmektedir.

5.4.1. Yaşlanma Duygusu

Bu bölümde katılımcıların yaşlanmaya dair düşüncelerinin temelinde nasıl değişimlerin bulunduğu, kendi öz ve toplumsal yaşlanma algısına dair ne düşündükleri ve yaşlılık hissinin nasıl oluşmaya başladığı incelendiğinde, yaşlılık

hislerinin, katılımcıların yaşam deneyimlerine ve kişisel ve toplumsal etkenlere bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Yaşlılık algısı ve yaşlanmaya neden olan etkenler, sosyal fenomenoloji teorisinin vurguladığı gibi “yaşlanma deneyiminin biricikliğine” ve bireylerin kendi “gerçeklik koşulları”na göre değişmektedir. Tablo 5.21’de görüldüğü gibi yaşlı olduğunuzu düşünüyor musunuz? sorusuna katılımcıların %70’i (21 kişi) evet; %30’u (9 kişi) hayır yanıtını vermiştir.

Tablo 5.21: Kişilerin yaşlılık algısı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Evet	21	70,0	70,0	70,0
Valid Hayır	9	30,0	30,0	100,0
Total	30	100,0	100,0	

Yapılan mülakatlarda kişilerin yaşlı olduklarını düşündüren sebeplerin başta hastalık olmak üzere çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bazı yaşlı bireylerin, yaşlılığı hastalıklarıyla, yalnızlıklarıyla ve toplumsal katılımlarında meydana gelen azalmalarla ilişkilendirdiği görülmektedir.

Ben yaşlı olduğumu hastalanmaya başlayınca hissettim, 4-5 yıldır, çok ağrılaşınca. Dışarı çıkamaz oldum, daha evvel iyiydim. Bir de eskiden cemiyet hayatımız vardı. Arkadaşlarımızla toplanır, gezmelere, oturmalara giderdik. Yemekli misafirlerim olurdu hep. Şimdi tek başına cemiyetten uzak, yalnız yaşıyorum. Yaşlılık buradan belli işte (Mercan, kadın, 78, alt gelir, okuryazar değil).

Yani yaşlılıkla ağrıların başlamış olması ve ruhen ve psikolojik olarak çöküşler ister istemez oluyor (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Ben yaşlı olduğumu düşünüyorum, yaşlıyım yani, kabul ediyorum. Dizde derman kalmamış, gözde fer kalmamış. Kurban olayım Allaha, ben yaşıma kurban olurum. Bunu nasıl kabul etmem yani bu yaşıma kadar gelmem bile güzel (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Akşam olup ilaçlarımı kullanıp televizyonun karşısına geçince yapacak başka bir şey yok, o zaman yaşlandığımı hatırlıyorum. Hem dizlerimin ağrısı bile yeterli yaşlandığımı anlamak için, ilaçsız yaşayamam mesela (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu).

Katılımcılarda yaşlılık hissini yaratan diğer önemli bir neden ise yaşlılık döneminde eş kaybı ya da boşanma durumudur. Bu durum yaşlılık dönemindeki bireyde duygu durum değişikliği yaratarak ve yeni bir yaşam aşamasına geçtiği hissi vererek yaşlılık hissini pekiştirmektedir.

İçim de eşimin kaybı ile başlayan bir çöküntü var, ondan yaşlılığı derinden hissediyorum hatta faal hayattan kopuş diyebilirim (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Çok şükür iyiyim ama yaşlılığın kötü yanı yalnız kaldığımda sıkılıyorum. İşte eş kaybı beni çok üzdü. Bunlar yaşlı olduğumu hissettiriyor (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Eskiden yerden göğe kadar mutluydum ama şimdi kim var? Hiç kimse. Eşim öldükten sonra yaşlandığımı fark ettim. Gördüm ki ben yaşlandım. Moralim bozuldu. Kendime dedim sana artık gün yok (Mustafa, erkek, 80, orta gelir, okuryazar değil).

Katılımcıların bazılarının da yaşlılığı, otorite kaybına yordukları aile ve çevrede söz sahipliğinin ellerinden alınması durumuna bağladıkları görülmektedir. Diğer bir değişle, günümüzde yaşlılığın, modernleşme teorisini de destekler biçimde, bir statü kaybına da eşlik edebildiği ve yaşlı bireylerde bu yüzden yaşlılık hissini arttırdığı söylenebilir.

Yaşlı olduğumu düşünüyorum yani kabul ediyorum, yaşıyım. Artık etrafta sözüm geçerli değil, yani kimseye müdahale etmiyorum. Çok sosyal biri de değilim, sadece kahveye gidiyorum, başka çevrem yok (Fehmi, erkek, 76, alt gelir, ilkokul terk).

Özetle söylenecek olursa, bu çalışmada yaşlılık duygusunu oluşturan temel faktörlerin yaşla beraber gelen hastalıklar, toplumdan izole olma, yalnızlaşma, eş kaybı ve otorite kaybı olduğu görülmektedir. Öte yandan yaşlılık hissini bir göstergesi olarak bireylerde meydana gelen duygu durum değişikliğinin de etkili olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğu yaşlandıkça alinganlaşmaya başladıklarını ve tahammüllerinin azalmaya başladığını, bu nedenle, bu belirtilerin yaşlılığın bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir.

İnsan yaşlandıkça alinganlaşır. Yalnızsın, bakanın yok, garipsin, kendini garip gibi hissediyorsun. Bir şey dediler mi, düşünüyorsun niye öyle dediler diye.. Elin eline kaldım, evlatların eline kaldım diyorsun, hüzünleniyorsun, üzülüyorsun. Bir şey derlerse almıyorsun (İnci, kadın, 75, alt gelir, okuryazar değil).

Yaşlandıkça insanlar çocuklaşır, alinganlaşır. Bedensel rahatsızlıklar başlar ve hassas olur. Bir konuda biri bir şey derse çok etkilenir, içinde büyütür. (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Oğlum bir şey derse çok üzülürüm. Bazen günlerce düşünürüm. Eskiden böyle değildi, bu kadar takmazdım (Ayten, kadın, 65, alt gelir, okuryazar değil).

İnsanlar yaşlandıkça daha hassas olmaya başlar. Mesela ben daha önceleri hatta orta yaşlarda çocuklarım bazen bağırınca normal karşılıyordum ama şimdi mümkün değil. Hafif yüksek bir ses tonu beni çok olumsuz etkiliyor, daha da hassaslaşıyorum. Zoruma gider yani bana sert kelime kullansalar. Bu süreçte daha çok duygusallaşıyoruz (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Ancak görüşmelerde ifade edilen bu duygu durumlarının, yaşlılık döneminde gerçekleşen bir doğal bir değişime değil, içinde buldukları koşullar gereği değişen ve dönüşen rollerine bağlı olduğu görülmektedir. Bu gittikçe hassaslaşma durumu, yaşlı bireyin, aileden kopuş, bağımsızlığını yitiriş, yalnızlaşma ve rol kaybı ilişkilidir.

Katılımcıların bazılarının ise kendilerini pek de yaşlı hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Yaşlı bireylerin sosyal etkinlikler, sanatsal faaliyetler, bireysel bakım

gibi stratejiler geliştirerek bu duygudan sıyrılabildikleri ve böylece yaşlılık hissinden kopabildikleri görülmektedir.

Yaşlandığımı hissetmiyorum. Müzik, arkadaş ortamları, lokal, kulüp, hep katılırım. Böyle sosyal etkinliklerle bu yaşlılığımı renk veriyor (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Arkadaşlarımla zaman geçirince mutluluk duyuyorum, yani yaşlanmak diye bir şeyi kabul etmiyorum. Ne kadar yaşlanırsanız yaşlanın, gönlünüz şiirle, müzikle yani sanatla dolsun. Bir sosyal aktiviteyle uğraştığı müddetçe insan gençleşir (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Bugünümüze şükür olsun. Hiçbir şeyim yok, elim tutuyor, ağzım tutuyor. Yaşlı değilim (gülüyor). Allaha kurban olayım, bundan geri koymasın. Ben yaşlı olduğumu bilmiyorum bile. Elim var ayağım var ağzım var. Allah bugünümüzü elimizden almasın (Meryem, kadın, 94, orta gelir, okuryazar değil).

Ben yaşlı olduğumu hiç düşünmüyorum, daha saçımı boyatacağım, kestireceğim, hamama gideceğim. Masaj yaptıracağım, kese yaptıracağım (gülüyor). Memnunun yaşlılığımdan, yüzüme bakıyorum, çok kirli, abov nasıl yaşlanmışım diyorum, sonra hadi diyorum, düzgün yaşadığım da yeter, bu da yeter, bunu da almasın Allah elimden diyorum (Fazilet, kadın, 76, orta gelir, okuryazar değil).

Ben yaşlı olduğumu düşünmüyorum, halen içimde bir dinçlik var (...) Çevremdeki insanlar benim fikirlerime önem veriyorlar benim arkadaş grubum var, herkes kendi hayatına dair bir şeyler paylaşıyor ve bu paylaşımlar iyi geliyor. Bu durumda kendimi daha değerli hissediyorum ve rahatlıyorum. O zaman çok yaşlı olduğumu düşünmüyorum (Meral, kadın, 70, üst gelir, ilkokul mezunu).

Katılımcıların ifadelerden anlaşılacağı üzere, yaşlılık döneminde, bireylerde meydana gelen yaşlılık hissi, içinde buldukları yapısal koşullara (sosyoekonomik düzey, eğitim ve benzeri) ve bireysel deneyimlere (yaşam boyu yatkınlıklar-habitus) göre şekillenmektedir. “Özellikle bir çok hobisi olan, çeşitli sivil toplum kuruluşlarında aktif olan ya da halen çalışmayı sürdüren bireylerde yaşlandıklarını kabul etmeme eğilimi” (...) gelişmektedir. Bunun temel sebebi “yaşamlarında yaşlanmayla beraber önemli değişiklikler görülmemiş” olmasıdır (Kalaycıoğlu vd. 2003:87). Süreklilik teorisini de ileri sürdüğü gibi, insanlar orta yaşlarına vardıklarında, hem geçmişlerine bağlı hem geleceklerini inşa ettikleri bir temel olarak bir ‘yaşam yapısı’ inşa ederler. Bu anlamda, süreklilik başarılı bir yaşlanma stratejisidir. Kişiliğin sürekliliği, bireyin kendine özgü özelliklerini değişimleri dahil edilerek koruyabilmesidir (Quadagno, 2002: 36).

Bu süreçte yaşlı bireyler kaybettikleri rollerin yerine ‘benzer türde’ roller koyarak da çevreye adapte olmanın tipik bir yolunu uyguluyorlar (Hooyman vd., 2015: 146). Aktivitelerin sürekliliği de, insanların yaşlanmanın etkilerini en aza indirmelerine olanak verir (Quadagno, 2002: 36). Bu kapsamda ciddi sağlık problemleri dışında, kendini yaşlı hissetmeyen bireylerin sosyal katılımı ve dolayısıyla yaşama sevincinin daha fazla olduğu bu sebeple de yüksek yaşam

memnuniyeti ve aktif bir yaşlılık sürecine dahil oldukları görülmektedir. Ancak yaşlılık hissini taşıyan ve yaşlı olduğunu düşünen bireyler toplumun yaşlı bireyden beklediği rollere büründüğünü ve bu sebeple orta yaş dönemlerinden daha az toplumsal katılıma ve aktif bir sürece dahil olduğu bu sebeple de daha düşük bir yaşam memnuniyetine sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda gerek yaşlı kadınlar gerek yaşlı erkekler için, yaşlılık hissi ile yaşam memnuniyeti arasında pozitif bir ilişkili olduğu söylenebilir. Aközer vd. de (2011) çalışmalarında geleceğe ilişkin kaygıların sosyal ve aktif yaşlı bireylerde düşük, toplumsal katılımı düşük olan bireylerin ise fazla olduğunu belirtmektedirler.

Yaşlılık döneminde, yaşlılık hissini meydana getiren diğer önemli değişkenlerden biri de yaşlı bireyin geçmişi. Geçmiş ile barışık olan ve derin pişmanlıkları söz konusu olmayan yaşlı bireyler yaşlılık sürecini daha pozitif geçirdiklerini ve dolayısıyla yaşam doyumunun yüksek olduğu görülmektedir. Diğer yandan geçmişinde derin pişmanlıkları olan ve geçmişine döndüğünde huzursuzluk hissini yaşayan yaşlı bireylerin ise yaşlılık hissini derinden yaşadıkları ve dolayısıyla yaşam memnuniyetinin düşük olduğu görülmektedir. Erikson (1993) psikososyal kişilik gelişim dönemlerini 8 evreye ayırır ve yaşlılık dönemi sekizinci evreye dahil eder. bu dönemde yaşlı birey “benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk” çatışmasına düşer ve bu dönemdeki çatışmanın olumlu kısmı ise benlik bütünlüğüdür. Erikson’a göre (1993) kişi geçmişine baktığında tüm yaşamını olumlu veya olumsuz kabul etmesi, biricikliğine inanması ve geçmişini başkasınıninkiyle değiştirmek istememesi, benlik bütünlüğüne sahip olduğunu gösterir ve böylece kişi bu dönemi umutlu geçirir. Ancak kişinin geçmişini değiştirme arzusu varsa ve geçmişle barışık değilse, bu bireyi umutsuzluk duygusuna sokar (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015: 174). Bu durum bireyin umut veya umutsuzluk duygusuna kapılma durumunu belirlemektedir. Katılımcılardan bazılarının geçmişle ilgili pişmanlıklar yaşadığı, geçmişle barışık olmadığı ve bu nedenle “umutsuzluk” duygusu yaşadığı görülmektedir.

Geçmiş dönsem pişmanlığım var ve buna çok üzülüyorum. Neden evlenmedim? Ona üzülüyorum. Bir de daha sağlıklı işlerde çalışarak para kazanabilirdim olmadı ve bu duruma düştüm. Bu nedenle pişmanım. Bunu değiştirebilirdim, güzel olurdu ama her şey için çok geç, pişmanım. Hatta zengin ailelerin kızlarını teklif ettiler, ben yaklaşmadım, şimdi pişman oldum ve şimdiki hayatım çok kötü... Bekar dolaştım böyle bir hayatımın olacağı aklımın ucundan geçmedi nerden bilebilirdim bu duruma düşeceğimi ama işte yaşlılık, yoksulluk çok kötü (...) Okumadığıma çok pişmanım, nasıl pişmanım anlatamam. O zamanlarda bizim oralarda okumaya önem vermezlerdi, bizi okutmadılar bu yüzden, bir değeri yoktu, şimdi insanlar okumaya önem veriyor (Tarkan, erkek, 73, alt gelir, ilkökul terk).

Geçmişime dair bir pişmanlığım varsa okumak, keşke üniversite okusaydım. Doktor olmak isterdim. İlgim de vardı tıp alanına ama işte olmadı (...) Ehliyetim yok, keşke araba kullanmasını bilseydim, ehliyetim olsaydı. Arabayla ihtiyaçlarını giderirsin, gezme fırsatı olur. Şimdi başkalarına muhtacız bu konularda (...) Genel olarak yaşamımdan pek memnun değilim aslında, daha farklı olsaydı keşke. Daha özgür olmak isterdim. İmkânlarım iyi olsaydı turlara katılsaydım, konferans seminerlere katılsaydım (...) Eşimin üzerimde baskısı vardı. Boşandıktan sonra da uzun süre dışarıda kalsam sanki eşim kızacakmış gibi geliyor, şimdi bile etkili üzerimde. Beni en çok üzen şey, yılların verdiği stres ve üzüntüler var. Eşimin bunda etkisi çok yüksek. Yetiştirdiğim aile çok iyiydi, ama eşim küfürlü konuşuyordu, bana kötü davranıp üzüyordu. Bıkırdım ben de depresyona sebep oldu ve yıprandım. Keşke daha önce boşansaydım (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Aldığım 3 aylık maaşla kira, su, elektrik parasını ödeyemiyorum. Belki kendime birikim yapsaydım, şimdi yalnız kalmazdım, eşim vefat ettikten sonra evlenirdim tekrar, bu konularda pişmanım (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

Geçmişe gittiğimde en çok pişmanlık eşimle evliliğim. Yani dengeli bir eşim olmadı, ailemin zorunluluğu ile baskı ile evlendik mutlu olamadık. Tüm sorunlar oradan başladı pişmanım (...) Geçmişe dönmüş olsam evlilik hatam var, kendime uygun mutlu olacak biriyle evlenirdim. Bu benim pişmanlığım ve mutsuzum (Kamil erkek, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Erikson (1993) kuramında yaşlılık dönemini 8. evre'de anlatır ve yaşlılık dönemini “benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk” olarak kavramsallaştırır (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015: 174). Diğer bir deyişle, kişi benlik bütünlüğünü sağlayamaz ise umutsuzluk yaşar. Bu düşünceye paralel olarak, bu çalışmada da geçmişinde görece olarak hatalar yaptığını düşünen ve pişmanlık hissine kapılan yaşlı bireylerin “umutsuzluk” içinde oldukları ve bu durumun yalnızlıklarını daha da ağır hale getirdiği; geçmişleriyle barışık olan, pişmanlıkları olmayan yaşlı bireylerin ise bir “benlik bütünlüğü” oluşturdukları, kendilerini daha iyi hissettikleri ve böylelikle yaşlılık dönemini daha olumlu yaşadıkları söylenebilir.

Gençlik güzeldi, yani gençlik yılları düşünüyorum, geçmişime dönsem herhangi bir pişmanlığım yok. Yani öyle büyük hatalarım yok, yine aynıını yaşamak isterdim memnundum. (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Geçmişimi düşündüğümde çok mutlu oluyorum herhangi bir sorunum yok yani geçmişimle mutluym zor günler oldu tabi ama güzel günlerdi yani o günleri hatırladığımda mutlu oluyorum. Geçmişime dönsem herhangi bir değişiklik yapmaz, iyi çalıştım birikim yaptım (İbrahim, erkek, 80, üst gelir, ilköğretim mezunu).

Ben hayatımı çok güzel yaşadım, pişman olduğum şeyler neredeyse yok çocuklarımı evlendirdim, güzel bir ömür geçirdim. Şimdi kendimi daha iyi hissediyorum (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilköğretim).

Geçmişe döndüğümde en çok lise hayatını özleyorum, en samimi arkadaşlıklar dostluklar o dönemdeydi. Tekrar geçmişe dönmüş olsam hayatımda hiç bir şeyi değiştirmezdim. Aldığım kararların doğru olduğuna eminim. Yani geçmişe dair bir pişmanlığım yok bu beni yaşlılıkta mutlu ediyor. Mesela sorabilirsiniz boşanmanıza pişman değil misiniz? Hayır değilim, öyle olması gerekir (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Geçmişten bazı başarılarım var lisedeyken ödül aldım, başarılıydım, müdürlük yaptığım fabrikalarda da ödülleri aldım. Üniversite mezunu olmanın avantajlarını yaşadım, önemliydi,

yani o dönemler güzeldi. Geçmişimi düşündüğümde mutlu oluyorum (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Tek başına yaşayan yaşlı bireylerin kendileriyle baş başa geçirdikleri zaman ne kadar çok ise, geçmişlerini sürekli yad etme de o kadar çok olmakta ve geçmişlerinin bugünleri üzerindeki etkisi o ölçüde büyümektedir. Bu anlamda bireyin geçmişiyle barışık veya küskün olması yaşlılık dönemindeki duygu durumunu fazlasıyla etkilemekte, aynı zamanda bireylerin geleceğe dair beklentilerini de belirlemektedir. Erikson'a (1993) göre "kişi mutsuz ise benlik bütünlüğünün yokluğu ya da yitimi kendisini ölüm korkusunda gösterir", çünkü "başka bir yaşama başlamak ve bütünlüğe götürecek seçenekleri ve yolları denemek için yeterli zaman olmadığı gerçeği umutsuzluk duygusuna yol açar." Bu durumda "kişi geçirmiş olduğu yaşamı için pişmanlık, baştan başka türlü yaşayabilmek için ise bir özlem duygusu" içinde olacaktır. Kişinin yaşlılık döneminde "yaşadığı karmaşanın başarıyla çözülememesi durumunda umut yitimi ve ölüm korkusu ortaya çıkacaktır". Ancak, bu "umutsuzluk karmaşasının başarıyla çözülebilmesi için" kişinin "önceki dönemlerdeki karmaşaları başarıyla çözmüş olması" gerekmektedir (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015: 174). Erikson'un (1993) tespitleri ve katılımcıların anlatıları ışığında, kişilerin geçmiş yaşantılarında karşılaştıkları krizlerle baş edip edememeleri, yaşlılık dönemindeki duygularını ve psikolojilerini etkilemektedir. Yaşlı bireylerin sosyalleşmelerinin önemi burada daha da açığa çıkmaktadır. Kişilerin başka insanlarla ortak aktivitelerde bulunup hayatlarına yeni şeyler katmaları ve yaşamlarını inşa etmeye devam etmeleri, onları üzen geçmiş yaşantılarını durmadan düşünmekten alıkoyabilir. Ancak gerek süreklilik teorisinin vurguladığı kişilik özellikleri ve yaşam tarzları, gerekse Bourdieu'cü anlamda sahip oldukları yatkinlikler (habitus) ve sermayeler bağlamında imkanlar, kişilerin bu potansiyeli açığa çıkarıp çıkaramayacağını, ve rol teorisinin vurguladığı gibi onları iş, aile ve eş gibi meşgul eden eski, kayıp rollerinin yerine yeni durumlarına uygun yeni roller edinip edinemeyeceklerini etkilemektedir. Kişiler böyle bir potansiyele sahip olmadıklarında, yani sahip oldukları maddi ve manevi kaynaklar yeni durumlarına uygun bir dönüşüm geçirmelerine yardımcı olmadığında toplumsal ve kurumsal olarak yaşlı bireyleri bu konuda teşvik edecek, sosyalleşmelerini sağlayacak, kendilerini iyi hissettirecek yeni roller edindirecek ve yaratıcı hobiler edinmelerine yardımcı olacak destek mekanizmalarının oluşturulması gerekliliği açığa çıkmaktadır.

5.4.2. Yaşama Arzusu

Bu çalışmada, yaşlılık sürecinde yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetinin, geçmişe dair faktörlerin yanı sıra geleceğe dair fikirlerinden de etkilendiği görülmektedir. Yaşlılık döneminde “benlik bütünlüğü” ya da umutsuzluk” hissi bireylerin gelecek beklentisini ve yaşama arzusunu etkilemektedir. Bu anlamda geçmişten de beslenen umutsuzluk hissini yaşlı bireylerin bir hedefe veya amaca sahip olmaları yönünde bir engel oluşturduğu, hatta ölüm duygusunu körüklediği söylenebilir. Tablo 5.22’de sunulduğu üzere katılımcıların %43’ünün (13 kişi) geleceğe dair bir plana, bir hedefe sahip olduğu; %56,7’sinin (17 kişi) ise sahip olmadığı görülmektedir.

Tablo 5.22: Geleceğe dair plan ve hedefler

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Evet	13	43,3	43,3	43,3
Valid Hayır	17	56,7	56,7	100,0
Total	30	100,0	100,0	

Gelecek beklentisine ve bir amaç uğruna yaşama duygusuna sahip olan katılımcıların hedefleri genel olarak evlenmek, ekonomik olarak gelişmek, daha fazla sosyalleşmek, gezmek, hacca ya da umreye gitmek, çocuklarının veya torunlarının evliliğini görmek, ev satın almak olarak sıralanabilir. Çeşitli hedeflere yönelik istek ve hayallerin bireylere yaşam arzusu ve ayakta durma gücü verdiği görülmektedir.

Torunların evliliğinde bende olmak istiyorum onların mürüvvetini görmek benim için önemlidir. Geleceği canı gönülden beklerim, bu benim hayalim. Onların çocuklarını görsem ne mutlu olurum (Elif, kadın, 73, orta gelir, ilkokul mezunu).

Gelecek planım sağlıklı yaşamak. Sağlığım yerinde olsa gelecek de şimdi olduğu gibi mutlu olur. Yine Türk sanat müziğinin yaygınlaşması için çaba sarf etmek önemli benim için ve daha iyi şiirler yazmak istiyorum (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Umreye gitmek, Türkiye’de görmediğim bölgeler var, mesela Karadeniz, gitmeyi planlıyorum. Yine bursa da bir öğretmen arkadaşım var, onu ziyarete gideceğim bunlar geleceğe dair planlarım (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu)

Geleceğe dair bir beklentim var, ekonomik durumum iyi olacak diye düşünüyorum. İnsan hedefsiz olmaz. Amacım ev bark sahibi olmak. İmkanım olsa evlenirdim. Şimdi evlenmemem, para engel oluyor. Param olsaydı anında evlenirim, şimdi evlensem nasıl bakacağım? Evde elektrik kesik, su kesik. Kira nasıl ödeyeceğim? Mümkün mü? Bu hayat hayat mı? Şimdi burada kedilere bakabiliyorum ancak, yapacak başka bir şey yok (Tarık, erkek, 73, alt gelir, ilkokul terk).

Bir kaplıca evim olsaydı. Amacım bu, hayalini kuruyorum, olacağına inanıyorum (Esmâ, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Herhangi bir hedefi olmayan yaşlı bireyler, genel olarak yaşama arzusuna sahip olmadıklarını ve hatta ölümü belediklerini ifade etmektedirler. Herhangi bir hedefe sahip olmamalarını genel olarak yaşlarının artık el vermemesine, sağlık durumlarının pek de iyi olmamasına, yalnızlık duygusuna ve ölüm düşüncesine dayandırdıkları görülmektedir.

Artık bir geleceğim yok, ölümü bekliyorum her an ölebilirim. Ama mesela ekonomik durumum iyi olsaydı, kenar bir semtte geniş bir arsam olsa, bir ev inşa etsem her tarafına çiçekler yetiştirsem, çocuklarımla torunlarımla orada yaşasak, bağ bahçe her gün onlarla uğraşsam güzel olur ama ömrüm yetmez. İşte sadece bir hayal (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Geleceğe dair bir hedefim yok, geleceği göremiyorum. Yaş 65'i geçti mi beklenti biter. Benim öyle bir beklentim yok. Çalışma gücüm de yok artık. Yani ne geleceği? Hayal umudum bitmiş. Paran olursa denge kurmak için düşünürsün tabii ama yok artık (Kamil erkek, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Bir hedef bir plan yok ne olacak ki bu şartlarda? Ne hedefim olabilir? Mesela Avrupada yaşam biçimi farklı, çok yoksul değil ama bizim yaşlılığımız yoksul, bu nedenle de bir plan yok. Ne yapacağım bu saatten sonra? (Fehmi, erkek, 76, alt gelir, ilkokul terk).

Ne planım olacak bu saatten sonra? Bir hedefim olsa ne olacak? Buna ne gücüm var ne ekonomik durumum ne de bana destek verecek biri. Onun için artık ben ölümü bekliyorum. İmanlı ölüm yeter başka ne düşüneceğim. Bu durumumla bir de elden ayaktan düşmek gelirse ben o zaman tamamen ölmüşüm. Belki tek isteğim elden ayaktan düşmeden ölmek olur (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

İleriye yönelik hiçbir planım yok. Bu saatten sonra ne yapacağım? Bu yaştan sonra ölümü bekliyorum. Sonunda öleceğim. Ne kadar erken ölürsem o kadar iyi (Ahmet, erkek, 66, alt gelir, okuryazar değil).

Herhangi bir gelecek beklentisine veya hedefe sahip olmayan yaşlı bireylerin ölüm duygusunun güçlü olduğu, bu duygusunun da yeni amaçlar edinmeye engel olduğu görülmektedir. Bu duyguların başta sağlık durumu ve ekonomik durumla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Ekonomik durumu kötü olan yaşlı bireylerin yaşama arzusunun zayıfladığı ve aynı nedenle toplumsal alanda var olmakta güçlük çektiği söylenebilir. Bu durumu Sevim Hanım "bu ülkede yaşlanırsan bakanın yok. Ekonomi de kötü olunca daha fazla yaşlılığı yaşamamak gerek, ölmek en iyisi" şeklinde özetlemektedir.

Ekonomi çok önemli. Yaşlının parası yoksa dilenemeyen dilenci olur. Başkalarından da isteyemez, başkası da verse almayı kabul edemez. Çok zor bir durum. Koşullar kötüyse yaşayıp ne yapacak yaşamak ölümden daha kötü olur. Ama durumu iyiye daha fazla yaşamalı (Elif, kadın, 73, orta gelir, ilkokul mezunu).

Geleceğe dair hiç bir planım yok, artık ölüm bekliyorum. param olsaydı çocuklarıma yardımcı olurdu, daha iyi bir evde yaşardım, bakımımı daha iyi yapardım hatta çevrem daha fazla olurdu, bu kadar yalnız kalmazdım. Belki bu evi biraz tamir edebilsem. evin

yıkılan taraflarını yaptırırdım, tuvalet kapısını yapardım. Dış kapı kırık kilitlemiyorum ama işte yok, nasıl yapacağım ki? (Aliye, kadın, 74, okuryazar değil).

Ben içime kapanmış durumdayım. Yani param yok sosyal ortam yok nasıl olacak? Sadece kahveye gidiyorum. Yani bir toruna harçlık bile veremiyorum. Yani mecburen evde ölümü bekliyorum. Yani bu mutluluk vermiyor (Fehmi, erkek, 76, alt gelir, ilkokul terk).

Bu çalışmada, yaşlılık sürecinde sosyokültürel ve ekonomik koşulların iyi olmasının yaşlılık döneminin inşasını ve dolayısıyla yaşlı bireyin duygu durumunu etkilediği görülmektedir. bu faktörlere ek olarak Hayes ve Minardi'nin de (2002) belirttiği gibi “yaşanılan fiziksel çevre, eğitim, sosyal ve kültürel yapı, sağlıklı olma” hali de “yaşlılıkta benlik bütünlüğü ve psikososyal yaşamı etkileyen faktörlerdir”.

5.4.3. Yaşlılara Yönelik İstismar ve Ayrımcılık

Bu çalışmada yaşlı bireylerin yaşam biçimleri üzerinde etkili olan önemli bir değişken de toplumun yaşlılık söylemi, yaşlılık algısı ve yaşlılara tutumudur. Bireylerin kamusal alanda var olabilmelerine engel olan, ekonomik yetersizlik, eş kaybı, sosyal kültürel sermayelerin yetersizlikleri gibi faktörlerin yanı sıra toplumsal baskının da önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun bir anlamda bir istismar çeşidi olduğu söylenebilir. “Yaşlı istismarı ve ihmali dünya boyutunda tartışılan önemli bir sosyal sorundur.” Genel olarak “yaşlı bireyin sağlık ya da iyilik halini tehdit eden ya da zarar veren herhangi bir davranıştır (...) Bedensel, psikolojik ya da ekonomik olabilir, aynı zamanda ihmale de dönüşebilir” (Koştu, 2007, Akt. Akdemir, vd. (2008: 69). Bu çalışmada, çok boyutlu olan ihmal ve istismar kavramlarını daha çok, yaşlı bireylerin maruz kaldığı toplumsal dışlanma ve ayrımcılık üzerinden incelenmektedir.

Akdemir vd. yaşlılara yönelik istismarın sebeplerini yaşlıların bağımlılığının artmasına, toplumun kültürel değerler ve geleneksel geniş aile yapısındaki değişmelerle beraber statü kaybına uğramalarına, emeklilik sonrası üretkenlik ve ekonomik güç kaybı yaşamalarına ve sosyal sorunların gelişmesine bağlamaktadırlar. (2008: 68). Kalaycıoğlu vd. de “üretici ve tüketici bireylere göre tasarlanan” modern dünyanın yaşlıları “bu ilişkilerin dışında tutmasının” onları “hem kendilerini gerçekleştirme olanaklarından mahrum” hem de “toplumdaki yaşlılık algısı nedeniyle ayrımcılığa” maruz bıraktığını belirtmektedirler. Ayrıca “kendisi bir özne olarak devreye giremeyen yaşlıların” bu “ayrımcılığın da kuvvetlenmesine bizzat katkıda bulduklarını” belirtmektedirler. Ancak “yaşlıların ne mutlak olarak

toplumsal yaşamdan dışlanmış ne de mutlak olarak ona içerilmiş” olduğuna” ve yaşlıların “homojen bir görüntü” vermediklerine de dikkat çekmektedirler (2003:5).

Bu çalışmada yaşlılara yönelik bu dışlayıcı algının yaşlı bireyleri rahatsız ettiği görülmektedir. Yaşlıların çoğunluğu, toplumla iç içe olmayı istediklerini, ancak, toplumun yaşlı bireyi kamusal alandan koparan ve daha genç yaş grupları gibi yaşamasına engel olan yaşlılık algısı nedeniyle, özel alana (evlerine) mecburen kapandıklarını belirtmektedirler. Bu anlamda toplumsal normların kişiyi bulunduğu yaşa uygun hareket etmesine zorladığı görülmektedir. Birey yaşlı hissine sahip olmasa bile bulunduğu yaşa göre hareket etmeye zorlanması onun yaşlı olduğu hissine sahip olmasına neden olduğu görülmektedir. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmektedirler.

Yaşım gereği kıyafet konusunda daha hassas davranıyorum. Yaşlı olunca olması gerekeni giymem gerek bu önemli, böyle olunca da yaşlı oluyorum, yani allı pullu giyemem (Esma, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Toplumun yaşlıdan istediğineyse yaşlı da aklımda öyle yaşamak zorunda kalıyor. İstiyorlar ki otursun evinde, sokağa çıkmasın, makyaj yapmasın bakımlı olmasın, renkli kıyafetler giymesin. Yani öyle diyorlar, ben de buna tahammül edemiyorum (...) nedense yaşlanınca pantolon giymem’ saçımın açık olması, makyaj yapmam hoş karşılamıyor mesela komşular, çevremdeki insanlar (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Kılık kıyafet giydiğimde yaşlı olduğumu düşünüyorum, bana uygun olmaz diyorum. Toplum hoş karşılamaz (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Kıyafet konusunda kadınlara yönelik istismarın daha fazla söz konusu olduğu görülmektedir. Gelenekselci toplumsal cinsiyet kalıpları kadınların yaşlarına uygun giyinmesi konusunda daha kısıtlayıcı bir tutum üretmektedir. Geleneksel toplumlarda yaşlıların kendilerini toplumdan geri çekmelerinin beklendiği ve bunun bir norm olarak kabul gördüğü düşünüldüğünde yaşlının aktif yaşlanmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet açısından kadınlara uygun görülen – itaatkar, pasif ve ev içinde – geleneksel cinsiyet rollerinin yaşlılık döneminde de aynen devam etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla toplumsal algı ve kabuller yaşlıların yaşlılık deneyimlerini doğrudan şekillendirmektedir (Buz & Beydili, 2015:557-8).

Diğer önemli bir engel ise yaşlı bireylerin kamusal alandaki durumudur. Yerel düzeyde yapılan yaşlılık hizmetlerinden bir yaşlı bireyin daha fazla kamusal alanda bulunabilmesi için ücretsiz kart uygulaması olduğu görülmektedir ancak uygulamada yaşlı bireylerin bazı engellerle karşılaştığı ve bu durumdan özellikle kadın katılımcıların etkilendiği görülmektedir.

Devlet yaşlılar için otobüsleri ücretsiz yaptı. Çok güzel, bunu görmezlikten gelemem ama bu arada şoförleri eğitmedi. Yaşlıyı hakir görüyor. Biniyorsun, şoförler yüzüne ters ters bakıyor para almadığı için, hatta bazen de almıyorlar, durakta öyle bekliyorsun. 3 otobüs geçiyor, sona kalıyorsun. Güzel bir hizmet sunuyorsun, baş üstüne ama şoförü de eğit yaşlılara bu konuda saygılı davranışlar ki hizmetin tam olsun. Bu saçımın beyazlığını gören şoför önümde durmuyor hızlı geçiyor durup bekliyorum öyle. Yani beleş yapmışsınız evet ama gururumuzu iki paralık ediyorlar (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu).

Çarşıya gitmek için duraktan otobüse bindim tabi binerken biraz zorlandım. Şoför dedi ki, ya teyze halin yoksa nereye gidiyorsun otur oturduğun yerde evinde otursan olmuyor mu? Ben de oğlum zorunlu çıkışlar var, o nedenle çıkıyorum dedim. Kartlarımız var ve ücretsiz alıyorlar diye almak istemiyorlar. Bu dilin değişmesi gerekir, böyle şeyler bizim dışarı çıkmamıza engel oluyor (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Yaşlı olduğum için bazı haklarım var. Mesela hastanede sıra, otobüste ücretsiz kart. Çoğunlukla bu olmuyor bazen otobüs almıyor, bazen de sıralarda öncelik vermiyorlar (Elif, kadın, 73, orta gelir, ilkokul mezunu).

İnsanlar istiyor ki 65 yaşı geçtikten sonra yaşlı eve tıksın hiçbir şey istemesin, hiçbir yere gitmesin, yani bir hakkı olmasın. Otobüste bir kere zorlanarak bindim, bana teyze diyor, yaşlısın ne işin var tek başına gelmişsin. Ben de ne yapıyım oğlum tek başımayım zaten kimle geleyim dedim. İnerken bir yolcu o esnada şoföre bunların ne işi var otursunlar evlerinde diyor. Sanki gençlere belayız. Öyle düşünüyorlar. Çok zoruma gitmişti. Yaşlıların da bir hava almaya, bir dışarı çıkmaya ihtiyaçları var (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Kadın katılımcılar, duraklarda uzun süre beklediğini ve bazı otobüs şoförleri tarafından alınmadıklarını, bu nedenle bir istismara maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Bu tutum, toplumun özellikle kadın yaşlıların toplumla iç içe olma durumuna alışık olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak, erkek yaşlıların bu istismara maruz kalmadığı, kamusal alanda var olabildikleri ve toplum tarafından kabul edildiği görülmektedir.

Otobüslere bedava biniyorum, istediğim yere gidiyorum, herhangi konuda sorun yaşamıyorum (Tarık, erkek, 73, alt gelir, ilkokul terk).

Ücretsiz kart uygulaması var bu çok önemli bir şey, yani istediğin yere gidebiliyorsun (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Çarşıya giderim sık sık, ücretsiz kartım var, dolmuşa kolay biniyorum. Gidiyor ihtiyaç duyduğum şeyleri alıyorum, bu da iyi geliyor. Bazen de öylesine gezmek için gidiyorum (İbrahim, erkek, 80, üst gelir, ilkokul mezunu).

Öte yandan yaşlılara yönelik istismarın özel alanda da yaşandığı görülmektedir. Bazı yaşlı bireyler, çocuklarından ayrı tek başına yaşadıkları halde çocukları tarafından doğrudan ve dolaylı biçimlerde ekonomik temelli istismara uğradıklarını belirtmişlerdir.

Benim bir oğlan elektrik suyunu ödeyememiş, iflas ettiği için kendi üzerime kredi çekti. Hep benim maaşımdan kesiliyor. Her ay 450 taksit ödüyorum. 3 yıl ödemek şartıyla bu beni sıkıntıya soktular. İstemiyorum ama vermesem elektriği suyu kesilecek, ne yapmalıyım? Harcamalarımı kısıtlıyor, mesela halı almak istiyorum alamıyorum, gelirim ancak yetiyor (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Bir yaşlının parası olmasa dikkate alınmaz. Mesela ben parayı bazen çocuklara torunlara dağıtırm bana daha çok bağlanır ama vermesem eminim benden uzaklaşırlar. Kızıma geçen 500 TL verdim, torunuma her ay veriyorum, yanıma geliyor harçlığı biterse. Ne demişler ‘elin vergisi gönül sevgisi’ (Elif, kadın,73, orta gelir, ilkokul mezunu).

Evim kiralık, ayda 350 TL kira ödüyorum aylık kira ödüyorum. Bir evim vardı, oğlum sattı. Ben de bu çocuğumla kaldım bir sene. Sonra gelin beni dövdü yolladı, yalnız kaldım. Aydan aya maaş alıyorum 1500 TL. Artık çocuklarla kalmak mı? Yok asla, beni dövdü diyorum gelin (Melek, kadın, 85, alt gelir, ilkokul terk).

Param yok. Malımı çocuklara paylaştırdığım için pişmanım çok pişmanım. Ben çocuklarıma güvendim ama sonra... (argo bir ifadeyle umduğunu bulamadığını söyledi). Çocuklarım benim maaşımdan besleniyor. Maaşım olmasa çocuklarım benim yanımda kalır mı? Bana bakar mı? Kızlar da erkekler de bakmaz. Şimdiki aklım olsa çocuklarıma dağıtmam, zaman kötü elimde tutardım, daha çok bakarlardı bana, daha çok sözümü dinlerlerdi (Mustafa, erkek, 80, orta gelir, okuryazar değil).

Vallahi billahi 3 aylık maaşım var 700 lira. Yarısından fazlasını kendileri için harcıyorlar. Sabah ekmek almaya ben gidiyorum. Bir gün bir somun eksik alsam kendisiyle kaldığım oğlum baba neden eksik aldın diye sorar. Bana bir gün para vermiş değil. Beni bazen markete gönderiyorlar, kendi paramla ev ihtiyaçlarımı alıyorum. Şimdi ben sahipli düşkünüm. Hem sahibim var hem de düşkün durumdayım. Yardım edenim yok. Eğer şu maaşım da olmasaydı kapı önünde olurum, belki huzurevinde, işte durum böyle (Adem, erkek, 80, alt gelir, okuryazar değil).

Torunuma bakıyorum. Oğlumun 2 tane çocuğu var. Benden bakmamı istediler, ben bakamayacağımı söyledim. Sonra bu konuda tartıştık. Sonra bana ayda 350 TL vereceğini söyledi, ben de baktım çok perişan olacaklar, tamam dedim bakarım. Sonra da para vermediler, inat ettim, alacağım dedim. İki ay borcum filan var dedi, vermesi. Artık ben de istemiyorum (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Eşim esnaftı, dükkân aldı, çocuklarım sattırdı her şeyi, işleri de var ha. Oğlumun birinin eşi de çalışıyor. Hatta bana evi sattırmaya çalışıyor bir oğlum. Şimdi evin üst katını istiyor, kiracıyı çıkart ben vereyim oturayım dedi. Evinin eşyası buraya sığmaz ha. Rahatsızlık veriyor bana durmadan. Ben rahatsız olurum yapma dedim. Ben onunla geçinemem. Benim kocamı batıran o oldu (Fazilet, kadın, 76, orta gelir, okuryazar değil).

Evimde aylığımı da kendime biriktiren biri değilim, hep kendilerine veririm. Gene de bir yolunu bulamadım. Ne zamandır kaplıcaya gitmek istiyorum, gidemedim, param yetmedi. Onlardayken aldığım aylık bana yetmedi. Ayrıldım, kendi ayaklarım üzerinde durmaya çalışıyorum ama burada da zor, elektrik parası, su parası, doğalgaz parası. Hadi gel çık bunun içinden (Esma, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Katılımcıların bu ifadeleri, yaşlı bireylerin, aile içinde ekonomik istismardan şiddet görmeğe kadar görebileceği istismarın boyutlarını gözler önüne sermektedir. Bu anlamda, yaşlı bireylerin tek başlarına eve çıkmalarının ve çocuklarının evinden ayrılmalarının nedenlerinden birinin aile içerisinde olası bir istismara maruz kalmamak olduğu söylenebilir. Ancak tek başına yaşamak da bazı yaşlı bireylerin çocuklarının istismarına uğramasına engel olmamaktadır.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yaşlı istismarına yönelik olaylar yaşanmaktadır. Ancak “bu sorun henüz bilimsel ve yasal düzeyde yeterince ele alınmış bir konu değildir” ve “yaşlı istismarının, geleneksel değerlerden kaynaklı

olarak, aile içinde çözülmeye çalışılması istismarın tespitini ve raporlaştırılmasını güçleştirmektedir (Artan, 1996, Akt. Artan 2013: 46).

Akdemir vd., (2008) “yaşlıya sevgi ve saygı bilincinin kazandırılması” ve yeterli desteğin sunulabilmesi için “sağlık, eğitim kurumları, medya ve halkın bu konuda farkındalığını artırmaya yönelik aktivitelerin” gerçekleştirilmesi gerektiğini ve “Yaşlılık konusunda politikaların üretilmesi ve bu politikaların yaşama geçirmesi konusunda ilgili kurumların daha duyarlı davranması” gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bunun için de yaşlıların parasal güvencesinin teminat altına alınması, topluma aktif katılımlarını, kendilerini geliştirmelerini ve sağlıklı yaşlanmalarını sağlayacak olanaklar ve hizmetlerin sunulması gerektiğini belirtmişlerdir (2008: 74).

5.4.4. Yaşlı Bireylerin Devletten Memnuniyet ve Beklentileri

Tek başına yaşayan bireylerin devlet ve yerel hizmetlerinden beklentileri genel olarak ekonomik destek, sosyalleşme aktiviteleri, kurum ve kuruluşlarda öncelik sağlanması ve evde temizlik ve bakım hizmetlerin yaygınlaştırılması olarak sıralanabilir. Devletten beklentileri konusunda katılımcıların kiminin memnuniyet, kiminin de memnuniyetsizlik yaşadığı görülmektedir. Örneğin, sosyalleşme ihtiyacı hisseden Esmâ Hanım ve Saffet Bey beklentilerini şöyle ifade etmektedir.

Hayalim oldu bir kaplıcaya gitmek, çocuklarım yardımcı olmuyor, devlet yardımcı olmuyor, nasıl olacak? Ben nasıl gideceğim? Kim düşünür bizi kim biz var mıyız yok muyuz, bilmiyorum (...) sahipsizim, evlat, uşağa mı kaldık? Devlet nerede? Eğer devlet arkamızda olursa böyle mi olur, kapanır mıyız evlere (...) haftada bir iki gün ihtiyaçlarımızı karşılayacak şekilde bizi çıkarsalar, bunun pikniği var, banyosu var, kuaförü var, kaplıcalar var (Esmâ, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Devlet yaşlılar için bazı etkinlikler yapmalı. Toplumdan uzak olmamalıyız. Yani yaşlı tek başına yaşadığı için daha çok ilgilenmelidir (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Diğer önemli konu da yaşlının ekonomik durumudur. Devletin 65 yaşını geçmiş yoksul yaşlılara vermiş olduğu 65 aylığının yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle bu gelir dışında herhangi bir gelire sahip olmayan yaşlı bireyler bu gelir ile geçinemediklerini, hatta temel ihtiyaçlarını bile karşılayamadıklarını ifade etmektedirler.

Diyelim ki bir fabrika işçisi asgari ücret alıyor. Bu nasıl babasına yaşlısına bakacak? Bu yoksul mahallede çocukların yaşlısına maddi anlamda bakması imkansız. Zaten kendileri de yoksul, kendileri yetiştiremiyorlar ki. Belki varlıklı olsa babasına bakar.

Ben kendi oğlumu dinledim, diyor ki ‘ben dua ediyorum ki benim babam emekliymiş, eğer emekli olmasam ben çocuğum kesinlikle bana bakamazdı’. Yani bu böyle doğrudur. Herkes

devlet memuru değil ki, nasıl bakacak? Devlet bunu düşünmeli (Vahap Erkek, 769, orta gelir, ilkokul).

Belki maaşların artırılması veya yaşlılar için ev sahibi olma sağlanırsa en azından kira derdi olmaz. Yani evi olmayan yaşlılara bu konuda destek verilse güzel olur (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

3 aylık maaşla geçinemez bir yaşlı. Çok düşük, her şeye zam geliyor ama maaş aynı yerde sayıyor, bu çelişki değil mi? Biz bir ayakkabıyı 5 sene giyiyoruz. Biz parayı da az harcıyoruz ona rağmen yetmiyor (Adem, erkek, 80, alt gelir, okuryazar değil).

İlk başta bu aylık ne ya? Ayda 250 liraya geliyor. Af buyur yemek mi yesem, su mu içsem? Sen yaşlıya öldü deyip atıyorsun ya. Gezmekten, tozmaktan, çevreye fayda olmaktan, gençlere harçlık vermekten mahrum kalıyor. Ne derler? Cebinde parası yok, sağa sola nasihat veriyor. Kim takar yaşlıyı? Ama devlet yaşlının ekonomik durumunu dikkate almalı. 3 ayda bir 750 lira ile mümkün değil geçinemiyorum, kira mı vereyim, elektrik su mu ödeyeyim? Bu devletin hatasıdır (Tarık, erkek, 73, alt gelir, ilkokul terk).

Bu şehirde hele de bir emekli maaşın yoksa eğer, bittin. Kira, elektrik su parası, aile geçimi, geçinmek çok zor. Şimdi emekli olanlar zaten bir miktar para alıyorlar fakat emekli olamayanlar da çekebildiği kadar çilesini çekiyor. Devlet baba 65 yaşını doldurmuşlara 3 ayda bir 700 bir miktar para veriyor. Üç aydan üç aya ben günde kaç lira harcamalıyım? Bununla geçim sağlayamam. Ama sağlı sorunlarımız olduğunda devlet hastanesine gidiyoruz. Çok şükür orda bir sorun yok ama özel hastaneye gitmek gerekirse o zaman hapı yuttun (Ferit, Erkek, 70, alt gelir, okuryazar)

Ekonomik yoksulluk başka yoksunluklara da sebep olduğundan dolayı yaşlı bireylerin yaşam koşullarını zorlaştırmakta, ekonomik olarak başkalarına bağımlı yaşamasına ve yaşam memnuniyetinin düşmesi neden olmaktadır. Öte yandan kurum ve kuruluşlarda yaşlılara sıra önceliği olduğu halde bazı yaşlılar bundan faydalanamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, böyle bir tutumla karşılaşan yaşlı bireylerde memnuniyetsizlik yaratmaktadır. Mesela Elif Hanım (kadın,73, orta gelir, ilkokul mezunu) hastanede olumsuz bir tavırla karşılaştığını “bize her konuda öncelik tanısnlar. Hastanede saatlerce bekliyoruz. Bir ilaç yazacak doktor. 4 saat bekledim. Hastanede biri bu yaşlıya yardımcı olmuyor. Devlet bu konuda ne yapabilir ki? Hiç düşünmedim. Devlet bir şey yapabilir mi?” diye ifade etmiştir. Ancak katılımcıların çoğu hastanelerde kendilerine öncelik tanındığını ve bu konuda bir sıkıntı yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Yoksul olan yaşlı bireylerin genelde devlet hastanelerine gittiği, özele gidecek maddi imkânlarının olmadığını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra yaşlı bireylerin devletten beklentilerinin genelde ekonomi ve sosyal aktivite ile sınırlı olduğu, bunlar dışında sosyal devletin kendileri için yapabilecekleri konusunda geniş bir tahayyüllerinin olmadığı, hatta kötü koşullarda yaşayan bazı katılımcıların “bir sürü yaşlı var, devlet hepsine bakabilir mi” diyerek bunun zaten imkansız olduğunu düşünmekte ve daha da olumsuz

koşullarda yaşayabilme ihtimaline karşı şükür eden bir tavır benimsemekte oldukları görülmektedir.

5.4.5. Sonuç

Bu çalışmada, katılımcılarda yaşlılık hissi uyandıran temel değişkenlerin hastalık, yalnızlık duygusu, eş kaybı, geçmişe dair pişmanlıklar olduğu görülmektedir. Yapılan derinlemesine mülakatlarda, hastalıklarından şikayetçi olan, evde tek başına yaşayarak yalnız olduğunu düşünen ve geçmişine dair pişmanlıkları olan ve bu duruma üzülen yaşlı bireylerin kendilerini yaşlı olarak kabul ettikleri görülmektedir. Diğer yandan görece sağlık durumu iyi olan, sosyalleşen, toplumsal katılımı yüksek olan, geçmişi ile barışık olan ve belli hobilere sahip yaşlı bireylerin ise kendilerini yaşlı olarak kabul etmedikleri görülmektedir. Yaşlılık hissini bir yandan bireyin yaşam seyri boyunca edimleri doğrultusunda şekillendiği, öte yandan gelecek beklentisi üzerinde de ciddi bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Kendini yaşlı olarak kabul eden ve bu durumdan huzursuz olan yaşlı bireyin geleceğe dair bir umutsuzluğa kapıldığı ve ölüm duygusuyla daha fazla meşgul olduğu görülmektedir. Yaşlı olduğunu kabul etmeyen yaşlı bireylerin ise evlenmek, ekonomik olarak gelişmek, daha fazla sosyalleşmek, hacca ya da umreye gitmek, çocuklarının veya torunlarının evliliğini görmek, ev satın almak gibi hedeflere sahip olduğu ve geleceğe daha umutla baktıkları görülmektedir. Diğer bir deyişle gelecek beklentisine sahip olmak ile yaşlı hissetme duygusu arasında zıt bir ilişki vardır. Bireyde oluşan yaşlılık hissini toplumsal tutumlarla derinleştirilmesi ve o yönde beklentiler oluşturulması, bireylere karşı farklı istismar biçimleri oluşturmaktadır. Özellikle kamusal alana dahil olmaya çalışırken ve dilediği şekilde giyinmeye, dilediği gibi yaşamaya çalışırken, yaşlı bireylerin toplumsal yaşlılık algısı nedeniyle sınırlandırıldığı, ve gücünün yettiğinden daha yaşlı ve daha pasif davranması, hatta evine kapanması beklenmektedir. Bu anlamda kadınlar hem ileri yaşa sahip olmaları hem de kadın olmaları nedeniyle çifte ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu durumda Kalaycıoğlu vd.'nin de (2003) belirttiği gibi “yaşlıların kendilerini ‘yaşlı’ olarak görmeleri”, “bu toplumsal algıya katılarak ayrımcılığı kendileri nezdinde de pekiştirmiş olmalarına” ve “toplumsal bir fail olabilme yeteneğini” kaybetmelerine” (2003: 5) neden olmaktadır. Aynı toplumsal yaşlılık algısı nedeniyle, erkekler kamusal alanda kadınlardan daha rahat varlık gösterebilseler de maddi imkanları

ölçüsünde değerlendirilerek, eğer varlıklı değillerse ve paylaşabilecek kaynakları yoksa “yaş tabakalaşması”nın katı hiyerarşisinde geçmiş statülerini ve saygınlıklarını kaybederek evlerine çekilmek zorunda bırakılmaktadırlar. Yaşlı bireylerin kamusal alanda toplumsal katılım hakları, evde de ekonomik gelirleri veya birikimleri gasp edilebilmekte; planlarını, hedeflerini gerçekleştirebilecek imkânlarını kaybedebilmektedirler. Son olarak devletten beklentilere bakıldığında, yaşlı bireylerin başta ekonomik destek olmak üzere sosyal aktivitelere ihtiyaç duydukları, daha fazla toplumsal katılımı arzuladıkları görülmektedir. Ancak sosyal devletin sunabileceği yaşlı hizmetleri konusunda beklentide bulunacak geniş tahayyüllerinin olmadığı da dikkat çeken bir bulgudur.

Toplumsal ve bireysel ve yaşlılık algısı, yaşlı bireyin toplumsal pozisyonun ve yaşlanma deneyiminin, yaşlılığın politik ekonomisi teorisinin vurguladığı gibi hem “yaşa dayalı eşitsizliğe” hem de “toplumsal kaynakların kontrol ve dağıtım biçimlerine” bağlı olduğuna dair yapısalcı yaklaşımını destekler niteliktedir. Ancak sosyal yapılandırmacı teorisinin ışığında bu algının kişiler arası etkileşim üzerinden toplumsal olarak inşa edildiği; yaşlı bireylerin kendi deneyimlerini yorumlama sürecinde yaş ayrımcılığını içselleştirebildikleri ve bu algının yeniden üretimine katkıda bulunduğu da gözlemlenmektedir. Sosyal gerçekliğin değişebileceği fikrinden hareketle tüm katılımcıların bu konuda pasif olmadıkları, ayrımcı tutumlara direndikleri ve bu algının değişimine katkıda buldukları da görülmektedir. Yaşlılık algısı konusu da yaşlılık deneyiminin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik anlamda homojen olmadığını ortaya koymaktadır.

5.5. YAŞLILIKTA SAĞLIK OLGUSU

Bourdieu bireylerin bedenleşen özellikleri ile sosyal uzamdaki pozisyonları arasında bir bağ kurar. Bu anlamda, fiziksel sermaye, kültürel sermayenin bir alt bileşenidir. Sınıf ilişkileri bireylerin bedenlerine işlenmiştir ve bedenler tarafından yansıtılır (Malacrida ve Low, 2008: xi). Sağlık çalışan sosyologlar bu anlamda “bireyleri ve ‘seçimlerini’ vurgulamaktan çok, var oluşumuzun temel yanını – yani yaşarken ne kadar sağlıklı olduğumuzu ve toplumun en seçkin kesimleri kadar uzun yaşayıp yaşamadığımız – politik ve sosyal koşullara ve içinde yaşadığımız eşitsizliğin seviyesine bağlarlar. Bu bağlamda sağlık konusunda hem yaşam hem de yaşam süresi açısından sosyal sınıf farklılıkları bulunur. Gelir dağılımındaki

eğilimler de farklılıkların daha da artacağını göstermektedir (White, 2009: 72, 84-85).

Bu bölümde yaşlı bireylerin sağlık durumlarını nasıl değerlendirdikleri, sağlıklarına özen gösterip göstermedikleri, hastalık ve yaşlılık algıları, ne tür hastalıklarının olduğu ve beslenme biçimlerinin yanı sıra ilaç kullanım sıklıkları, ilaç kullanımında karşılaştıkları sorunlar ve spor veya herhangi bir fiziksel aktivite yapıp yapmadıkları incelenecektir. Bu çalışma kapsamında, bireylerin sağlık durumlarının ve sağlıklı yaşamaya dair algı ve tutumlarının sahip oldukları sosyokültürel ve ekonomik sermayeler doğrultusunda farklılık gösterdiği görülmektedir.

5.5.1. Yaşlıların Sağlık Durumları ve Hastalıkları

Yaşlı bireylerin yaşam seyri boyunca içinde buldukları koşullar, edindikleri yatkınlıkları ve yaşama biçimleri kişilerin yaşlılık dönemindeki sağlık durumlarını ve dolayısıyla yaşam biçimlerini ve yaşamlarının niteliğini etkilemektedir. Sağlık durumu yaşlı bireylerin hayatlarını gündelik hayat pratiklerinden yaşam beklentisi süresine kadar geniş bir yelpazede belirleyici olmaktadır.

Shilling (2010), sosyal grupların fiziksel sermayeyi diğer kaynaklara dönüştürme kapasitesinin yaşla beraber değişiklik gösterdiğini, ayrıca bireylerin sahip oldukları habitusların, bedenlerinin grup içinde halen taşıdığı sembolik değer ölçüsünde, yaşlanmaya dair farklı tutumlar geliştirme eğilimini etkilediğini belirtir. Buna paralel olarak, Weeks'in belirttiği gibi, kişinin yaşam biçimi, kalıtsal özelliği, sosyoekonomik durumu ve eğitim düzeyi gibi sosyal ve biyolojik etkenler bireyin hastalanma riskini ve yaşam süresini etkilemektedir (Akt. Aysan, 2017:398). Bu anlamda yaşlılık çalışmaları, sağlık durumlarından ve hastalık durumlarından bağımsız düşünülemez. Bu çalışmada örneklem grubunu her ne kadar sağlığı görece olarak tek başına yaşamaya müsait olacak kadar iyi olan yaşlı bireylerden oluşsa da, katılımcıların sağlık durumları ve bunu değerlendirme biçimlerinin çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Tablo 5.23'te sunulduğu üzere sağlık durumunu, 30 katılımcıdan %30'unun (9 kişi) iyi, %46,7'nin (14 kişi) orta, %20'sinin 6 kişi) kötü, % 3,3'nün (1 kişi) de çok kötü olarak ifade ettiği görülmektedir.

Tablo 5.23: Katılımcıların gelir ve sağlık durumu ilişkisi

	Sağlık durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?				Total
	İyi	Orta	Kötü	Çok kötü	
Üst	1	1	0	0	2
Orta üstü	4	2	0	0	6
Orta	1	11	1	0	13
Orta altı	0	0	2	0	2
Alt	1	1	4	1	7
Total	9	14	6	1	30

McMunn vd.'nin de (2009) belirttiği gibi “bireylerin sağlık davranışları da başarılı yaşlanmayı etkilemektedir. Kişilerin nasıl yaşlanacağı genetik olmaktan öte yaşam tarzı biçimleriyle belirlenmektedir. Sağlık davranışları ise sosyal konum, gelir ve kültür ile yakından ilişkilidir” (Akt. Bahar ve Aydoğdu, 2012:112). İnsanların toplumun hiyerarşik sosyoekonomik yapıları arasındaki pozisyonlarının güçlü ve kalıcı bir biçimde sağlıklarını belirlediğine dair pek çok kanıt birikmiştir (Lahelma, 2010: 71).

Bu çalışmada da bireylerin ekonomik durumları ile sağlık durumları arasında bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Kendilerini üst veya orta üstü gelir grubunda gören yaşlı bireyler sağlık durumlarını iyi veya orta olarak değerlendirirken; orta gelire sahip olan yaşlı bireyler sağlık durumlarını genelde orta veya orta altı olarak değerlendirmektedirler. Diğer yandan orta gelir düzeyine sahip olduğunu düşünen yaşlı bireylerin ise sağlık durumlarını genelde orta olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Ekonomik durum ile sağlık arasındaki bu ilişkiselliği katılımcılar farklı açılardan şöyle ifade etmektedir.

Çocuklarım vardı, geçinmek zorundaydım, işçi olarak çalıştım çok ağır koşullarda, bundan dolayı şimdi hastalığım var rahatsızım (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Hastaneye gidemiyorum. Gitmem için taksi parası vermem gerekir. Kendi aylığımdan veriyorum, masraf oluyor. O yüzden çok doktora pek, gitmiyorum aynı ilaçları kullanıyorum, sağlığım da iyi olmuyor. Bir değişiklik olmuyor (Aliye, kadın, 74, orta gelir, okuryazar değil).

Bu anlamda, ekonomik durumları iyi olan yaşlı bireylerin sağlıklarını koruyabildiği ve dengeli beslendiği söylenebilir. Diğer bir deyişle ekonomik durumu

iyi olan bireylerin yaşama koşulları ve beslenmelerinin iyi olması, Halim Bey örneğinde olduğu gibi, daha sağlıklı bir hayat sürmelerine katkıda bulunmaktadır.

Hareketli biriyim. Vücudum gayet rahat. Bazen de yürüyüş yaparım bayağı faydası oluyor. Sağlığımı çok fazla özen gösteriyorum, ekonomik durumum da yeterliydi hep. Gereken besinleri alabiliyorum, herhangi bir hastalığım yok tansiyon dışında, o da ağır değil (Halim, erkek, 74, üst gelir, ilkokul mezunu).

Helman'a göre "kentli yoksul insanların sağlık problemlerinin temelinde, doğrudan yoksullukla ilgili problemler, çevresel problem ve psikososyal problemler bulunmaktadır. buna göre işsizlik, düşük gelir, sınırlı eğitim ve okuma-yazma, yetersiz beslenme gibi problemlerin yanı sıra, kötü barınma koşulları, yetersiz hijyen, evrensel kirlilik; güvensizlik duygusu, evlilik ile ilgili çöküntü, depresyon, aile içi şiddet ve benzeri sebepler yatar (2007: 443).

Öte yandan bireylerin sağlık durumlarının toplumsal katılımları ile de ilişkili olduğu görülmektedir. Sağlık durumu iyi olan katılımcılar topluma daha çok katılarak aktif yaşama dahil olurken, sağlık durumu iyi olmayan katılımcıların aktif yaşama daha az dahil oldukları görülmektedir. Bu konuda İçli de (2010) yaşlıların evden dışarı çıkmalarının ve aktif olmalarının hem fiziksel sağlıkları hem de sosyalleşmeleri açısından önemli faktörler olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, "özellikle sosyal ilişkilerin genişliğinin yaşlanmanın olumsuz durumlarını bertaraf ettiği, sosyal rol kayıpları karşısında bir denge oluşturduğu göz önüne alınacak olursa sosyalliğin yaşlılıktaki önemi daha da belirginleşir" demektedir (İçli, 2010: 12). Sağlık durumları ile toplumsal katılım ve sosyalleşme arasındaki ilişkiyi Elmas hanım, Sevim Hanım ve Fehmi Bey şu şekilde ifade etmektedirler:

Yürümek bana iyi gelir ama yürüyemiyorum, yani yoruluyorum. Mesela daha önce sık sık gittiğim pazara 4 yıldır hiç gitmedim yani gidemiyorum (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Bu hastalıklardan ayak ağrılarım yürümeme engel oluyor, ben çarşıyı yıllardır görmüyorum, çok fazla yürüyemiyorum (Sevim, kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil).

Öyle çarşıya falan çıkmıyorum, yani kahveye kadar gidebiliyorum. Gözüm de zayıf, korkuyorum, bir araba çarpar, durumum daha kötü olur diye çıkmıyorum (Fehmi, erkek, 76, alt gelir, ilkokul terk).

Aközer vd., "Türkiye'de sağlık durumu iyi olanların, hafif ya da önemli sağlık sorunları olanlara göre kendilerini yalnızca bedensel olarak değil, ruhsal olarak da çok daha iyi hissettiklerini" ve "sağlık durumu iyileştikçe yalnızlık, kaygı, hüznün, çaresizlik gibi duyguların daha az yaşandığını" belirtmektedirler. Öte yandan, "sosyal etkinlik düzeyinin de hayattan keyif alma, geleceğe dair bir umut besleme ve kısacası bir bütün olarak ruhsal ve bedensel bakımdan kendilerini iyi hissetme

hallerini doğrudan etkilediğini” belirtmektedirler (2011: 116). Bu çalışmada da buna paralel olarak sağlık durumunu iyi ve kısmen orta olarak ifade eden yaşlı bireylerin, kendi kendine yetebildiği ve yaşlılık sürecinde daha aktif bir hayat sürdürdükleri görülmektedir. Sağlık durumunun iyi olması ile yaşlı bireylerin aktif olması arasındaki ilişkiyi İbrahim Bey ve Vedat Bey şöyle ifade etmektedir.

Sağlık durumum iyi çok dışarı çıkarım, çevrem geniş arkadaşlar beni ararlar gel derler ben giderim boynuma sarılırlar yani çevremdekiler kıymetimi çok biliyor. Çarşıya giderim sık sık ücretsiz kartım var dolmuşa kolay biniyorum, gidiyor ihtiyaç duyduğum şeyleri alıyorum bu da iyi geliyor bazen de öylesine gezmek için gidiyorum (İbrahim, erkek, 80, üst gelir, ilkokul mezunu)

Sağlık durumum iyi çok şükür, çarşıya giderim. Etek alacaksam, ayakkabı alacaksam, gider gezerim. Bütçeme göre varsa alırım yoksa almam. Gezdikten sonra alırım. Arkadaşlarımla da tek de giderim. Çarşı gezmelerini severim. Canım sıkılınca gezerim. Sanko park a giderim. Boş zamanlarımda örgü örerim. Lif işlerim. Arkadaşlarıma hediye ederim. Mutluluk veriyor (Tülay, kadın, 71, orta gelir, lise mezunu).

Ancak, katılımcıların çoğu, yaşlanmayla beraber bazı hastalıklara sahip olmanın yaşlılık sürecinde normal olduğunu düşünmektedirler. Buna benzer eğilim Şentürk ve Altan’ın (2015b) İstanbul’da yürüttükleri yaşlılık çalışmasında tespit edilmiştir. Katılımcılara yaşlılığını hissettiren değişkenlerin neler olduğu sorulduğunda genel cevapları ‘hastalık’ olmuştur.

Sağlık durumum iyi. Tansiyon sorunun var ama yaşlandıkça hastalıklar çıkıyor bu normaldir (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Hastalığım var. Sağlık durumum orta sayılır. Çünkü yaşlıyız elbette hastalık olacak. (Tülay, kadın, 71, orta gelir, lise mezunu).

Yaşlandıkça hastalıklar yavaş yavaş çıkıyor, bende de bu belirtiler başlıyor yani (Kamil, erkek, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Katılımcılar için yaşlılık sürecinde bazı hastalıklara sahip olmanın olağan olduğu, hatta yaşlandıkça hastalıklarının artacağını kabul ederek hastalıkla yaşlanma sürecini ‘normal’ karşıladıkları görülmektedir. “Bilimsel araştırmalar da, yaşlıların daha sık hastalandıklarını ve kronik hastalıklara yakalanma ihtimalinin yaşlandıkça yükseldiğini” belirtir (Mager, 2003, Akt. Tufan, 2007: 137). Diğer taraftan yaş faktörünün yanı sıra yaşam koşullarının kronik hastalığa yakalanma şansını arttırdığı görülmektedir. Yaşam koşullarının bireyin ekonomik durumuyla bağlantılı olduğu ve yetersiz maddi olanakların yaşlılar arasında kronik hastalığın sayısını hızla artırdığı kanıtlanmıştır (Prah ve Schroeter 1996, Akt. Tufan, 2007: 137).

Bu çalışmada katılımcıların 65 yaş üstü gruba dahil oldukları dikkate alınacak olunursa neredeyse hepsinin bir veya birden fazla hastalıklara sahip

oldukları görülmektedir. Katılımcılar, tablo 5.24'te belirtildiği gibi, en az 1 en fazla 8 hastalığa sahiptirler.

Tablo 5.24: Katılımcıların teşhis edilen hastalık türleri

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	15	50,0	50,0	50,0
2	11	36,7	36,7	86,7
Valid 3	2	6,7	6,7	93,3
4	2	6,7	6,7	100,0
Total	30	100,0	100,0	

Katılımcıların %50'si teşhis edilen 1 hastalığa; %36,7'si 2 farklı hastalığa; %6,7'si 3 farklı hastalığa; geriye kalan %6,7'si ise 4 farklı hastalığa sahiptir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların sahip oldukları hastalıklar frekans sıklığına göre sıraladığında, Tansiyon, Diyabet ve Kolesterolün katılımcılarda bulunan en yaygın hastalıklar olduğu görülmektedir. Bu durum, bu hastalıkların geleneksel beslenme biçimleriyle ilişkisinin incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Diğer yaygın hastalıklar da sırasıyla Romatizma, Kemik Erimesi, Nefes Darlığı Kalp Hastalığı, Astım, Epilepsi, Vasküler Demans başlangıcı, kırık-çıkık, eklem ağrıları, Ülser, Bel fıtığı ve görme bozukluğudur.

Sağlık durumları iyi olmayan bireylerin yaşam seyri boyunca, zor koşullarda çalışma hayatı, dengesiz beslenme biçimleri, sağlık hizmetlerinden düzenli yararlanamama, sağlıksız barınma koşulları ve bunlara eşlik eden çeşitli stres durumları sağlıklı bir hayat sürmenin önünde engel teşkil etmektedir. Bu nedenle yaşlılık sürecinde yaşanan pek çok sağlık sorunlarının temelini yaşam seyri boyunca oluşan kümülatif dezavantajlarla örüldüğü, yapılan derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkmıştır.

5.4.2. Yaşlılıkta Beslenme Biçimleri

Sağlıklı yaşamanın diğer önemli bir faktörü yeterli ve dengeli beslenmedir. Yeterli beslenme bireyin gün içerisinde vücudun ihtiyaç duyduğu kaloriyi almasıdır. Gerekenden fazla veya az kalori sağlığı olumsuz etkilemektedir (Özben, 2008: 111). Yücecan, yaşlıların bir yandan organizmada yaşanan fizyolojik ve anatomik değişimler sonucu aldıkları besinlerden yeterince yararlanamamaları, diğer yandan

sosyoekonomik koşulları sonucu gereken biçimde beslenememelerinden dolayı diklerinden sağlık sorunları yaşadıklarını belirtmektedir (1989, Akt. Sürücüoğlu ve Özçelik, 2004: 135). Bu anlamda yaşlılık döneminde sağlıklı yaşamın önemli değişkenlerinden birinin düzenli beslenme olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada yaşlı bireylerin çoğu (%70'nin) beslenme konusunda sağlığına özen gösterdiğini, %30'u ise özen göstermediğini belirtmiştir. Mustafa Bey ve Elif Hanım gibi sağlık durumu iyi olmayan yaşlı bireyler, yaşlılık öncesi dönemlerinde beslenmeyi ihmal ettiklerini ifade etmektedirler.

Ben yağlı yemek yemiyorum, katık yerim ama aşırıya gitmiyorum, midem kaldıramaz ki. Gençliğimde her şey yedim, hiç dikkat etmezdim, aşırıya giderdim. Beslenmemi gençken düzenli yapsaydım şimdi daha sağlıklı olabilirdim (Mustafa, erkek, 80, orta gelir, okuryazar değil).

Yaşlılığında beslenmeye özen göstermeye başladım, daha önce özen gösterdiğim söylenemez. Fazla tuz, yağlı şekerden kaçınıyorum, sebze tüketiyorum. Gençliğimde bu konularda özen göstermiyordum, ama şimdi beslenmeye dikkat etmeyince hemen rahatsız hissediyorum. Doktor da bana nasıl beslenmem gerektiğini anlatıyor, buna uyuyorum. Gençliğimde böyle uysaydım belki hastalık sahibi olmazdım da (Elif, kadın, 73, orta gelir, ilkokul mezunu).

Eskiden ne yediğime çok özen göstermiyordum ama şimdi daha fazla özen gösteriyorum, yemeklere dikkat ediyorum. daha çok sebze meyve çorba gibi hafif yemekler seçiyorum ama eskiden öyle değildi. hiç önem vermiyordum, şimdi de zorluğunu yaşıyorum (Ayten, kadın, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Eskiden beslenmeye göstermiyordum ama şimdi dikkat ediyorum, gençliğimde kötü ekonomik koşullar beni yıprattı şimdi de ağrılarımı çekiyorum (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Sağlık durumu iyi olan bireyler ise yaşlılık öncesi dönemlerinde de sağlık durumlarına dikkat ettiklerini ve beslenme konusunda hassas olduklarını dolayısıyla daha sağlıklı bir yaşam sürdüklerini ifade etmektedirler. Meral Hanım ve Tülay Hanım durumu şu şekilde ifade etmektedirler:

Sağlık durumum aslında iyi, çok şikayetim yok. Romatizma hastalığım var, bazen midem ağrıyor, onların ilaçlarını kullanıyorum, herhangi başka bir ağrım yok. Kendimi iyi hissediyorum, dikkatli besleniyorum, kahvaltımı düzenli yapıyorum, kontrollü yiyorum, düzenli doktora giderim, yani sağlığımı özen gösteriyorum. 6 ayda bir hastaneye düzenli gider kontrollümü yaparım (...) Akşam kendime özgü yemek yapıyorum yani yemek konusunda iyiyim (Meral, kadın, 70, üst gelir, ilkokul mezunu).

Sağlığıma özen gösteririm. Dikkat ederim beslenmeye. Gençlikten beri buna uyuyorum. Mesela, akşamları ben saat ondan sonra bir şey yemem. Meyvemi saatinde yerim (Tülay, kadın, 71, orta gelir, lise mezunu).

Aslında, çoğu katılımcı için beslenme alışkanlığının bir süreklilik taşıdığı, gençlikte sahip oldukları alışkanlıkların yaşlılık döneminde de sürdüğü görülmektedir. Bazı katılımcıların gençliklerinde de beslenmelerine dikkat ettiği ve bundan dolayı yaşlılıkta sağlık durumlarının görece iyi olduğu; beslenme

durumlarına gençlik döneminde çok ilgi göstermeyen katılımcıların da yaşlılık döneminde artan hastalıklardan dolayı özen göstermek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu durum da Sürücüoğlu ve Özçelik'in "ileri yaşlarda ortaya çıkan birçok hastalığın, beslenme faktörlerinden etkilendiği" (2004: 135) yönündeki tespitlerini desteklemektedir.

Öte yandan, yaşlı sağlığı konusunda, yaşlılık, yoksulluk ve beslenme arasındaki ilişkinin de dikkate alınması gerekmektedir. Beslenme ile kronik hastalıklar arasındaki kısır döngü nedeniyle, kötü beslenme ölüme ve yaşam uzunluğunun kısalmasına neden olmaktadır (Aslan, 2012).

Sabah çay biraz ekme yedim. Oğlum ise 2-3 günde bir geliyor, yemek getirir bir kaç günlük, onu da ısıtamam soğuk soğuk yerim. Bana yemek getirirlerse yerim getirmezlerse aç kalırım ya da çay ekme peynir yiyorum (...) Ayaklarım tutmuyor, öyle sürünerek mutfağa gidiyorum, lavabo ihtiyacımı bile zor görüyorum. Sağlık durumum iyi değil. Saçım durmadan dökülüyor, kel olacağım nerdeyse buna çok üzülüyorum. Bir de yemeğime düşüyor bazen, huylanırım, midem bulanıyor sonra yemiyorum yemeği aç kalıyorum (...) Böbrek hastalığım var, tansiyonum var, dizlerim tutmuyor bir de (...) Eşimin emekli maaşını alıyordum, bu kısmen bana yetiyordu ama kızım boşanınca bir kısmı ona yatmaya başladı benden kesildi. Bana 600 TL düşüyor. Elektrik parası, su parası bana bir şey kalmıyor, bir şey alamıyorum (Sevim, kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil).

Kızlarım bana yemek getirirler ama ara sıra da getirmiyorlar ben evde ne varsa kahvaltılık yapıyorum. Komşular getirmiyor sanıyorlar ki ben yemek yapabiliyorum. Ben de belli ettirmiyorum işte evde ekme peynir ve kahvaltılık yapıyorum. Sağlık durumum çok da iyi değil. Yeterli kadar beslenemiyorum, ekonomi durumum buna uygun değil ki, param olsa daha iyi ve düzenli beslenirim (Fehmi, erkek, 76, alt gelir, ilkokul terk).

Gücüm yetmiyor, bir şey alamıyorum, hep dışarda yiyorum. Burada bir lokanta var. Bir hayırsever bana aylık yemek fişi veriyor, ben o fişi lokantacıya vererek yemeklerimi yiyorum. Evimde buzdolabı bile yok, ne yiyorsam o lokantada yiyorum, önüme ne gelirse...dışarının yemeği de sağlıklı değil (Tarık, erkek, 73, alt gelir, ilkokul terk).

Katılımcıların genelde beslenmelerine dikkat etmedikleri, bunun iki temel nedeni olduğu görülmektedir. bunlardan biri yaşam seyri boyunca edindikleri beslenme biçimi alışkanlıkları, diğeri de içerisinde buldukları başta sağlık koşulları ve ekonomik koşullardır. Öte yandan, yaşlılık dönemlerindeki koşulları iyi olup da iyi beslenme alışkanlığına sahip olmayan yaşlıların, yaşlılık dönemlerinde sağlıkları açısından ihtiyaç duydukları beslenme biçimini uygulamada zorluk çektikleri görülmektedir. Kısacası katılımcıların beslenme biçimleri yaşam biçimine ve koşullara göre çeşitlilik göstermektedir. Yaşam seyri boyunca sosyoekonomik statüye bağlı olarak sağlıkta önemli farklılıklar bulunduğu; sosyal sınıf ile sağlık arasında bir ilişki olduğu saptaması 30 yıldan beridir yürütülen çalışmalarda tutarlı bir şekilde desteklenmektedir (Quadagno: 2002: 301).

5.4.3. Yaşlılıkta İlaç Kullanımı

İlacın doğru ve bilinçli kullanıldığında sağlığa katkı sunması beklenir, ancak yanlış kullandığında sağlığı tehdit eder. “ilacın bireylerin sağlığına olumlu etki sağlaması” için “belirli kurallar çerçevesinde bilinçli kullanılması,” diğer bir deyişle “akılcı ilaç kullanımı” önem kazanmaktadır (Akıcı, 2013).

Bu çalışma kapsamında görüşülen tüm katılımcılar ilaç kullandıklarını belirtmişlerdir. İlaç kullanım sıklığı konusunda, tablo 5.25’te görüldüğü gibi, katılımcıların %76’sının (23 kişi) her gün düzenli, %13’ünün (4 kişi) düzensiz, %10’unun (3 kişi) ise hastalandıkları zaman ilaç kullandıklarını ifade etmektedirler. 6 kişi sadece 1 ilaç; 12 kişi 2-3 farklı ilaç; 9 kişi 4-5 farklı ilaç; 3 kişi de 7-8 ilaç kullanmaktadır. Ayrıca kullanılan ilaç sayısı cinsiyet açısından incelendiğinde yaşlı kadınların erkeklere oranla daha fazla sayıda ilaç kullandıkları tespit edilmiştir. Buna göre erkekler genelde 1-3 ilaç kullanırken; kadınlar 4-8 tane ilaç kullanmaktadırlar.

Tablo 5.25: Katılımcıların ilaç kullanma sıklığı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Hergün düzenli	23	76,7	76,7	76,7
Düzensiz	3	10,0	10,0	86,7
Hastalandığım zamanlarda	4	13,3	13,3	100,0
Total	30	100,0	100,0	

Katılımcılar arasında ilaçlarını düzenli kullanan ve bu durum da hastalıklarıyla mücadelelerini kolaylaştıran yaşlılar bulunmaktadır. İlaçlarını düzenli kullanan bireylerin genelde sosyoekonomik düzeyinin yüksek olduğu ve belli hastalıklara sahip olsalar bile bununla nasıl baş edeceklerini bildikleri görülmektedir.

İlaç kullanımım düzenli. Gün içerisinde tansiyonla ilgili 5 tane ilaç kullanıyorum, devamlı yanımda, tek tablet olarak taşıyorum, nasıl kullanacağımı bilirim. Doktordan bilgileri alıyorum. Dört beş ayda bir kontrole gidiyorum. Yalnız başıma gidiyorum (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Toplamda 3 ilaç kullanıyorum ikişer tane kullanıyorum, dikkat ederim. Günde 6 tablet alırım. Her sabah kahvaltımı iş yerinde yaparım ve ilaçlarımı hemen kullanırım. İlaç kullanımında herhangi bir sorun yaşamıyorum, düzenli kullanıyorum (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

İlaçlarımı düzenli kullanırım. Benim için önemli bir kural, sabahları ilaçlarımı alırım, kahvaltımı yaparım. Sonra tokluk ilaçlarımı alırım, hep takip ederim (Tülay, kadın, 71, orta gelir, lise mezunu).

Hastalıklarım için toplamda 7 tane ilaç kullanıyorum. Bu ilaçları düzenli olarak her gün kullanıyorum ve doktor kontrolünde kullanıyorum. Hiç karıştırmıyorum ve ihmal etmiyorum (Meral, kadın, 70, üst gelir, ilkököl mezunu).

Ancak, yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda ilaçlarını düzenli kullandıklarını belirten katılımcıların çoğunun aslında farkında olarak ya da olmayarak ilaçlarını düzenli almadıkları tespit edilmiştir. Aldıkları ilaç sayısının çokluğu yaşlı bireylerde kafa karışıklığına sebep olmakta ve ilaçlarını yanlış bir şekilde almalarına ve bundan zarar görebilmelerine neden olmaktadır. Bu anlamda bir çok katılımcının aldıkları ilaçların fayda etmediğinden şikâyetçi olduğu ve ilaçların düzensiz kullanımından zarar görebileceğinin farkında olmadığı görülmektedir. Romatizma tansiyon ve kolesterol hastalıkları bulunan Fazilet Hanım ile romatizma ve kemik erimesi hastalığı olan Fehmi Bey ilaç kullanım hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ve dolayısıyla faydasını göremediklerini şöyle ifade etmektedirler:

5 tane ilaç kullanıyorum, hangisini nasıl kullanacağımı tam bilmiyorum. Günde 11-12 tane ilaç alıyorum nasıl kullanayım. Her bir doktora gidince ayrı ilaçlar yazıyorlar. Yok grip oldum, yok baş dönmesi var, şaşırdım hangi bir ilacı kullanayım diye. Çok faydasını da görmüyorum (fazilet, kadın, 76, orta gelir, okuryazar değil).

Hastaneye gitmiyorum ilaç da alamıyorum, bir kere gittim bir sürü hap yazdı doktor. Biraz kullandım. Baktım faydasını da görmüyorum (Fehmi, erkek, 76, alt gelir, ilkököl terk).

Diyabet ve romatizma hastası olan Abdullah Bey ve kalça kırığı yaşamış İnci Hanım ve Diyabet, Tansiyon, Kolesterol, Astım hastası olan Ayten Hanım ilaçlarını düzenli kullandıklarını diğer bir deyişle ilaç kullanım hakkında bilgi sahibi olduklarını ifade etseler de doktora danışmadan kendi kararıyla ara verdiklerini veya ara ara unuttuklarını şöyle ifade etmektedirler:

İlaçları kullanmasını biliyorum ancak düzenli kullanmıyorum. Bazen unutuyorum (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil)

Bir ilaç kullanıyorum, bazen zamanını kaçıyorum. Geç kalktığım için kahvaltıdan sonra içiyorum. Erken içmem gerekirdi belki. İlacı nasıl kullanacağımı biliyorum (görüşmenin sonunda İnci hanım'ın aslında iki ilaç kullandığı ve ikinci ilacı nasıl kullanacağımı bilmediği anlaşılmıştır) (İnci, kadın, 75, alt gelir, okuryazar değil).

Günlük ilaç alıyorum, düzenli kullanıyorum. Bazen unutuyorum ama hatırladığım kadarıyla yapıyorum (Ayten, kadın, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Bazı yaşlı bireyler aynı ilaçları uzun süre kullandıklarını, ilaçları bittiğinde oğlu, gelini veya torunları tarafından yazdırıp tekrar kullandıklarını, ayrıca doktora kontrol için gitmediklerini ya da geç gittiklerini, dolayısıyla bazı ciddi sağlık problemleri ile karşılaştıklarını belirtmektedirler. Aliye Hanım ve Sevim Hanım ilaç kullanımını konusundaki düzensizliklerini şöyle ifade etmektedirler:

Düzeli kullanıyorum, bitiyorsa hastaneye gitmiyorum, sağlık ocağında gelinim yazdırıyor yine ilaçları devam ediyorum. Hiç sormuyorum bir kere yazılmış hep kullanıyorum. 4 tane ilaç var işte, bazen beni sarsıyor, fark ediyorum, kendimi kötü hissettiğimde bırakıyorum. Kimseye sormadan kullanıyorum. Bazen aç karınla almam gereken ilacı unutuyorum, sonra tok karınla alıyorum, hapı almamaktan daha iyidir ama düzenli kullanıyorum haplarımı (...) İlaçları kullanmasam daha kötü olurum korkusu var. Valla nasıl yapacağımı ben de bilmiyorum (Aliye, kadın, 74, okuryazar değil).

İlaç kullanıyorum. Ben doktora pek gitmiyorum. Oğlum hep aynı ilaçları doktora yazdırıyor. Uzun zamandır kullandığım ilaçlar. Bir ilaçtan günde iki tablet almam gerekiyormuş, bende uzun bir süre aldım. Sonra rahatsızlandım, doktora gittim ve doktorum iki tablet böbreğine zarar vermiş dedi ve günde bir tablet almam gerektiğini söyledi. Bir de tansiyon hapını kullanıyorum (Sevim, kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil).

Genelde çoğu kadın olup, alt gelir grubundan olan ve okuma yazma bilmeyen bu katılımcıların ilaç kullanımını konusunda bir karışıklık yaşadıklarında prospektüsü dahi okuma imkânlarının bulunmaması veya yanlış ilaç kullanımının zararlarının bilincinde olmamaları, kadınların eğitimine engel olan ayrımcı tutumun, sağlıklarını tehdit edebilecek, başka bir negatif yansımasıdır.

5.4.4. Fiziksel Aktivite ve Spor

Bireyin sağlık durumu üzerine etkili olan diğer bir faktör de fiziksel aktivitelerde bulunup bulunmadığıdır. Katılımcıların özellikle gençlik yıllarından beri yapmış olduğu sportif faaliyetlerinin yaşlılık dönemindeki sağlıkları üzerinde olumlu bir etki bıraktığı; spor aktivitelerden uzak yaşayan katılımcıların ise sağlıklarının bu durumdan olumsuz etkilendiği söylenebilir. Sporu faydalı buluyor musunuz sorusuna katılımcıların %100'nün (30 kişi) evet yanıtını verdiği görülmektedir. Ancak spor yapıp yapmadıkları sorulduğunda katılımcıların çoğu, yani %80'i (24 kişi) spor yapmadıklarını, %20'si (6 kişi) ise yaptıklarını belirtmişlerdir. Spor yapan 6 kişi 65-75 yaş aralığındadır, 3'ü kadın 3'ü erkektir.

Spor yapmayan katılımcılar bunun nedenlerini genel olarak “zamanım yok,” “ortam uygun değil,” “yapmak istemiyorum,” “bana eşlik edecek biri yok,” “sağlığım elvermiyor,” üşeniyorum” diye sıralamışlardır. Bazı yaşlılar ise çalışma hayatında, ev işlerinde, çarşı, pazar, alışverişlerinde yaptığı aktivitelerden dolayı zaten hareketli olduklarını dolayısıyla bunun bir spor türü olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu anlamda, katılımcıların çoğunun spor yapmak için özel bir zaman ayırmadığı görülmektedir.

Ben gençken çok hareketliydim. Görsen inanmazsın. Ben bana inanman. Gidip su getirirdik, dağdan odunu kırar getirirdik. Şehre iki saat yürür gelirdik. Köydeyken, Antep'e yürüyerek gelirdik. Erkekler önu sıra giderdi, avratlar ardı sıra. Aksam namazı çıkardık, sabaha karşı

kale altına varırdık. Gençtik. Karşıyaka'da 14 sene kilimcilik ettik. Hep koşturduk (Meryem, kadın, 94, orta gelir, okuryazar değil).

Gençliğimizde spor değil de ev işleri yapardık köydeyken tarlaya giderdik yani bunlar spor değil mi ama? Öyle düzenli spor hiç olmadı aslında olsaydı belki daha iyi olurdu. Bir yere giderken yürürdük, ama şimdi hep araba. Şimdi spor daha önemli (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Spor kesinlikle faydalı daha önceden yapılmalıydı, ama küçük bahçem var çiçekleri sulama ve bakımı spor olarak görüyorum (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Spor yok, hep çalıştım. Kocam içerdi gezerdi sonra hasta oldu ona baktım. Ne zaman spor yapabilirdim? Çalışmak bizde spor (Aliye, kadın, 74, okuryazar değil).

Spor yapmak faydalıdır ama yapmıyoruz hayatım boyunca inşaatta çalıştım sporum bu, başka nasıl spor yapabilirim (Kamil erkek, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Spor yapsam çok iyi olur ama yapamıyorum mesela alışveriş bana yürüyüş gibi geliyor markete gidip geliyorum. Bazen de evimin karşısında yürüyüş parkı var, akşam üzeri hava uygunsa yürüyüşe çıkıyorum, çok iyi geliyor (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu).

Spor yapmama gerek yok. Zaten gün boyu işyerinde sürekli hareket halindeyim, akşam da yoruluyorum, ekstra spor yapamıyorum artık (Mahmut, erkek, 68, orta gelir, ilkokul mezunu).

Yaşlı bireyler için spor genelde hareket etmek anlamına gelmektedir. Öte yandan gerek spor yapmanın gerekse hareketli olmanın yine yaşam seyri boyunca edinilmiş yatkınlıklara bağlı olduğu görülmektedir. Spor yaptığını ifade eden yaşlı bireylerin ise ağırlıklı olarak yürüyüş yaptıkları görülmektedir. Düzenli yürüyüş yapan yaşlı bireylerin bu yatkınlığının gençlikten beri var olduğunu şöyle ifade etmektedirler:

Gençliğimde de sporla ilgileniyordum güreşte ile ilgileniyordum bir de koşu yapıyordum bunun halen de faydalarını görüyorum. Şimdi fırsat buldukça yapıyorum, sadece yürüyüşe çıkıyorum akşamları belli saatte. Spor yapmak önemlidir (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Gençken spor ile ilgilenirdim, yürüyüş yapardım, hatta uzun atlama da Türkiye dördüncülüğüm var. Futbol oynadık zamanında, daha sonra sadece yürüyüşe döndü, halen yapıyorum ve sağlığıma dikkat ediyorum (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Gençliğimde enstitüdeyken voleybolcuydum. Koşuya da gittik. Şimdi her yere giderken yürürüm. Yüzme biliyorum. Yüzüyorum. Altı buçuk ve sekiz arası yüzüyorum tatilde. Şimdi de sık sık yürüyorum. Yürüyüş yapmak faydalıdır. Kilo gidiyor, vücudum dinçleşiyor. Çok rahatlatıyor (Tülay, 71, kadın, orta gelir, lise mezunu).

Gençlik dönemlerinde spor yapmayan yaşlı bireyler böyle bir yatkınlığa sahip olmadıklarını, dolayısıyla yaşlılık dönemlerinde de yapmadıklarını belirtmektedirler. Böyle bir alışkanlığı gençliğinde edinmeyen yaşlıların, sağlıkları gereği sporun önemini geç kavramaktan pişmanlık duydukları da görülmektedir.

Aslında spor yapmak istiyorum da daha önce hiç yapmadığım için yani gerekli görmüyorum ama yapsam çok iyi olur (Ayten, kadın, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Bazen diyorum şu parka gideyim yürüyüş yapayım diyorum sonra vazgeçiyorum, alışkanlığım yok, farklı geliyor, çok önemli tabi (Elif, kadın, 73, orta gelir, ilkokul mezunu)

Hiç sporla ilgim yok hayatımda hiç yapmadım, sürekli çalış çalış işle meşguldüm. Sabah 7 de işe giderdim, akşam gelirdim, fabrika işçisiydim. Hem heves etmedim hem de zamanım yoktu, ama faydalıdır, keşke baştan beri gençliğimde de yapsaydım (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Spor yapmıyorum gençliğimde de yapmıyordum, ama şimdi yürüyüş için çıkıyorum bazen ağrılarım olunca rahatlamak için düzenli yürüyüşler yapıyorum ama artık çok geç gençken yapmak gerekir (Meral, kadın, 70, üst gelir, ilkokul mezunu).

Ben hayatımda spor yapmadım, iyi bir şeydir hareket iyidir tabi hareketsizlik zararlıdır, ama işte ne bilim spor yapmaya zaman mı kalıyor hep çalış hep çalış (Fehmi, erkek, 76, alt gelir, ilkokul terk).

Akın'ın da (2017) belirttiği gibi yaşlılar için çevresel koşullar içinde beslenme ve egzersizin yadsınamaz bir öneme sahiptir. uygun düzenli egzersizler yapmak kişinin sağlığını ve yaşam isteğini artırarak, uzun ve mutlu bir yaşam sürmesine yardımcı olur. “Özellikle yaşlının vücudunu oluşturan organ ve sistemlerin yapı ve fonksiyonlarında gerileme ve reaksiyon sürelerinde uzamalar başladığından, (...) yapılacak egzersizler – doktor kontrolünde – dikkatle seçilip uygun koşullarda yapıldığında, yaşlının beden, ruhen ve sosyal yönlerden tam bir iyilik halinde (sağlıklı olma) olmasını sağlar.. (Akın, 2017: 271). Akın'ın bu saptamasına paralel olarak, spor yaptığını belirten altı katılımcı da fiziksel aktivitelerin kendilerini çok daha iyi hissettirdiği konusunda hemfikirdir.

5. 4. 5. Sonuç

Bu çalışma evde tek başına yaşayan ve kendi kendine yetebilen görel olarak sağlık durumları iyi olan yaşlı bireyler üzerinde yapılmıştır. Her ne kadar kendi kendine yetebilme durumu söz konusu olsa da yaşlılık ile beraber bazı hastalıkların olması kaçınılmaz bir durum olmaktadır. yaşlı bireyler en az bir en fazla sekiz hastalığa sahiptir. ancak bu hastalıkların düzeyi ve bireyi etkileme durumu farklı olmakla birlikte bireylerin hastalıklarla baş etme yolları da yaşamlarını belirleme yönünde büyük önem kazanmaktadır. Yaşlı bireylerin yaşamına biçim veren sosyal kültürel ve ekonomik sermayelerin toplumsal alanda kullanılabilmesi, bireylerin kamusal alanda var olabilmesi ve sosyalleşebilmesi için de sağlığın asgari ölçekte korunması önemlidir. Kendisini sağlıklı hisseden yaşlı bireylerin sağlıklı olmayanlara göre daha fazla memnun oldukları ve toplumsal katılım, sosyalleşme ve üretkenlik hissinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Katılımcılarda Tansiyon, Diyabet ve Kolesterol hastalıklarının yaygın olduğu görülmektedir. Bu hastalıkların kalıtsal yanı olduğu gibi ağırlıklı olarak beslenme ile ilişkili olduğu söylenebilir. Yaşlı bireylerin beslenme durumlarını etkileyen temel faktörlerden birinin ekonomik durum olduğu görülmektedir. Katılımcılardan ekonomik durumları iyi olmayan yaşlı bireylerin gerekli besinleri alamadığı ya da dengesiz beslendikleri ve bu durumun bazı hastalıklara neden olduğu görülmektedir.

Sağlık durumunu etkileyen diğer bir değişken ise ilaç kullanımını konusudur. Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda ilaçlarını düzenli kullandıklarını belirten kişilerin dahi çoğunun farkında olarak ya da olmayarak aslında ilaçlarını düzenli almadıkları tespit edilmiştir. Bu durumun yaşlı bireylerin sağlığı üzerinde ciddi hasarlar bıraktığı derinlemesine görüşmelerde tespit edilmiştir.

Bireyin sağlık durumu üzerine etkili olan diğer önemli bir faktör de sportif faaliyetleridir. Katılımcılar genelde sporu fiziksel aktivite veya hareket olarak algılamaktadırlar. Katılımcıların sadece altısı düzenli fiziksel aktivitede bulduklarını belirtirken, kimi katılımcılar ev ve çarşı pazar işlerini bir fiziksel aktivite olarak algılamakta, kimi katılımcılar da uygun koşullara sahip olmamaları veya sağlık koşulları nedeniyle spor yapamadıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı katılımcıların çoğunun gündelik yaşamlarında spora yer olmadığı, zaten böyle yatkınlıklarının da bulunmadığı söylenebilir.

Sağlık ve aktif yaşlanma deneyimleri ne raslantısaldır ne de homojendir. Bu durumda yaşam beklentisinde eşitsizliklere neden olmaktadır. Hastalıklarla yaşama sürecini kısaltma bazı popülasyon grupları için gerçekleşirken bazıları için gerçekleşmemektedir. Sağlıktaki eşitsizliklerin yaşlı popülasyonuna nasıl dağıtıldığını ve bunun temel teşkil eden süreçleri anlamamız gerekir (McMunn vd., 2006: 267).

genel olarak değerlendirildiğinde, Yaşlı sağlığının aslında yaşlıların sadece fiziksel değil sosyal, kültürel ve psikolojik koşullarına da bağlı olduğu, bu çalışmanın diğer bölümlerinin sonuçları ile de açığa çıkmaktadır. Bu sonuç, Gaziantep il merkezinde yaşayan yaşlıların yaşam kalitesi düzeyini etkileyen faktörleri saptamak amacıyla Aydın ve Karaoğlu (2012) tarafından yapılan bir çalışmanın sonuçları ile de örtüşmektedir. bu çalışmaya göre, Gaziantep il merkezinde, yaşam kalitesi ortalama puanı 100 üzerinden 55,8 olarak saptanmıştır. “Yüksek” yaşam kalitesini en çok etkileyen değişkenler ilköğretim ve üzerinde eğitimli

olma, halen çalışıyor olma, kronik hastalığının olmaması, aylık gelirin olması ve grubun 65-74 yaş aralığında olmasıdır. bu araştırmaya göre, “yaşlıların eğitilmiş olması başkaları ile ilişki kurma durumunu, günlük faaliyetlere katılmasını, kendi kararlarını almasını, geleceğe umutla bakmasını sağlamaktadır”. Çalışmada, bu nedenle “bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesinde birçok değişkenle birlikte özellikle eğitim düzeyinin yükseltilmesinin önemi vurgulanmıştır (Akt. Saygun, 2014: 689).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Nüfusun dünya çapında gittikçe “grileştiği” günümüz modern zamanlarında, aileden koparak “tekilleşen” yaşlı bireylerin nüfusunun çoğalması, genelde yaşlılık olgusuna ve özelde “yaşlı bireylerin tek başına yaşama” olgusuna daha çok eğilme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bireylerin yaşam seyrindeki farklılıkları, aile ilişkilerindeki çeşitlilikleri, sosyoekonomik durumları, edindikleri yatkınlıkları ve farklı kültürel yapıları dikkate alındığında yaşlılık konusu daha da geniş hale gelmektedir. Sosyal fenomenoloji teorisinin vurguladığı gibi yaşlanma deneyiminin “biricikliği ve çeşitliliği” göz önüne alındığında gerçeklik koşul ve durumlara göre değişkenlik göstermektedir. Bu anlamda tüm yaşlıları ve yaşlılık durumunu betimleyecek “objektif” bir gerçeklik söz konusu olmamaktadır. Yaşlılık olgusu çok boyutlu ve çok geniş olduğundan araştırmacının çalışmak istediği alt yaşlılık alanını seçmesi ve konuyu derinlemesine inceleyebilmesi için konunun sınırlarını belirlemesi, ancak bunu yaparken de diğer farklı yaşlılık deneyimleriyle ilişkisel bir perspektif geliştirmesi gerekmektedir.

Sosyal gerontoloji teorileri genelde yaşlılıkla ilgili durumu ortaya koymaya ve yaşlılığa ilişkin problemlere bir çözüm bulmaya çalışmaktadır. Farklı toplumlarda farklı biçimlerde deneyimlenen yaşlılık ile toplumsal yapı, bireysel tutum ve koşullar arasında bir bağ kurarak “en iyi nasıl yaşlanılır” sorusuna bir çözüm bulmaya çalışırlar ve bu konuda yıllara dayanan zengin bir birikim oluştururlar. Dünya genelinde değişen toplumsal yapı ve koşullar yaşlılık olgusunun daha çeşitli, daha interdisipliner bir alandan çalışılmasını gerektirmektedir. Bu bütüncül perspektifin gelişebilmesi için de dünyanın farklı yerlerinde mikro alanda ve farklı kültürel zeminlerde yürütülen yaşlılık çalışmaları yaşlı bireylerin toplumsal değişimlerden nasıl etkilendiklerini dünya çapında anlamamıza katkı sunabilirler. Bu çalışma da yaşlılık çalışmalarına böyle bir katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Bu çalışma da örneklemini tek başına yaşayan, kendi kendine yetebilecek düzeyde ciddi sağlık sorunu olmayan, kentte yaşayan, 65 yaş üstü farklı sosyoekonomik düzeylere sahip kadın ve erkek yaşlı bireyler ile sınırlamıştır. Çalışmanın temel amacı Gaziantep’te tek başına yaşama aranjmanına sahip bireylerin, tek başına yaşamayı seçme nedenlerini, karar verme süreçlerini nasıl yaşadığını, geniş aileden kopuşunun nasıl gerçekleştiğini ve bu kopuşa eşlik eden

duygu durumları ve koşullarını, yaşam memnuniyetlerini ve yaşam beklentilerini anlamayı hedefler. Bu anlamda çalışma, katılımcıların “yaşam seyri” boyunca sahip oldukları avantaj ve dezavantajlarla beraber, sosyal, kültürel, ekonomik ve bedeni sermayelerin yaşlılık sürecini nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada elde edilen veriler ve bulgular doğrultusunda öncelikle, yaşlı bireylerin evde tek başına yaşama kararı almalarının temel nedeninin geniş aile ile beraber yaşamının zorluklarından kaçınmak isteği olduğu saptanmıştır. Daha önceki dönemlerde aile içerisinde söz sahibi olan ve buna paralel olarak saygı ve otoriteyi elinde bulunduran yaşlı bireyler, değişen ve dönüşen aile yapısı ile beraber artık evlenmiş çocuklarından ayrı yaşamalarının kendileri için daha iyi olacağını düşünmektedirler. Böyle düşüncülerinin sebebi geniş aile içinde yaşarken karşılaştıkları zorluklardan dolayı yaşamlarından memnuniyet duymamalarıdır. Geniş aile içerisindeki gündelik hayatlarında, hanenin diğer bireyleriyle yaşadıkları ritim farklılıkları; kendi düzenlerini kuramamaları ve mekan düzenlemelerinde söz sahibi olamamaları nedeniyle hissettikleri bağımlılık duygusu; ayrıca evin dar olması, gelin veya damat tarafından istenilmeme ve kendini “yük” olarak görme duygusundan kaçınmaya çalışmaları geniş aileden kopmak istemelerine neden olmaktadır. Bu anlamda bu çalışmada elde edilen bulgular, modernleşmeyle beraber yaşlı bireylerin bir “otorite ve güç kaybı” yaşadığını, rollerinde büyük kayıpların meydana geldiğini belirten Modernleşme teorisini ve bir “rolsüzlük rolü” edindiklerini vurgulayan Rol teorisini destekler niteliktedir. Çünkü birey yaşlanınca çalışma hayatından kopmaktadır, buna bir de eş kaybı eklenince yaşlı bireyin daha önce sürdürdüğü roller kesintiye uğramakta ve yaşlılık bir kayıp dönemi haline gelebilmektedir. Bireyin bir yaşam dengesi kurabilmesi için bu dönemde kayıp rolleri yerine yeni roller edinmelidir. Ancak bu durum, yaşlı bireyin sahip olduğu koşullara bağlıdır. Bourdieu’cü anlamda bireyler, yaşlılık döneminde sahip oldukları sermayelerin hacmi oranında var olabilmektedirler. Diğer bir deyişle, yeni roller edinmeleri ve yeni sosyal çevrelere girebilmeleri için belli bir kültürel veya ekonomik birikime sahip olmaları gerekmektedir. Bu durumda sermaye kaynaklarının kıt olması bireylerin yeni roller edinmesinde bir bariyer oluşturmaktadır.

Tek başına yaşama aranjmanını tercih eden katılımcıların “huzurevi”nde yaşama veya “eşle yaşama” gibi aile dışında başka seçeneklere de olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. Gaziantep’te yaşlıların huzurevine bırakılması toplumsal

olarak bir “ayıbın” göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Yaşlı kişiler de huzurevini “düşkünler evi” olarak nitelemektedirler. Bu nedenle yaşlı bireyler hem toplumun huzurevine dair olumsuz algısından hem de kendi hanelerinden kopmak istemedikleri için huzurevinde yaşamak fikrinden kaçınmaktadırlar. Huzurevi ancak kimsesiz kaldıklarında ve tek başına yaşayamadıklarında bir “son çare”dir. “Yeniden evlenme” ve eşle yaşama konusuna ise nedenselleştirmeleri farklı olsa da kadınlar ve erkekler olumsuz yaklaşmaktadırlar. Yeniden evlenmeye kadınlar, toplumsal cinsiyet kalıpları doğrultusunda toplum tarafından hoş karşılanmadığı için ve kendi kendilerine yetebildikleri düşüncesi ile karşı dururken; erkekler miras malının bölünmemesi ve bu konuda çocuklarıyla bir sorun yaşamamak için ve “dolandırılma” korkusu yaşadıkları için pek sıcak bakmamaktadırlar. Yaşlı birey için aileden kopuş zorunlu hale geldiğinde huzurevi ve yeniden evlenme tercihlerine de uzak durduğu için, ayrıca, birkaç yaşının ya da yaşlı ve gençlerin bir arada yaşadığı farklı yaşam kompozisyonları da pek yaygın olmadığından ellerinde kalan tek seçenek gönüllü veya gönülsüz tek başına yaşamaktır. Sosyal yapılandırmacı teori yaş’ın ve yaşlılığın “toplumsal anlamları ve öz-algılanışının” toplumsal bir söylem üzerinden şekillendiğini ve bireyin yaşlanma deneyimini etkilediğini ifade eder. Bu çalışmada da olumsuz toplumsal söylemler yaşlıların huzurevi ve yeniden evlenmeye dair algılarını etkilerken hatta bu algı kendileri tarafından da yeniden üretilirken, yaşlı bireyin yaşlanma deneyimi kısıtlanmakta, çözülen geleneksel aile dışında kalan yaşlı bireye, başka bir yaşama kompozisyonu alternatifi de olmadığından tek başına kalmak dışında pek bir seçeneği kalmadığı görülmektedir.

Öte yandan, yaşlı bireyin tek başına yaşama kararı alabilmesi için öncelikle sağlığının kendi kendine yetebilecek kadar iyi olması, belli bir ekonomik gelire ve tek başına yaşama yatkınlığına sahip olmasının da gerekli olduğu görülmektedir. Bu fiziksel, maddi ve manevi kaynaklara sahip olmayan yaşlı bireylerin, evde tek başına yaşama konusunda kendine yeten yaşlı bireylere göre daha çok zorlandığı ve yaşam memnuniyetlerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Yaşlılığın Politik Ekonomisi teorisi yaşlılığı makro bir toplumsal çerçeveden analiz eder ve temelde yaşlanma deneyimini yaşa dayalı eşitsizliğe, toplumsal kaynakların kontrol ve dağıtım biçimlerine bağlar. Bu yaklaşıma paralel olarak, bu çalışmada, yaşlı bireyin kıt kaynaklara sahip olduğu yapısal koşullarda – örneğin, düşük gelir, yetersiz eğitim veya yaşam koşullarından dolayı sağlığının iyi olmaması durumunda – tek başına, bağımsız yaşayabilmekte güçlük çekmektedir.

Tek başına yaşama kararı alan yaşlı bireylerin bazılarının bu kararı zorunlu olarak aldığı bazılarının da gönüllü olarak aldığı görülmektedir. Bu konuda en önemli değişkenlerden biri çocukları tarafından istenilme duygusudur. Özellikle alt gelir grubunda olup çocukları tarafından istenilme duygusuna sahip yaşlı bireylerin tek başına yaşama kararını gönüllü aldığı, çocuklarından bu teklifi almayanların ise zorunlu bir tercihte bulunduğu görülmektedir. Bununla beraber bu tercihi gönüllü seçen yaşlı bireylerin zorunlu olanlara nazaran daha yüksek bir yaşam memnuniyetine sahip oldukları söylenebilir. Çocuklar tarafından istenilme/istenilmeme durumu katılımcılar tarafından her ne kadar manevi bağlarla açıklansa da Alışveriş teorisinde vurgulanan karşılılık ilkesinin ekonomik temelde yaşlı ebeveyn-yetişkin çocuk ilişkisini etkilediği, varlıklı yaşlı bireylerin çocukları ve çevresi tarafından daha çok ilgi görmesine katkıda bulunduğu görülmektedir.

Geniş aileden kopan ve tek başına yaşayan yaşlı bireylerin yaşam biçimini önemli derecede etkileyen önemli bir konu da sosyal ilişkileri ve boş zaman değerlendirmeleridir. Sosyal ilişkiler düzeyi yaşlı bireyin toplumsal katılımını veya toplumdaki geri çekilmesini etkilemektedir. Aktivite teorisi, yaşlı bireyi etkileyen “etkinlik” ile “mutluluk” ve “sosyal ilişkiler çokluğu” arasında sıkı bir ilişki olduğunu vurgular. Bu çalışmada da toplumsal katılımın yaşlı bireyin yaşam memnuniyetini artırdığı, toplumdaki geri çekilmenin ise yaşam memnuniyetini düşürdüğü tespit edilmiştir.

Ancak aktivite teorisi bireyi merkeze alarak yapılardan bağımsız hareket eder. Bu çalışmada ise toplumsal katılım veya toplumdaki geri çekilmeyi bireysel seçimlerin yanı sıra bireylerin içinde buldukları yapısal koşullar ve fırsatlar belirlemektedir. Bu noktada bireyler sahip oldukları ekonomik, sosyal ve kültürel sermayelerin hacmi oranında bir toplumsal katılım gerçekleştirebilmektedir. Bu çalışmada gerek Aktivite teorisinin gerekse Geri Çekilme teorisinin görmezden geldiği yapısal fırsat eşitsizliklerinin bazı yaşlı bireylerin toplumsal katılımına kendi istemleri dışında engel yarattığı görülmektedir.

Sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleri yüksek olan yaşlı bireylerin daha fazla sosyalleşme olanağına ve kendilerini iyi ve mutlu hissettirecek aktivitelere dahil olma imkanlarına sahip oldukları, çevreleri tarafından daha çok ilgi gördükleri, bunun yanı sıra daha az yalnızlık hissi yaşadıkları görülmektedir. Diğer taraftan kıt kaynaklara sahip ve/veya kültürel birikimi zayıf olan yaşlı bireylerin ise daha az sosyalleşme fırsatı buldukları, çevreleri ve yakınlarından daha az ilgi gördükleri,

dolayısıyla daha fazla yalnızlaştıkları görülmektedir. Alışveriş teorisinin de belirttiği gibi yaşlı bireylerin sahip oldukları kaynakların az olması sebebiyle takas ilişkisinde diğer gruplara sunulabileceklerinin azalması yaşlı birey açısından daha az ilişkisellik doğurmakta ve yalnızlaşmasına sebep olmaktadır.

Öte yandan yeterli düzeyde kaynaklara sahip yaşlı bireylerin daha çeşitli boş zaman etkinliklerde bulunma fırsatlarına sahip olduğu ve daha dolu zamanlar geçirdiği ancak kıt kaynaklara sahip yaşlı bireylerin daha az aktivitelerde bulunduğu ve en yaygın boş zaman aktivitesinin evde televizyon izlemek olduğu görülmektedir. Ancak, bazı katılımcıların eğitim veya ekonomik durum açısından bir sermaye biriktirmeseler de kendi yaşlılık süreçlerini bireysel çabaları sonucu olumlu anlamda inşa edebildikleri ya da etmeye çabaladıkları görülmektedir. Bu örnekler, bireylerin içinde buldukları yapısal olarak kısıtlı koşullara karşın, bireysel edimleriyle hayatlarına yeni bir boyut katabileceklerini göstermektedir. Aktivite teorisine karşı geri çekilme teorisinin yaşlı bireylerin toplumdaki geri çekilmesini normal karşılayarak geri çekilmenin yaşlı bireyi daha mutlu edeceğini savunur. Çalışmada ise geri çekilmeyi kendi isteği ile gerçekleştirdiğini ifade ederken ve bunu toplumsal kültüre, yaşlılığa ve kendi bireysel istemlerine bağlayarak rasyonelleştirirken, görüşmeler derinleştikçe bu katılımcıların yalnızlıktan, çok aranmamaktan ve izole olmaktan fazlasıyla şikâyetçi oldukları, hatta evlerini hapisaneyeye benzettikleri ya da bir araba ve ehliyet sahibi olma özlemi içinde oldukları dikkate alındığında bu geri çekilme isteminin çok da gönüllü bir istem olmadığı, bilakis buna maruz kaldıkları açığa çıkmaktadır. Ancak aktif olma ve geri çekilme dereceleri kişilere göre farklılık gösterdiğinden, bu teoriler tüm katılımcıları kapsayacak şekilde genellenerek çalışmaya uygulanamamaktadır. Bunun nedeni bireylerin Bourdieu'cü anlamda sahip oldukları sosyal kültürel ve ekonomik sermayeler çerçevesinde hareket etmek zorunda olmalarının yanı sıra "yaşam seyri" boyunca edindikleri ve biçimlendirdikleri habitusları doğrultusunda tutum ve tercihler de bulunmalarındır. Dolayısıyla bireylerin yaşlılık deneyimlerini hem yapısal faktörler hem de kendi bireysel edinimleri çerçevesinde okumak önem kazanmaktadır. Öte yandan feminist teorisinin belirttiği gibi cinsiyet temelli eşitsizliklerin kadın ve erkek yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerini farklılaştırdığı görülmektedir. Yüksek eğitim görmüş ve bir meslek sahibi olmuş kadınlarla erkekler sosyalleşme ve boş zaman değerlendirme açısından benzer faaliyetlerde bulunabilmekte, kamusal alanda var olabilmektedirler. Ancak bu özelliklere sahip

kadın katılımcıların yine de evlerinde erkeklerden daha çok zaman geçirdikleri görülmektedir. Öte yandan, maddi imkânları kısıtlı, kültürel birikimleri zayıf hem kadın hem erkek katılımcıların kendilerini ev dışında var edebilme konusunda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Yoksul erkekler, toplumun erkekleri maddi gücüne göre sınıflandırdığı toplumsal değerlendirme sisteminde onlara atfedilen düşük statünün acısını yaşlılıklarında çekmektedirler. Sermaye dağıtımındaki eşitsizlikler yaşam koşullarında fırsat eşitsizliğini doğurmakta ve bireyin yaşlanma biçimine olumsuz anlamda etkilemektedir. Ancak, daha fazla eşitsizliğe maruz kalan, düşük bir eğitim düzeyine sahip olan, işgücü piyasasındaki dar fırsatlar dolayısıyla gelir sahibi olamayan ve ev hanımı rollerine sıkıştırılan kadınların ise yaşam seyri boyunca maruz kaldıkları ataerkil tahakkümün yaşlılıkta eve kapanma ve yalnızlığa mahkum olma hatta izole olma şeklinde devam ettiği görülmektedir. Feminist teorinin vurguladığı gibi yaşlı kadın bireyler böylece çifte dezavantajlı duruma gelmektedir. Bazı katılımcıların bu kapanma halini rasyonelleştirerek tahakkümün yeniden üretilmesine katkıda bulunduğu da görülmektedir. Burada yaşlı bireylere ayrımcılık uygulayarak onların kamusal alanda var olma imkânlarını daraltan tutumları Bourdieu'nün önerdiği gibi hem yapı ve hem bireyi hesaba katan ilişkiyel bir sosyolojiden değerlendirmek gerekliliği doğmaktadır.

Bu anlamda yaşlı bireylerde de karşılık bulan ve onlar tarafından yansıtılan toplumsal yaşlılık algısı ileri yaş yetişkinlerin nasıl davranması, nasıl giyinmesi ve nerelerde gezmesi gerektiğine dair yazılı olmayan kurallar belirleyerek “yaşlılık hissini” de tetiklemektedir. Yaşlılık hissi, katılımcılar tarafından temelde kötüleşen sağlık durumu ve bunun yanı sıra yalnızlık duygusu ve eş kaybı ile başlayan bir duygu olarak tanımlanmıştır. Çalışmada, dolayısıyla yaşlılık hissini bireylerin kronolojik yaşına göre değil, içinde buldukları koşullara göre şekillendiği görülmektedir. Sağlık durumları görece olarak kötü olmayan, toplumsal katılımı yüksek, çeşitli hobiler edinen ve geçmişi ile barışık ve geleceğe umutla bakan, yeterli kaynaklara sahip yaşlı bireylerin kendilerini yaşlı hissetmediği; ancak, sağlık durumları iyi olmayan, toplumdaki görece geri çekilen, herhangi bir hobisi olmayan, geçmişinden rahatsız olan ve gelecek derken sadece ölümü düşünen yaşlı bireylerin kendilerini yaşlı hissettikleri ve yaşam memnuniyetlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla yaşlılık hissi uyandıran şey özetle yaşlanmak değil yaşlı insanların içinde buldukları toplumsal koşullardır.

Yaşlı bireylerin yaşlılık sürecinde devletten temel beklentileri, gelir kaynaklarının azalması veya tamamen kesilmesi ve yaşamlarının zorlaşması nedeniyle ekonomik destek almak; tek başına yaşamının sosyalleşmelerini engellediğinden, sosyalleşme olanakları yaratacak organizasyonlara katılabilmek; tercih etmeseler bile ihtiyaç duyulduğunda ‘son çare’ olarak huzurevine kolay erişilebilirliğe sahip olmaktır. Ancak çalışmada yaşlı bireylerin devletten beklentiler konusunda geniş tahayyüllerde bulunamadıkları, bir ‘sosyal devlet’ algısına sahip olmadıkları da dikkat çekicidir.

Çalışmanın diğer önemli bir bulgusu da yaşlı bireyin sağlığı ile yaşam memnuniyeti arasında pozitif bir ilişkinin bulunmasıdır. Sağlık durumu görece olarak iyi ve orta olan yaşlı bireylerin kötü olanlara göre daha mutlu oldukları gözlemlenmiştir. Bireylerin sahip oldukları sosyokültürel ve ekonomik sermayeleri toplumsal alanda kullanabilmeleri için de sağlık durumlarının buna elverişli olması gerekmektedir. Öte yandan bireylerin yaşlılıktaki sağlık durumlarının sadece yaşlılık dönemi ile değil tüm yaşam seyri boyunca sahip oldukları koşullara ile ilişkili olduğu görülmüştür. Yaşamı boyunca zor şartlar altında çalışma, kötü ev koşulları, dengeli beslenememe, zararlı alışkanlıklar gibi sağlığı tehdit eden unsurların bireyin yaşlılık döneminde kendini gösterdiği görülmektedir. Ayrıca, bireylerin rasyonel olmayan ilaç kullanımının da sağlık durumunu önemli ölçüde tehdit ettiği görülmektedir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde kadın yaşlı bireylerin erkek yaşlı bireylere oranla daha fazla ilaç kullandığı ve daha düzensiz ilaç kullanımına sahip olduğu görülmektedir. Bunda kadınların okuryazar olmamasının ve düzenli doktor kontrolünden geçmemesinin payı büyüktür. Çalışmada sosyal sınıf ile sağlık arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Sağlık durumu iyi olmayan bireylerin yaşam seyri boyunca düzenli bir beslenme ve egzersiz programına sahip olmamaları, kötü barınma ve çalışma koşulları ve bunların bireyde oluşturduğu olumsuz psikolojik etkiler bireyin sağlığını kaybetmesinde önemli rol oynamaktadır. Buna paralel olarak, iyi koşullarda yaşayan, iyi beslenen ve fiziksel aktivitede bulunmaya yatkınlık geliştirmiş ve sağlığına bir yaşam biçimi olarak dikkat eden bireylerin yaşlılık dönemini sağlık konusunda daha az hasarıyla geçirdikleri ya da bu hasarı düzenli doktor kontrolü ve ‘rasyonel’ ilaç kullanımıyla en aza indirmeye gayret ettikleri de görülmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular ışığında yaşlı bireylerin yaşlılık deneyimlerinde sosyal fenomenoloji teorisinin vurguladığı “biricikliği ve

çeşitliliğinin” söz konusu olduğu, bununla beraber gerek toplumsal yapının gerekse bireyin yaşam seyri boyunca sahip olduğu koşullar ve bireysel edimlerin yaşlılığın inşasında önemli rol oynadığı ve bireylerin yaşlılık dönemindeki yaşam doyumunu büyük ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, bu tespite paralel olarak, yaşlılık olgusunun Bourdieu’cü çerçevede bireylerin “yaşam seyri” boyunca sahip oldukları ya da olamadıkları “sermayeleri” ve bireysel yatkınlıklarını dikkate alan, yapı ve birey ilişkiselliğini kavrayan bir perspektiften ele alınması gerekliliğini de ortaya koymuştur.

Bu yaklaşımlar ışığında çalışmanın temel hipotezleri olan; tek başına yaşama aranjmanı geleneksel geniş ailenin çözülüşünün bir göstergesi olduğu; yaşlı bireylerin yaşam seyri boyunca edindikleri sosyal kültürel, ekonomik ve bedeni sermayeler ile yaşam memnuniyetleri arasında pozitif bir bağ olduğu; yaşlı bireylerin toplumdan geri çekilme veya topluma katılım kararlarının sadece bireysel kararlarla değil, soysal, ekonomik ve kültürel yapısal faktörlerin etkisiyle de alındığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın bu çıktıları, sağlık durumları kendi kendine yetebilecek düzeyde iyi olan, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin toplumdan izole olmalarını engelleyecek, gerek fiziksel gerekse sosyal açıdan daha aktif yaşlanmalarını teşvik edecek toplumsal bilincin sadece yaşlılık döneminde değil tüm kuşaklar için yaygınlaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, yaşlı bireylerin aktif olmalarını sağlayacak kamusal projelerin hayata geçirilmesi, yaşlılık konusundaki disiplinler arası çalışmaların çoğalması, hatta ilk olarak Akdeniz Üniversitesi’nde kurulan 60+ Tazelenme Üniversitesi gibi yaşlılara yönelik eğitim programlarının yaygınlaşması ile yaşlı bireyler hayata daha iyi tutunmalarına yardımcı olacak fiziksel ve zihinsel etkinliklerini sürdürebilecekleri imkanlara kavuşabilirler. Bu tür programlarının yaygınlaşması sadece yaşlı sağlığı açısından değil toplum sağlığı açısından da büyük önem arz etmektedir. Toplumsal yaşlanma gerçekliği dikkate alındığında, bu tür destekleyici programların uygulanmaması halinde sadece evde tek başına yaşayan yaşlı bireylerin değil tüm yaşlıların topluma önemli katkılarda bulunabilecekken, atıl bir duruma düşebilecekleri ve bunun toplumsal kayıplara sebep olacağı söylenebilir. Bu anlamda yaşlanma olgusu bireysel değil, toplumsal bir olgudur. Dolayısıyla, gerek Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın gerek de belediyelerin tek başına yaşayan yaşlı bireylerin yaşam koşullarını iyileştirecek,

kendi kendilerine yetebilmelerine destek olacak, toplumsal katılımlarını ve topluma katkıda bulunmalarını sağlayacak politikalar geliştirmeleri önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Açıkalm, N. (2008). Yoksulluk ve Genç Kuşakların Toplumsal Hareketlilik Şansları: İstanbul ve Gaziantep Örnekleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3. 34-54
- Ak, M. (2016). Yaşlılık Olgusu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*. Cilt:9, Sayı:42.
- Akdemir, N., Görgülü, Ü., Çına, İ. (2008). Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi (2008)*, ss. 67–75.
- Akın, G. (2006). *Her Yönüyle Yaşlılık*. Palme Yayıncılık, Ankara.
- Akın, G. (2017). Yaşlanmada Fiziksel Aktivite ve Egzersizin Yeri, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Arşiv Cilt 3, Sayı 2, ss.271-280.
- Akıcı, A. ve Kalaça, S. (2013), *Topluma Yönelik Akılcı İlaç Kullanımı*. A. Akıcı (Ed.), T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, SGK Yayın No: 93, Haziran, Ankara.
- Aközer, M., Nuhrat, C. ve Say, Ş. (2011). Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması. *Aile ve Toplum Dergisi*, Yıl:12, Cilt:7, Sayı:27, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, ss.103-128.
- Aksoydan, E. (2008). Yaşlılık ve Beslenme. Sağlık Bakanlığı, Yayın No: 726. Klasmat Matbaacılık. Ankara.
- Arpacı, F. (2009). Yaşlıya bakan kadınların bakım yüklerinin incelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, (1): 61-72.
- Arpacı, F. (2005). *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*. Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları.
- Artan, T. (2013). Türkiye’de Yaşlı İstismarına Genel Bir Bakış. T.C. Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi.
https://www.researchgate.net/publication/320729639_Turkiye%27de_Yaşlı_Istismarına_Genel_Bir_Bakış
- Arun, Ö. ve Arun, B. (2011). Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk,

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.10(4), ss.1515-1525.

- Arun Ö. (2017). Sınıflar, Kuşaklar ve Kültüre Düşkünlük: Antalya Yaşlılık A Araştırması (AYA-Faz1) Bulguları, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* , cilt.7, no.1: 25-39.
- Arun, Ö. (2014) İnce Zevkler Olağan Beğeniler: Çağdaş Türkiye’de Kültürel Eşitsizliğin Yansımaları. *Cogito*, 76. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: ss. 167-191.
- Aslan, D., Şengelen, M., Bilir, N. (2008). *Yaşlılık Döneminde Beslenme Sorunları ve Yaklaşımlar*. Geriatri Derneği, Ankara: Öncü Basımevi.
- Aslan, D. (2012). Sağlıklı Beslenme ve Yaşlılık. *Yaşlı Sağlığı: Sorunlar ve Çözümler*, Aslan D. ve Ertem M. (Ed.). HASUDER Yayın No: 2012: 37-41.
- Aysan, M. F. (2017). Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Refah. *Gerontoloji - Kapsam, Disiplinler arası İş Birliği, Ekonomi ve Politika, Cilt 1*, Tufan, İ. ve Durak, M. (Ed.). Nobel Akademik yayıncılık, Ankara, ss. 387-406.
- Aytaç, A. M. (2007). *Ailenin Serencamı, Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması*. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Backes, G.M. ve Clemens, W. (2017). Yaşlanma ve Yaşlılık Sosyolojisi. İ. Tufan ve M. Durak (Ed.), *Gerontoloji - Kapsam, Disiplinlerarası İş Birliği, Ekonomi ve Politika*, Cilt 1 içinde (s. 107-126). Nobel Akademik yayıncılık, Ankara.
- Bahar, Z. ve Aydoğdu, N.G. (2012). Yaşlılık ve Sağlıkta Eşitsizlikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, DEUHYO ED, 5 (3): 110-115.
- Bengtson, V. L. , Burgess, E. O. Ve Parrott T. M (1997). Theory, Explanation, and a Third Generation of Theoretical Development in Social Gerontology. *Journal of Gerontology: Social Sciences, The Gerontological Society of America*. Vol. 52B, No. 2: 72-88.
- Bingöl, C., Varma, G.S., Enli, Y. Ö ve Karaca, Ö. (2017). Yaşlılık ve Erişkinlik Dönemi Depresyonunda Fenomenolojik Karşılaştırma. *Anatolian Journal of Psychiatry*. 18(5): 446-452.
- Bourdieu, P. (1986). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Richardson, J. (Ed.). Şahin, M. M. (Çev.). Greenwood, New York, ss. 241-258.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. Tanrıöver H.U. (Çev.). Hil Yayınları, İstanbul.

- Bourdieu, P. ve Wacquant (2003), *Düşünümsel bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Ökten, N. (çev.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2013). *Seçilmiş Metinler*. Ünsaldı, L. (Çev.). Heretik Yayınları, Ankara.
- Bourdieu, P. (2014). Vive Le Crise!: Sosyal Bilimde Heterodoksi İçin. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü. (Ed.). Tatlıcan, Ü. (Çev.). İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 33-76.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Fırat, D. ve Berkurt, A. G. (Çev.). Heretik Yayınları. Ankara.
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji Meseleleri*. Öztürk, F., Uçar, B., Gültekin M. ve Sümer, A. (Çev.). Heretik Yayınları. Ankara.
- Buz, S. ve Beydili, E. (2015). Ankara Örneğinde Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Gereksinimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı:37: 557-570.
- Calhoun, C. (2014). Bourdieu Sosyolojisinin Anahatları. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü. (Ed.). Çeğin, G. (Çev.). İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 77-126.
- Canatan, A. (2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Palme Yayıncılık, Ankara.
- Ceylan, H., Kurtkapan, H. ve Turan, B. (2015). Literatür: Türkiye’de Yaşlıların Durumları. *İstanbul’da Yaşlanmak*. Açılım Kitap, İstanbul, ss. 35-60.
- Çoban A.İ. (2005). Yalnız Yaşayan Yaşlılara İlişkin Aile Politikaları. *Aile ve Toplum* Yıl: 7 Cilt: 2 Sayı: 9 ISSN: 1303-0256.
- Demez, G. (2009). Sınıfsal ve Bireysel Kimlik Oluşumunda Beden Sorunu: Habitus. *Toplumbilim*. Sayı 24, ss. 17-27.
- Emerson, R.M., Fretz, R.I. ve Shaw, L.L. (2008). *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı*. Koca, E. (Çev.). Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Geniş, Ş. ve Adaş, E. B. (2011). Gaziantep Kent Nüfusunun Demografik Ve Sosyoekonomik Yapısı: Saha Araştırmasından Notlar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (1): 293-321.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. Güzel, C. (Ed.). Kırmızı yayınları, İstanbul.
- Göker, E. (2014). Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü. (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 277-302.

- Görgün-Baran, A. (2004). Yaşlılık Sosyolojisi. *Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler*. Kalıncara, V. (Ed.). Odak, Ankara, ss. 35- 57.
- Görgün-Baran, A., Kalıncara, V., Aral, N., Baran, G., Akın, G., Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve Aile İlişkileri: Ankara Örneği*. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları No:127. Ankara.
- Görgün-Baran, A. (2017). Yaşlandıkça Hayatın Neden Çabuk Geçtiğine Dair Bir Deneme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, Cilt 3, Sayı 2, ss. 261-270.
- Helman, C.G. (2007). *Culture, Health and Illness*. Hodder Education an Hachette UK Company, London.
- Hooyman, N., Kiyak, H.A. ve Kawamoto, K. (2015). *Aging Matters: An Introduction to Social Gerontology*. Pearson, Boston.
- Ilgar, L. (2008). Yaşlılık Dönemi Sosyal Özellikleri ve Serbest Zaman Etkinlikleri. K. Ersanlı ve M. Kalkan, (Ed.), *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık*. Pegem Akademi, Ankara, ss.63-96.
- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve Yetişkin Çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, ss. 29-38.
- İçli, G. (2004). Huzurevinde Kalan Yaşlılar Üzerine Bir Araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, ss. 5-24.
- İçli, G. (2010). Yaşlılar ve Yaşlılığın Değerlendirilmesi: Denizli İli Üzerine Niteliksel Bir Araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, ss.1-13.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2011). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. Elitez, Ö. (Çev.). İletişim, Ankara.
- Kalaycı, I. ve Özkul, M. (2017). Gelenek Kalabilsem Modern Olabilsem: Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Yıl: 2017, Cilt: 8, Sayı: 18: 90-110.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U., Küçükural, U. ve Kurtuluş, Ö.C., (2003). *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*. TÜBİTAK Matbaası, Ankara.
- Kalenderoğlu, A., Yumru, M., Selek, S., Cansel, N., Virit, O. ve Savaş, H.A. (2007). *Anadolu Psikiyatri Dergisi*; 8: 179-185.
- Kalıncara, V. (2000). Yaşlılıkta Sosyal Katılım ve Kent Hizmetleri. *Antropoloji ve Yaşlılık*. Erkan, G. ve Işıkhana V. (Ed.). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara: Yayın No: 006: 77-86.

- Karaca, F.(2010). Huzurevinde Kalan Yaşlıların Hayata Bakış Açıkları ve Gelecekle İlgili Beklentileri. *Aile ve Toplum* Yıl: 11 Cilt: 6 Sayı: 22: 50-72.
- Kaygusuz, C. (2008). Yaşlılık Kuramları. *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık*. Ersanlı, K. ve Kalkan, M. (Ed.). Pegem Akademi, Ankara, ss.215-298.
- Kıray, M. (2006). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*. Bağlam yayıncılık, İstanbul.
- Kurt, G., Beyaztaş, F. ve Erkol, Z. (2010) Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi*, Cilt / Vol.:24, Sayı / No:2: 32-39.
- Lahelma, E. (2010). Health and Social Stratification. In: *Medial Sociology*. Cockerham, W. C. (Ed.), Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Malden, MA, pp.71-97.
- Malacrida, C. ve Low, J. (2008). Introduction. In: *Sociology of the Body: A Reader* Malacrida, C. and Low K. (Eds.). Oxford University Press, Ontario, pp. ix-xv.
- Marshall C. ve Rossman B. (1989). *Designing Qualitative Research*. Sage Publications, CA.
- McMunn A., Breeze, E., Goodman, A.; Nazroo, J. ve Oldfield, Z. (2006). Social Determinants of Health in Older Age. In: *Social Determinants of Health*. Marmot, M. and Wilkinson, R.G. (Eds.). Oxford University Press, Oxford, pp. 267-297.
- Mitchell , B. A. (2009). The Empty Nest Syndrome in Midlife Families: A Multimethod Exploration of Parentel Gender Differences and Cultural Dynamics. *Journal of Family Issues*. October. 30(12):1651-1670.
- Murakami, İ. (2014). Tek Başına Yaşayan Yaşlı Kadınların Kişisel İletişim Ağı: Ankara Örneği. 6th International Social & Applied Gerontology Symposium. Arun, Ö. (Ed.). *Antalya Gerontoloji Bölümü Yayınları Sempozyum Kitapları*, ss.145-160.
- Neuman, L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. *Toplumbilim Dizisi, Cilt I*. Özge, S. (Çev.). Yayınodası, Ankara.
- Oğlak, S. (2014). Türkiye’de Yaşlının Uzun Süreli Bakımında Bakım Politikaları. *Küreselleşme ve Yaşlılık: Eleştirel Gerontolojiye Giriş*. Korkmaz, N. ve Yazıcı, S. (Ed.). Ütopya Yayınevi, Ankara, ss.215-236.
- Onur, B. (1995). *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm*, İmge Yayınevi, Ankara.

- Özben, Ş. (2008). Yaşlılıkta Gelişimsel Görevler. *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan Yaşlılık*. Eranlı, K ve Kalkan, M. (Ed.). Pegem Akademi, Ankara, ss.97-120.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2010). *Yaşlı Refahı: Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet*, Kilit Yayınları, Ankara.
- Powel, J. (2014). Küresel Yaşlanma: Eğilimler, Sorunlar ve Karşılaştırmalar. *Küreselleşme ve Yaşlılık: Eleştirel Gerontolojiye Giriş*. Korkmaz, N. ve Yazıcı, S. (Ed.). Ütopya Yayınevi, Ankara, ss.135-168.
- Punch, K. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. D. Bayrak, D., Bader, H., ve Akyüz, Z. (Çev.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Quadagno, J. (2002). *Aging and the Life Course*. McGrawHill, Boston.
- Rose, A. M. (1968). A Current Theoretical Issue in Social gerontology. In: *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology* Neugarten, B. L. (Ed.). The University of Chicago Press, ss. 184-85.
- Saygun, M. (2014). Yaşlılık Döneminde Yaşam Kalitesi. *Türkiye Sağlık Raporu 2014*, Ertem, M. ve Çan, G. (Ed.). Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) , Yayın No: 2014-8: 689-695.
- Shilling, C. (2010). *The Body and Social Theory*. Sage, London.
- Sürücüoğlu, M.S. ve Özçelik, A.Ö. (2004). Yaşlılıkta Beslenme. *Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler*. Kalınkara V. (Ed.). Odak, Ankara, ss. 135-160.
- Şener, A. (2009) Yaşlılık, Yaşam Doyumunu ve Boş Zaman Faaliyetleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Araştırmalar E- dergisi*, 17 Mart 2009. (<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/yaşamdoyumunu.pdf>)
- Şentürk, M. ve Altan, R.B. (2015a). Giriş: İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durum Araştırması. *İstanbul'da Yaşlanmak*. Şentürk, M. ve Ceylan, H. (Ed.). Açılım Kitap, İstanbul, ss. 13-34.
- Şentürk, M. ve Altan, R.B. (2015b). Nitel Araştırma: Yaşlılar Neler Anlattı?, *İstanbul'da Yaşlanmak*. Şentürk, M. ve Ceylan, H. (Ed.). Açılım Kitap, İstanbul, ss. 229-282.
- Şentürk, M. ve Ceylan, H. (2015). *İstanbul'da Yaşlanmak*. Açılım Kitap. İstanbul.
- Toepoel, V. (2013). Vera Ageing, Leisure, and Social Connectedness: How could Leisure Help Reduce Social Isolation of Older People?. *Springer Social Indicators Research*. Aug; 113(1): 355–372.

- Tuna, M. ve Tenlik, Ö. (2017). Türkiye’de ve Dünyada Yaşlanma. *Gerontoloji - Kapsam, Disiplinlerarası İş Birliği, Ekonomi ve Politika*, Cilt 1. Tufan İ. ve Durak, M. (Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss. 3-25.
- Turner, B.S. (2011). Yaşlanma, Ölme ve Ölüm. *Tıbbî Güç ve Toplumsal Bilgi* içinde Tatlıcan, Ü. (Çev.). Sentez Yayıncılık, ss. 134-152.
- Tufan, İ. (2002). *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık- Sosyolojik Yaşlanma*. Aykırı Yayıncılık, İstanbul.
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanma: Yaşlanmanın Sosyolojisi*. Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Tufan, İ. (2007). *Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu*. Geroyay, Antalya.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tufan, İ. (2016). *Nazilli Yaşlılık Araştırması: Nazilli ve Diğer Yaşlıları Belirli Özelliklerine Göre Karşılaştıran Gerontolojik Araştırma*. Cilt 1. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Tufan, İ., Zengin, M. ve Köse, M.(2017). Sosyal Gerontoloji. *Gerontoloji - Kapsam, Disiplinlerarası İş Birliği, Ekonomi ve Politika*, Cilt 1. Tufan, İ. ve Durak, M. (Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss. 73-87.
- Tufan, İ., Seeberger, B. ve Şahin, S. (2017) Türkiye’de İleri Yaşlılar. İ. Tufan ve M. Durak (Ed.), *Gerontoloji - Kapsam, Disiplinlerarası İş Birliği, Ekonomi ve Politika*, Cilt 1 içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 37-44.
- Varışlı, B. (2017) Türkiye’de Yaşlanma ve Demografi. Sosyal Gerontoloji. *Gerontoloji - Kapsam, Disiplinlerarası İş Birliği, Ekonomi ve Politika*, Cilt 1. Tufan, İ. ve Durak, M. (Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss. 27-35.
- Wacquant, L. (2014). 1993’te Bourdieu: Bilimsel Kutsamaya Dair Bir Vaka İncelemesi. *Cogito*, 76. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, ss.16-34.
- White, K. (2009). *An Introduction to the Sociology of Health and Illness*. Sage, London.
- Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E.E. (2015). *Kişilik Kuramları*. Pegem Akademi, Ankara.
- Yazıcı, S. (2014). Gerontoloji ve Gelişim Süreci. *Küreselleşme ve Yaşlılık: Eleştirel Gerontolojiye Giriş*. Korkmaz, N. ve Yazıcı, S. (Ed.). Ütopya Yayınevi, Ankara, ss. 21-38.

Internet kaynakları

Dünya Sağlık Örgütü (2015) . World Report on Ageing and Health,

[http://www.who.int/ageing/events/world-report-2015-launch/en/\(30.04.2018\)](http://www.who.int/ageing/events/world-report-2015-launch/en/(30.04.2018))

TÜİK, 2016).İstatistiklerle Yaşlılar, <http://www.tuik.gov.tr>,

TÜİK (2017). *Türkiye istatistik kurumu Haber Bülteni*, Sayı 27595, 15 mart 2018.

[http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27595\(30.04.2018\)](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27595(30.04.2018))

Kalkınma Bakanlığı (2014).*Onuncu Kalkınma Planı :2014-2018. Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, (Haz.:Komisyon), Ankara:Kalkınma Bakanlığı Yay.

[http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1\(2014-2018\).pdf](http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1(2014-2018).pdf)

Sağlık Bakanlığı, (2015) *Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı Ve Uygulama Planı:2015-2020*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No : 960

<https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/Sa%C4%9Flık%C4%B1n%C4%B1%20Ya%C5%9F.%202015-2020%20Pdf.pdf> (30.04.2018)

MEB T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Hasta Ve Yaşlı Hizmetleri Yaşlı Psikolojisi, Ankara 2013

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/18/01/962916/dosyalar/2016_10/13112249_20yalpsikolojisi.pdf. erişim tarihi: 16.02.2018).

EKLER

EK. A1. KATILIMCILAR TABLOSU

		Gelir-Grubu	Yaş	Meslekleri	İlçe	Mahalle
KADIN						
1.	Cennet	Ust Gelir	73	Öğretmen	Şehitkâmil	Emek
2.	Mercan	Alt Gelir	78	Ev Hanımı	Şahinbey	Akyol
3.	Inci	Alt Gelir	75	Ev Hanımı	Şahinbey	Güneykent
4.	Fazilet	Orta Gelir	76	Ev Hanımı	Şehitkamil	Yaprak
5.	Esmâ	Orta Gelir	71	Ev Hanımı	Şehitkâmil	İncesu
6.	Elmas	Orta Sınıf	84	Ev Hanımı	Şehitkâmil	Gazi Mah
7.	Ömür	Orta Gelir	70	Ev Hanımı	Şahinbey	Bozalar
8.	Elif	Orta Gelir	73	Ev Hanımı	Şehitkâmil	Sarıgüllük
9.	Havva	Alt Gelir	74	Ev Hanımı	Şahinbey	Yukarı Bayır
10.	Sevim	Alt Gelir	83	Ev Hanımı	Şahinbey	Şehreküstü
11.	Tülay	Orta Gelir	71	Yönetici	Şahinbey	Karataş
12.	Hacer	Orta Gelir	73	Öğretmen	Şehitkâmil	Sarı Güllük
13.	Meryem	Orta Gelir	94	Ev Hanımı	Şahinbey	Hoşgör
14.	Melek	Alt Gelir	85	Ev Hanımı	Şehitkâmil	Fatih
15.	Meral	Ust Gelir	70	Öğretmen	Şehitkâmil	İbrahimli
16.	Selma	Orta Gelir	65	Ev Hanımı	Şahinbey	Kurtuluş
17.	Ayten	Alt-Gelir	65	Ev Hanımı	Şehitkâmil	Seyrantepe
18.	Güler -	Alt Gelir	73	Ev Hanımı	Şehitkâmil	Karşıyaka
ERKEK						
19.	Ahmet	Alt Gelir	66	Davulcu	Şehitkâmil	Hürriyet
20.	Veli	Ust Gelir	73	Yönetici	Sahinbey	Emek
21.	Saffet	Orta Geli	68	İşçi	Sahinbey	Karatas
22.	Abdullah	Alt Gelir	70	İşçi	Şehitkâmil	Hürriyet
23.	Mahmut	Orta Gelir	68	Esnaf	Şahinbey	Gündoğdu
24.	Mustafa	Orta Gelir	80	Esnaf	Şehitkâmil	Gazi
25.	Zahir	Ust Gelir	76	Öğretmen/Yönetici	Şehitkâmil	Emek
26.	Halim	Ust Gelir	74	Şoför	Şehitkâmil	Karsiyaka
27.	Tarık	Alt Gelir	73	Dokumacı/İşçi	Şehitkâmil	Karsiyaka
28.	Kamil	Alt Gelir	65	İnşaat İşçisi	Şahinbey	Düztepe
29.	Fehmi	Alt Gelir	76	Dokumacı/Esnaf	Şahinbey	Şehreküstü
30.	İbrahim	Ust Gelir	80	Esnaf	Şehitkâmil	İbrahimli

EK A.2. ÖZGEÇMİŞ (VITAE)**ÖZGEÇMİŞ**

Hasan Sever 1988 yılında doğdu. Mersin Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü'nden 2012 yılında mezun oldu. Yüksek lisans derecesini 2018 yılında "Yaşlılıkta Bir Yaşam Aranjmanı Olarak Tek Başına Yaşamak: Gaziantep'te Yaşlanmak" konulu tezi ile Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı'ndan aldı. Hasan Sever İngilizce bilmektedir. 2012-2015 yılları arasında öğretmen olarak çalışmıştır. 2016 yılından beri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde sosyolog olarak çalışmaktadır.

VITAE

Hasan Sever was born in 1988. He graduated from the Sociology Department of Mersin University in 2012. He received his Master's degree in Sociology from Gaziantep University in 2018 with his dissertation titled "Living Alone as a Life Arrangement in Old Age: Aging in Gaziantep". Hasan Sever knows English. He worked as a teacher between 2012 and 2015. Since 2016 he has been working as a sociologist in the Ministry of Family and Social Policy.